

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www.

www.

www.

www.

Ghaemiyeh

.com

.org

.net

.ir

۴۵

تفسیر و شرح
صحیفہ شادانہ

جلد دوم از دہم

استاد حسین انصاریان

۴۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تفسیر و شرح صحیفه سجادیه

نویسنده:

حسین انصاریان

ناشر چاپی:

دار العرفان

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۱۴	تفسیر و شرح صحیفه سجاده جلد ۱۲
۱۴	مشخصات کتاب
۱۵	اشاره
۲۱	دعای ۴۶ : بازگشت از نماز فطر و جمعه
۲۱	اشاره
۲۵	رحمت واسعه
۲۶	غوغای رحمت
۳۰	غرور به کرم حق از گناهان بزرگ است
۳۲	تفسیری بر آیه شریفه
۳۶	دعا در عید فطر و روز جمعه
۳۸	اذکار و ادعیه عید فطر
۴۱	ارزش روز جمعه در روایات
۴۱	اشاره
۴۴	دعای امام سجّاد علیه السلام در روز جمعه
۴۹	اهل سعادت و شقاوت در حکم خداوند
۴۹	اشاره
۵۲	سعادت و شقاوت در روایات
۵۳	نشانه های سعادت و شقاوت در روایات
۵۷	تأخیر در عذاب و حکمت مدارای خداوند
۶۴	درماندگی انسان در سپاس از خداوند
۶۴	اشاره
۶۴	تفسیر نعمت در کلام نراقی
۶۶	حقیقت شکر و شکرگزاری

۶۸	تفسیری بر نعیم در آیه شریفه
۷۳	دعای ۴۷ : دعای روز عرفه
۷۳	اشاره
۸۶	روز با عظمت عرفه
۹۰	مناجات
۱۳۶	حج و عمره و خشنودی خداوند
۱۳۶	اشاره
۱۳۸	معنویت حج و عمره و منافع آن در کلام امام صادق علیه السلام
۱۴۱	خشنودی و رضایت خداوند در حج و عمره
۱۴۳	حَقِّ حج در کلام امام سجّاد علیه السلام
۱۴۴	زیبایی و نورانیت ولایت آل محمد صلی الله علیه و آله
۱۴۵	فضیلت عمره یا حج اصغر
۱۴۷	عظمت روز عرفه
۱۴۷	اشاره
۱۴۸	معنای عرفه و عرفات
۱۴۹	اسرار وقوف در عرفات
۱۵۱	اعمال روز عرفه
۱۵۲	دعای عرفه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله
۱۵۳	دعای عرفه امام حسین علیه السلام
۱۵۴	قربانی در حج
۱۵۹	دعای ۴۸ : عید قربان و روز جمعه
۱۵۹	اشاره
۱۶۳	ارزش و عظمت عید قربان
۱۶۳	اشاره
۱۶۵	فضیلت قربانی در روایات
۱۶۶	قرض کردن برای قربانی

- ۱۶۹ ارزش و عظمت روز جمعه
- ۱۹۰ مراتب اهل توحید
- ۱۹۲ دعای ۴۹ : دفع شر دشمنان و رد فشار آنها
- ۱۹۲ اشاره
- ۲۰۳ سرکشی و تجاوز به حقوق دیگران
- ۲۰۳ اشاره
- ۲۰۴ حقیقت نفاق
- ۲۰۴ انواع نفاق
- ۲۰۶ آثار و پیامدهای ظلم و ستمگری
- ۲۱۰ حسادت و حسرت
- ۲۱۰ اشاره
- ۲۱۲ حسادت در روایات
- ۲۱۵ انگیزه های حسادت
- ۲۱۵ اشاره
- ۲۱۶ حکایت عیسی علیه السلام و عجب مردی کوتاه قد
- ۲۲۰ تقابل نیک خدا و عملکرد بنده
- ۲۲۰ اشاره
- ۲۲۴ منت گذاشتن در روایات
- ۲۲۵ حقیقت نیاز در کلام ابودر
- ۲۲۷ دعای ۵۰ : مقام ترس از خدا
- ۲۲۷ اشاره
- ۲۳۲ آفرینش انسان، تربیت و پرورش، تکفل روزی
- ۲۳۲ اشاره
- ۲۳۵ خلقت انسان در کلام امام صادق علیه السلام به مفضل بن عمر
- ۲۳۷ حکمت هایی در خلقت انسان
- ۲۳۸ نیاز آدمی به معاش و تلاش

- ۲۳۹ پراکندگی آفرینش انسان
- ۲۴۲ راز خلقت در کلام امام حسین علیه السلام
- ۲۴۴ بشارت به تائبان
- ۲۴۶ عفو حق
- ۲۴۹ ارزش توبه در دنیا
- ۲۴۹ اشاره
- ۲۵۱ توبه نصح
- ۲۵۳ توبه و نماز غفيله
- ۲۵۵ تفسیری بر آیه شریفه
- ۲۵۷ معنای اسراف
- ۲۵۸ حکایت بهلول نباش
- ۲۶۰ اسباب مغفرت و آمرزش
- ۲۶۴ عمل و توبه در کلام شهید مطهری
- ۲۶۹ دعای ۵۱: تضرع و زاری
- ۲۶۹ اشاره
- ۲۸۲ مناجات
- ۲۸۳ دعای ۵۲: اصرار در درخواست از خدای تعالی
- ۲۸۳ اشاره
- ۲۸۸ مناجات عاشق و معشوق
- ۲۹۰ لقای خداوند
- ۲۹۰ اشاره
- ۲۹۶ شوق لقای خداوند در روایات
- ۳۰۱ مراحل قیامت
- ۳۰۱ ۱- مرگ
- ۳۰۱ ۲- برزخ
- ۳۰۲ ۳- قبر

- ۴ - أشرط الساعه ۳۰۲
- ۵ - نفخ صور و فنای دنیا ۳۰۳
- ۶ - محشر ۳۰۳
- ۷ - میزان ۳۰۴
- ۸ - محاسبه ۳۰۴
- ۹ - اعمال ۳۰۴
- ۱۰ - وسیله ۳۰۵
- ۱۱ - حوض ۳۰۵
- ۱۲ - شفاعت ۳۰۶
- ۱۳ - صراط ۳۰۷
- ۱۴ - بهشت و جهنم ۳۰۷
- برائت از معبودهای ساختگی ۳۰۹
- انواع شرک ۳۱۰
- اشاره ۳۱۰
- الف) شرک در ذات ۳۱۰
- ب) شرک در صفات ذاتی ۳۱۱
- ج) شرک در صفات فعلی ۳۱۱
- د) شرک در عبادت ۳۱۳
- ه) شرک در عمل ۳۱۴
- اثرات سوء شرک ۳۱۸
- مرز توحید و شرک ۳۱۸
- اشاره ۳۱۸
- الف - عبادت ۳۲۰
- ب - توسل ۳۲۱
- توسل در قرآن و روایات ۳۲۲
- ج) شفاعت ۳۲۶

- ۳۳۷ خواری در اسراف بر نفس -
- ۳۳۷ اشاره
- ۳۳۸ تفسیری بر کلمه اسراف -
- ۳۴۱ اسراف و فساد در زمین
- ۳۴۴ نام اعظم حق
- ۳۴۶ توکل و ایمان به خدا
- ۳۴۷ دعای ۵۳ : دلّت به پیشگاه حضرت حق
- ۳۴۷ اشاره
- ۳۵۱ وضع گناهکار در دنیا و آخرت
- ۳۵۲ عقاب دنیوی گناهکاران
- ۳۵۲ اشاره
- ۳۵۲ قطع رحم
- ۳۵۳ قسم و گفتار دروغ
- ۳۵۴ عقوبت دنیوی زنا
- ۳۵۵ حکایت موسی علیه السلام و بلعم باعورا
- ۳۵۶ سدّ طریق مسلمانان
- ۳۵۸ مدّعیان باطل امامت
- ۳۶۱ روایاتی درباره مدّعیان دروغین امامت
- ۳۶۳ جعفر کذاب، مدّعی دروغین امامت
- ۳۶۴ رسوایی دنیوی بعضی گناهان
- ۳۶۴ اشاره
- ۳۶۴ شراب خواری
- ۳۶۵ قمار
- ۳۶۶ سخنان شوخی و بیهوده
- ۳۶۶ حکایت تمسخر حکم بن ابی العاص
- ۳۶۷ عقوبت عیب جوئی

- ۳۶۸ همنشینی با افراد ناباب
- ۳۶۸ عقاب اخروی گناهکاران
- ۳۶۸ اشاره
- ۳۶۹ کیفر ظلم به اجیر
- ۳۶۹ کیفر زنا
- ۳۷۰ کیفر مصافحه و شوخی با زن نامحرم
- ۳۷۱ کیفر سیلی زدن به مسلمان
- ۳۷۱ کیفر سخن چینی
- ۳۷۱ کیفر شرب خمر
- ۳۷۲ عقاب برخی زنان در حدیث معراج
- ۳۷۸ راه نجات و برخورداری از رحم خدا در برزخ و قیامت
- ۳۷۸ اشاره
- ۳۷۸ وعده و وعیدهای الهی
- ۳۸۰ هشت باب بهشت و هفت باب جهنم
- ۳۸۱ باب اول بهشت
- ۳۸۱ باب دوم بهشت
- ۳۸۲ باب سوم بهشت
- ۳۸۲ باب چهارم بهشت
- ۳۸۳ باب پنجم بهشت
- ۳۸۴ باب ششم بهشت
- ۳۸۴ باب هفتم بهشت
- ۳۸۵ باب هشتم بهشت
- ۳۸۵ باب اول جهنم
- ۳۸۶ باب دوم جهنم
- ۳۸۶ باب سوم جهنم
- ۳۸۶ باب چهارم جهنم

۳۸۷	باب پنجم جهنم
۳۸۷	باب ششم جهنم
۳۸۷	باب هفتم جهنم
۳۹۲	دعای ۵۴ : درخواست از حق جهت دور گرداندن اندوه ها
۳۹۲	اشاره
۳۹۴	خداوند، پناهگاه انسان در اندوه و غم
۳۹۴	اشاره
۳۹۹	شناخت انسان نسبت به حوادث دنیا
۴۰۰	عوامل غم و اندوه
۴۰۳	راه های از بین بردن اندوه و غم
۴۰۸	مناجات با قاضی الحاجات
۴۱۰	آیات و اذکاری برای رهایی از غصه و اندوه
۴۱۱	فضایل بعضی از سوره ها و آیات
۴۱۱	فضیلت و برکات آیه الکرسی
۴۱۴	فضیلت سوره توحید
۴۱۵	فضیلت سوره فلق و ناس
۴۱۸	خوف و خشیت از خدا، نه از بنده خدا
۴۱۸	اشاره
۴۲۰	مراتب خوف
۴۲۱	تفسیری از جهنم
۴۲۱	اشاره
۴۲۳	خوف و خشیت در روایات
۴۲۶	اعتماد و امید به خدا
۴۲۶	اشاره
۴۲۶	اعتماد به خدا در آیات قرآن
۴۲۸	اعتماد به خدا در روایات

۴۳۱ حقیقت تفویض

۴۳۳ حکایت امام سجّاد علیه السلام با عبدالملک

۴۳۴ خاتمه

۴۳۵ درباره مرکز

تفسیر و شرح صحیفه سجادیه جلد ۱۲

حسین انصاریان

ص: ۳

بسم الله الرحمن الرحيم

ص: ٥

«۱» يَا مَنْ يَرْحَمُ مَنْ لَا يَرْحَمُهُ الْعِبَادُ «۲» وَيَا مَنْ يَقْبَلُ مَنْ لَا تَقْبَلُهُ الْبِلَادُ «۳» وَيَا مَنْ لَا يَحْتَقِرُ أَهْلَ الْحَاجَةِ إِلَيْهِ «۴» وَيَا مَنْ لَا يُخَيِّبُ الْمُلْحِنَ عَلَيْهِ «۵» وَيَا مَنْ لَا يَجِبُهُ بِالرَّدِّ أَهْلَ الدَّالَةِ عَلَيْهِ «۶» وَيَا مَنْ يَجْتَبِي صَاحِبَ غَيْرِ مَا يُتَّحَفُ بِهِ وَيَشْكُرُ سِيرَ مَا يُعْمَلُ لَهُ «۷» وَيَا مَنْ يَشْكُرُ عَلَى الْقَلِيلِ وَيُجَازِي بِالْجَلِيلِ «۸» وَيَا مَنْ يَدْنُو إِلَى مَنْ دَنَا مِنْهُ «۹» وَيَا مَنْ يَدْعُو إِلَى نَفْسِهِ مَنْ أَدْبَرَ عَنْهُ «۱۰» وَيَا مَنْ لَا يُعَيِّرُ النُّعْمَةَ وَلَا يُبَادِرُ بِالنَّقْمَةِ «۱۱» وَيَا مَنْ يُثْمِرُ الْحَسَنَةَ حَتَّى يُنْمِيَهَا وَيَتَجَاوَزُ عَنِ السَّيِّئَةِ حَتَّى يُعْفِيَهَا «۱۲» أَنْصَرَفَتِ الْأَمَالُ دُونَ مَدَى كَرَمِكَ بِالْحَاجَاتِ وَامْتَلَأَتْ بِفَيْضِ جُودِكَ أَوْعِيَهُ الطَّلِبَاتِ وَتَفَسَّخَتْ دُونَ بُلُوغِ نِعَتِكَ الصِّفَاتُ فَلَكَ الْعُلُوُّ الْأَعْلَى فَوْقَ كُلِّ عَالٍ وَالْجَلَالُ الْأَمَجْدُ فَوْقَ كُلِّ جَلَالٍ «۱۳» كُلُّ جَلِيلٍ عِنْدَكَ صَاحِبٌ غَيْرٌ وَكُلُّ شَرِيفٍ فِي جَنْبِ شَرَفِكَ حَقِيرٌ خَابَ الْوَأْفِدُونَ عَلَى غَيْرِكَ وَحَسِرَ الْمُتَعَرِّضُونَ إِلَّا لَكَ وَضَاعَ الْمُؤْمِنُونَ إِلَّا بِكَ وَأَجْدَبَ الْمُتَنَجِّعُونَ إِلَّا مِنْ ائْتَجَعَ فَضْلَكَ «۱۴» بَابُكَ مَفْتُوحٌ لِلرَّاعِبِينَ وَجُودُكَ مُبَاحٌ لِلسَّائِلِينَ وَإِعَانَتُكَ قَرِيبَةٌ مِنَ الْمُسْتَغِيثِينَ «۱۵» لَا يَخِيْبُ مِنْكَ الْأَمْلُونَ وَلَا يَيْئَسُ مِنْ عَطَائِكَ الْمُتَعَرِّضُونَ وَلَا يَشْقَى بِنَقْمَتِكَ الْمُسْتَعْفِرُونَ «۱۶» رَزَقَكَ مَبْسُوطٌ لِمَنْ عَصَاكَ وَحِلْمَكَ مُعْتَرِضٌ لِمَنْ نَاوَاكَ

عَادَتُكَ الْإِحْسَانَ إِلَى الْمُسْتَبِينِ وَ سُنَّتِكَ الْإِنْتِقَاءَ عَلَى الْمُعْتَدِينَ حَتَّى لَقَدْ غَرَّهُمْ أَنَاتُكَ عَنِ الرُّجُوعِ وَ صَدَّهُمْ إِمْهَالُكَ عَنِ النُّزُوعِ
«١٧» وَ إِنَّمَا تَأْنَيْتَ بِهِمْ لِيَفِيئُوا إِلَى أَمْرِكَ وَ أَمَهَلْتَهُمْ ثِقَةً بِدَوَامِ مُلْكِكَ فَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ خَتَمَتْ لَهُ بِهَا وَ مَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ
الشَّقَاوَةِ خَذَلَتْهُ لَهَا «١٨» كُلُّهُمْ صَائِرُونَ إِلَى حُكْمِكَ وَ أُمُورُهُمْ آئِلَةٌ إِلَى أَمْرِكَ لَمْ يَهِنْ عَلَى طُولِ مُدَّتِهِمْ سُلْطَانُكَ وَ لَمْ يَدْخُضْ
لِتَرْكِ مُعَاجَلَتِهِمْ بُرْهَانُكَ «١٩» حُجَّتُكَ قَائِمَةٌ لَا تَدْخُضُ وَ سُلْطَانُكَ ثَابِتٌ لَا يَزُولُ فَالْوَيْلُ الدَّائِمُ لِمَنْ جَنَحَ عَنكَ وَ الْخَبِيئَةُ الْخَاذِلَةُ
لِمَنْ خَابَ مِنْكَ وَ الشَّقَاءُ الْأَشْقَى لِمَنْ اغْتَرَّ بِكَ «٢٠» مَا أَكْثَرَ تَصَرُّفَهُ فِي عَذَابِكَ وَ مَا أَطْوَلَ تَرُدُّدَهُ فِي عِقَابِكَ وَ مَا أَبْعَدَ غَايَتَهُ مِنْ
الْفَرَجِ وَ مَا أَقْنَطَهُ مِنْ سُهُولِهِ الْمَخْرَجِ عَدْلًا مِنْ قَضَائِكَ لَا تَجُورُ فِيهِ وَ إِنْصَافًا مِنْ حُكْمِكَ لَا تَحِيْفُ عَلَيْهِ «٢١» فَقَدْ ظَاهَرَتْ الْحُجَجُ
وَ أَبْلَيْتِ الْأَعْدَارَ وَ قَدْ تَقَدَّمَتْ بِالْوَعِيدِ وَ تَلَطَّفَتْ فِي التَّرْغِيبِ وَ ضَرَبْتَ الْأَمْثَالَ وَ أَطَلَّتِ الْإِمْهَالَ وَ أَخْرَجْتَ وَ أَنْتَ مُسْتَطِيعٌ لِلْمُعَاجَلَةِ وَ
تَأْنَيْتَ وَ أَنْتَ مَلِيٌّ بِالْمُبَادَرَةِ «٢٢» لَمْ تَكُنْ أَنَاتُكَ عَجْزًا وَ لَا إِمْهَالُكَ وَهْنًا وَ لَا إِمْسَاكُكَ غَفْلَةً وَ لَا انْتِظَارُكَ مِدَارَةً بَلْ لَتَكُونَ
حُجَّتُكَ أَبْلَغَ وَ كَرَمُكَ أَكْمَلَ وَ إِحْسَانُكَ أَوْفَى وَ نِعْمَتُكَ أَتَمَّ كُلُّ ذَلِكَ كَانَ وَ لَمْ تَزَلْ وَ هُوَ كَائِنٌ وَ لَا تَزَالُ «٢٣» حُجَّتُكَ أَجْلٌ
مِنْ أَنْ تُوصَفَ بِكُلِّهَا وَ مَجْدُكَ أَرْفَعُ مِنْ أَنْ يُجِدَّ بِكُنْهِهِ وَ نِعْمَتُكَ أَكْثَرُ مِنْ أَنْ تُحْصَى بِأَسِيرِهَا وَ إِحْسَانُكَ أَكْثَرُ مِنْ أَنْ تُشْكَرَ
عَلَى أَقْلِهِ «٢٤» وَ قَدْ فَصَّرَ بِي الشُّكُوتُ عَنْ تَحْمِيدِكَ وَ فَهَّهَنِي الْإِمْسَاكُ عَنْ تَمْجِيدِكَ وَ قُصَارَايَ الْإِقْرَارُ بِالْحُسُورِ لَا رَغْبَةَ - يَا
إِلَهِي - بَلْ عَجْزًا «٢٥» فَهَذَا أَنَا ذَا أَوْمُكَ

بِالْوَفَادَةِ وَ أَسْأَلُكَ حُسْنَ الرَّفَادَةِ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اسْمِعْ نَجْوَايَ وَ اسْتَجِبْ دُعَائِي وَ لَا تَخْتِمْ يَوْمِي بِخِيَّتِي وَ لَا تَجْهِنِي
بِالرَّدِّ فِي مَسْأَلَتِي وَ أَكْرِمْ مِنْ عِنْدِكَ مُنْصِرَفِي وَ إِلَيْكَ مُنْقَلِبِي إِنَّكَ غَيْرُ ضَائِقٍ بِمَا تُرِيدُ وَ لَا عَاجِزٍ عَمَّا تُسْأَلُ وَ أَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
عَزِيزٌ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ.

«۱» يَا مَنْ يَرْحَمُ مَنْ لَا يَرْحَمُهُ الْعِبَادُ «۲» وَيَا مَنْ يَقْبَلُ مَنْ لَا تَقْبَلُهُ الْبِلَادُ «۳» وَيَا مَنْ لَا يَحْتَقِرُ أَهْلَ الْحَاجَةِ إِلَيْهِ «۴» وَيَا مَنْ لَا يُخَيِّبُ الْمُلْحِينَ عَلَيْهِ «۵» وَيَا مَنْ لَا يَجْبُهُ بِالرَّدِّ أَهْلَ الدَّالَةِ عَلَيْهِ «۶» وَيَا مَنْ يَجْتَبِي صَاحِبَ غَيْرِ مَا يُتَّحَفُ بِهِ وَيَشْكُرُ سِيرَ مَا يُعْمَلُ لَهُ «۷» وَيَا مَنْ يَشْكُرُ عَلَى الْقَلِيلِ وَيُجَازِي بِالْجَلِيلِ «۸» وَيَا مَنْ يَدْنُو إِلَى مَنْ دَنَا مِنْهُ «۹» وَيَا مَنْ يَدْعُو إِلَى نَفْسِهِ مَنْ أَدْبَرَ عَنْهُ «۱۰» وَيَا مَنْ لَا يُغَيِّرُ النِّعْمَةَ وَلَا يُبَادِرُ بِالنَّقْمَةِ «۱۱» وَيَا مَنْ يُثْمِرُ الْحَسَنَةَ حَتَّى يُنْمِيَهَا وَيَتَجَاوَزُ عَنِ السَّيِّئَةِ حَتَّى يُعْفِيَهَا]

ای آن که رحم می کند به کسی که بندگان به او رحم نمی کنند! ای آن که می پذیرد کسی را که کشورها نمی پذیرند! ای آن که نیازمندان درگاهش را حقیر و کوچک نمی شمرد! ای آن که اصرار کنندگان به پیشگاهش را ناامید نمی کند! ای آن که دست ردّ به سینه کسانی که عمل خود را در برابر حضرتش بزرگ می شمارند نمی زند! ای آن که ارمغان و هدیه کوچک را می پذیرد، و اندک کاری که برایش انجام می گیرد، سپاس می نهد! و ای آن که عمل کم را قدرشناسی می کند، و پاداش بزرگ می دهد! و ای آن که هر که به او نزدیک شود، به او نزدیک می شود! و ای آن که هر که را از او روی گردانده، به سوی

خود می خوانند! و ای آن که نعمت را تغییر نمی دهد، و به انتقام شتاب نمی ورزد! و ای آن که نیکی را به بار می نشاند تا آن را بیفزاید، و از بدی می گذرد تا آن را محو و نابود کند!

رحمت واسعه

امام سجّاد علیه السلام پس از آن که برترین و بالاترین عبادات را در ماه رمضان در حدّی که در طاقت کسی نبود انجام می داد، و شب و روز آن ماه را به دعا و مناجات و حال تضرع و زاری می گذراند، و نزدیکی های آخر ماه سوگوارانه با ماه مبارک وداع می کرد و همچون عاشق بی قرار بی اختیار از معشوقش جدا می گشت، به نماز عید فطر که عید مسلمین است حاضر می شد، و پس از خروج از نماز به سوی قبله می ایستاد و با حالی عارفانه و روحی خاضعانه و نفسی خاشعانه، با محبوب دل های با معرفت و قلوب با بصیرت مناجات می کرد و رحمت خدا را آن طوری که بود با زبان پاکش در ضمن این مناجات به جامعه انسانی معرفی می نمود.

او در این دعا تنها چیزی را که در نظر داشته رحمت واسعه دوست بوده، و در توضیحش به خاطر این که حقیقتش را یافته بود، غوغا کرده است!

اگر بیان معصوم علیهم السلام نبود، آیات قرآن معنا نمی شد، و معارف والای ملکوتی و حقایق عرشیه الهیه برای احدی از عالمیان آشکار نمی گشت.

این دعا دورنمایی از ذات اسما و صفات حضرت محبوب را نشان می دهد، و جز امام احدی قدرت بر تفسیر آن را ندارد.

عبد با استفاده از تمام نعمت های ظاهری و باطنی در برابر حضرت دوست به جنایت برمی خیزد، و او در برابر عبدش به کرم و رحمت و عفو و گذشت و تأخیر عقوبت اقدام می کند، و اگر حتی در لحظات آخر عمر آن عبد عاصی توفیق توبه

پیدا کند از عقوبتش درمی گذرد، و وی را در رحمتش چون ماهی در آب غرق می کند!

خوشت باد ای نسیم کوی جانان که داری نکهت گیسوی جانان

ندارد نافع مشک تтары نسیم سنبل هندوی جانان

صبا هر شب که خواهد آفتابی براندازد نقاب از روی جانان

دل مسکین ما از ره بدر برد فریب غمزه جادوی جانان

به پشتی سعادت می توان زد زمانی خیمه بر پهلوی جانان

دعای عاشقان حرزی چنان نیست که بتوان بست بر بازوی جانان

طواف حاجیان در کعبه باشد طواف عاشقان در کوی جانان

خوشا باد سحرگاهی که گاهی پیامی آردم از سوی جانان

عماد ار گوشه ای خواهی گزیدن هم آخر گوشه ابروی جانان

(عماد فقیه کرمانی)

غوغای رحمت

اگر کسی را همه از خود برانند، و وی را از هر جهت طرد کنند، و تمام درها را به روی او ببندند، و مهر و محبت خود را از او دریغ نمایند، ولی او وی را از خود نمی راند، و طردش نمی کند، و در رحمت را به رویش نمی بندد، و عشق و محبتش را از او دریغ نمی دارد.

رحمت او بر عبد از قبیل رحمت عبد بر عبد نیست، رحمت عبد بر عبد از باب غرض و هدف خاص است، ولی رحمت عام او را هدف و غرض نیست، آقایی و کرامت و بزرگواری و لطفش اقتضا دارد در عنایت و محبتش به روی عبد باز باشد، به این نظر ندارد که عبد کیست و چیست، به این نظر دارد که جنبنده ای نیازمند و فقیری مستحق و دردمندی بیچاره است و باید چنین موجودی بر سر سفره عنایت

و کرم قرار داشته باشد.

عبد اگر مؤمن باشد در رحمت خاص هم به روی او باز است، و اگر غیر مؤمن باشد رحمت خاص چون در وجود او جایی برای تجلی نمی بیند جلوه نمی کند، ولی به محض این که عبد بیدار شود و از عصیان و خطا برگردد تجلی گاه رحمت خاص می شود، و تمام سیئات گذشته اش در مدار مغفرت بخشیده می شود و در آسیاب محبت تبدیل به حسنه شده، و آتش توبه هیمه گناه را سوزانده خاکسترش را به باد می دهد.

این مهم نیست که تمام عالمیان در مهر و محبت خود را به روی انسان ببندند، و به هیچ صورت انسان را نپذیرند، این مهم است که دری برای همیشه از رحمت و لطف از جانب حضرت دوست به روی انسان باز است، تا هر وقت که بخواهد خود را در آغوش محبت حضرت جانان بیندازد، و آنچه در قدرت داشته باشد از سفره لطفش بهره ببرد.

آری، او می آفریند، و در رحم مادر از عبدش پذیرایی می کند، و بدون احساس رنج وی را به دنیا می آورد، و سینه پر شیر مادر را همراه عشق و محبتی در اوج نهایت در اختیارش می گذارد، و پس از آماده شدن کارگاه بدن در دهانش دندان می رویاند، و وی را تبدیل به طفلی شیرین و آراسته می کند، و از وی نوجوانی زیبا و باطراوت می سازد، و به پهنه آفرینش، نعمت های مادی و معنوی را در اختیارش می گذارد گرچه همه چیز و همه کس وی را طرد کند و از محبت و رحمت به وی دریغ ورزد!

آری، او می پذیرد کسی را که هیچ کشوری نمی پذیرد، و هیچ سرزمینی قبول نمی کند، کشور رحمت و مملکت محبت، و سرزمین مهر و لطف او قبول می کند آن را که هیچ سرزمینی قبول نمی کند!

او نیازمند فقیر و مسکین مستکین، و بیچاره گرفتار را که به پیشگاهش حاجت

می برد خوار نمی کند، و تحقیرش نمی نماید، و روحیه اش را نمی شکند، که نیازمند در پیشگاه حضرتش در عین فقر و نیاز، آبرومند است و از اعتبار و شخصیت برخوردار است، و بی شک با استجاب دعاى حاجتمند به آبرویش می افزاید، و اعتبارش را در میان بندگان دو چندان می کند، و وی را ملجأ و پناه دیگران قرار می دهد.

راستی، چه عجیب و بهت آور است، و تا کجا مورد تعجب دارد که نیازمند و گدا به درگاه بی نیاز برود، و علاوه بر حفظ اعتبار و شخصیتش با اضافه شدن به اعتبار و بزرگیش از درگاه او برگردد، و خود برای رفع مشکلات دیگران، دست خدا شود!

رحمت او که فقط مقتضای آقایی و بزرگواری اوست با انسان کاری می کند که دیگران را نسبت به آدمی در بهت و حیرت می برد، و همه در برابر آن که متصل به رحمت است انگشت به دهان می مانند، و از درک شخصیت و وضع انسان عاجز می شوند، خود انسان هم وقتی توجّه به حقیقت پیدا می کند، خود را از بیانش ناتوان می بیند و از تفسیرش درمی ماند که مگر من کیستم که در عین این همه نقص و عیب و گناه و معصیت بدین صورت مورد لطف دوست قرار گرفته ام.

در گاهش درگاه نومیدی نیست، پیشگاهش پیشگاه یأس و حرمان نمی باشد، او وجود مقدسی است که الحاح کنندگان را نومید نمی سازد و دست رد بر سینه توقع داران خود نمی گذارد، هدیه بی مقدار عبد را که به صورت رابطه با او و عمل صالح و اخلاق حسنه است برمی گریند، و کار اندک را سپاس می گزارد، و عمل کم و کوچک را به لطفش قبول می کند و مزد عظیم و اجر بزرگ می دهد.

آن که به او نزدیک شود بی ملاحظه به او نزدیک می گردد، و هر که از او روی بگرداند وی را به سوی خود می خواند، مگر در قرآن مجید نخوانده اید که موسی و هارون را مأموریت می دهد به سوی فرعون بروند و از وی برای قرار گرفتن در مدار هدایت دعوت کنند، باشد که متذکر واقعیت ها گردد، و به مقام خشیت دست یابد،

تا پرونده سیاهش سپید گردد، و گناهانش به کارگاه مغفرت راه یابد، و سیئاتش به حسنات تبدیل شود، و از عذاب ابد قیامت رهایی یابد! (۱)

جز تنعم به غم یار عبث بود عبث هر چه کردیم جز این کار عبث بود عبث
هر چه جز مصحف آن روی غلط بود غلط جز حدیث لب دلدار عبث بود عبث
پی به منزلگه مقصود نبردیم آخر نطع این وادی خونخوار عبث بود عبث
اشک خونین به نگاهی بخریدند از ما کوشش چشم گهربار عبث بود عبث
هر چه بردیم ز کردار هبا بود هبا هر چه بستیم ز گفتار عبث بود عبث
جنگ با نفس خطا پیشه خود می بایست با کسان این همه پیکار عبث بود عبث
خویش را کاش در اول به خدا می بستیم از خودی این همه آزار عبث بود عبث
هر چه گفتیم و شنیدیم خطا بود خطا غیر حرف دل و دلدار عبث بود عبث
جز دل سوخته و جان برافروخته فیض هر چه بردیم بدان یار عبث بود عبث
(فیض کاشانی)

ص: ۱۵

غرور به کرم حق از گناهان بزرگ است

گاهی عاصی بر عصیانش می افزاید، و عابد از عبادتش می کاهد، و چون مورد اعتراض واقع می شود جواب می دهد: با این کرمی که من از خدا خیر دارم، اضافه شدن گناه برایم باکی ایجاد نمی کند، و کم شدن طاعت به حالم ضرری وارد نمی سازد. چنین حالتی را حضرت محبوب برای عاصی و عابد نمی پسندد، چنانکه حضرت سجاد علیه السلام قوی ترین سخن و برهان را ارائه داد، رحمت رحمت است، و وسعت رحمت قابل درک نیست ولی صاحب واسعیه از بنده اش خواسته به آیات کتابش عمل کند، و تسلیم پیامبرش باشد، و از ولایت امامان معصوم سرنگرداند، و خود را در گردونه تقوا قرار داده و از گناه بپرهیزد.

چیزی که باعث اضافه شدن معصیت و کم شدن طاعت گردد بدون شک شیطانی است و هیچ ربطی به حریم حضرت دوست ندارد، نشان دادن رحمت حق نه برای اضافه شدن گناه است و نه برای کم کردن عبادت، بلکه می خواهند عابد را به عبادت بیشتر تشویق، و گناهکار را به علاج وجودش از گناه و این که خداوند مهربان به دنبال توبه عاصی حاضر به بخشیدن تمام گذشته است، ترغیب نمایند.

در قرآن مجید نزدیک به ۲۷۶ بار مسئله رحمت حق مطرح است، ولی بر اساس آیات و روایات، کسی اجازه ندارد از آن آیات برداشت سوء کند، برداشتی که منجر به امن از مکر حق و غرور به کرم گردد، و به عبارت دیگر برداشت از کرم به صورتی که بر گناه بیفزاید و از طاعت کم کند خیانت به قرآن و جنایت بر نفس است.

یا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا عَزَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴿۱﴾

ای انسان! چه چیزی تو را به پروردگار بزرگوارت مغرور کرده است؟

اگر بگویند: کرم مرا مغرور ساخت، جواب می دهند: مقتضی کرم کوشش در

ص: ۱۶

طاعت و ترک معصیت است، نه معصیت و کفران نعمت کریم، که کریم در دنیا سفره انداز است برای این که از آن بهره ببری و تأمین قدرت نمایی تا بر طاعتش اقدام کرده و به ترک گناه موقّق گردی، و در آخرت سفره انداز است تا از محصول ایمان و تقوایت و جهاد و کوشش و عمل صالحت بهره مند گردی!

اگر بگویند: شیطان مرا مغرور کرد، جواب می گویند: ما به وسیله انبیای خود و به خصوص کتب آسمانی و مخصوصاً قرآن مجید تو را از مکر و بندبازی او و حيله و خدعه او، تا جایی که حجت بر تو تمام باشد هشدار داده و از اطاعت از شیطان بر حذر داشتیم، و به این معنا آگاہت نموده که هر کس تو را به غیر خواسته های دوست می خواند شیطان است، و می خواهد همانند پدر و مادرت تو را از بهشت عنبر سرشت قیامت محروم نماید، چنانکه آنان را از بهشت دنیا محروم کرد، ولی آن دو بزرگوار با توبه و انابه و تضرع و زاری به پیشگاهش عذر تقصیر بردند و آن محبوب قلب عارفان عذر آنان را پذیرفت.

اگر بگویند: دچار جهل بودم و در فضای عدم معرفت و دوری از بصیرت و آگاهی مغرور شدم، پاسخ می گویند: بعثت انبیا و امامت امامان و علم عالمان و حکمت حکیمان و عرفان عارفان و نصیحت ناصحان همه و همه برای علاج جهل بود، می خواستی در برابر آنان تواضع کنی و از آن منابع بصیرت کسب معرفت نمایی، تا به غرور دچار نشوی و بر کثرت معصیت و کم کردن طاعت اقدام ننمایی.

در آیه شریفه انسان را به عنوان انسانیتش که تمام امتیازات او را بر سایر موجودات این جهان یادآور می شود مخاطب ساخته سپس او را در برابر خداوندی قرار می دهد که هم «ربّ» و هم «کریم» است، به مقتضای ربوبیتش پیوسته او را در کنف حمایت خود قرار داده و تربیت و تکامل او را بر عهده گرفته، و به مقتضای کرمش او را بر سر خوان نعمت خود نشانده و از تمام مواهب مادی و معنوی برخوردار ساخته است بی آن که انتظاری از او داشته باشد و پاداش و عوضی

بطلبید، حتی خطاهای او را نادیده می‌گیرید و با کرمش او را مورد عفو قرار می‌دهد.

آیا سزاوار است چنین موجود شریفی در برابر چنان پروردگار بزرگی جسور گردد، و یا لحظه‌ای از او غافل شود و در انجام فرمانش که ضامن سعادت خود اوست، قصور ورزد؟

تفسیری بر آیه شریفه

«در حدیثی از رسول اکرم صلی الله علیه و آله آمده است که هنگام تلاوت این آیه فرمود:

عَرَّهٗ جَهْلُهُ. (۱)

جهل و نادانیش او را مغرور و غافل ساخته است.

و از این جا روشن می‌شود هدف این است که با تکیه بر مسأله ربوبیت و کرم خداوند، غرور و غفلت انسان را در هم بشکند نه آنگونه که بعضی پنداشته‌اند که هدف تلقین آدمی در زمینه عذر خواهی او است که در جواب بگوید: کرمت مرا مغرور ساخت.

و نیز آنچه از فضیل نقل شده که از او سؤال کردند: اگر در روز قیامت خداوند تو را به حضور طلبد و از تو پرسد:

مَا عَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ؟

چه چیزی تو را به پروردگار بزرگوارت مغرور کرده؟

در جواب چه می‌گویی؟ گفت: در جواب می‌گویم:

عَرَّنِي سُتُورَكَ الْمُرْخَاةَ. (۲)

ص: ۱۸

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۳۲۹/۵۷، باب ۴۱؛ مستدرک سفینه البحار: ۵۶۰/۷؛ مجمع البیان فی تفسیر القرآن: ۲۸۶/۱۰، [۱] ذیل آیه ۸۲ سوره انفطار.

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۹۴/۷، باب ۵؛ [۲] مجمع البیان فی تفسیر القرآن: ۲۸۶/۱۰، [۳] ذیل آیه ۸۲ سوره انفطار.

پرده‌هایی که بر گناهان من افکنده بودی، مرا غافل و مغرور ساخت.

که این بیان نیز متناسب با مفهوم آیه نیست، بلکه در جهت مخالفت هدف اصلی آیه قرار دارد، چرا که هدف در هم شکستن غرور و بیدار کردن از خواب غفلت است، نه پرده‌جدیدی بر پرده‌های غفلت افکندن.

بنابراین سزاوار نیست آیه را از هدفی که داشته منحرف سازیم و در جهت مخالف آن نتیجه‌گیری کنیم.

امیر مؤمنان علیه السلام در تفسیر این آیه جمله‌های عجیبی دارد و می‌فرماید:

این آیه کوبنده‌ترین دلیل در برابر شنونده است، و قاطع‌ترین عذر در برابر شخص مغرور، کسی که جهالت و نادانیش او را جسور و مغرور ساخته است.

ای انسان! چه چیز تو را بر گناهت جرأت داده، و چه چیز تو را در برابر پروردگارت مغرور ساخته، و چه چیز تو را به هلاکت خویش علاقمند نموده است؟

آیا این بیماری تو بهبودی ندارد؟ یا این خوابت به بیداری نمی‌انجامد؟ چرا لااقل آن مقدار که به دیگران رحم می‌کنی به خودت رحم نمی‌کنی؟ تو هرگاه کسی را در میان آفتاب سوزان ببینی بر او سایه می‌افکنی، هرگاه بیماری را ببینی که درد، وی را سخت ناتوان ساخته از روی ترحم بر او گریه می‌کنی، پس چه چیز تو را بر بیماریت صبور ساخته و بر مصیبت شکیبا نموده و از گریه بر خویشتن تسلیت داده؟ در حالی که عزیزترین افراد نزد تو خودت می‌باشی، چگونه ترس از نزول بلا در شب تو را بیدار نکرده، با این که در گناه و معصیت او غوطه‌وری و در حالی که زیر سلطه او قرار داری.

بیا و این بیماری را با داروی تصمیم و عزم و اراده‌راسخ مداوا کن و این

خواب غفلتی را که چشمانت را فرو گرفته با بیداری برطرف ساز. بیا مطیع خداوند شو و به یاد او انس بگیر، خوب تصور کن که هنگام غفلت از خدا، او با دادن نعمت‌ها به تو عنایت می‌کند، تو را به سوی عفو و بخشش خویش می‌خواند، و زیر پوشش فضل و برکات خود قرار می‌دهد، در حالی که تو هم چنان به او پشت کرده‌ای و به دیگری رو می‌آوری! بزرگ است خداوندی که با این قدرت عظیم کریم است اما تو با این ضعف و حقارت چقدر بر معصیت او جسوری! (۱)» (۲)

از غبار خودنمائی‌ها عمل را پاک کن دانه تا حاصل دهد پنهان به زیر خاک کن

تا جمال شاهد مقصودت آید در نظر زنگ غفلت پاک از آئینه ادراک کن

عالم اکبر تویی هم صحبت عالم گزین در وجود خویش سیرانجم و افلاک کن

از سبک روحی کند شبنم سوی گردون سفر بهر معراج حقیقت خویش را چالاک کن

خاطرت را تا فرحناکی شود حاصل صغیر رفع اندوه و ملال از خاطر غمناک کن

(صغیر)

ص: ۲۰

۱- (۱) - نهج البلاغه: خطبه ۲۱۴؛ [۱] بحار الأنوار: ۱۹۲/۶۸، باب ۶۴، حدیث ۵۹.

۲- (۲) - تفسیر نمونه: ۲۱۸/۲۶ - ۲۲۰، [۲] ذیل آیه ۶ سوره انفطار.

[«۱۲» انصِرَفِ الْأَمَالُ دُونَ مَدَى كَرَمِكَ بِالْحَاجَاتِ وَ امْتَلَأَتْ بِفَيْضِ جُودِكَ أَوْعِيَهُ الطَّلِبَاتِ وَ تَفَسَّخَتْ دُونَ بُلُوغِ نَعْتِكَ الصِّفَاتُ فَلَمَكَ الْعُلُوُّ الْأَعْلَى فَوْقَ كُلِّ عَالٍ وَ الْجَلَالُ الْأَمَّيْدُ فَوْقَ كُلِّ جَلَالٍ «۱۳» كُلُّ جَلِيلٍ عِنْدَكَ صَغِيرٌ وَ كُلُّ شَرِيفٍ فِي جَنْبِ شَرَفِكَ حَقِيرٌ خَابَ الْوَأْفِدُونَ عَلَى غَيْرِكَ وَ خَسِرَ الْمُتَعَرِّضُونَ إِلَّا لَكَ وَ ضَاعَ الْمَلْمُونُ إِلَّا بِكَ وَ أَجْدَبَ الْمُتَتَجِعُونَ إِلَّا مَنْ انْتَجَعَ فَضْلَكَ «۱۴» بِأَيْكَ مَفْتُوحٌ لِلرَّاعِبِينَ وَ جُودُكَ مُبَاحٌ لِلسَّائِلِينَ وَ إِعَانَتُكَ قَرِيبَةٌ مِنَ الْمُسْتَغِيثِينَ «۱۵» لَا يَخِيبُ مِنْكَ الْأَمْلُونَ وَ لَا يَيْئَسُ مِنْ عَطَائِكَ الْمُتَعَرِّضُونَ وَ لَا يَشْقَى بِنِقْمَتِكَ الْمُسْتَغْفِرُونَ]

آرزوها پیش از رسیدن به نهایت کرم، حاجت روا برگشتند، و ظرف های طلب به فیض بخشش لبریز شدند و اوصاف پیش از رسیدن به وصف، از هم گسیختند. برتری در بالاترین مرتبه اش، که فراز هر برتری است مخصوص توست، و جلال امجد که فوق هر جلال است، ویژه توست. هر بزرگی نزد تو کوچک و هر شریفی در کنار شرف حقیر است.

آنان که به سوی غیر تو کوچ کردند، ناامید شدند، و آنان که جز تو را خواستند، به خسارت نشستند، و آنان که به درگاه غیر تو فرود آمدند، تباہ شدند، و نعمت خواهان جز آنان که از فضل و احسان تو نعمت خواستند، دچار

تهی دستی و قحطی شدند. باب رحمت به روی علاقه مندان باز، وجود و سخایت برای گدایان رایگان، و فریاد رسیت به فریاد خواهان نزدیک است.

آرزومندان از تو نومید نمی شوند، و درخواست کنندگان از عطایت مأیوس نمی گردند، و آمرزش خواهان به کیفیت، بدبخت نمی شوند.

دعا در عید فطر و روز جمعه

در روزهای عید به ویژه فطر و جمعه زمان الطاف و نعمت بخشی بیشتر حضرت حق به بندگان است. و اعیاد برای همه مسلمانان اهمیت ویژه دارند. از این رو آداب و دعاهایی که در این روزها وارد گردیده است. جهت جلب رحمت پروردگار سبحان و منان است و اغلب این ادعیه و مناجات ها در صدد جلب رحمت و عطوفت ویژه خداوند متعال می باشد.

امام سجّاد علیه السلام در قالب دعا، اصول ارتباط نظام هستی را با پروردگار، بیان می فرماید که این اصول عبارتند از:

۱ - رشد و کمال انسان که با داشتن اختیار و قدرت انتخاب، می پیماید.

۲ - زمینه سازی برای میدان عمل انسان که بتواند توانایی خود را نشان دهد.

۳ - همه انسان ها از صالح و فاسد فرصت تصمیم گیری دارند و هر کس می تواند به دلخواه به سوی هدف خود حرکت کند. صبر خداوند چنان است که به نیکوکاران و تبهکاران مهلت امتی می دهد تا زمان تفکر و توبه و بازگشت به حق را داشته باشند.

بر اساس اصول فوق، خداوند متعال به نیک کردار، فرصت عمل و به خلاف کار، فرصت اندیشه و بازگشت می دهد، اگر صالحان به عالی ترین مقامات نایل آیند با داشتن حق انتخاب و اختیار، بر صراط مستقیم حرکت نموده اند و رنج های بسیار هم به دوش کشیده اند. در مقابل آن کس که به شقاوت دنیوی و عقوبت الهی گرفتار

می شود؛ بر پایه دلیل و برهان آشکار؛ حجت خدا بر او تمام گشته و سرانجام به دوزخ می افتد.

بنابراین وجود ظلم و گناه در گیتی، نشان فراخی عالم تکلیف و بهترین گواه بر حکمت و تدبیر و بنده پروری حضرت ربّ است و نیز دلیل بر آن است که کیفر عین حکمت و عدالت و عطای جمیل و پاداش جزیل او، تجلی برترین مرتبه رحمت و کرامت و فضل است.

از جمله نکته های لطیف، راز و نیازهایی است که حضرت از درگاه ربوبی درخواست می دارد:

پذیرش بی پناهان، قبول کردن همه رانده شدگان، قبولی شکرانه کمترین طاعات، اعطای عظیم ترین پاداش و دعوت از گناهکاران و متمردان است که در تربیت مردم و پرورش روحی بندگان، اثر شایسته ای دارد.

اهل الدّاله که در برخی از فراز دعاها آمده است. به بندگان اهل کرشمه و ناز می گویند: اینان به انس و الفت که با پروردگار دارند بدون ترس و واهمه حاجت خود را از خدا می طلبند در حالی که گویی بر خداوند ناز و طلب دارند. این دلیل بر لطف بی نهایت حضرت ربّ جلیل است که اجازه می دهد از او بخواهند و سر بر بالین مهر و صفای حق بگذارند و با زبان مهر با محبوب به مناجات پردازند.

در این باره از روایت معصومان علیهم السلام آنچه در مورد فضیلت نماز شب و مناجات شبانه آنان وارد شده است، روشن می شود که:

خداوند گفتگوی بنده با خودش را دوست می دارد و حتی در نعمتی را بر او می بنهد تا همواره بنده اش در ارتباط باشد و صدای ناز و نیاز او را بشنود و اگر نخواهد صدای او را بشنود مالی و مقامی سرشار به او می دهد و او را از در خانه خود می راند.

بنابر احادیث روز عید در نزد پروردگار روز مزد اعمال عبادی است؛ از این رو

مستحب است که انسان بسیار دعا کند و به یاد خدا باشد و در طلب خیر دنیا و آخرت بکوشد.

نزد خداوند سبحان چهار روز بسیار عالی مقام است که نبی اکرم صلی الله علیه و آله فرمود:

إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِيخْتَارَ مِنَ الْكَلَامِ أَرْبَعَةً وَمِنَ الْمَلَائِكَةِ أَرْبَعَةً... وَمِنَ الْأَيَّامِ أَرْبَعَةً... وَأَمَّا خَيْرُتُهُ مِنَ الْأَيَّامِ فَيَوْمُ الْفِطْرِ وَ يَوْمُ عَرَفَةَ وَ يَوْمُ الْأَضْحَى وَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ. (۱)

خداوند متعال از سخن چهار کلام را برگزید و از فرشتگان چهار را... و از روزها، چهار روز را... و اما روزهای برگزیده اش، روز عید فطر، روز عرفه، روز عید قربان و روز جمعه است.

اذکار و ادعیه عید فطر

عید فطر دارای اذکار و ادعیه و عباداتی است که در روایات ائمه اطهار علیهم السلام به آنها اشاره شده است:

۱ - تکبیرات و اذکاری مانند

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ،

اللَّهُ أَكْبَرُ ،

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ

سُبْحَانَ اللَّهِ که زینت روز عید فطر است. (۲) همچنین در طلوع ماه شوال و صبح عید فطر و در پی نماز عید خوانده شود:

اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ وَ لِلَّهِ الْحَمْدُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى مَا هَدَانَا وَ لَهُ الشُّكْرُ عَلَى مَا أَوْلَانَا. (۳)

خدا بزرگتر، خدا بزرگتر است، معبودی جز خدا نیست و خدا بزرگتر است، و خدای را سپاس، سپاس خدای را بر آنچه ما را بدان هدایت کرد و او را شکر

ص: ۲۴

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۴۷/۹۴ - ۴۸، باب ۵۵، حدیث ۳۴؛ [۱] مستدرک الوسائل: ۶/۶۴، حدیث ۶۴۳۸. [۲]

۲- (۲) - کنز العمال: ۵۴۶/۸، حدیث ۲۴۰۹۴ - ۲۴۰۹۵.

۳- (۳) - بحار الأنوار: ۱۱۶/۸۸، باب ۴، حدیث ۳؛ [۳] مصباح المتهجد: ۶۴۹. [۴]

بر آنچه به ما ارزانی داشت.

در قنوت نماز عید آمده است:

أَسْأَلُكَ بِحَقِّ هَذَا الْيَوْمِ الَّذِي جَعَلْتَهُ لِلْمُسْلِمِينَ عِيدًا وَلِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ذُخْرًا وَ شَرَفًا وَ كَرَامَةً وَ مَزِيدًا أَنْ تُصَيِّمَنِي عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَأَنْ تُدْخِلَنِي فِي كُلِّ خَيْرٍ أَدْخَلْتَ فِيهِ مُحَمَّدًا وَ آلَ مُحَمَّدٍ وَأَنْ تُخْرِجَنِي مِنْ كُلِّ سُوءٍ أَخْرَجْتَ مِنْهُ مُحَمَّدًا وَ آلَ مُحَمَّدٍ صَيِّمُوا تُكَّ عَلَيْهِ وَ عَلَيْهِمْ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ مَا سَأَلَكَ عِبَادُكَ الصَّيِّحُونَ وَ أَعُوذُ بِكَ مِمَّا اسْتَعَاذَ مِنْهُ عِبَادُكَ الْمُخْلِصُونَ. (۱)

از تو درخواست می کنم به حق این روز که برای مسلمانان عید قرار دادی و برای محمد صلی الله علیه و آله ذخیره و فزونی در شرف، که بر محمد و خاندان محمد درود فرستی و مرا در هر خیری که محمد و خاندان محمد را وارد نمودی، وارد کنی و از هر شری که محمد و خاندان محمد «درود خدا بر او و خاندانش» را بیرون آوردی، مرا بیرون آوری، خدایا از تو درخواست می کنم، بهترین چیزی که بندگان شایسته ات درخواست کردند و به تو پناه می آورم از آنچه بندگان شایسته ات، به تو پناه بردند.

و خواندن دعاهایی دیگر در صبح عید فطر که در کتب ادعیه آمده است.

۲ - زکات فطره که واجبی موکد است و شرط قبولی روزه ماه رمضان است که در صبح عید فطر به مستحق از فقیران یا مصارف دیگر پرداخت می شود.

۳ - غسل کردن و پوشیدن لباس نو و استفاده از بوی خوش و خوردن و آشامیدن که نشان از شادی و جشن روز عید باشد.

۴ - خواندن نماز عید در اول روز و در صحرا و بیابان که سیره پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و

ص: ۲۵

۱- (۱) - إقبال الأعمال: ۲۸۹؛ مصباح المتهجد: ۶۵۴؛ [۱] بحار الأنوار: ۳۷۹/۸۷، باب ۱، حدیث ۲۹. [۲]

معصومان علیهم السلام چنین بوده است، که دوست می داشتند در هنگام برپایی نماز عید زیر آسمان بروند و دیدگانشان به آفاق عالم بیفتد و در برابر نعمت های الهی پیشانی بر زمین نهند و برای قبولی اعمال برادران دینی دعا کنند.

۵- زیارت امام حسین علیه السلام و خواندن دعای ندبه هم سفارش شده است. (۱)۶- ابو حمزه ثمالی دعایی از امام محمد باقر علیه السلام در عید فطر و قربان و جمعه نقل کرده است؛ که در هنگام آماده شدن برای رفتن به سوی برپایی نماز عید خوانده می شود:

اللَّهُمَّ مَنْ تَهَيَّأَ فِي هَذَا الْيَوْمِ أَوْ تَعَبَّأَ أَوْ أَعَدَّ وَاسْتَيْتَعَدَّ لِيَوْمِهِ إِلَى مَخْلُوقٍ رَجَاءَ رِفْدِهِ وَ نَوَافِلِهِ وَ فَوَاضِلِهِ وَ عَطَايَاهُ فَإِنَّ إِلَيْكَ يَا سَيِّدِي تَهَيَّئْتِي وَ تَعَبَّئْتِي وَ إِعْدَادِي وَ اسْتَيْتَعَدَّ رَجَاءَ رِفْدِكَ وَ جَوَائِزِكَ وَ نَوَافِلِكَ وَ فَوَاضِلِكَ وَ عَطَائِكَ وَ قَدْ عَدَوْتُ إِلَى عِيدٍ مِنْ أَعْيَادِ أُمَّهِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ لَمْ أَفِدْ إِلَيْكَ الْيَوْمَ بِعَمَلٍ صَالِحٍ أَتَّقِي بِهِ قَدَمْتَهُ وَ لَا تَوَجَّهْتُ بِمَخْلُوقٍ أَمَلْتَهُ وَ لَكِنْ أَتَيْتُكَ خَاضِعًا مَقْرَّبًا بِذُنُوبِي وَ إِسَاءَتِي إِلَى نَفْسِي فَيَا عَظِيمُ يَا عَظِيمُ اغْفِرْ لِي الْعَظِيمَ مِنْ ذُنُوبِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ الْعِظَامَ إِلَّا أَنْتَ يَا لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ. (۲)

خدایا! هر کس در این روز آماده شد یا نیت کرد یا مهیا و مستعد شد، برای ورود به درگاه یکی از بندگانت به امید جایزه ها و صله ها و بهره ها و عطاها، ولی ای آقای من! آماده شدن و قصد کردن و مهیا و مستعد شدن من تنها به جانب توست، به امید جایزه ها و صله ها و بهره ها و عطاها و اینک صبح کردم در عیدی از اعیاد امت پیامبرت محمد که درود خدا بر او و خاندانش، و در حالی که به عمل صالحی که به آن اطمینان کنم، و آن را پیش آورده باشم

ص: ۲۶

-
- ۱- (۱) - بحار الأنوار: ۶/۸۸، باب ۲، ذیل حدیث ۲؛ إقبال الأعمال: ۲۸۰.
۲- (۲) - بحار الأنوار: ۳۲۹/۸۶، باب ۴، حدیث ۱، [۱] إقبال الأعمال: ۲۸۰.

بر تو وارد نشدم و به مخلوقی که آرزومندش باشم رو نکردم، بلکه در حال فروتنی تنها به جانب تو آمده ام، به گناه و بدی نسبت به خویش اعتراف دارم پس ای بزرگ، ای بزرگ، گناهان بزرگم را بیامرز که گناهان بزرگ را جز تو نیامرز، ای که معبودی جز تو نیست، ای مهربان ترین مهربانان.

امام رضا علیه السلام هنگام بیرون رفتن برای نماز عید در آستانه در ایستاد و خواند:

اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ عَلَى مَا هَدَانَا، اللَّهُ أَكْبَرُ عَلَى مَا رَزَقَنَا مِنْ بَهِيمِهِ الْأَنْعَامِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى مَا أْبَلَانَا نَزَفَعُ بِهَا أَصْوَاتَنَا... (۱)

خدا بزرگ است، خدا بزرگ است، خدا بزرگ است، بزرگتر بر آن که هدایتمان کرد. خدا بزرگ است بر آن که ما را از چارپایان، روزی داد، خدا را سپاس بر آن که ما را آزمود، صداهایمان را به ذکر بلند می کنیم.

از آنجا که روز عید فطر از اعیاد بزرگ اسلامی است، سزاوار می باشد همه مسلمانان جنبه وحدت و همدلی عمومی را اهمیت دهند و در بر پایی نماز عید و مراسم قبل و بعد آن شکوه و عظمت این برنامه دینی را در همه جا به نمایش گذارند.

ارزش روز جمعه در روایات

اشاره

روز جمعه از بهترین روزهایی است که خورشید در آن تابیده است و عیدی که بر اعیاد دیگر برتری دارد، در باب فضیلت جمعه و اختصاص آن به حضرت صاحب الزمان علیه السلام که به نام ایشان و روز ظهور و فرج می باشد، روایات بسیار است.

رسول الله صلی الله علیه و آله در فضیلت روز جمعه و شب و ساعات آن می فرماید:

إِنَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ سَيِّدُ الْأَيَّامِ يُضَاعَفُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ فِيهِ الْحَسَنَاتِ وَيَمْحُو

ص: ۲۷

۱- (۱) - الکافی: ۴۸۹/۱، حدیث ۷؛ [۱] وسائل الشیعه: ۴۵۴/۷، باب ۱۹، حدیث ۹۸۴۴. [۲]

فِيهِ السَّيِّئَاتِ وَ يَرْفَعُ فِيهِ الدَّرَجَاتِ وَ يَسْتَجِيبُ فِيهِ الدَّعَوَاتِ وَ يَكْشِفُ فِيهِ الْكُرْبَاتِ وَ يَقْضِي فِيهِ الْحَوَائِجَ الْعِظَامَ وَ هُوَ يَوْمُ الْمَزِيدِ لِلَّهِ فِيهِ عُقَّتَاءُ وَ طُلُقَاءُ مِنَ النَّارِ مَا دَعِيَ فِيهِ أَحَدٌ مِنَ النَّاسِ وَ قَدْ عَرَفَ حَقَّهُ وَ حُرْمَتَهُ إِلَّا كَانَ حَتْمًا عَلَى اللَّهِ أَنْ يَجْعَلَهُ مِنْ عُقَّتَائِهِ وَ طُلُقَائِهِ مِنَ النَّارِ فَإِنْ مَاتَ فِي يَوْمِهِ أَوْ لَيْلَتِهِ مَاتَ شَهِيدًا وَ بُعِثَ آمِنًا وَ مَا اسْتِخْفَ أَحَدٌ بِحُرْمَتِهِ وَ ضَيَّعَ حَقَّهُ إِلَّا كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ أَنْ يُصَلِّيَهُ نَارَ جَهَنَّمَ إِلَّا أَنْ يَتُوبَ. (١)

همانا روز جمعه سرور روزهاست. خداوند در آن روز نیکی ها را زیاد می کند و گناهان را محو می گرداند و درجات را بالا می برد و دعاها را مستجاب می گرداند و اندوه ها را برطرف می سازد و حاجت های بزرگ را برآورده می کند. روزی است که پروردگار گروهی را بسیار از آتش آزاد می نماید. هر که حرمت و حق آن روز را بشناسد و دعا کند؛ خداوند او را از آزاد شدگان آتش جهنم قرار می دهد و اگر در شب و روز جمعه بمیرد، همچون شهید مرده است و در قیامت ایمن مبعوث می شود. هر که حرمت آن را سبک شمرد و حق آن را تباه کند، خداوند او را به آتش جهنم می اندازد، مگر آنکه توبه کند.

امام صادق علیه السلام از بهترین لحظاتی که دعا در آن پذیرفته می شود را روز جمعه معرفی می فرماید:

السَّاعَةُ الَّتِي يُسْتَجَابُ فِيهَا الدُّعَاءُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ مَا بَيْنَ فَرَاغِ الْإِمَامِ مِنَ الْخُطْبَةِ إِلَى أَنْ يَسْتَوِيَ فِي الصُّفُوفِ وَ سَاعَةُ أُخْرَى مِنْ آخِرِ النَّهَارِ إِلَى غُرُوبِ الشَّمْسِ. (٢)

ص: ٢٨

١- (١) - الكافي: ٤١٤/٣، حديث ٥؛ [١] بحار الأنوار: ٢٧٤/٨٦، باب ٢، ذيل حديث ٢٠؛ [٢] جامع الأخبار: ٨٩، [٣]

٢- (٢) - الكافي: ٤١٤/٣، حديث ٤؛ [٤] بحار الأنوار: ٢٧٣/٨٦، باب ٢، ذيل حديث ١٧، [٥]

روز جمعه ساعتی که در آن دعای انسان پذیرفته می شود؛ آن زمان که خطبه نماز توسط امام جمعه پایان یابد و صف ها به نظم برپا گردد و ساعتی دیگر، از پایان روز تا غروب خورشید است.

و نیز فرمود:

إِنَّ لِلْجُمُعَةِ حَقًّا وَحُرْمَةً فَإِيَّاكَ أَنْ تُضَيِّعَ أَوْ تُقْصِرَ فِي شَيْءٍ مِنْ عِبَادَةِ اللَّهِ وَالتَّقَرُّبِ إِلَيْهِ بِالْعَمَلِ الصَّالِحِ وَتَرْكِ الْمَحَارِمِ كُلِّهَا فَإِنَّ اللَّهَ يُضَاعِفُ فِيهِ الْحَسَنَاتِ وَيَمْحُو فِيهِ السَّيِّئَاتِ وَيَرْفَعُ فِيهِ الدَّرَجَاتِ. (۱)

به درستی که روز جمعه دارای حق و احترام است، پس پرهیز از اینکه مبادا، عبادت و نزدیکی به خداوند با عمل صالح و دوری از محرمات را، در این روز ضایع کنی و یا کوتاهی بورزی، یقینی است که خداوند نیکی ها را در این روز چند برابر و گناهان انسان را محو و درجات آنان را بالا می برد.

برای روز جمعه اعمال و آداب بسیاری در سنت نبوی و اهل بیت علیهم السلام بیان شده است؛ که از جمله آنان: ادعیه مخصوص، صلوات فرستادن، خواندن سوره های از قرآن، غسل جمعه و نظافت با آداب ویژه، صدقه دادن، صله رحم، شاد نمودن خانواده، آموختن مسائل احکام دین، زیارت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام و زیارت حجه بن الحسن علیه السلام، زیارت اهل قبور به ویژه پدر و مادر، خواندن دعای ندبه، و نمازهای مستحبی و... .

از دعاهای مخصوص این روز مبارک برای مسلمانان این است که: امام صادق علیه السلام فرمود: هر که این دعا را بخواند کفاره گناهان او از این جمعه تا جمعه دیگر باشد:

اللَّهُمَّ مَا قُلْتُ فِي جُمُعَتِي هَذِهِ مِنْ قَوْلٍ أَوْ حَلَفْتُ فِيهَا مِنْ حَلْفٍ أَوْ نَذَرْتُ فِيهَا

ص: ۲۹

۱- (۱) - الکافی: ۴۱۴/۳، حدیث ۶؛ [۱] بحار الأنوار: ۷۲۵/۸۶، باب ۲، ذیل حدیث ۲۱. [۲]

مِنْ نَذْرٍ فَمَشِيَّتُكَ بَيْنَ يَدَيِ ذَلِكَ كُلِّهِ فَمَا شِئْتَ مِنْهُ أَنْ يَكُونَ كَانَ وَمَا لَمْ تَشَأْ مِنْهُ لَمْ يَكُنِ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَتَجَاوَزْ عَنِّي، اللَّهُمَّ مَنْ صَلَّيْتَ عَلَيْهِ فَصَلَاتِي عَلَيْهِ وَمَنْ لَعَنْتَ فَلَعْنَتِي عَلَيْهِ كَانَ كَفَارَةً مِنْ جُمُعَةٍ إِلَى جُمُعَةٍ. (۱)

خدایا! هر سخنی که در این جمعه ام بر زبان آورم و یا هر سوگندی که در آن ادا نمایم و یا هر نذری که در آن جاری کنم، خواست و اراده تو پیشاپیش همه اینهاست، پس در این میان هر چه را تو بخواهی که بشود، می شود و هر چه را که نخواهی، نشود. بار خدایا! مرا بیامرز و از من در گذر. خدایا! هر که را تو بر او درود فرستی پس درودم بر او باد و هر که را تو لعنت کنی پس لعنتم بر او باد. (این پوشاننده گناهان از جمعه تا جمعه دیگر باشد.)

دعای امام سجّاد علیه السلام در روز جمعه

در اعمال هفته و دعاهاى روز جمعه، دعایی از امام سجّاد علیه السلام در صحیفه کامله ایشان با عبارات ذیل آمده است:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الْأَوَّلِ قَبْلَ الْإِنشَاءِ وَالْأَحْيَاءِ وَالْآخِرِ بَعْدَ فَنَاءِ الْأَشْيَاءِ، الْعَلِيمِ الَّذِي لَا يَنْسِي مَنْ ذَكَرَهُ، وَلَا يُنْقِصُ مَنْ شَكَرَهُ، وَلَا يَخِيبُ مَنْ دَعَاهُ، وَلَا يَقْطَعُ رَجَاءَ مَنْ رَجَاهُ، اللَّهُمَّ أَنِّي أَشْهَدُكَ وَكَفَى بِكَ شَهِيداً، وَأَشْهَدُ جَمِيعَ مَلَائِكَتِكَ وَسَيِّدَانَ سَمَوَاتِكَ وَحَمَلَةَ عَرْشِكَ، وَمَنْ بَعَثَ مِنْ أَنْبِيَائِكَ وَرُسُلِكَ، وَأَنْشَأَتْ مِنْ أَصْنَانِ خَلْقِكَ، أَنِّي أَشْهَدُ أَنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، وَخِيدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ وَلَا عِدِيلَ، وَلَا خُلْفَ لِقَوْلِكَ وَلَا تَبْدِيلَ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ، أَدَى مَا حَمَلْتَهُ إِلَى الْعِبَادِ وَجَاهِدَ

ص: ۳۰

فِي اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ حَقُّ الْجِهَادِ وَ أَنَّهُ بَشَرٌ بِمَا هُوَ حَقٌّ مِنَ الثَّوَابِ، وَ أَنْذَرَ بِمَا هُوَ صِدْقٌ مِنَ الْعِقَابِ، اللَّهُمَّ بَتَّنِي عَلَى دِينِكَ مَا أَحْيَيْتَنِي، وَ لَا تُرْغِ قَلْبِي بَعِيدًا إِذْ هَدَيْتَنِي، وَ هَيِّبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً أَنْتَ الْوَهَّابُ، صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ عَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، وَ اجْعَلْنِي مِنْ أَتْبَاعِهِ وَ شَتِيعَتِهِ وَ أَحْشَرْنِي فِي زُمْرَتِهِ، وَ وَفَّقْنِي لِإِدَاءِ فَرَضِ الْجُمُعَاتِ، وَ مَا أُوجِبْتَ عَلَيَّ فِيهَا مِنَ الطَّاعَاتِ، وَ قَسِّمْتَ لِأَهْلِهَا مِنَ الْعَطَاءِ فِي يَوْمِ الْجَزَاءِ، أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. (۱)

ستایش خدای را که آغاز هستی است پیش از آفرینش و حیات بخشی، و پایان هستی است پس از نابودی هر چیز، دانایی که از یاد مبرد آن را که یادش کند و کم نگذارد از آنکه شکرش را به جای آورده و ناامید نسازد آن را که خواندش، و قطع نکند امید آن که به او امید بست، بار خدایا! تو را گواه می گیرم و تو برای گواهی کافی هستی و گواه می گیرم همه فرشتگان و ساکنان آسمان هایت و نگهبانان عرش و رسولان و پیامبرانی که برانگیختی، و انواع مخلوقات که آفریدی (همه و همه را گواه می گیرم) بر اینکه باور دارم که همانا تویی خدا، شایسته پرستشی جز تو نیست. یگانه ای، شریکی نداری و بی همتایی و تخلف و تبدیلی در گفتارت نیست و اینکه محمد که خدا بر او و خاندان او درود فرستد بنده و فرستاده توست، رسالتی را که بر عهده اش نهاده بودی به بندگانت ادا کرد و در راه خدا به حق کوشید و به پاداشی که حق است مژده داد و از عذابی که راست است بیم داد، خدایا! تا زنده ام مرا بر دین خود ثابت بدار و دلم را پس از آنکه به نور هدایت روشن نمودی، گمراه مکن و از نزد خود رحمتی بر من ببخش چرا که، تنها تو بخشاینده ای، درود فرست بر محمد و خاندان محمد و مرا از پیروان و شیعیان او قرار ده و در گروه او محشورم گردان، و بر انجام واجبات جمعه ها و طاعاتی که در آن بر من لازم

ص: ۳۱

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۱۳۴/۸۷، باب ۹، حدیث ۲؛ [۱] البلد الأمين: ۸۷؛ [۲] المصباح، کفعمی: ۹۶، فصل ۱۷. [۳]

نمودی توفیقم ده، و عطایی که در رستاخیز برای اهل جمعه قرار داده ای، نصیبم گردان، چه همانا تویی قدرتمند حکیم.

ص: ۳۲

«۱۶» رِزْقُكَ مَبْسُوطٌ لِّمَنْ عَصَاكَ وَ حِلْمُكَ مُعْتَرِضٌ لِّمَنْ نَاوَاكَ عَادَتُكَ الْإِحْسَانُ إِلَى الْمُسِيئِينَ وَ سُنَّتُكَ الْإِبْقَاءُ عَلَى الْمُعْتَدِينَ حَتَّى لَقَدْ عَزَّتْهُمْ أَنْتَكَ عَنِ الرُّجُوعِ وَ صَدَّهُمْ إِمْهَالُكَ عَنِ النَّزْوَعِ «۱۷» وَ إِنَّمَا تَأْتَيْتَ بِهِمْ لِيَفِيئُوا إِلَيَّ أَمْرِكَ وَ أَمَهَلْتَهُمْ ثِقَةً بِدَوَامِ مُلْكِكَ]

سفره روزیت برای گنهکاران پهن است، و بردباریت به جانب کسی که با تو دشمنی ورزید، روی آورنده است. عادتت احسان به بدکاران، و راه و روش مهلت به متجاوزان است، تا جایی که مدارایت، اینان را از بازگشت و توبه به درگاہت فریب داده و غافل ساخته، و مهلت دادنت، ایشان را از خودداری از گناه باز داشته. جز این نیست که آنان را فرصت دادی، به خاطر این که به فرمانت باز گردند، و محض اطمینان به دوام فرمانروایت مهلتشان دادی.

[فَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ خَتَمَتْ لَهُ بِهَا وَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الشَّقَاوَةِ خَذَلَتْهُ لَهَا «۱۸» كُلَّهُمْ صَائِرُونَ إِلَى حُكْمِكَ وَأُمُورُهُمْ آئِلَةٌ إِلَى أَمْرِكَ لَمْ يَهْنُ عَلَى طُولِ مُدَّتِهِمْ سُلْطَانُكَ وَ لَمْ يَدْخُضْ لِتَرْكِ مُعَاجَلَتِهِمْ بُرْهَانُكَ «۱۹» حُجَّتُكَ قَائِمَةٌ لَا تُدْخِضُ وَ سُلْطَانُكَ ثَابِتٌ لَا يُزُولُ فَالْوَيْلُ الدَّائِمُ لِمَنْ جَنَحَ عَنْكَ وَ الْخَيْبَةُ الْخَاذِلَةُ لِمَنْ خَابَ مِنْكَ وَ الشَّقَاءُ الْأَشَقَى لِمَنْ اغْتَرَّ بِكَ]

پس آن که اهل سعادت بود، فرجام کارش را به سعادت ختم کردی، و آن که اهل بدبختی بود، به بدبختی اش و اگذاشتی. همه اینان چه سعادت‌مندان و چه شقاوت‌مندان به حکم و حکومت تو باز می گردند، و کارشان منتهی به فرمان تو می شود. طولانی شدن زمان زندگی گنهکاران، قدرت پادشاهیت را سست نمی کند، و شتاب نوزیدن در عقوبت و بازپرسی آنان، برهان و دلیل را باطل نمی سازد. حجت استوار و پابرجاست و باطل نگردد، و پادشاهیت ثابت و همیشگی است و از بین نمی رود. پس عذاب دائم بر کسی که از تو روی تافت، و نومیدی ذلت بار برای کسی که از تو نومید شد، و بدترین تیره بختی برای کسی که به رحمت و کرم تو مغرور گشت.

اعتقاد به این که سعادت و شقاوت یک امر ذاتی است که همراه انسان متولد می شود پنداری بیش نیست، چرا که برخلاف دعوت همه انبیا و تلاش های همه راهنمایان بشر است، بلکه این پندار واهی برای فرار از زیر بار مسئولیت و توجیه اعمال خلاف و تبهکاری ها درست شده است و یا برای تفسیر موارد ناآگاهی ها می باشد.

برای شناخت بهتر، باید اندیشه کنیم که ساختار شخصیتی هر کسی چگونه شکل می گیرد:

سه عامل اساسی در تشکیل شخصیت هر انسانی نقش اساسی و فراوانی دارد، و هر کسی بخواهد خودش را بشناسد یا نسبت به دیگری شناخت پیدا کند، باید به این سه عامل توجه عمیق و دقیقی بنماید:

عامل اول، وراثت: باید بیند پدر و مادر و اجدادش چه کسانی بوده اند، پدر و مادر نقش مهمی در انعقاد نطفه سالم یا غیر سالم دارند، اگر پدر و مادر متدین و با خدا باشند و روح و جان آنها آمیخته به عبادت الهی باشد، فرزندی هم که با این نطفه پاک بسته شده در مسیر الهی قدم برمی دارد یا حداقل گرایش و سمت و سوی کارهای خدایی و اعمال عبادی، بیشتر است. و اگر پدر و مادر انسان های ناپاک و لاابالی باشند و با این روحیه نطفه منعقد شود فرزندی هم که متولد شود، گرایش به مسیر انحراف و تباهی دارد، پس پدر و مادر می توانند باعث خوشبختی یا بدبختی فرزند شوند.

عامل دوم، تربیت: گاهی از نظر وراثت مشکلی نیست، ولی بر اثر تربیت ناصحیح و عدم توجه به تربیت اسلامی فرزند، او را در مسیر شقاوت و بدبختی قرار می دهیم هم چنان که عکس آن نیز متصور است، ممکن است افرادی از نظر وراثت و نسب پدر و مادر خوبی نداشته ولی بر اثر تربیت صحیح و قرار گرفتن در

دامان اسلام و دیانت، به سوی کمال و خوشبختی قدم برداشته و به سعادت رسیده اند که نمونه های آن در تاریخ فراوان است.

پسر نوح با بدان بنشست خاندان نبوتش گم شد

سگ اصحاب کهف روزی چند پی نیکان گرفت و مردم شد

(سعدی شیرازی)

عامل سوّم، محیط: گاهی از نظر وراثت و تربیت مشکل نداشته است ولی بر اثر محیط ناسالم و خراب، فرزند به تباهی کشیده شده است.

به خاطر همین جهت آیات و روایات فراوانی داریم که در این گونه موارد می گویند: باید از محیط گناه و فساد، هجرت کرده و دوری جست و اگر کسی در محیط فاسد بماند و هجرت نکند و دچار انحراف شود، در مقابل خداوند عذری ندارد.

خداوند متعال در قرآن کریم می فرماید:

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيْتَهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا (۱)

قطعاً کسانی که [با ترک هجرت از دیار کفر، و ماندن زیر سلطه کافران و مشرکان] بر خویش ستم کردند [هنگامی که] فرشتگان آنان را قبض روح می کنند، به آنان می گویند: [از نظر دین داری و زندگی] در چه حالی بودید؟ می گویند: ما در زمین، مستضعف بودیم. فرشتگان می گویند: آیا زمین خدا وسیع و پهناور نبود تا در آن [از محیط شرک به دیار ایمان] مهاجرت کنید؟! پس جایگاهشان دوزخ است و آن بد بازگشت گاهی است.

ص: ۳۶

و نیز می فرماید:

يَعْبَادِيَ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّ أَرْضِي وَ سِعَةُ فَإِنِّي فَاعْبُدُونِ» (۱)

ای بندگان من که ایمان آورده اید! یقیناً زمین من وسیع و پهناور است؛ پس [با انتخاب سرزمینی مناسب و شایسته که ارزش ها در آن حفظ شود] فقط مرا پرستید.

هم چنین در روایات می خوانیم، رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می فرماید:

مَنْ فَرَ بَدِينِهِ مِنْ أَرْضٍ إِلَى أَرْضٍ وَإِنْ كَانَ شِبْرًا مِنَ الْأَرْضِ، اسْتَوْجِبَ الْجَنَّةَ وَ كَانَ رَفِيقَ إِبْرَاهِيمَ وَ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ. (۲)

هر کس دین خود را از سرزمینی به سرزمین دیگر ولو به اندازه یک وجب زمین باشد برهاند (هجرت کند) بهشت بر او واجب آید و همدم ابراهیم و محمد علیهما السلام باشد.

امام صادق علیه السلام در پاسخ شخصی که از تفسیر آیه ۵۶ سوره عنکبوت سؤال کرد، فرمود:

إِذَا عُصِيَ اللَّهُ فِي أَرْضٍ وَأَنْتَ فِيهَا فَاخْرُجْ مِنْهَا إِلَى غَيْرِهَا. (۳)

هر گاه در سرزمینی که تو در آن به سر میبری نافرمانی خدا شد از آن جا به جای دیگر هجرت کن.

آری، محیط در سرنوشت انسان تأثیر فراوان دارد، بنابراین باید از محیط فاسد و ناسالم هجرت کرد، پیامبر صلی الله علیه و آله هم یکی از عوامل هجرت هایشان همین بود.

هجرت از محیط شرک، کفر و گناه برای حفظ دین و ایمان، یا برای برگشت از

ص: ۳۷

۱- (۱) - عنکبوت (۲۹) : ۵۶. [۱]

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۳۱/۱۹، باب ۶؛ [۲] مجموعه ورام: ۳۳/۱. [۳]

۳- (۳) - بحار الأنوار: ۳۶/۱۹، باب ۶؛ [۴] مجمع البیان فی تفسیر القرآن: ۴۵۵/۸، ذیل آیه ۵۶ سوره عنکبوت.

نافرمانی خداوند، بر هر فردی لازم و ضروری است.

پس روشن شد که سه عامل در سرنوشت انسان بسیار مؤثر است که عدم توجه به هر کدام از این سه عامل، انسان را دچار تزلزل و گمراهی خواهد کرد.

این جاست که باید سعادت و شقاوت را با توجه به آن سه عامل دوباره تفسیر کنیم:

سعید یا سعادت، به معنی فراهم بودن اسباب نعمت و شقی یا شقاوت به معنی فراهم بودن اسباب گرفتاری و مجازات و بلاست و به تعبیر بهتر، این شقاوت و سعادت چیزی جز نتیجه اعمال و کردار و رفتار و تیات خود انسان در دنیا نیست.

خداوند متعال در قرآن مجید می فرماید:

قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ﴿١﴾

می گویند: پروردگارا! تیره بختی و شقاوت ما بر ما چیره شد، و ما گروهی گمراه بودیم.

و گناهکاران و دوزخیان به طور صریح اعتراف می کنند که از ناحیه خداوند اتمام حجت شده بودیم و می توانستیم با راهنمایی پیامبران و امامان معصوم علیهم السلام و دیگر معلّمان بشر، سرنوشت خود را تغییر بدهیم و این کار را نکردیم و با دست خود وسایل بدبختی مان را فراهم ساختیم و معترفیم که قوم گمراه بودیم.

سعادت و شقاوت در روایات

امام علی علیه السلام می فرماید:

إِنَّ حَقِيقَةَ السَّعَادَةِ أَنْ يُخْتَمَ لِلْمَرْءِ عَمَلُهُ بِالسَّعَادَةِ وَأَنَّ حَقِيقَةَ الشَّقَاءِ أَنْ

ص: ۳۸

خوشبختی حقیقی این است که کار انسان به خوشبختی برسد و بدبختی حقیقی این است که کار آدمی به بدبختی ختم شود.

امام کاظم علیه السلام درباره حدیث نبوی صلی الله علیه و آله که فرموده اند:

الشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ امِّهِ، وَ السَّعِيدُ مَنْ سَعِدَ فِي بَطْنِ امِّهِ. (۲)

به ابن ابی عمیر فرمودند:

الشَّقِيُّ مَنْ عَلِمَ اللَّهُ وَ هُوَ فِي بَطْنِ امِّهِ أَنَّهُ يَسْتَعْمَلُ أَعْمَالَ السُّعْدَاءِ. (۳)

کسی که بدبخت است، زمانی که در شکم مادرش قرار دارد خداوند می داند او در آینده کارها و اعمال شقاوتمندان را خواهد کرد و کسی که خوشبخت باشد در شکم مادرش، خداوند می داند که او در آینده اعمال و رفتار سعادت‌مندان را انجام خواهد داد.

به عبارتی روان تر: خداوند نتیجه اعمال کردار انسان را می داند و این انسان، در اعمال و کردار خود مختار محض است که می تواند خود را در زمره سعادت‌مندان و یا شقاوتمندان سوق دهد.

نشانه های سعادت و شقاوت در روایات

ص: ۳۹

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۳۶۴/۶۸، باب ۹۰، حدیث ۳؛ [۱] معانی الأخبار: ۳۴۵، حدیث ۱.

۲- (۲) - عوالی اللالی: ۳۵/۱، حدیث ۱۹؛ [۲] تفسیر القمی: ۲۲۷/۱. [۳]

۳- (۳) - بحار الأنوار: ۱۵۷/۵، باب ۶، حدیث ۱۰؛ [۴] التوحید، شیخ صدوق: ۳۵۶، باب ۵۸، حدیث ۳.

درباره علائم سعادت و شقاوت و تفسیر آن نیز روایات زیادی داریم که به چند نمونه اشاره می شود.

رسول اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید:

مِنْ عَلَامَاتِ الشَّقَاءِ: جُمُودُ الْعَيْنِ وَ قَسْوَةُ الْقَلْبِ وَ شِدَّةُ الْحِرْصِ فِي طَلَبِ الرِّزْقِ، وَ الْإِصْرَارُ عَلَى الذَّنْبِ. (۱)

از نشانه های بدبختی و شقاوت: چشم بی اشک و سختی دل و حرص زدن زیاد در طلب روزی و پایداری و اصرار بر گناه است.

امام علی علیه السلام در پاسخ به این که بدبخت ترین و شقی ترین مردم چه کسی است، فرمود:

مَنْ بَاعَ دِينَهُ بِدُنْيَا غَيْرِهِ. (۲)

کسی که دین خود را به دنیای دیگری بفروشد.

و نیز فرمود:

سَبَبُ الشَّقَاءِ حُبُّ الدُّنْيَا. (۳)

علت بدبختی و شقاوت، دنیاپرستی است.

و در جای دیگر می فرماید:

مَنْ اجْتَهَدَ نَفْسَهُ فِي إِصْلَاحِهَا سَعِدَ. (۴)

هر کس نفس خود را در راه اصلاح آن، به رنج افکند خوشبخت شود.

و نیز فرمود:

مَنْ أَهْمَلَ نَفْسَهُ فِي لَذَائِهَا شَقِيَ وَ بَعُدَ. (۵)

ص: ۴۰

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۱۶۲/۷، باب ۱۲۸، حدیث ۱۱؛ [۱] الکافی: ۲/۲۹۰، حدیث ۶. [۲]

۲- (۲) - غرر الحکم: ۱۶۷، حدیث ۳۲۸۸. [۳]

۳- (۳) - غرر الحکم: ۱۶۷، حدیث ۳۲۸۹. [۴]

۴- (۴) - غرر الحکم: ۲۳۷، حدیث ۴۷۷۰. [۵]

۵- (۵) - غرر الحکم: ۳۰۵، حدیث ۶۹۸۹. [۶]

و هر که نفس را با لذت هایش واگذارد، بدبخت و از درگاه حق تعالی دور گردد.

و نیز فرمود:

إِنَّ أَسْعَدَ النَّاسِ فِي الدُّنْيَا مَنْ عَدَلَ عَمَّا يَعْرِفُ ضَرَّهُ وَإِنَّ أَشْقَاهُمْ مَنْ اتَّبَعَ هَوَاهُ. (۱)

خوشبخت ترین مردم در دنیا کسی است که از آن چه می داند برایش زیان آور است، دوری کند و بدبخت ترین مردم کسی است که از هوای نفس خود پیروی کند.

ص: ۴۱

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۳۵۵/۷۲، باب ۸۱، حدیث ۷۰؛ [۱] وقعه صفین: ۱۰۸. [۲]

[«۲۰» مَا أَكْثَرَ تَصَيُّرُفَهُ فِي عَذَابِكَ وَمَا أَطْوَلَ تَرُدُّدَهُ فِي عِقَابِكَ وَمَا أَبْعَدَ غَايَتَهُ مِنَ الْفَرْجِ وَمَا أَقْنَطَهُ مِنْ سِيْهُوَلِهِ الْمَخْرَجِ عَدْلًا مِنْ قَضَائِكَ لَا تَجُورُ فِيهِ وَإِنْصَافًا مِنْ حُكْمِكَ لَا تَحِيفُ عَلَيْهِ «۲۱» فَفَسَدَ ظَاهِرَتِ الْحَوَاجِّ وَأَبْلَيْتِ الْأَعْيَادَ وَقَدْ تَقَدَّمْتَ بِالْوَعِيدِ وَتَلَطَّفْتَ فِي التَّرْغِيبِ وَضَرَبْتَ الْأَمْثَالَ وَأَطَلْتَ الْأَمْهَالَ وَأَخَّرْتَ وَأَنْتَ مُسْتَطِيعٌ لِلْمَعَاجِلِ وَتَأْتِيَتْ وَأَنْتَ مَلِيٌّ بِالْمُبَادَرَةِ]

چه بسیار دگرگونی هایی که در عذابت برای او هست، و چه بسیار زمان طولانی و درازی که در عرصه کیفیت رفت و آمد خواهد داشت، و فرج و گشایش از چنین انسانی چه اندازه دور است، و از رهایی یافتن از جهنم به آسانی و سهولت، چه بسیار ناامید است. این مجازات ها، بر اساس عدالت در حکم توست که در آن ستم نمی کنی، و از انصاف در فرمان توست که ظلمی در آن روا نمی داری. همانا حجت هایت را برای بیداری مردم، پی در پی آوردی و دلیل و عذرت را به سوی آنان فرستادی، و تهدیدت را یادآور شدی، و در ترغیب بنندگان به ایمان و عمل، لطف و مدارا را به کار گرفتی، و برای بیداری آنان مثل ها زدی، و مهلت به مردم را طولانی کردی. کیفر را به تأخیر انداختی، در حالی که بر شتاب به عذاب توانا بودی، و فرصت دادی در صورتی که بر عجله قدرت داشتی.

[«۲۲» لَمْ تَكُنْ أَنْتُكَ عَجْزاً وَ لَا إِمْهَالُكَ وَهَنًا وَ لَا إِمْسَاكُكَ غَفْلَةً وَ لَا انْتِظَارُكَ مُدَارَاهَ بَلْ لَتَكُونَ حُجَّتُكَ أُبْلَغَ وَ كَرَمُكَ أَكْمَلَ وَ إِحْسَانُكَ أَوْفَى وَ نِعْمَتُكَ أَتَمَّ كُلُّ ذَلِكَ كَمَا أَنْ لَمْ تَزَلْ وَ هِيَ كَمَا تَزَلْ وَ لَا تَزَالُ «۲۳» حُجَّتُكَ أَحْيَلُّ مِنْ أَنْ تُوصَفَ بِكُلِّهَا وَ مَجْدُكَ أَرْفَعُ مِنْ أَنْ يُحَدَّ بِكُنْهِهِ وَ نِعْمَتُكَ أَكْثَرُ مِنْ أَنْ تُحْصَى بِأَسْرِهَا وَ إِحْسَانُكَ أَكْثَرُ مِنْ أَنْ تُشْكَرَ عَلَى أَقْلِهِ]

مدارایت از روی ناتوانی، و مهلت دادنت از باب سستی، و خودداریت به خاطر غفلت، و به تأخیر انداختنت از روی مدارا و سازش نبود؛ بلکه برای این بوده که حجت رساتر، و بزرگواریت کامل تر، و احسانت فراگیرتر، و نعمتت تمام تر باشد. تمام اینها بود و هست، و می باشد و خواهد بود. حجت برتر از آن است، که بتوان همه آن را به دایره وصف کشید، و بزرگیت بالاتر از آن است که بتوان به عمق و ژرفای آن رسید، و نعمتت بیش از آن است که کمترینش سپاس شود.

تأخیر در عذاب و حکمت مدارای خداوند

مهلت دادن و شتاب نکردن خداوند در عذاب بندگانش بر دو گونه است؛

اول: تأخیر و مهلت دادن عذاب نسبت به مؤمنان:

هدف خداوند متعال در این تأخیر، بیدار شدن بنده مؤمن و پیدا کردن راه

هدایت و رستگاری است، در واقع یک نوع تفضّل و مهربانی از طرف خداوند مقدر شده تا بنده از خواب غفلت بیرون بیاید و راه توبه پیش بگیرد و با خدای خود آشتی کند. و بدا به حال کسی که با این همه لطف خداوند، باز هم راه اهمال و سستی را پیشه خود ساخته و دنبال بیرون آمدن از شقاوت و بدبختی است، پس نباید بر استدراج و تأخیر انداختن خداوند، غزه شد و از توبه غافل ماند.

حضرت علی علیه السلام در این باره می فرماید:

قَدْ امْهَلُوا فِي طَلَبِ الْمَخْرَجِ وَ هُدُوا سَبِيلَ الْمَنْهَجِ وَ عَمَرُوا مَهْلَ الْمُسْتَعْتَبِ. (۱)

اینان در دنیا برای بیرون آمدن از گمراهی مهلت داده شدند، و به راه روشن هدایت گشتند، و فرصت در اختیارشان قرار گرفت، مانند فرصت دادن به شخصی که ناراضی را از خود راضی کند.

دوم: تأخیر در عذاب نسبت به کفار:

از آیات و روایات و احادیث استفاده می شود که: مهلت دادن به کفار و عدم شتاب در عذاب آنان در واقع یک نوع مجازات الهی محسوب می شود به نام مجازات استدراجی، یعنی چنین است که خداوند گناهکاران را طغیان گران جسور و زورمند را طبق یک سنت، فوری و سریع مجازات نمی کند، بلکه درهای نعمت ها را به روی آنها می گشاید.

هرچه بیشتر در مسیر طغیان گام برداند، نعمت خود را بیشتر می کند، و این از دو حال خارج نیست، یا این نعمت ها، باعث تبتّه و بیداریشان می شود، که در این حال برنامه هدایت الهی عملی شده است، و یا این که بر غرور و بی خبری آنان می افزاید، که در این صورت مجازات ایشان به هنگام رسیدن به آخرین مرحله، دردناک تر

ص: ۴۴

می شود؛ زیرا هنگامی که غرق انواع ناز و نعمت ها می شوند، خداوند همه را از می گیرد و طومار زندگانی آنها را در هم می پیچد و این گونه مجازات بسیار دردناک و سخت تر است.

خداوند متعال در این باره می فرماید:

فَدْرَنِي وَمَنْ يُكْذِبُ بِهَذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ» (۱)

پس مرا با کسانی که این قرآن را انکار می کنند واگذار، به زودی ما آنان را به تدریج از آن جا که نمی دانند [به سوی عذاب] می کشانیم.

خداوند در این آیات به گنهکاران هشدار می دهد که تأخیر در کیفر را دلیل بر پاکی و درستی خود، یا ضعف و ناتوانی پروردگار نگیرند و ناز و نعمت هایی را که در آن غرقند، نشانه تقربشان به خدا ندانند، بلکه این مقدمه مجازات استدراجی خداوند است که به آنها مهلت می دهد بالا و بالاتر بروند اما سرانجام آنان را چنان بر زمین می کوبد که اثری از ایشان باقی نماند و تمام هستی و تاریخشان را در هم می پیچد.

محمد بن مسلم در روایتی از امام محمد باقر علیه السلام چنین سؤال می کند:

أخبرني عن الكافر الموت خيراً له أم الحياة فقال عليه السلام: الموت خيراً للمؤمن والكافر، قلت: ولِم؟ قال: لأن الله يقول وما عند الله خيراً للآبَرار» (۲)

وَ

يَقُولُ: وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمَلِّي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ إِنَّمَا نُمَلِّي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ» (۳). (۴)

ص: ۴۵

۱- (۱) - قلم (۶۸) : ۴۴. [۱]

۲- (۲) - آل عمران (۳) : ۱۹۸. [۲]

۳- (۳) - آل عمران (۳) : ۱۷۸. [۳]

۴- (۴) - بحار الأنوار: ۱۳۴/۶، باب ۴، حدیث ۳۳؛ [۴] تفسیر العیاشی: ۲۰۶/۱، حدیث ۱۵۵. [۵]

خبر بده مرا از اینکه مرگ برای کافر بهتر است یا زندگی؟ امام علیه السلام در جواب فرمود: مرگ برای مؤمن و کافر خوب و پسندیده است. گفتم: چرا؟ فرمود:

برای اینکه خداوند متعال می فرماید: «و آنچه [غیر از بهشت و نعمت هایش] نزد خداست ، برای نیکوکاران بهتر است .» و نیز می فرماید: «و کسانی که کافر شدند ، گمان نکنند مهلتی که به آنان می دهیم به سودشان خواهد بود ، جز این نیست که مهلتشان می دهیم تا بر گناه خود بیفزایند ، و برای آنان عذابی خوار کننده است .».

امام صادق علیه السلام درباره تأخیر و تعجیل عذاب می فرماید:

إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا عَجَّلَ عُقُوبَتَهُ فِي الدُّنْيَا وَ إِذَا أَرَادَ بِعَبْدٍ سُوءًا أَمْسَكَ عَلَيْهِ ذُنُوبَهُ حَتَّى يُؤَافِيَ بِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ. (۱)

هر گاه خداوند خیر بنده ای را بخواهد، در دنیا به مجازات او شتاب می ورزد و هر گاه شر بنده ای را بخواهد، گناهانش را برای او نگاه می دارد تا روز قیامت در برابر آن کیفر کامل ببیند.

پس این اموال و فرزندان در حقیقت، یک نوع عذاب و مجازات برای کفار می باشد؛ زیرا خداوند می خواهد آنها را در ناز و نعمت فرو برد تا به هنگام گرفتار شدن در چنگال کیفر الهی، تحمل عذاب بر آنها دردناک تر باشد، چون اگر درهای نعمت به سوی انسان بسته باشد و آمادگی پذیرش ناراحتی ها را پیدا کند، مجازات، زیاد و دردناک نخواهد بود، اما اگر کسی را از میان ناز و نعمت بیرون کشند و به سیاه چال زندان وحشتناکی بیفکنند فوق العاده دردناک تر خواهد بود، علاوه بر این

ص: ۴۶

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۱۷۷/۷۸، باب ۱، حدیث ۱۸؛ [۱] الخصال: ۲۰/۱، حدیث ۷۰.

فراوانی نعمت، باعث می شود پرده های غفلت و غرور بر روی چشمان ضخم تر شود، تا آن جا که راه بازگشت برای آنان غیرممکن گردد و این همان عذاب استدراجی خداوند است و به تعبیر دیگر بدترین نوع گمراهی، آن است که خداوند انسان را به حال خود واگذارد و در گناه و معصیت به او مهلت دهد.

خداوند متعال در قرآن کریم می فرماید:

أَيُّحْسِبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَّالٍ وَبَيْنَ * نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَّا يَشْعُرُونَ» (۱)

آیا گمان می کنند افزونی و گسترشی که به سبب مال و اولاد به آنان می دهیم ، * در حقیقت می خواهیم در عطا کردن خیرات به آنان شتاب ورزیم ؟ [چنین نیست] بلکه [آنان] درک نمی کنند [که ما می خواهیم با افزونی مال و اولاد ، در تفرقه ، طغیان ، گمراهی و تیره بختی بیشتری فرو روند .]

امیر المؤمنین علیه السلام نیز نه تنها به کفار، بلکه به تمامی اقشار جامعه اعم از مؤمن و کافر هشدار می دهد که مواظب عذاب استدراجی خداوند باشند، مبادا مهلت دادن و تأخیر در عذاب باعث بیشتر شدن غفلت انسانی از توبه و بازگشت شود.

امام علی علیه السلام در نهج البلاغه می فرماید:

إِنَّهُ مَنْ وَسَّعَ عَلَيْهِ فِي ذَاتِ يَدِهِ فَلَمْ يَرِذْلِكَ اسْتِدْرَاجًا فَقَدْ امِنَ مَخُوفًا. (۲)

چرا که به هر کس نعمت وسیع بخشیده شود و آن را مقدمه کیفر تدریجی به حساب نیاورد از برنامه ترسناکی، خود را ایمن دانسته.

امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه:

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ» (۳)

و کسانی که آیات ما را تکذیب کردند ، به تدریج از جایی که نمی دانند [به

ص: ۴۷

۱- (۱) - مؤمنون (۲۳) : ۵۵ - ۵۶ . [۱]

۲- (۲) - نهج البلاغه: حکمت ۳۵۸ . [۲]

۳- (۳) - اعراف (۷) : ۱۸۲ . [۳]

ورطه سقوط و هلاکت می کشانیم تا عاقبت به عذاب دنیا و آخرت دچار شوند .

می فرماید:

هُوَ الْعَبْدُ يَذْنِبُ الذَّنْبَ فَتَجَدَّدَ لَهُ النِّعْمَةُ مَعَهُ تُلْهِمُهُ تِلْكَ النِّعْمَةُ عَنِ الْإِسْتِغْفَارِ مِنْ ذَلِكَ الذَّنْبِ. (۱)

بنده گنهکاری است که پس از انجام گناه، خداوند او را مشمول نعمتی قرار می دهد، ولی او نعمت را به حساب خوبی خودش گذاشته و از استغفار در برابر گناه غافلش می سازد.

و نیز در روایتی دیگر می فرماید:

إِنَّ اللَّهَ إِذَا ارَادَ بِعَبْدٍ خَيْرًا فَادْنَبَ ذَنْبًا اتَّبَعَهُ بِنِقْمَتِهِ وَ يُذَكِّرُهُ الْإِسْتِغْفَارَ وَ إِذَا ارَادَ بِعَبْدٍ شَرًّا فَادْنَبَ ذَنْبًا اتَّبَعَهُ بِنِعْمَتِهِ لِيُنْسِيَهُ الْإِسْتِغْفَارَ وَ يَتِمَادِي بِهَا. (۲)

هر گاه خداوند خیر بنده ای را بخواهد، به هنگامی که گناهی انجام می دهد او را گوشمالی می دهد تا به یاد توبه بیفتد و هنگامی که شر بنده ای را (بر اثر اعمالش) بخواهد، موقعی که گناهی می کند نعمتی به او می بخشد تا استغفار را فراموش نماید و به آن ادامه دهد.

ص: ۴۸

۱- (۱) - الکافی: ۴۵۲/۲، حدیث ۳؛ [۱] بحار الأنوار: ۲۱۸/۵، باب ۸، حدیث ۱۱. [۲]

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۲۱۷/۵، باب ۸، حدیث ۹؛ [۳] الکافی: ۴۵۲/۲، حدیث ۱. [۴]

[«۲۴» وَقَدْ قَصَرَ بِي الشُّكُوتُ عَنْ تَحْمِيدِكَ وَفَهَّيْنِي الْإِمْسَاكَ عَنْ تَمْجِيدِكَ وَقُصَارَايَ الْإِقْرَارُ بِالْحُسُورِ لَا رَغْبَةَ - يَا إِلَهِي - بَلْ عَجَزًا «۲۵» فَهِيَ أَنَا ذَا أَوْمُكَ بِالْوِفَادَةِ وَأَسْأَلُكَ حُسْنَ الرَّفَادَةِ فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَاسْمِعْ نَجْوَايَ وَاسْتَجِبْ دُعَائِي وَلَا تَخْتِمْ يَوْمِي بِخَيْبَتِي وَلَا تَجْهِنِي بِالرَّدِّ فِي مَسْأَلَتِي وَ أَكْرِمْ مِنْ عِنْدِكَ مُنْصِرَفِي وَإِلَيْكَ مُتَقَلِّبِي إِنَّكَ غَيْرُ ضَائِقٍ بِمَا تُرِيدُ وَلَا عَاجِزٍ عَمَّا تُسْأَلُ وَأَنْتَ عَلَيَّ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ.]

اکنون نبود زبان سخن، مرا از سپاسگزاری ناتوان ساخته و خودداری از بزرگداشتت، مرا عاجز و ناتوان کرده، و نهایت قدرتم این است که به درماندگی از سپاست اقرار کنم.

ای خدای من! این درماندگی از سپاس نه از بی رغبتی؛ بلکه از ناتوانی من است. اینک منم که آمدن به درگاه تو را قصد می کنم، و از حضرتت توقع پذیرایی نیک دارم. پس بر محمد و آلش درود فرست، و رازم را بشنو، و دعایم را مستجاب کن، و روزم را به نومیدی ختم مفرما، و نسبت به گداییم، دست ردّ به سینه ام نزن، و رفتنم را از نزدت، و بازگشتم را به سویت گرامی دار؛ زیرا هر چه را اراده کنی، از انجامش دچار سختی نمی شوی، و در برآوردن آن چه از تو خواسته شود، عاجز نمی باشی، و تو بر هر کاری توانایی، و حول و قوه ای نیست

جز به خدای بلند مرتبه بزرگ.

درماندگی انسان در سپاس از خداوند

اشاره

برای به جا آوردن حق شکر، ابتدا باید نعمت را شناخت و دانست که خداوند چه نعمت هایی به انسان ارزانی داشته است؛ سپس باید ببیند آیا شکر نعمت را می تواند به جا آورد یا نه.

با کمی دقت و مطالعه و نگاه انسان به خود و دیگر مخلوقات می بیند که بازگو کردن و برشمردن همه نعمت ها از عهده ما خارج است و ما نمی توانیم با عقل ناقص و قاصر بشری، نعمت های الهی را برشمریم، چه رسد به این که بخواهیم در صدد شکر آن برآییم.

تفسیر نعمت در کلام نراقی

ملا احمد نراقی در تفسیر حقیقت نعمت می نویسد:

«نعمت بر دو نوع است:

اول: آنچه لذاتِ مطلوب است نه به جهت تحصیل خیر دیگر، یعنی غرض از آن وصول به مطلوبی دیگر نیست و این نوع مخصوص به لذات عالم آخرت است، یعنی مشاهده جمال الهی و سعادت لقای او و سایر لذات بهشت از بقایی که فنا ندارد و شادی که غم با او نیست و علمی که جهل پیرامون آن نمی گردد و غنایی که فقر از پی ندارد و غیر اینها، از آنچه هیچ چشمی ندیده و هیچ گوشه نشنیده، و به هیچ خاطری خطور نکرده، و این نوع، نعمت حقیقی و لذت واقعی است و از این جهت پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود:

ص: ۵۰

لا عَيْشَ إِلَّا عَيْشَ الْآخِرَةِ. (۱)

عیشی نیست مگر عیش آخرت.

دوم: آن که وسیله خیر و لذتی دیگر می شود، خواه به خودی خود هم مطلوب باشد یا نه و آن بر چهار قسم است:

قسم اول: اخلاق فاضله و صفات حسنه که جامع همه چهار صفت است. صفت علم و عفت و شجاعت و عدالت که این ها علاوه بر این که خود موجب لذت و بهجت اند، وسیله رسیدن به لذات حقیقیه اخرویه نیز هستند و خود این اخلاق و صفات لذیذند در دنیا و آخرت و نافعند در هر دو عالم و باعث راحتند در هر دو سرای و مستحسن اند در جمیع احوال و این قسم از نعمت، نعمت است در دنیا و آخرت.

قسم دوم: فضایی که متعلق به بدن انسان است و آن چهار چیز است. صحت و قوت و طول عمر و جمال یعنی خالی بودن از نقص و زیادتی و عیب و استقامت و تناسب اعضا.

قسم سوم: نعمت های دنیویّه خارج از بدن انسان که عبارت است از مال و جاه، اهل و قبیله.

قسم چهارم: اسبابی که فی الجمله مناسبتی با اخلاق حسنه و فضایل ربانیه دارد که هدایت از جانب خداوند و رشد او و تأیید او باشد. (۲) آری، نعمت های خداوند خارج از احصا و شمارش است و عقول بشر قاصر از شمردن است چه رسد به شکرگزاری از آن نعمت ها.

ص: ۵۱

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۱۲۴/۱۹، باب ۷، حدیث ۹؛ [۱] تفسیر القمی: ۱۷۷/۲. [۲]

۲- (۲) - معراج السعاده: ۶۳۰ - ۶۳۱، فصل شناخت نعمت های الهی. [۳]

از دست و زبان که برآید کز عهده شکرش به درآید

بنده همان به که ز تقصیر خویش عذر به درگاه خدای آورد

ورنه سزاوار خداوندیش کس نتواند که به جای آورد

(سعدی شیرازی)

البته باید توجه داشت که اگر چه خداوند ما را امر به شکرگزاری از نعمت‌ها نموده و می‌فرماید:

اعْمَلُوا ءَالَ دَاوُدَ شُكْرًا وَ قَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ ﴿۱﴾

ای خاندان داود! به خاطر سپاس‌گزاری [به فرمان‌ها حق] عمل کنید؛ و از بندگانم اندکی سپاس‌گزارند.

ولی در عین حال باید بدانیم که خداوند نیازی به شکر ما ندارد و دستور به شکر، خود نعمت دیگری است بر ما و توفیق شکرگزاری پیدا کردن خود موجب شکر دیگری می‌شود، از این رو مجالی برای ادای حق شکرگزاری نمی‌ماند.

حقیقت شکر و شکرگزاری

حقیقت شکر چیست و چگونه شکر کردن عامل تربیت می‌باشد.

حقیقت شکر، تنها تشکر زبانی یا گفتن

الْحَمْدُ لِلَّهِ و مانند آن نیست، بلکه شکرگزاری سه مرحله است:

مرحله اول: آن است که بیندیشیم که بخشنده نعمت کیست؟ این توجه و ایمان و آگاهی پایه اول شکر است.

مرحله دوم: زبان است.

مرحله سوم: عمل، شکر عملی آن است که درست بیندیشیم که هر نعمتی برای چه هدفی به ما داده شده است، آن را در مورد خودش صرف کنیم که اگر در مورد

ص: ۵۲

خودش صرف نشود، کفران نعمت کرده ایم.

باید فکر کرد چرا خداوند مثلاً به ما چشم داد، چرا نعمت شنوایی و گویایی بخشید. آیا جز این بوده که عظمت او را در این جهان ببینیم، راه زندگی را بشناسیم و با این وسایل در مسیر تکامل گام برداریم، حق را درک کنیم و از آن دفاع نماییم و با باطل بجنگیم، اگر این نعمت های بزرگ خداوند را، در این مسیرها صرف کردیم شکر عملی او را به جا آوردیم و اگر وسیله ای برای طغیان و خودپرستی و غرور و غفلت و بیگانگی و دوری از خداوند متعال شد، این عین کفران است.

امام صادق علیه السلام می فرماید:

ما انعم الله على عبده من نعمه فعرفها بقلبه و حمد الله ظاهراً بلسانه فتَمَّ كلامه حتى يؤمر له بالمزيد. (۱)

خداوند هر گاه به بنده ای نعمت بدهد و آن را به قلب خود بشناسد و با زبان هم سپاس گوید، هنوز شکرش تمام نشده است که خداوند بر نعمت های او می افزاید.

و همچنین در جواب سؤال ابابصیر گفت: یا بن رسول الله! آیا برای شکر حدّ و حدودی هست که اگر عبد انجام دهد جزء شاکران بشود؟

امام صادق علیه السلام فرمود:

يَحْمَدُ الله على كلِّ نعمه عليه في اهل و مال و ان كان فيما انعم عليه في ماله حق اداء. (۲)

خداوند را شکر می کند که در هر نعمتی که به او و خاندانش می رسد، اگر چه مالی را که به او رسیده حقش را ادا کرده باشد.

ص: ۵۳

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۴۰/۶۸، باب ۶۱، حدیث ۲۸؛ [۱] الکافی: ۹۵/۲، حدیث ۹. [۲]

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۲۹/۶۸، باب ۶۱، حدیث ۷؛ [۳] الکافی: ۹۵/۲، حدیث ۱۲.

و نیز می فرماید:

ما اَنْعَمَ اللهُ عَلٰى عَبْدٍ بِنِعْمَةٍ صَعُرَتْ اَوْ كَبُرَتْ فَقَالَ: الْحَمْدُ لِلّٰهِ الْاَدْوٰى شُكْرُهَا. (۱)

هر نعمتی که خداوند به بنده ای عطا کند، چه کوچک باشد و یا بزرگ و او بگوید: الْحَمْدُ لِلّٰهِ شکر آن را ادا کرده است.

بنابراین در مقابل این همه نعمت ها، چه چیزی می توان گفت و چه کاری می توان انجام داد تا شکر او شود، جز اینکه با زبان قاصر، اقرار به ناتوانی بر شکر نعم الهی بنماییم و چه بسیار نعمت هایی که ما از آنها غافل هستیم و به آنها توجه نداریم با این که مهم هستند.

تفسیری بر نعیم در آیه شریفه

امام رضا علیه السلام در مجلسی که برای اصحاب خود تشکیل داده بودند، فرمودند:

در دنیا نعمت حقیقی وجود ندارد.

بعضی از دانشمندان حاضر در مجلس گفتند: چگونه خداوند می فرماید:

ثُمَّ لَتَسْلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ» (۲)

آن گاه شما در آن روز از نعمت ها بازپرسی خواهید شد .

و این نعیم در دنیا آب سرد است.

حضرت رضا علیه السلام با صدای بلند فرمود:

شما این طور این آیه را تفسیر می کنید و چند گونه نعمت را می شمارید.

ص: ۵۴

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۳۲/۶۸، باب ۶۱، حدیث ۹؛ [۱] الکافی: ۹۶/۲، حدیث ۱۴. [۲]

۲- (۲) - تکاثر (۱۰۲): ۸. [۳]

بعضی می گویند: آب سرد، دیگری غذای خوب می داند و گروهی خواب خوش می شمارد.

پدرم نقل می کند که حضرت صادق علیه السلام درباره اقوال مختلف شما در مورد نعمت در آیه شریفه غضبناک شده و فرمود:

هرگز خدا از بندگان در مورد چیزی که به آنها تفضل نموده نمی پرسد و منت بر آنها نمی گذارد، منت گذاردن برای نعمت، از مردم زشت است، چگونه می توان چنین چیزی را به خداوند متعال نسبت داد، بلکه نعیم در آیه شریفه حب ما خاندان و موالات ما است که خداوند بعد از توحید و نبوت از آن سؤال می کند؛ زیرا وقتی بنده، حق این نعمت را به جا آورد او را به جانب بهشت جاوید می برد. (۱) بنابراین ما چگونه می توانیم شکر این همه نعمت های ظاهر و پنهان را به جا بیاوریم، جز اینکه اقرار به عجز و ناتوانی کنیم.

امام صادق علیه السلام می فرماید:

أَوْحَى اللَّهُ تَعَالَى إِلَى مُوسَى يَا مُوسَى! اشْكُرْنِي حَقَّ شُكْرِي فَقَالَ: يَا رَبِّ كَيْفَ اشْكُرُكَ حَقَّ شُكْرِكَ، لَيْسَ مِنْ شُكْرِ اشْكُرُكَ بِهِ إِلَّا وَأَنْتَ أَنْعَمْتَ بِهِ عَلَيَّ، فَقَالَ: يَا مُوسَى! شَكَرْتَنِي حَقَّ شُكْرِي حِينَ عَلِمْتَ أَنَّ ذَلِكَ مِنِّي. (۲)

خداوند متعال به موسی علیه السلام وحی فرستاد، ای موسی! مرا شکر گزار باش، گفت: بار خدایا! چگونه حق شکر را ادا کنم؛ زیرا هر شکری، خود از نعمت های تو به شمار می رود، خداوند فرمود: ای موسی! حق شکر همان است که بدانی آن هم از من است.

ص: ۵۵

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۲۷۲/۷، باب ۱۱، حدیث ۴۱؛ عیون أخبار الرضا علیه السلام: ۱۲۹/۲، حدیث ۸. [۱]

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۳۵۱/۱۳، باب ۱۱، حدیث ۴۱؛ [۲] الکافی: ۹۸/۲، حدیث ۲۷. [۳]

و نیز در روایتی دیگر فرمود:

ما اَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِ بِنِعْمَةٍ فَعَرَفَهَا بِقَلْبِهِ فَقَدْ اَدَّى شُكْرَهَا. (۱)

هر کس که خداوند نعمتی به او عنایت فرماید و بفهمد که این نعمت از طرف خداست، به تحقیق شکر نعمت را ادا نموده است.

ص: ۵۶

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۳۲/۶۸، باب ۶۱، حدیث ۱۰؛ [۱] الکافی: ۹۶/۲، حدیث ۱۵. [۲]

«١» الْحَمِيدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ «٢» اللَّهُمَّ لِمَكَ الْحَمِيدُ بِيَدَيْ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ رَبِّ الْأَرْبَابِ وَإِلَهُ كُلِّ مَأْلُوهٍ وَ خَالِقِ كُلِّ مَخْلُوقٍ وَ وَارِثِ كُلِّ شَيْءٍ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ عِلْمُ شَيْءٍ وَ هُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبٌ «٣» أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْأَحَدُ الْمُتَوَحَّدُ الْفَرْدُ الْمُتَفَرِّدُ «٤» وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْكَرِيمُ الْمُتَكَرِّمُ الْعَظِيمُ الْمُتَعَطِّمُ الْكَبِيرُ الْمُتَكَبِّرُ «٥» وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْعَلِيُّ الْمُتَعَالِ الشَّدِيدُ الْمِحَالِ «٦» وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ «٧» وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ الْقَدِيمُ الْخَبِيرُ «٨» وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْكَرِيمُ الْأَكْرَمُ الدَّائِمُ الْأَدْوَمُ «٩» وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْأَوَّلُ قَبْلَ كُلِّ أَحَدٍ وَ الْآخِرُ بَعْدَ كُلِّ عَدَدٍ «١٠» وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الدَّانِي فِي عُلُوِّهِ وَ الْعَالِي فِي دُنُوِّهِ «١١» وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ذُو الْبَهَاءِ وَ الْمَجِيدِ وَ الْكِبْرِيَاءِ وَ الْحَمِيدِ «١٢» وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الَّذِي أَنْشَأْتَ الْأَشْيَاءَ مِنْ غَيْرِ سِنَخٍ وَ صَوَّرْتَ مَا صَوَّرْتَ مِنْ غَيْرِ مِثَالٍ وَ ابْتَدَعْتَ الْمُبْتَدَعَاتِ بِلَا احْتِدَاءٍ «١٣» أَنْتَ الَّذِي قَدَّرْتَ كُلَّ شَيْءٍ تَقْدِيرًا وَ يَسَّرْتَ كُلَّ شَيْءٍ تَيْسِيرًا وَ دَبَّرْتَ مَا دَبَّرْتَ مِنْ دُونِكَ تَدْبِيرًا «١٤» أَنْتَ الَّذِي لَمْ يُعْنِكَ عَلَى خَلْقِكَ شَرِيكَ وَ لَمْ يُوَازِرَكَ فِي أَمْرِكَ وَ زِيْرٌ وَ لَمْ يَكُنْ لَكَ مُشَاهِدٌ وَ لَا نَظِيرٌ «١٥» أَنْتَ الَّذِي أَرَدْتَ فَكَانَ حَتْمًا مَا أَرَدْتَ وَ قَضَيْتَ فَكَانَ عَدْلًا مَا

قَضَيْتَ وَ حَكَمْتَ فَكَانَ نَصِيحًا مَا حَكَمْتَ «١٦» أَنْتَ الَّذِي لَا يَحْوِيكَ مَكَانٌ وَ لَمْ يَقُمْ لِسُلْطَانِكَ سُلْطَانٌ وَ لَمْ يُعِيكَ بُرْهَانٌ وَ لَا
بَيَانٌ «١٧» أَنْتَ الَّذِي أَحْصَيْتَ كُلَّ شَيْءٍ عِيدًا وَ جَعَلْتَ لِكُلِّ شَيْءٍ أَمِيدًا وَ قَدَّرْتَ كُلَّ شَيْءٍ تَقْدِيرًا «١٨» أَنْتَ الَّذِي قَصَّرْتَ
الْأَوْهَامَ عَنِ ذَاتِيَّتِكَ وَ عَجَزْتَ الْأَفْهَامَ عَنِ كَيْفِيَّتِكَ وَ لَمْ تُدْرِكِ الْأَبْصَارُ مَوْضِعَ أُيْتِيَّتِكَ «١٩» أَنْتَ الَّذِي لَا تُحَدُّ فَتَكُونُ مَحْدُودًا وَ
لَمْ تُمَثَّلْ فَتَكُونُ مَوْجُودًا وَ لَمْ تَلِدْ فَتَكُونُ مَوْلُودًا «٢٠» أَنْتَ الَّذِي لَا ضِدَّ مَعَكَ فَيُعَانِدُكَ وَ لَا عَدْلَ لَكَ فَيُكَاثِرُكَ وَ لَا نِدًّا لَكَ
فَيُعَارِضُكَ «٢١» أَنْتَ الَّذِي ابْتَدَأَ وَ اخْتَرَعَ وَ اسْتَحْدَثَ وَ ابْتَدَعَ وَ أَحْسَنَ صُنْعَ مَا صَنَعَ «٢٢» سُبْحَانَكَ! مَا أَجَلَ شَأْنِكَ! وَ أَسْنَى فِي
الْأَمَّاكِنِ مَكَانِكَ وَ أَصْدَعَ بِالْحَقِّ فُرْقَانَكَ! «٢٣» سُبْحَانَكَ مِنْ لَطِيفٍ مِمَّا أَلْطَفَكَ! وَ رَوْوْفٍ مِمَّا أَرْأَفَكَ! وَ حَكِيمٍ مِمَّا أَعْرَفَكَ!
سُبْحَانَكَ مِنْ مَلِيكَ مِمَّا أَمْنَعَكَ! وَ جَوَادٍ مِمَّا أَوْسَعَكَ وَ رَفِيعٍ مِمَّا أَرْفَعَكَ! ذُو الْبَهَاءِ وَ الْمَجِيدِ وَ الْكِبْرِيَاءِ وَ الْحَمِيدِ «٢٤» سُبْحَانَكَ
بَسَطْتَ بِالْخَيْرَاتِ يَدَكَ وَ عَرَفْتَ الْهَدَايَةَ مِنْ عِنْدِكَ فَمَنْ التَّمَسَكَ لِذَيْنِ أَوْ دُنْيَا وَ جَدَكَ «٢٥» سُبْحَانَكَ! خَضَعَ لَكَ مَنْ جَرَى فِي
عِلْمِكَ وَ خَشَعَ لِعَظَمَتِكَ مَا دُونَ عَرْشِكَ وَ انْقَادَ لِلتَّسْلِيمِ لَكَ كُلُّ خَلْقِكَ «٢٦» سُبْحَانَكَ لَا تُحْسُ وَ لَا تُجْسُ وَ لَا تُمَسُّ وَ لَا
تُكَادُ وَ لَا تُمَاطُ وَ لَا تُنَارِعُ وَ لَا تُجَارَى وَ لَا تُمَارَى وَ لَا تُخَادَعُ وَ لَا تُمَازَرُ «٢٧» سُبْحَانَكَ سَبِيلَكَ جَدُّدٌ وَ أَمْرُكَ رَشْدٌ وَ أَنْتَ حَيٌّ
صَمِيدٌ «٢٨» سُبْحَانَكَ قَوْلِكَ حُكْمٌ وَ قَضَاؤُكَ حَتِيمٌ وَ إِرَادَتُكَ عَزْمٌ «٢٩» سُبْحَانَكَ لَا رَادَّ لِمَشِيَّتِكَ وَ لَا مَبْدِلَ لِكَلِمَاتِكَ
«٣٠» سُبْحَانَكَ بَاهِرَ الْآيَاتِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ بَارِي السَّمَاتِ

«٣١» لَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا يَدُومُ بِدَوَامِكَ «٣٢» وَ لَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا خَالِدًا بِنِعْمَتِكَ «٣٣» وَ لَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا يُوَازِي صُنْعَكَ «٣٤» وَ
 لَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا يَزِيدُ عَلَى رِضَاكَ «٣٥» وَ لَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا مَعَ حَمْدِ كُلِّ حَامِدٍ وَ شُكْرًا يَقْضِي رُغْبَةَ شَاكِرٍ «٣٦» حَمْدًا
 لَا يَتَّبِعِي إِلَّا لَكَ وَ لَا يَتَّقَرُّ بِه إِلَّا إِلَيْكَ «٣٧» حَمْدًا يُسْتَدَامُ بِهِ الْأَوَّلُ وَ يُسْتَدْعَى بِهِ دَوَامُ الْآخِرِ «٣٨» حَمْدًا يَتَضَاعَفُ عَلَى كُرُورِ
 الْأَزْمَنِ وَ يَتَزَايِدُ أَضْعَافًا مُتَرَادِفَةً «٣٩» حَمْدًا يَعْجِزُ عَنِ إِحْصَائِهِ الْحَفْظُ وَ يَزِيدُ عَلَى مَا أَحْصَيْتَهُ فِي كِتَابِكَ الْكُتُبُ «٤٠» حَمْدًا يُوَازِنُ
 عِزَّكَ الْمَجِيدَ وَ يُعَادِلُ كِرْسِيَّكَ «٤١» الرَّفِيعَ حَمْدًا يَكْمُلُ لَدَيْكَ ثَوَابُهُ وَ يَسْتَعْرِقُ كُلَّ جِزَاءٍ جِزَاؤُهُ «٤٢» حَمْدًا ظَاهِرُهُ وَفَقُّ لِبَاطِنِهِ
 وَ بَاطِنُهُ وَفَقُّ لِصِدْقِ النَّبِيِّ «٤٣» حَمْدًا لَمْ يَحْمَدَكَ خَلْقٌ مِثْلَهُ وَ لَا يَعْرِفُ أَحَدٌ سِوَاكَ فَضْلَهُ «٤٤» حَمْدًا يُعَانُ مَنْ اجْتَهَدَ فِي تَعْدِيدِهِ وَ
 يُؤَيِّدُ مَنْ أَغْرَقَ نَزْعًا فِي تَوْفِيقِهِ «٤٥» حَمْدًا يَجْمَعُ مَا خَلَقْتَ مِنَ الْحَمْدِ وَ يَنْتِظِمُ مَا أَنْتَ خَالِقُهُ مِنْ بَعْدِ «٤٦» حَمْدًا لَا حَمْدَ أَقْرَبُ إِلَى
 قَوْلِكَ مِنْهُ وَ لَا أَحْمَدَ مِمَّنْ يَحْمَدُكَ بِهِ «٤٧» حَمْدًا يُوجِبُ بِكَرَمِكَ الْمَزِيدَ بِوُفُورِهِ وَ تَصِلُهُ بِمَزِيدٍ بَعْدَ مَزِيدٍ طَوَّلًا مِنْكَ «٤٨» حَمْدًا
 يَجِبُ لِكْرَمِ وَجْهِكَ وَ يُقَابِلُ عِزَّ جَلَالِكَ «٤٩» رَبِّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ الْمُتَّحِبِ الْمُضِيِّ طَفَى الْمُكْرَمِ الْمُقَرَّبِ أَفْضَلَ
 صَلَوَاتِكَ وَ بَارِكْ عَلَيْهِ أَنْتُمْ بَرَكَاتِكَ وَ تَرَحَّمْ عَلَيْهِ أَمْتَعْ رَحْمَاتِكَ «٥٠» رَبِّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ صَلَاةً زَاكِيَةً لَا تُكُونُ صَلَاةً
 أَزْكَى مِنْهَا وَ صَلِّ عَلَيْهِ صَلَاةً نَامِيَةً لَا تُكُونُ صَلَاةً أَنْمَى مِنْهَا وَ صَلِّ عَلَيْهِ صَلَاةً رَاضِيَةً لَا تُكُونُ صَلَاةً فَوْقَهَا «٥١» رَبِّ صَلِّ عَلَى
 مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ صَلَاةً تُرْضِيهِ وَ تَزِيدُ عَلَى رِضَاهُ وَ صَلِّ عَلَيْهِ صَلَاةً

تَرْضِيكَ وَتَزِيدُ عَلَي رِضَاكَ لَهُ وَ صَلِّ عَلَيْهِ صِيْلَهُ لَا تَرْضَى لَهُ إِلَّا بِهَا وَلَا تَرَى غَيْرَهُ لَهَا أَهْلًا «٥٢» رَبِّ صَلِّ عَلَي مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ
صَلَاةً تُجَاوِزُ رِضْوَانَكَ وَ يَنْصِلُ اتِّصَالَهَا بِبِقَائِكَ وَ لَا يَنْفَعُ كَمَا لَا تَنْفَعُ كَلِمَاتُكَ «٥٣» رَبِّ صَلِّ عَلَي مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ صِيْلَهُ تَنْتَظِمُ
صَلَوَاتِ مَلَائِكَتِكَ وَ أَنْبِيَائِكَ وَ رُسُلِكَ وَ أَهْلِ طَاعَتِكَ وَ تَشْتَمِلُ عَلَي صَلَوَاتِ عِبَادِكَ مِنْ جَنِّكَ وَ إِنْسِكَ وَ أَهْلِ إِجَابَتِكَ وَ
تَجْتَمِعُ عَلَي صَلَاةِ كُلِّ مَنْ ذَرَأَتْ وَ بَرَأَتْ مِنْ أَصْنَافِ خَلْقِكَ «٥٤» رَبِّ صَلِّ عَلَيهِ وَ آلِهِ صَلَاةً تُحِيطُ بِكُلِّ صَلَاةٍ سَالَفِهِ وَ مُسْتَأْنَفِهِ وَ
صَلِّ عَلَيْهِ وَ عَلَي آلِهِ صِيْلَهُ مَرْضِيَّةً لَكَ وَ لِمَنْ دُونَكَ وَ تُشِيءُ مَعَ ذَلِكَ صَلَوَاتِ تَضَاعَفُ مَعَهَا تِلْكَ الصَّلَوَاتِ عِنْدَهَا وَ تَزِيدُهَا
عَلَي كُرُورِ الْأَيَّامِ زِيَادَةً فِي تَضَاعِيفِ لَا يُعِيدُهَا غَيْرُكَ «٥٥» رَبِّ صَلِّ عَلَي أَطْيَبِ أَهْلِ بَيْتِهِ الَّذِينَ اخْتَرْتَهُمْ لِأَمْرِكَ وَ جَعَلْتَهُمْ خَزَنَةَ
عِلْمِكَ وَ حَفَظْتَ دِينَكَ وَ خُلَفَاءَكَ فِي أَرْضِكَ وَ حُجَجَكَ عَلَي عِبَادِكَ وَ طَهَّرْتَهُمْ مِنَ الرَّجْسِ وَ الدَّنَسِ طَهِيرًا بِإِزَادَتِكَ وَ
جَعَلْتَهُمُ الوَسِيلَةَ إِلَيْكَ وَ الْمَسِيلَةَ إِلَي جَنَّتِكَ «٥٦» رَبِّ صَلِّ عَلَي مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ صِيْلَهُ تُعْزِلُ لَهُمْ بِهَا مِنْ نِحْلِكَ وَ كَرَامَتِكَ وَ
تُكْمِلُ لَهُمُ الْأَشْيَاءَ مِنْ عَطَايَاكَ وَ نَوَافِلِكَ وَ تُوفِّرُ عَلَيْهِمُ الْحَظَّ مِنْ عَوَائِدِكَ وَ فَوَائِدِكَ «٥٧» رَبِّ صَلِّ عَلَيْهِ وَ عَلَيْهِمْ صَلَاةً لَا أَمَدَ
فِي أَوْلِيَّهَا وَ لَا غَايَةَ لِأَمِيدِهَا وَ لَا نِهَآيَةَ لِآخِرِهَا «٥٨» رَبِّ صَلِّ عَلَيْهِمْ زِينَةَ عَرْشِكَ وَ مَا دُونَهُ وَ مِلءَ سَمَآوَاتِكَ وَ مَا فَوْقَهُنَّ وَ عِيدَ
أَرْضِيكَ وَ مَا تَحْتَهُنَّ وَ مَا بَيْنَهُنَّ صِيْلَهُ تُقَرِّبُهُمْ مِنْكَ زُلْفَى وَ تَكُونُ لَكَ وَ لَهُمْ رِضَى وَ مُنْصَلَةً بِنظَائِرِهِنَّ أَبَدًا «٥٩» اَللَّهُمَّ إِنَّكَ
أَيَّدْتَ دِينَكَ فِي كُلِّ أَوَانٍ بِأَيَّامِ أَقَمْتَهُ عِلْمًا لِعِبَادِكَ وَ مَنَارًا فِي بِلَادِكَ بَعِيدَ أَنْ وَصَلْتَ حَبْلَهُ بِحَبْلِكَ وَ جَعَلْتَهُ الذَّرِيْعَةَ إِلَي
رِضْوَانِكَ

وَافْتَرَضْتَ طَاعَتَهُ وَحَدَّرْتَ مَعْصِيَتَهُ وَأَمَرْتَ بِامْتِسَالِ أَوْامِرِهِ وَالْإِنْتِهَاءِ عِنْدَ نَهْيِهِ وَالْأَلْبَسْتَ قَدَمَهُ مُتَقَدِّمًا وَلَا يَتَأَخَّرُ عَنْهُ مُتَأَخِّرٌ فَهُوَ عَضِيْمَةٌ اللَّائِيذِينَ وَكَهْفُ الْمُؤْمِنِينَ وَغُرُوهُ الْمُتَمَسِّكِينَ وَبَهَاءُ الْعَالَمِينَ «٦٠» اللَّهُمَّ فَأَوْزِعْ لَوْلِيكَ شُكْرَ مَا أَنْعَمْتَ بِهِ عَلَيْهِ وَأَوْزِعْنَا مِثْلَهُ فِيهِ وَآتِهِ مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا وَافْتَحْ لَهُ فَتْحًا يَسِيرًا وَأَعِنِّهُ بِرُكْنِكَ الْأَعَزِّ وَاشْدُدْ أَرْزُهُ وَقَوِّ عَضُدَهُ وَرَاعِهِ بِعَيْنِكَ وَاحْمِهِ بِحِفْظِكَ وَانصُرْهُ بِمَلَائِكَتِكَ وَامْدُدْهُ بِجُنْدِكَ الْأَغْلَبِ «٦١» وَأَقِمَّ بِهِ كِتَابِكَ وَحُدُودَكَ وَشَرَائِعَكَ وَسَيِّنْ رَسُولَكَ - صَلَوَاتِكَ اللَّهُمَّ عَلَيْهِ وَآلِهِ - وَأَحْيِي بِهِ مَا أَمَاتَهُ الظَّالِمُونَ مِنْ مَعَالِمِ دِينِكَ وَاجْعَلْ بِهِ صِدَاءَ الْجُورِ عَنْ طَرِيقَتِكَ وَأَبْنِ بِهِ الضَّرَاءَ مِنْ سَبِيلِكَ وَأَزِلْ بِهِ النَّاكِبِينَ عَنْ صِرَاطِكَ وَامْحَقْ بِهِ بُعَاةَ قَصْدِكَ عَوَجًا «٦٢» وَأَلِنْ جَانِبَهُ لِأَوْلِيَائِكَ وَابْسُطْ يَدَهُ عَلَى أَعْدَائِكَ وَهَبْ لَنَا رَأْفَتَهُ وَرَحْمَتَهُ وَتَعَطُّفَهُ وَتَحَنُّنَهُ وَاجْعَلْنَا لَهُ سَامِعِينَ مُطِيعِينَ وَفِي رِضَاهُ سَاعِينَ وَإِلَى نُصْرَتِهِ وَالْمِدَافِعِ عَنْهُ مُكْنِفِينَ وَإِلَيْكَ وَإِلَى رَسُولِكَ - صَلَوَاتِكَ اللَّهُمَّ عَلَيْهِ وَآلِهِ - بِذَلِكَ مُتَقَرِّبِينَ «٦٣» اللَّهُمَّ وَصَلِّ عَلَى أَوْلِيَائِهِمُ الْمُعْتَرِفِينَ بِمَقَامِهِمُ الْمُتَّبِعِينَ مِنْهُمْ الْمُقْتَفِينَ آثَارَهُمُ الْمُسْتَمْسِكِينَ بِعُرْوَتِهِمُ الْمُتَمَسِّكِينَ بِوَلَايَتِهِمُ الْمُؤْتَمِّينَ بِإِمَامَتِهِمُ الْمُسْلِمِينَ لِأَمْرِهِمُ الْمُجْتَهِدِينَ فِي طَاعَتِهِمُ الْمُتَنْظِرِينَ أَيَّامَهُمُ الْمَادِّينَ إِلَيْهِمْ أَعْيُنُهُمُ الصَّلَوَاتِ الْمُبَارَكَاتِ الزَّاكِيَاتِ النَّامِيَاتِ الْغَادِيَاتِ الرَّائِحَاتِ «٦٤» وَسَلِّمْ عَلَيْهِمْ وَاعْلَمْ عَلَى أَرْوَاحِهِمْ وَاجْمَعْ عَلَى التَّقْوَى أَمْرَهُمْ وَأَصْلِحْ لَهُمْ شُؤْنَهُمْ وَتُبَّ عَلَيْهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ وَخَيْرُ الْغَافِرِينَ وَاجْعَلْنَا مَعَهُمْ فِي دَارِ السَّلَامِ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ «٦٥» اللَّهُمَّ هَذَا يَوْمٌ عَرَفَهُ يَوْمٌ

شَرَفْتُهُ وَكَرَّمْتُهُ وَعَظَّمْتُهُ، نَشَرْتَ فِيهِ رَحْمَتَكَ وَ مَنَنْتَ فِيهِ بِعَفْوِكَ وَأَجَزَلْتَ فِيهِ عَطِيَّتَكَ وَ تَفَضَّلْتَ بِهِ عَلَيَّ عِبَادِكَ «٦٦» اَللّٰهُمَّ وَ اَنَا عِبْدُكَ الَّذِي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ قَبْلَ خَلْقِكَ لَهُ وَ بَعْدَ خَلْقِكَ اِيَّاهُ فَجَعَلْتَهُ مَمَّنْ هَدَيْتَهُ لِدِينِكَ وَ وَفَّقْتَهُ لِحَقِّكَ وَ عَصَيْتَهُ بِحَبْلِكَ وَ اَدْخَلْتَهُ فِي جَزْبِكَ وَ اَرْشَدْتَهُ لِمَوَالِيهِ اَوْلِيَاءِكَ وَ مَعَادَاهُ اَعْدَائِكَ «٦٧» ثُمَّ اَمَرْتَهُ فَلَسَمَ يَا تَمْرُ وَ زَجَرْتَهُ فَلَسَمَ يَا زَجْرُ وَ نَهَيْتَهُ عَنْ مَعْصِيَتِكَ فَخَالَفَ اَمْرَكَ اِلَى نَهْيِكَ لَا مَعَانِدَهُ لَكَ وَ لَا اسْتِكْبَارًا عَلَيْكَ بَلْ دَعَاهُ هَوَاهُ اِلَى مَا زَيْلْتَهُ وَ اِلَى مَا حَذَرْتَهُ وَ اَعَانَهُ عَلَيَّ ذَلِكَ عِدُوُّكَ وَ عِدُوُّهُ فَاقْدَمَ عَلَيْهِ عَارِفًا بِوَعِيدِكَ رَاجِيًا لِعَفْوِكَ وَ اِثْقًا بِتَجَاوُزِكَ وَ كَانَ اَحَقَّ عِبَادِكَ مَعَ مَا مَنَنْتَ عَلَيْهِ اَلَّا يَفْعَلَ «٦٨» وَ هِيَ اَنَا ذَا بَيْنَ يَدَيْكَ صَاغِرًا ذَلِيلاً خَاضِعًا خَاشِعًا خَائِفًا مُعْتَرِفًا بِعَظِيمِ مِنَ الذُّنُوبِ تَحَمَّلْتَهُ وَ جَلِيلِ مِنَ الْخَطَايَا اجْتَرَمْتَهُ مُسْتَجِيرًا بِصِيْفِكَ لَا تَذًا بِرَحْمَتِكَ مُوقِنًا اَنَّهُ لَا يُجِيرُنِي مِنْكَ مُجِيرٌ وَ لَا يَمْنَعُنِي مِنْكَ مَا نَعَّ «٦٩» فَعِيدُ عَلَيَّ بِمَا تَعُوذُ بِهِ عَلَيَّ مِنْ اِقْتِرَافِ مِنْ تَعْمُدِكَ وَ حِيدُ عَلَيَّ بِمَا تَعُوذُ بِهِ عَلَيَّ مِنْ اَلْقَى بِيَدِهِ اِلَيْكَ مِنْ عَفْوِكَ وَ اَمْنُنْ عَلَيَّ بِمَا لَا يَتَعَاظَمُكَ اَنْ تَمُنَّ بِهِ عَلَيَّ مِنْ اَمْلَكَ مِنْ غُفْرَانِكَ «٧٠» وَ اجْعَلْ لِي فِي هَذَا الْيَوْمِ نَصِيبًا اَنَالَ بِهِ حَظًّا مِنْ رِضْوَانِكَ وَ لَا تَرُدَّنِي صِفْرًا مِمَّا يَنْقَلِبُ بِهِ الْمُتَعَبِّدُونَ لَكَ مِنْ عِبَادِكَ «٧١» وَ اِنِّي وَ اِنْ لَمْ اُقَدِّمْ مَا قَدَّمُوهُ مِنَ الصَّالِحَاتِ فَقَدْ قَدَّمْتُ تَوْحِيدَكَ وَ نَفَى الْاَضْدَادِ وَ الْاَنْدَادِ وَ الْاَشْبَاهِ عَنْكَ وَ اَتَيْتُكَ مِنَ الْمَأْبُوبِ الَّتِي اَمَرْتَ اَنْ تُؤْتِيَ مِنْهَا وَ تَقَرَّبْتُ اِلَيْكَ بِمَا لَا يَقْرُبُ اَحَدٌ مِنْكَ اِلَّا بِالتَّقَرُّبِ بِهِ «٧٢» ثُمَّ اَتْبَعْتُ ذَلِكَ بِالْاِنَابَةِ اِلَيْكَ وَ التَّذَلُّلِ وَ الْاِسْتِيْكَانَةِ لَكَ وَ حُسْنِ الظَّنِّ بِكَ وَ الثَّقَةِ بِمَا عِنْدَكَ وَ شَفَعْتُهُ بِرَجَائِكَ الَّذِي قَلَّ مَا يَخِيْبُ عَلَيْهِ رَاجِيَكَ «٧٣» وَ

سَأَلْتُكَ مَسْأَلَةَ الْحَقِيرِ الدَّلِيلِ البَائِسِ الْفَقِيرِ الْخَائِفِ الْمُسْتَجِيرِ وَمَعَ ذَلِكَ خِيفَهُ وَتَضَرُّعًا وَتَعَوُّذًا وَتَلَوُّدًا لَا مُسْتَطِيلًا بِتَكَبُّرِ الْمُتَكَبِّرِينَ وَلَا مُتَعَالِيًا بِدَالِهِ الْمُطِيعِينَ وَلَا مُسْتَطِيلًا بِشَفَاعَةِ الشَّافِعِينَ «٧٤» وَأَنَا بَعْدَ أَقَلِّ الْأَقْلِينَ وَأَذَلُّ الْأَذَلِّينَ وَ مِثْلُ الذَّرَّةِ أَوْ دُونَهَا فَيَا مَنْ لَمْ يُعَاجِلِ الْمُسْتَيْيِنَ وَلَا يَنْدُهُ الْمُتَرْفِينَ وَيَا مَنْ يَمُنُّ بِإِقَالِهِ الْعَاثِرِينَ وَيَنْفَضُّ بِإِنْظَارِ الْخَاطِئِينَ «٧٥» أَنَا الْمُسِيءُ الْمُعْتَرِفُ الْخَاطِئُ الْعَاثِرُ «٧٦» أَنَا الَّذِي أَقْدَمَ عَلَيْكَ مُجْتَرًا «٧٧» أَنَا الَّذِي عَصَيْتُكَ مُتَعَمِّدًا «٧٨» أَنَا الَّذِي اسْتَخَفَى مِنْ عِبَادِكَ وَبَارَزَكَ «٧٩» أَنَا الَّذِي هَيَّابَ عِبَادِكَ وَأَمْنَكَ «٨٠» أَنَا الَّذِي لَمْ يَزْهَبْ سَيْطَوْتِكَ وَلَمْ يَخَفْ بِأَسِيكَ «٨١» أَنَا الْجَانِي عَلَى نَفْسِهِ «٨٢» أَنَا الْمُزْتَهِنُ بِبِلَّتِيهِ «٨٣» أَنَا الْقَلِيلُ الْحَيَاءِ «٨٤» أَنَا الطَّوِيلُ الْعَنَاءِ «٨٥» بِحَقِّ مَنْ انْتَجَبْتَ مِنْ خَلْقِكَ وَبِمَنْ اضْطَفَيْتَهُ لِنَفْسِكَ بِحَقِّ مَنْ اخْتَزَتْ مِنْ بَرِيَّتِكَ وَمَنْ اجْتَبَيْتَ لِشَأْنِكَ بِحَقِّ مَنْ وَصَلَتْ طَاعَتَهُ بِطَاعَتِكَ وَمَنْ جَعَلَتْ مَعْصِيَتَهُ كَمَعْصِيَتِكَ بِحَقِّ مَنْ قَرَنْتَ مَوَالِيَتَهُ بِمَوَالِيَتِكَ وَمَنْ نَطَتْ مُعَادَاتَهُ بِمُعَادَاتِكَ تَعَمَّدَنِي فِي يَوْمِي هَذَا بِمَا تَتَعَمَّدُ بِهِ مَنْ جَارَ إِلَيْكَ مُنْتَصِلًا وَعَادَ بِاسْمِ تَغْفَارِكَ تَائِبًا «٨٦» وَتَوَلَّنِي بِمَا تَتَوَلَّى بِهِ أَهْلَ طَاعَتِكَ وَالزُّلْفَى لَعْدِيكَ وَالْمَكَانَةَ مِنْكَ «٨٧» وَتَوَخَّذَنِي بِمَا تَتَوَخَّذُ بِهِ مَنْ وَفَى بِعَهْدِكَ وَاتَّعَبَ نَفْسَهُ فِي ذَاتِكَ وَأَجْهَدَهَا فِي مَرْضَاتِكَ «٨٨» وَلَا تُؤَاخِذْنِي بِتَفْرِيطِي فِي جَنْبِكَ وَتَعَدِّي طَوْرِي فِي حُدُودِكَ وَمُجَاوَزِهِ أَحْكَامِكَ «٨٩» وَلَا تَسْتَدْرِجْنِي بِإِمْلَائِكَ لِي اسْتَدْرَاجَ مَنْ مَنَعَنِي خَيْرَ مَا عِنْدَهُ وَلَمْ يَشْرُكْكَ فِي حُلُولِ نِعْمَتِهِ بِي «٩٠» وَتَبَهَّنِي مِنْ رَقْدِهِ الْغَافِلِينَ وَسِنِّهِ الْمُسْرِفِينَ وَنَعْسِهِ الْمَخْذُولِينَ «٩١» وَخُذْ

بِقَلْبِي إِلَى مَا اسْتَعْمَلْتَ بِهِ الْقَانِينِ وَاسْتَعْبَدْتَ بِهِ الْمُتَعَبِّدِينَ وَاسْتَنْقَذْتَ بِهِ الْمُتَهَاوِنِينَ «٩٢» وَأَعِدَّنِي مِمَّا يُبَاعِدُنِي عَنْكَ وَيَحُولُ
بَيْنِي وَبَيْنَ حَظِّي مِنْكَ وَيَصُدُّنِي عَمَّا أَحَاوِلُ لَدَيْكَ «٩٣» وَسَهِّلْ لِي مَسْلَكَ الْخَيْرَاتِ إِلَيْكَ وَالْمُسَابِقَةَ إِلَيْهَا مِنْ حَيْثُ أَمَرْتَ وَ
الْمُشَاحَّةَ فِيهَا عَلَيَّ مَا أَرَدْتَ «٩٤» وَلَا تَمَحِّقْنِي فِيمَنْ تَمَحَّقُ مِنَ الْمُسْتَخْفِينَ بِمَا أُوْعِدْتَ «٩٥» وَلَا تَهْلِكْنِي مَعَ مَنْ تَهْلِكُ مِنَ
الْمُتَعَرِّضِينَ لِمَقْتِكَ «٩٦» وَلَا تُتَبِّرْنِي فِيمَنْ تُتَبِّرُ مِنَ الْمُنْحَرِفِينَ عَن سَبِيلِكَ «٩٧» وَنَجِّنِي مِنَ غَمَرَاتِ الْفِتْنَةِ وَخَلِّصْنِي مِنَ لَهَوَاتِ
الْبُلُوِي وَاجْرِنِي مِنَ أَخْذِ الْأَمْلَاءِ «٩٨» وَحِجْلِ بَيْنِي وَبَيْنَ عَدُوِّ يَصِفُّنِي وَهَوَى يُوْبِقُنِي وَمَنْقَصِهِ تَزْهُقُنِي «٩٩» وَلَا تُعْرِضْ عَنِّي
إِعْرَاضَ مَنْ لَا تَرْضَى عَنْهُ بَعْدَ غَضَبِكَ «١٠٠» وَلَا تُؤَيِّسْنِي مِنَ الْأَمَلِ فِيكَ فَيَغْلِبَ عَلَيَّ الْقَنُوطُ مِنْ رَحْمَتِكَ «١٠١» وَلَا تَمْنَحْنِي بِمَا
لَا طَاقَةَ لِي بِهِ فَتَبْهَطُنِي مِمَّا تُحْمَلُنِيهِ مِنْ فَضْلِ مَحَبَّتِكَ «١٠٢» وَلَا تُرْسِلْنِي مِنْ يَدِكَ إِرْسَالَ مَنْ لَا خَيْرَ فِيهِ وَلَا حَاجَةَ بِكَ إِلَيْهِ وَلَا
إِنَابَةَ لَهُ «١٠٣» وَلَا تَزُومْ بِي رَمَى مِنْ سَقَطَ مِنْ عَيْنِ رِعَايَتِكَ وَ مَنْ اشْتَمَلَ عَلَيْهِ الْخِزْيُ مِنْ عِنْدِكَ بَلْ خُذْ بِيَدِي مِنْ سَقَطِهِ الْمُتَرَدِّينَ
وَ وَهَامِهِ الْمُتَعَسِّفِينَ وَ زَلِّهِ الْمَغْرُورِينَ وَ وَرْطِهِ الْهَوَالِكِينَ «١٠٤» وَ عَرِّفْنِي مِمَّا ابْتَلَيْتَ بِهِ طَبَقَاتِ عِبِيدِكَ وَ إِمَائِكَ وَ بَلِّغْنِي مَبَالِغَ مَنْ
عُنِيَتْ بِهِ وَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِ وَ رَضِيَتْ عَنْهُ فَأَعَشْتَهُ حَمِيداً وَ تَوَفَّيْتَهُ سَعِيداً «١٠٥» وَ طَوِّقْنِي طَوْقَ الْإِقْلَاعِ عَمَّا يُحْبِطُ الْحَسَنَاتِ وَ يَذْهَبُ
بِالْبَرَكَاتِ «١٠٦» وَ أَشْعِرْ قَلْبِي الْإِزْدِحَارَ عَن قَبَائِحِ السَّيِّئَاتِ وَ فَوَاضِحِ الْحَوْبَاتِ «١٠٧» وَلَا تَشْغَلْنِي بِمَا لَا أُذْرِكُهُ إِلَّا بِكَ عَمَّا لَا
يُزِيضِيكَ عَنِّي غَيْرُهُ «١٠٨» وَ أَنْزِعْ مِنْ قَلْبِي حُبَّ دُنْيَا

دَيْتِهِ تَنْهَى عَمَّا عِنْدَكَ وَ تَصِيدُ عَنِ ابْتِغَاءِ الْوَسِيلَةِ إِلَيْكَ وَ تُذْهِلُ عَنِ التَّقَرُّبِ مِنْكَ «١٠٩» وَ زَيْنٌ لِي التَّفَرُّدُ بِمَنَاجَاتِكَ بِاللَّيْلِ وَ
 النَّهَارِ «١١٠» وَ هَبْ لِي عِضْمَهُ تُدْنِيَنِي مِنْ خَشْيَتِكَ وَ تَقْطَعُنِي عَنْ رُكُوبِ مَحَارِمِكَ وَ تَفُكِّنِي مِنْ أَسِيرِ الْعِظَائِمِ «١١١» وَ هَبْ لِي
 التَّطْهِيرَ مِنْ دَنَسِ الْعِضْيَانِ وَ أَذْهِبْ عَنِّي دَرَنَ الْخَطَايَا وَ سَرِبِلِي بِسَرِبَالِ عَافِيَتِكَ وَ رَدِّنِي رِدَاءَ مُعَافَاتِكَ وَ جَلِّلْنِي سَوَابِغِ نِعْمَاتِكَ وَ
 ظَاهِرٌ لَدَيَّ فَضْلُكَ وَ طَوْلُكَ «١١٢» وَ أَيْدِي بِنُؤْفِقِكَ وَ تَسْدِيدِكَ وَ أَعِنِّي عَلَى صَالِحِ النَّيِّهِ وَ مَرْضِي الْقَوْلِ وَ مُسَدِّحِ الْعَمَلِ وَ
 لَا تَكْلِنِي إِلَى حَوْلِي وَ قُوَّتِي دُونَ حَوْلِكَ وَ قُوَّتِكَ «١١٣» وَ لَا تُخْزِنِي يَوْمَ تَبْعُنِي لِلْقَائِكَ وَ لَا تَفْضُحْنِي بَيْنَ يَدَيِ أَوْلِيَائِكَ وَ لَا
 تُنْسِنِي ذِكْرَكَ وَ لَا تُذْهِبْ عَنِّي شُكْرَكَ بَلْ أَلْزِمْنِيهِ فِي أَحْوَالِ السَّهُوِ عِنْدَ غَفَلَاتِ الْجَاهِلِينَ لِأَلَاتِكَ وَ أَوْزِعْنِي أَنْ أُثْنِيَ بِمَا
 أَوْلَيْتَنِيهِ وَ أَعْتَرِفَ بِمَا أَسَدَيْتَهُ إِلَيَّ «١١٤» وَ اجْعَلْ رَغْبَتِي إِلَيْكَ فَوْقَ رَغْبَةِ الرَّاعِبِينَ وَ حَمْدِي إِيَّاكَ فَوْقَ حَمْدِ الْحَامِدِينَ «١١٥» وَ لَا
 تَخْذُلْنِي عِنْدَ فِاقَتِي إِلَيْكَ وَ لَا تُهْلِكْنِي بِمَا أَسَدَيْتَهُ إِلَيْكَ وَ لَا تَجْبُهْنِي بِمَا جَبَهْتَ بِهِ الْمُعَانِدِينَ لَكَ فَإِنِّي لَكَ مُسَلِّمٌ أَعْلَمُ أَنَّ
 الْحُجَّةَ لَكَ وَ أَنَّكَ أَوْلَى بِالْفَضْلِ وَ أَعْوَدُ بِالْإِحْسَانِ وَ أَهْلُ التَّقْوَى وَ أَهْلُ الْمَغْفَرَةِ وَ أَنَّكَ بِأَنْ تَغْفُوَ أَوْلَى مِنْكَ بِأَنْ تُعَاقِبَ وَ أَنَّكَ
 بِأَنْ تَسْتُرَ أَقْرَبُ مِنْكَ إِلَيَّ أَنْ تَشَهَرَ «١١٦» فَأَحِينِي حَيَاةً طَيِّبَةً تَنْتَظِمُ بِمَا أُرِيدُ وَ تَبْلُغُ مَا أُحِبُّ مِنْ حَيْثُ لَا آتِي مَا تَكْرَهُ وَ لَا أَرْزُقُ
 مِمَّا نَهَيْتَ عَنْهُ وَ أَمْتِنِي مِيتَةً مَنْ يَسْعَى نُورُهُ بَيْنَ يَدَيْهِ وَ عَنِ يَمِينِهِ «١١٧» وَ ذَلِّلْنِي بَيْنَ يَدَيْكَ وَ أَعِزَّنِي عِنْدَ خَلْقِكَ وَ ضَعْنِي إِذَا
 خَلَوْتُ بِكَ وَ ارْفَعْنِي بَيْنَ عِبَادِكَ وَ أَعِنِّي عَمَّنْ هُوَ غَنِيٌّ عَنِّي وَ زِدْنِي إِلَيْكَ فَاقَةً وَ فَقْرًا «١١٨» وَ

أَعْدَنِي مِنْ شَمَاتِهِ الْأَعْدَاءِ وَ مِنْ حُلُولِ الْبَلَاءِ وَ مِنْ الدَّلِّ وَ الْعَنَاءِ تَعَمَّدَنِي فِيمَا أَطْلَعْتَ عَلَيْهِ مِنِّي بِمَا يَتَعَمَّدُ بِهِ الْقَادِرُ عَلَى الْبَطْشِ لَوْ
لَا حِلْمُهُ وَ الْأَخِذُ عَلَى الْجَرِيرَةِ لَوْ لَا أَنَاتُهُ «١١٩» وَإِذَا أَرَدْتَ بِقَوْمٍ فِتْنَةً أَوْ سُوءًا فَنَجِّنِي مِنْهَا لَوْ إِذَا بِكَ وَ إِذْ لَمْ تُقْمِنِي مَقَامَ فَضِيحِهِ
فِي دُنْيَاكَ فَلَا تُقْمِنِي مِثْلَهُ فِي آخِرَتِكَ «١٢٠» وَ اشفَعْ لِي أَوْ ائْتِلْ مِنِّيكَ بِأَوْخِرِهَا وَ قَدِيمِ فَوَائِدِكَ بِحَوَادِثِهَا وَ لَا تَمِيدُ لِي مَدًّا
يَقْسُو مَعَهُ قَلْبِي وَ لَا تَقْرَعْنِي قَسَارِعَهُ يَذْهَبُ لَهَا بَهَائِي وَ لَا تَسِيْمِنِي خَسِيْسَةً يَصِيْرُ لَهَا قَسْدِرِي وَ لَا نَقِيصَةً يُجْهَلُ مِنْ أَجْلِهَا مَكَانِي
«١٢١» وَ لَا تَرْغَبِي رَوْعَهُ أُبْلِسُ بِهَا وَ لَا خِيْفَهُ أُوجِسُ دُونَهَا اجْعَلْ هَيْبَتِي فِي وَعِيدِكَ وَ حَذْرِي مِنْ إِعْذَارِكَ وَ إِذْذَارِكَ وَ رَهْبَتِي
عِنْدَ تِلَاوَةِ آيَاتِكَ «١٢٢» وَ اَعْمُرْ لَيْلِي بِإِيقَاطِي فِيهِ لِعِبَادَتِكَ وَ تَفَرِّدِي بِالتَّهَجُّدِ لَكَ وَ تَجَرُّدِي بِسِيْ كُونِي إِلَيْكَ وَ انْزَالِ حَوَائِجِي
بِكَ وَ مُنَازَلَتِي إِيَّاكَ فِي فَكَاكِ رَفِيقِي مِنْ نَارِكَ وَ إِجَارَتِي مِمَّا فِيهِ أَهْلُهَا مِنْ عِذَابِكَ «١٢٣» وَ لَا تَذَرْنِي فِي طُغْيَانِي عَامِيًا وَ لَا
فِي غَمْرَتِي سَاهِيًا حَتَّى حِينٍ وَ لَا تَجْعَلْنِي عِظَةً لِمَنْ اتَّعَظَ وَ لَا نَكَالًا لِمَنْ اَعْتَبَرَ وَ لَا فِتْنَةً لِمَنْ نَظَرَ وَ لَا تَمَكُّرًا بِي فِيمَنْ تَمَكَّرَ بِهِ وَ لَا
تَسِيْبَةً بِي غَيْرِي وَ لَا تُغَيِّرْ لِي اسْمًا وَ لَا تُبَدِّلْ لِي جِسْمًا وَ لَا تَتَّخِذْنِي هُزُوءًا لِخَلْقِكَ وَ لَا سُخْرِيًّا لَكَ وَ لَا تَبِعًا إِلَّا لِمَرْضَاتِكَ وَ لَا
مُتَمَتِّنًا إِلَّا بِالْإِنْتِقَامِ لَكَ «١٢٤» وَ أَوْجِدْنِي بَرْدَ عَفْوِكَ وَ حِلَاوَةَ رَحْمَتِكَ وَ رَوْحَكَ وَ رِيحَانَتِكَ وَ جَنَّةَ نَعِيمَتِكَ وَ أَذِقْنِي طَعْمَ
الْفَرَاغِ لِمَا تُحِبُّ بِسَيِّعِهِ مِنْ سَيِّئَتِكَ وَ الاجْتِهَادِ فِيمَا يُزَلِّفُ لِمَدِيكَ وَ عِنْدَكَ وَ أَتِحْفِنِي بِتُحْفَتِكَ مِنْ تُحْفَاتِكَ «١٢٥» وَ اجْعَلْ تِجَارَتِي
رَابِحَةً وَ كَرْتِي غَيْرَ خَاسِرَةٍ وَ أَخْفِنِي مَقَامَكَ وَ شَوْقِي لِقَاءَكَ وَ تُبِّ عَلَيَّ تَوْبَةً نَصُوحًا لَا تُبْقِ مَعَهَا ذُنُوبًا صَغِيرَةً وَ لَا

كَبِيرَةٌ وَلَا تَذَرُ مَعَهَا عَلَانِيَةً وَلَا سِرِيرَةً «١٢٦» وَانزِعِ الْعِلَّ مِنْ صَدْرِي لِلْمُؤْمِنِينَ وَاعْطِفْ بِقَلْبِي عَلَى الْخَاشِعِينَ وَكُنْ لِي كَمَا
تَكُونُ لِلصَّالِحِينَ وَحَلِّنِي حَلِيَّةَ الْمُتَّقِينَ وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْغَابِرِينَ وَذِكْرًا نَامِيًّا فِي الْآخِرِينَ وَوَافِ بِي عَزْصَةَ الْأَوْلِيَيْنِ
«١٢٧» وَتَمِّمْ سُبُوحَ نِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَظَاهِرَ كَرَامَاتِهَا لَمَدَى امْتَلَأْ مِنْ فَوَائِدِكَ يَدَيَّ وَسُقْ كَرَامَتَهُمْ مَوَاهِبِكَ إِلَيَّ وَجَاوِزِ بِي الْأَطْيَبِينَ مِنْ
أَوْلِيَائِكَ فِي الْجِنَانِ الَّتِي زَيَّنْتَهَا لِأَصْفِيَائِكَ وَجَلَّلْنِي شَرَائِفَ نِحْلِكَ فِي الْمَقَامَاتِ الْمُعَيَّدَةِ لِأَحِبَّائِكَ «١٢٨» وَاجْعَلْ لِي عِنْدَكَ
مَقِيلًا أَوْيَ إِلَيْهِ مُطْمَئِنًّا وَمَثَابَةً أَبْوُوهِيَا وَأَقْرُبَ عَيْنًا وَلَا تُقَابِسْنِي بِعَظِيمَاتِ الْجَرَائِرِ وَلَا تُهْلِكْنِي يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ وَأَزِلْ عَنِّي كُلَّ
شَكٍّ وَشُبُهَةٍ وَاجْعَلْ لِي فِي الْحَقِّ طَرِيقًا مِنْ كُلِّ رَحْمَةٍ وَأَجْزِلْ لِي قِسَمَ الْمَوَاهِبِ مِنْ نَوَالِكَ وَوَفِّرْ عَلَيَّ حُظُوظَ الْإِحْسَانِ مِنْ
إِفْضَالِكَ «١٢٩» وَاجْعَلْ قَلْبِي وَاثِقًا بِمَا عِنْدَكَ وَهَمِّي مُسَدِّ تَفَرُّغًا لِمَا هُوَ لَكَ وَاسِدِّ تَعْمَلْنِي بِمَا تَسُدُّ تَعْمَلُ بِهِ خَالَصَتَكَ وَأَشْرِبْ قَلْبِي
عِنْدَ ذُهُولِ الْعُقُولِ طَاعَتَكَ وَاجْمَعْ لِي الْغِنَى وَالْعَفَافَ وَالِدَّعَةَ وَالْمُعَافَاةَ وَالصَّحَّةَ وَالسَّعَةَ وَالطَّمَأْنِينَةَ وَالْعَافِيَةَ «١٣٠» وَلَا تُحْبِطْ
حَسَنَاتِي بِمَا يَشُوبُهَا مِنْ مَعْصِيَتِكَ وَلَا خَلَوَاتِي بِمَا يَعْرِضُ لِي مِنْ نَزَعَاتِ فِتْنَتِكَ وَصُنْ وَجْهِي عَنِ الطَّلَبِ إِلَى أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ
وَذُنْبِي عَنِ التَّمَاسِ مَا عِنْدَ الْفَاسِقِينَ «١٣١» وَلَا تَجْعَلْنِي لِلظَّالِمِينَ ظَهِيرًا وَلَا لَهُمْ عَلَيَّ مَحْوٍ كِتَابِكَ يَدًا وَنَصِيرًا وَحُطْنِي مِنْ حَيْثُ
لَا أَعْلَمُ حَيَاةً تَقِينِي بِهِمَا وَافْتِيحْ لِي أَبْوَابَ تَوَيِّتِكَ وَرَحْمَتِكَ وَرِزْقِكَ الْوَاسِعِ إِنِّي إِلَيْكَ مِنَ الرَّاعِبِينَ وَاتَّمِمْ لِي
إِنْعَامَكَ إِنَّكَ خَيْرُ الْمُنْعِمِينَ «١٣٢» وَاجْعَلْ بَاقِيَ عُمْرِي فِي الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ ابْتِغَاءً

وَجْهَكَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ وَ السَّلَامُ عَلَيْهِمْ وَ عَلَيْهِمْ أَبَدَ الْأَبْدِينَ.

ص: ٧٠

[«۱» الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ «۲» اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ يَدِيحُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ رَبِّ الْأَرْبَابِ وَإِلَهُ كُلِّ مَالُوهِ وَ خَالِقِ كُلِّ مَخْلُوقٍ وَ وَارِثِ كُلِّ شَيْءٍ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَ لَا يَغْرُبُ عَنْهُ عِلْمُ شَيْءٍ وَ هُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبٌ «۳» أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْأَحَدُ الْمُتَوَحَّدُ الْفَرْدُ الْمُتَفَرِّدُ «۴» وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْكَرِيمُ الْمُتَكَرَّمُ الْعَظِيمُ الْمُتَعَطَّمُ الْكَبِيرُ الْمُتَكَبِّرُ «۵» وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْعَلِيُّ الْمُتَعَالِ الشَّدِيدُ الْمِحَالِ «۶» وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ «۷» وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ الْقَدِيمُ الْخَبِيرُ «۸» وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْكَرِيمُ الْأَكْرَمُ الدَّائِمُ الْأَدْوَمُ «۹» وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْأَوَّلُ قَبْلَ كُلِّ أَحَدٍ وَ الْآخِرُ بَعْدَ كُلِّ عَدَدٍ «۱۰» وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الدَّانِي فِي عُلُوِّهِ وَ الْعَالِي فِي دُنُوِّهِ «۱۱» وَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ذُو الْبَهَاءِ وَ الْمَجْدِ وَ الْكِبْرِيَاءِ وَ الْحَمْدِ]

خدا را سپاس، که مالک و مدبر جهانیان است. خدایا! سپاس ویژه توست؛ ای پدید آورنده آسمان ها و زمین! ای صاحب جلال و اکرام! ای مالک همه اربابان و ای معبود هر معبود و خالق هر مخلوق و وارث هر چیز! چیزی شبیه او

نیست و علم چیزی از او پنهان نمی ماند، و او به هر چیز احاطه دارد، و او بر هر چیز نگهبان است، تویی خدایی که جز تو خدایی نیست، و یکتا و یگانه ای، فرد تنهایی. و تویی خدایی که جز تو خدایی نیست، بزرگوار و ارجمندی، بزرگ و باعظمتی، کبیر و متکبری، و تویی خدایی که جز تو خدایی نیست، بلند مرتبه و بلند پایه ای، در انتقام گیری سخت و شدیدی، و تویی خدایی که جز تو خدایی نیست، بخشنده و مهربانی، دانا و درست کاری، و تویی خدایی که جز تو خدایی نیست، شنوا و بینایی، ازلی و آگاهی، و تویی خدایی که جز تو خدایی نیست، بزرگوار و بزرگوارتری، همیشگی و جاودانه تری، و تویی خدایی که جز تو خدایی نیست، اولی پیش از هر کس، و آخری پس از هر عدد، و تویی خدایی که جز تو خدایی نیست، نزدیک در عین بلندی مقامش، و بلند مقام در عین نزدیکی اش، و تویی خدایی که جز تو خدایی نیست، صاحب زیبایی و بزرگواری، و کبریایی و حمدی.

روز با عظمت عرفه

در آثار اسلامی و معارف الهی آمده که روز عرفه روزی است که حضرت حق بندگانش را به عبادت و طاعت خوانده، و در این روز سفره جود و احسانش را برای آنان گسترده، و برای شیطان رجیم در این روز خوار و حقیرتر و رانده تر و خشمناک ترین اوقات خواهد بود.

روایت شده که حضرت زین العابدین علیه السلام در این روز سائلی را دیدند دست گدایی به سوی مردم دراز کرده، به او فرمود: وای بر تو! آیا در چنین موقعیتی از غیر خدا سؤال می کنی و حال این که امید می رود در این روز فضل الهی شامل حال اطفال در رحم شود و آنان به سعادت برسند؟! (۱)

ص: ۷۲

۱- (۱) - من لایحضره الفقیه: ۲/۲۱۱، حدیث ۲۱۸۲؛ وسائل الشیعه: ۱۳/۵۵۵، باب ۲۱، حدیث ۱۸۴۳۱.

برای این روز اعمال بسیار مهمی در کتب ادعیه آمده که به جا آوردنش ثواب عظیم و بهره‌ وافی دارد.

از جمله اعمال این روز دعای عرفه حضرت سیدالشهداء علیه السلام و دعای عرفه حضرت زین العابدین علیه السلام فرزند با کرامت آن حضرت است.

در بررسی دعای عرفه حضرت سجّاد علیه السلام به این نتیجه رسیدم که امام در دعای عرفه خود عناوین زیر را مورد توجه قرار داده اند:

۱ - توحید و اسما و صفات حق و حمد و سپاس پروردگار

۲ - دعای به حضرت ختمی مرتبت

۳ - دعای به امام معصوم

۴ - دعای به پیروان معصوم

۵ - گناه و گناهکاری

۶ - درخواست عفو و بخشش از حضرت حق

۷ - راه توبه و بازگشت

۸ - شیطان و اغواگری او

۹ - مرگ و دورنمایی از قیامت

۱۰ - مکارم اخلاق و سیئات نفسی

تمام این عناوین در دعاها قبل توضیح داده شده است. لذا به شرحی مختصر همراه با ترجمه اکتفا می‌کنم.

ص: ۷۳

[«۱۲» وَأَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الَّذِي أَنْشَأْتَ الْأَشْيَاءَ مِنْ غَيْرِ سِنِّخٍ وَصَوَّرْتَ مَا صَوَّرْتَ مِنْ غَيْرِ مِثَالٍ وَابْتَدَعْتَ الْمُبْتَدَعَاتِ بِلَا
اِحْتِذَاءٍ «۱۳» أَنْتَ الَّذِي قَدَّرْتَ كُلَّ شَيْءٍ تَقْدِيرًا وَيَسَّرْتَ كُلَّ شَيْءٍ تَيْسِيرًا وَدَبَّرْتَ مَا دُونَكَ تَدْبِيرًا «۱۴» أَنْتَ الَّذِي لَمْ يُعْنِكَ
عَلَى خَلْقِكَ شَرِيكَ وَ لَمْ يُوَازِرَكَ فِي أَمْرِكَ وَزِيرٌ وَ لَمْ يَكُنْ لَكَ مُشَاهِدٌ وَ لَا نَظِيرٌ «۱۵» أَنْتَ الَّذِي أَرَدْتَ فَكَانَ حُثْمًا مَا أَرَدْتَ
وَ قَضَيْتَ فَكَانَ عَدْلًا مَا قَضَيْتَ وَ حَكَمْتَ فَكَانَ نِصْفًا مَا حَكَمْتَ «۱۶» أَنْتَ الَّذِي لَا يَحْوِيكَ مَكَانٌ وَ لَمْ يَقُمْ لِسَيِّطَانِكَ سُلْطَانٌ وَ
لَمْ يُعِيكَ بُرْهَانٌ وَ لَا بَيَانٌ «۱۷» أَنْتَ الَّذِي أَحْصَيْتَ كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا وَ جَعَلْتَ لِكُلِّ شَيْءٍ أَمَدًا وَ قَدَّرْتَ كُلَّ شَيْءٍ تَقْدِيرًا]

و تویی خدایی که جز تو خدایی نیست که همه چیز را بدون مایه و اصل پدید آوردی، و آنچه را صورت و شکل دادی،
بدون نمونه برداری از چیزی شکل دادی، و آفریده ها را بدون اقتباس از نقشه ای آفریدی. تویی که هر چیز را در نیکوترین
وضع، اندازه گیری کردی، و هر چیز را، از نظر تمام خصوصیات رو به راه فرمودی، و امور ماسوای خود را سامان دادی، تویی
که در ایجاد موجودات شریکی یاریت نداد، و در کارت وزیری به پشتیبانیت برنخاست. و برایت در

امور آفرینش شاهد و نظیری نبود، تویی که اراده کردی، پس هر چه را اراده کردی حتمی و قطعی شد، و قضاوت فرمودی، و آنچه را قضاوت کردی بر اساس عدالت بود، و حکم کردی، و آنچه را حکم کردی بر پایه انصاف بود.

تویی که مکانی تو را فرا نمی گیرد، و سلطنتی در برابر سلطنت به پانخواست، و برهان و بیانی عاجزت نساخت. تویی که هر چیز را به شمار آوردی، و برای هر چیزی مدت قرار دادی، و هر چیز را به خوبی اندازه گرفتی.

ص: ۷۵

[«۱۸» أَنْتَ الَّذِي قَصَّرْتَ الْأَوْهَامَ عَنْ ذَاتِيكَ وَ عَجَزْتَ الْأَفْهَامَ عَنْ كَيْفِيَّتِكَ وَ لَمْ تُدْرِكِ الْأَبْصَارُ مَوْضِعَ أُيْتِيكَ «۱۹» أَنْتَ الَّذِي لَا تُحِيدُ فَتَكُونُ مَحِيدُودًا وَ لَمْ تُمَثِّلْ فَتَكُونِ مَوْجُودًا وَ لَمْ تَلِدْ فَتَكُونِ مَوْلُودًا «۲۰» أَنْتَ الَّذِي لَا ضِدَّ مَعَكَ فَيُعَاذُكَ وَ لَا عِدْلَ لَكَ فَيُكَاثِرُكَ وَ لَا نِدَّ لَكَ فَيُعَارِضُكَ «۲۱» أَنْتَ الَّذِي ابْتَدَأَ وَ اخْتَرَعَ وَ اسْتَحْدَثَ وَ ابْتَدَعَ وَ أَحْسَنَ صُنْعَ مَا صَنَعَ]

تویی که دست اندیشه ها از رسیدن به ژرفای ذات کوتاه است، و فهم ها از درک چگونگی ات ناتوان است، و دیده ها جای کجایت را در نیابند. تویی که ابتدا و انتهای نداری تا محدود شوی، و مانند موجودات نیستی که پس از عدم موجود شده باشی، و فرزندی نیاوردی، تا زاییده شده باشی، تویی که برایت همتایی نیست تا با تو به ستیز برخیزد، و همانندی برایت نیست تا در قدرت و سطوت و توانایی، با تو پهلو به پهلو زند، و نظیری برایت نیست، تا با تو از در مخالفت برآید. تویی که آغاز کرد و اختراع نمود، و پدید آورد و بدون نمونه آفرید و محکم و نیکو قرار داد ساختن آنچه را ساخت.

مناجات

ز حق رسید ندا، لاله الا هو دلم ربود ز جا، لاله الا هو

ندای نور فشان روشنایی دل و جان ندای شرک زدا، لاله الآ هو
سروش هاتف غیب این ندا به جان در داد دلا تو هم بسرا، لاله الآ هو
چو گوش هوش بدام منادی حق را شنیدم از همه جا، لاله الآ هو
خدا گواه و ملایک گواه و دانایان کفی بِهِمْ شُهَداء، لاله الآ هو
نظر به عالم جان کردم از دریچه دل ندیده دیده سوا، لاله الآ هو
نوشته گرد خط مهوشان به خط غبار به کلک صنع خدا، لاله الآ هو
اشاره های خوش چشم مست محبوبان به غمزه کرد ادا، لاله الآ هو

(فیض کاشانی)

ص: ۷۷

[«۲۲» سُبْحَانَكَ! مَا أَجَلَ شَأْنِكَ! وَ أَسْنَى فِي الْأَمَاكِنِ مَكَانَكَ وَ أَصْدَعَ بِالْحَقِّ فُرْقَانَكَ! «۲۳» سُبْحَانَكَ مِنْ لَطِيفٍ مَا أَلْطَفَكَ! وَ رُوُوفٍ مَا أَرْزَأَفَكَ! وَ حَكِيمٍ مَا أَعْرَفَكَ! سُبْحَانَكَ مِنْ مَلِيكَ مَا أَمْنَعَكَ! وَ جَوَادٍ مَا أَوْسَعَكَ وَ رَفِيعٍ مَا أَرْفَعَكَ! ذُو الْبَهَاءِ وَ الْمَجِيدِ وَ الْكِبْرِيَاءِ وَ الْحَمِيدِ «۲۴» سُبْحَانَكَ بَسَّطْتَ بِالْخَيْرَاتِ يَدَكَ وَ عَرَفْتَ الْهَدَايَةَ مِنْ عِنْدِكَ فَمَنْ التَّمَسَّكَ لِتَدِينِ أَوْ دُنْيَا وَجَدَكَ «۲۵» سُبْحَانَكَ! خَضَعَ لَكَ مَنْ جَرَى فِي عِلْمِكَ وَ خَشَعَ لِعَظَمَتِكَ مَا دُونَ عَرْشِكَ وَ انْقَادَ لِلتَّسْلِيمِ لَكَ كُلُّ خَلْقِكَ]

منزه و پاکی؛ چه بزرگ است شأنت و چه بلند است در میان جایگاه ها، جایگاهت، و چه آشکار کننده به حق است قرآنت، و موازینی که برای جدا کردن حق از باطل قرار داده ای.

منزه و پاک و مهربانی که چه بسیار است مهربانیت، و رؤوفی که چه بسیار است رأفت، و حکیمی که چه بسیار است شناسایی ات.

منزه و پاکی؛ پادشاهی که دست معارضی به مرز پادشاهیت نرسد و بخشنده ای که سفره بخشندگیت چه پهناور است؛ و بلند مرتبه ای، چه بلند مرتبه است رفعت.

تو صاحب زیبایی و بزرگواری و کبریایی و حمدی. منزه و پاکی، دست

قدرتت را به عطا کردن خوبی‌ها گشودی، و هدایت از نزد تو شناخته شد، پس هر که تو را برای دین، یا دنیا بخواهد می‌یابدت.

منزه و پاکی، هر کس در عرصه علم تو قرار گرفته، برای فروتنی کرد و جمع آفریده‌هایت، در برابر بزرگیت تواضع کردند، و همه مخلوقات در پیشگاه تو گردن بند تسلیم به گردن انداختند.

ص: ۷۹

[«۲۶» سُبْحَانَكَ لَا تَحْسُ وَلَا تُجْسُ وَلَا تُمَسُّ وَلَا تُكَادُ وَلَا تُمَاطُ وَلَا تُنَازِعُ وَلَا تُجَارِي وَلَا تُمَارِي وَلَا تُخَادِعُ وَلَا تُمَآكِرُ
«۲۷» سُبْحَانَكَ سَبِيلُكَ حَيْدٌ وَأَمْرُكَ رَشْدٌ وَأَنْتَ حَيٌّ صَيِّمٌ «۲۸» سُبْحَانَكَ قَوْلُكَ حُكْمٌ وَقَضَاؤُكَ حَتْمٌ وَإِرَادَتُكَ عَزْمٌ
«۲۹» سُبْحَانَكَ لَا رَادَّ لِمَشِيَّتِكَ وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِكَ «۳۰» سُبْحَانَكَ بَاهِرَ الْآيَاتِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ بَارِي السَّمَاتِ]

منزه و پاکی، به حواس ظاهری درک نشوی و به حواس درون در نیایی، و به اعضا و جوارح لمس نگردي. مورد نیرنگ و کید واقع نگردي، از بزرگی و عظمت کنار زده نشوی، در معرض نزاع و مغلوبیت و جدال و فریب و مکر قرار نگیری.

منزه و پاکی، راحت روشن و هموار، دستورت هدایت است، و تو زنده و آقا و بی نیازی.

منزه و پاکی، گفتارت درست و استوار، و قضاییت قطعی، و اراده ات جزمی و مسلم است.

منزه و پاکی در برابر مشیت رد کننده ای نیست و در مقابل کلمات، تبدیل کننده ای وجود ندارد.

منزه و پاکی ای صاحب آیات روشن! ای به وجود آورنده آسمان ها! ای آفریننده موجودات!

[«۳۱» لَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا يَدُومُ بِدَوَامِكَ «۳۲» وَ لَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا خَالِدًا بِنِعْمَتِكَ «۳۳» وَ لَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا يُوَازِي صُنْعَكَ «۳۴» وَ لَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا يَزِيدُ عَلَي رِضَاكَ «۳۵» وَ لَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا مَعَ حَمْدِ كُلِّ حَامِدٍ وَ شُكْرًا يَقْصُرُ عَنْهُ شُكْرُ كُلِّ شَاكِرٍ]

تو را سپاس، سپاسی که جاودانگیش به جاودانگیت ادامه پیدا کند و تو را سپاس؛ سپاسی که همراه نعمتت پاینده باشد، و تو را سپاس؛ سپاسی که با شماره آفریده هایت برابری کند، و تو را سپاس؛ سپاسی که بر خشنودیت بیفزاید، و تو را سپاس؛ سپاسی که با سپاس هر سپاسگزاری توأم باشد، و شکر هر شاکری از آن کوتاه آید.

[«۳۶» حَمْدًا لَا يَنْبَغِي إِلَّا لَكَ وَلَا يُتَقَرَّبُ بِهِ إِلَّا إِلَيْكَ «۳۷» حَمْدًا يُسْتَدَامُ بِهِ الْأَوَّلُ وَ يُسْتَدْعَى بِهِ دَوَامُ الْآخِرِ «۳۸» حَمْدًا يَتَضَاعَفُ عَلَى كُرُورِ الْأَزْمَنِهِ وَ يَتَزَايِدُ أَضْعَافًا مُتَرَادِفَةً «۳۹» حَمْدًا يَعْجِزُ عَنِ إِحْصَائِهِ الْحَفْظُهُ وَ يَزِيدُ عَلَى مَا أَحْصَيْتَهُ فِي كِتَابِكَ الْكُتُبُ «۴۰» حَمْدًا يُوَازِنُ عَرْشَكَ الْمَجِيدَ وَ يُعَادِلُ كُرْسِيِّكَ «۴۱» الرَّفِيعَ حَمْدًا يَكْمُلُ لَدَيْكَ ثَوَابُهُ وَ يَسْتَعْرِقُ كُلَّ جَزَاءٍ جَزَاؤُهُ]

سیاسی که سزاوار غیر تو نباشد، و به وسیله آن جز به تو تقرب جسته نشود؛ سیاسی که باعث دوام سپاس اول، و علت درخواست دوام سپاس آخر شود؛ سیاسی که بر اساس گردش زمان ها چند برابر گردد، و به افزایش های پی در پی فزونی یابد؛ سیاسی که حافظان اعمال از شمردنش ناتوان شوند، و بر آنچه کاتبان اعمال در کتاب تو می نویسند، افزون گردد؛ سیاسی که با عرش مجیدت برابر، و با کرسی بلندت معادل شود؛ سیاسی که پاداشش از جانب تو کامل گردد، و مزدش همهٔ مزدها را فرا گیرد.

[«۴۲» حَمْدًا ظَاهِرُهُ وَفَقُّ لِبَاطِنِهِ وَبَاطِنُهُ وَفَقُّ لِمِصْدَقِ النَّبِيِّ «۴۳» حَمْدًا لَمْ يَحْمَدَكَ خَلْقٌ مِثْلَهُ وَلَا يَعْرِفُ أَحَدٌ سِوَاكَ فَضْلَهُ «۴۴» حَمْدًا يُعَانُ مَنْ اجْتَهَدَ فِي تَعْدِيدِهِ وَيُؤَيِّدُ مَنْ أَعْرَقَ نَزْعًا فِي تَوْفِيقِهِ «۴۵» حَمْدًا يَجْمَعُ مَا خَلَقْتَ مِنَ الْحَمْدِ وَيَنْتَظِمُ مَا أَنْتَ خَالِقُهُ مِنْ بَعْدِ «۴۶» حَمِيدًا لَا حَمِيدَ أَقْرَبُ إِلَيْ قَوْلِكَ مِنْهُ وَلَا أَحْمَدَ مِمَّنْ يَحْمَدُكَ بِهِ «۴۷» حَمْدًا يُوجِبُ بِكَرَمِكَ الْمَزِيدَ بِوُفُورِهِ وَتَصَلُّهُ بِمَزِيدِ بَعْدَ مَزِيدٍ طَوَّلًا مِنْكَ «۴۸» حَمْدًا يَجِبُ لِكْرَمِ وَجْهِكَ وَيُقَابِلُ عِزَّ جَلَالِكَ]

سپاسی که ظاهرش موافق باطنش، و باطنش موافق صدق نیت باشد؛ سپاسی که هیچ آفریده ای مانند آن را به جا نیاورده، و کسی جز تو ارزشش را نشناسد، سپاسی که هر کس در فراوان آوردنش بکوشد یاری شود، و هر کس در کامل آوردنش نهایت جدیت را به کار برد، تأیید گردد، سپاسی که هر چه سپاس آفریده ای دارا باشد، و هر چه را پس از آن به وجود آوری، در برگیرد؛ سپاسی که هیچ سپاس به کلامت از آن نزدیک تر، و هیچ کس از آن کسی که این گونه سپاس می گوید، سپاسگزارتر نباشد، سپاسی که به سبب کرمت و محض کثرتش، باعث فزونی نعمت شود، و از باب احسان، پس از هر فزونی آن را به فزونی دیگر رسانی؛ سپاسی که شایسته ذات کریمت باشد، و با عزّ جلالیت برابری کند.

«(۴۹) رَبِّ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ الْمُتَّجِبِ الْمُصْطَفَى الْمُكَرَّمِ الْمُقَرَّبِ أَفْضَلَ صَلَوَاتِكَ وَ بَارِكْ عَلَيَّ أَتَمَّ بَرَكَاتِكَ وَ تَرَحَّمْ عَلَيَّ أَمْتَعِ رَحْمَاتِكَ «(۵۰) رَبِّ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ صَلَاةَ زَاكِيَةٍ لَا تَكُونُ صَلَاةَ أَزْكَى مِنْهَا وَ صَلِّ عَلَيَّ صَلَاةَ نَامِيَةٍ لَا تَكُونُ صَلَاةَ أَنْمَى مِنْهَا وَ صَلِّ عَلَيَّ صَلَاةَ رَاضِيَةٍ لَا تَكُونُ صَلَاةَ فَوْقَهَا»]

پروردگارا! بر محمد و آل محمد درود فرست؛ آن انسان پسندیده؛ برگزیده؛ گرامی و مقرب، برترین درودهایت را، و بر او برکت نازل کن؛ کامل ترین برکاتت را، و بر او رحمت آر؛ پر بهره ترین رحمت هایت را.

پروردگارا! بر محمد و آلش درود فرست، درودی فزون پذیر، که درودی فزون پذیرتر از آن نباشد، و بر او درودی فزاینده فرست، که درودی فزاینده تر از آن نباشد، و بر او درود فرست، درودی پسندیده، که درودی بالاتر از آن نباشد.

[«۵۱» رَبِّ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ صَلَاةً تُرَضِّيهِ وَتَزِيدُ عَلَيَّ رِضَاءً وَصَلِّ عَلَيَّ صَلَاةً تُرَضِّيكَ وَتَزِيدُ عَلَيَّ رِضَاكَ لَهُ وَصَلِّ عَلَيَّ صَلَاةً لَا تُرَضِّي لَهَا إِلَّا بِهَا وَلَا تَرَى غَيْرَهُ لَهَا أَهْلًا «۵۲» رَبِّ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ صَلَاةً تُجَاوِزُ رِضْوَانَكَ وَتَتَّصِلُ بِتَصَالُهَا بِبِقَائِكَ وَلَا يَنْفَدُ كَمَا لَا تَنْفَدُ كَلِمَاتُكَ]

پروردگارا! بر محمد و آلش درود فرست؛ درودی که او را خشنود کند و بر خشنودیش بیفزاید، و بر او درود فرست؛ درودی که تو را خشنود کند، و بر خشنودیت به خاطر او بیفزاید، و بر او درود فرست؛ درودی که برای او جز به آن خشنود نشوی، و غیر او کسی را شایسته آن ندانی.

پروردگارا! بر محمد و آلش درود فرست؛ درودی که از خشنودی تو فرارود، و پیوندش به بقای تو وصل شود، و پایان نپذیرد، چنانکه کلمات تو پایان نمی پذیرد.

[«۵۳» رَبِّ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ صَلَاةً تَنْتَظِمُ صَلَوَاتِ مَلَائِكَتِكَ وَ أَنْبِيَائِكَ وَ رُسُلِكَ وَ أَهْلِ طَاعَتِكَ وَ تَشْتَمِلُ عَلَيَّ صَلَوَاتِ عِبَادِكَ مِنْ جَنِّكَ وَ إِنْسِكَ وَ أَهْلِ إِجَابَتِكَ وَ تَجْتَمِعُ عَلَيَّ صَلَاةُ كُلِّ مَنْ ذَرَأَتْ وَ بَرَأَتْ مِنْ أَصْنَانِ خَلْقِكَ «۵۴» رَبِّ صَلِّ عَلَيَّ وَ آلِهِ صَلَاةً تُحِيطُ بِكُلِّ صَلَاةٍ سَالَفِهِ وَ مُسْتَأْنَفِهِ وَ صَلِّ عَلَيَّ وَ عَلَيَّ آلِهِ صَلَاةً مَرْضِيَّةً لَكَ وَ لِمَنْ دُونِكَ وَ تُنْشِئُ مَعَ ذَلِكَ صَلَوَاتٍ تُضَاعِفُ مَعَهَا تِلْكَ الصَّلَوَاتِ عِنْدَهَا وَ تَزِيدُهَا عَلَيَّ كُرُورِ الْأَيَّامِ زِيَادَةً فِي تَضَاعِيفٍ لَا يَعُدُّهَا غَيْرُكَ]

پروردگارا! بر محمد و آلش درود فرست، درودی که درود فرشتگان و پیامبران و رسولان، و اهل طاعت را به رشته نظم درآورد، و شامل درود بندگانت، از جن و انس و پذیرندگان دعوت گردد، و درود هر که را از انواع آفریده هایت به وجود آوردی و پدید کردی، گرد آورد.

پروردگارا! بر او و آلش درود فرست؛ درودی که هر درود گذشته و جدید را در برگیرد، و بر او و آلش درود فرست؛ درودی که نزد تو و غیر تو پسندیده باشد، و علاوه بر آن درودهایی را ایجاد کنی که در کنارش درودهای گذشته را چند برابر کنی، و با گذشت روزگاران چندان بر آن بیفزایی، که کسی جز تو نتواند آن را به شماره آورد.

[«۵۵» رَبِّ صَلِّ عَلَيَّ أَطْمَائِبِ أَهْلِ بَيْتِي الَّذِينَ اخْتَرْتَهُمْ لِأَمْرِكَ وَ جَعَلْتَهُمْ خَزَنَةَ عِلْمِكَ وَ حَفَظَةَ دِينِكَ وَ خُلَفَاءَكَ فِي أَرْضِكَ وَ حُجَجَكَ عَلَيَّ عِبَادِكَ وَ طَهَّرْتَهُمْ مِنَ الرَّجْسِ وَ الدَّنَسِ تَطْهِيراً بِإِزَادَتِكَ وَ جَعَلْتَهُمُ الْوَسِيلَةَ إِلَيْكَ وَ الْمَسِيلَةَ إِلَيَّ جَنَّتِكَ «۵۶» رَبِّ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ صَلَاةً تُجْزِلُ لَهُمْ بِهَا مِنْ نَحْلِكَ وَ كَرَامَتِكَ وَ تُكْمِلُ لَهُمُ الْأَشْيَاءَ مِنْ عَطَايَاكَ وَ نَوَافِلِكَ وَ تُوفِّرُ عَلَيْهِمُ الْحَظَّ مِنْ عَوَائِدِكَ وَ فَوَائِدِكَ]

پروردگارا! بر پاکیزه تران از اهل بیت او درود فرست؛ اهل بیتی که برای اجرای فرمانت انتخاب کردی، و آنان را خزانه داران دانشت، و حافظان دینت، و جانشینان در زمینت، و حجت هایت بر بندگانت قرار دادی، و آنان را به اراده ات، از پلیدی و آلودگی به طور کامل پاک کردی، و وجود مبارکش را وسیله ای به سوی خود، و راه مستقیمت به جانب بهشت قرار دادی.

پروردگارا! بر محمد و آلش درود فرست؛ درودی که به سبب آن، بخشش و بزرگواریت را در حق آنان بزرگ گردانی، و عطا و بخشش های افزونت را برای آنان کامل گردانی، و نصیب آنان را از نیکی ها و بهره هایت سرشار فرمایی.

[«۵۷» رَبِّ صَلِّ عَلَيْنَا وَ عَلَيْنِهِمْ صَلَاةَ لَا أَمَدَ فِي أَوْلِيهَا وَ لَا غَايَةَ لِأَمَدِهَا وَ لَا نِهَائِيَةَ لِآخِرِهَا «۵۸» رَبِّ صَلِّ عَلَيْنَا زِنَةَ عَرْشِكَ وَ مَا دُونَهُ وَ مِثْلَهُ سَمَاوَاتِكَ وَ مَا فَوْقَهُنَّ وَ عِيدَدَ أَرْضِيكَ وَ مَا تَحْتَهُنَّ وَ مَا بَيْنَهُنَّ صِلَاةً تُقَرِّبُهُمْ مِنْكَ زُلْفَى وَ تَكُونُ لَكَ وَ لَهُمْ رِضَى وَ مُتَّصِلَةً بِنظَائِرِهِنَّ أَبَدًا]

پروردگارا! بر پیامبر و آلش درود فرست؛ درودی که آغازش را مرزی، و مدتش را پایانی، و آخرش را نهایی نباشد.

پروردگارا! بر آنان درود فرست؛ هم پایه عرش؛ و آنچه غیر عرش است به گنجایش آسمانها و آنچه فوق آن هاست؛ درودی که آنان را به قرب تو رساند، و مایه خشنودی تو و آنان شود، و برای همیشه به نظایر و امثال آن متصل گردد.

[«۵۹» اَللّٰهُمَّ اِنِّكَ اَيَّدْتَ دِيْنَكَ فِيْ كُلِّ اَوْانٍ بِاِمَامٍ اَقَمْتَهُ عَلٰمًا لِّعِبَادِكَ وَ مَنَارًا فِيْ بِلَادِكَ بَعِيْدًا اَنْ وَصَلْتَ حَبْلَهُ بِحَبْلِكَ وَ جَعَلْتَهُ الذَّرِيْعَةَ اِلَى رِضْوَانِكَ وَ افْتَرَضْتَ طَاعَتَهُ وَ حَيَّدَرْتَ مَعْصِيَّتَهُ وَ اَمَرْتَ بِاِمْتِثَالِ اَوْامِرِهِ وَ الْاِنْتِهَاءِ عِنْدَ نَهْيِهِ وَ اَلَّا يَتَقَدَّمَ مَتَقَدِّمًا وَ لَا يَتَاَخَّرَ عَنْهُ مَتَاَخَّرٌ فَهُوَ الْعِضْمَةُ الْاَلَايِدِيْنَ وَ كَهْفُ الْمُؤْمِنِيْنَ وَ عُرْوَةُ الْمُتَمَسِّكِيْنَ وَ بَهَاءُ الْعَالَمِيْنَ]

خدایا! تو در هر زمان، دینت را به وجود امامی یاری دادی، زمانی که او را نشانه ای برای بندگانت جهت یافتن راه حق و مشعلی فروزان در سرزمین هایت برپا داشتی، پس از آن که رشته ارتباطش را به رشته ارتباط خود پیوند دادی، و او را سبب دست یابی به خشنودیت قرار دادی، و طاعتش را واجب و از نافرمانیش بیم دادی، و مردم را به فرمان بردن از دستوراتش و باز ایستادن از نهیش، و پیشی نجستن بر حضرتش، و پس نماندن از وجود مقدسش دستور دادی. آری، امام انتخاب شده تو، پناه پناهندگان و ملجأ مؤمنان، و دستگیره چنگ زندگان، و زیبایی جهانیان است.

[«٦٠» اللَّهُمَّ فَأَوْزِعْ لَوْلِيكَ شُكْرَ مَا أَنْعَمْتَ بِهِ عَلَيْهِ وَ أَوْزِعْنَا مِثْلَهُ فِيهِ وَ آتِهِ مِنْ لَدُنْكَ سَيِّطَانًا نَصِيْرًا وَ افْتِيْحًا لَهُ فَتْحًا يَسِيْرًا وَ أَعِنِّهُ بِرُكْنِكَ الْأَعَزِّ وَ اشدِّدْ أَرْزُهُ وَ قَوِّ عَضْدَهُ وَ رَاعِهِ بِعَيْنِكَ وَ احمِهِ بِحِفْظِكَ وَ انصُرْهُ بِمَلَائِكَتِكَ وَ امددْهُ بِجُنْدِكَ الْأَغْلَبِ «٦١» وَ أَقِمْ بِهِ كِتَابَكَ وَ حُدُودَكَ وَ شَرَائِعَكَ وَ سِيْنَنَ رَسُوْلِكَ - صَلَوَاتِكَ اللَّهُمَّ عَلَيْهِ وَ آلِهِ - وَ أَحْيِيْ بِهِ مَا أَمَاتَهُ الظَّالِمُونَ مِنْ مَعَالِمِ دِيْنِكَ وَ اجْلِبْ بِهِ صِدَاءَ الْجُوْرِ عَنْ طَرِيقَتِكَ وَ أَبِيْنْ بِهِ الضَّرَاءَ مِنْ سَبِيْلِكَ وَ أزلْ بِهِ النَّاكِبِيْنَ عَنْ صِرَاطِكَ وَ اَمْحَقْ بِهِ بُغَاةَ قَصِيْدِكَ عَوْجًا «٦٢» وَ اَلِنْ جَانِبَهُ لِأَوْلِيَائِكَ وَ ابْسُطْ يَدَهُ عَلَى أَعْدَائِكَ وَ هَبْ لَنَا رَأْفَتَهُ وَ رَحْمَتَهُ وَ تَعَطُّفَهُ وَ تَحَنُّنَهُ وَ اجْعَلْنَا لَهُ سَامِعِيْنَ مُطِيعِيْنَ وَ فِي رِضَاةٍ سَاعِيْنَ وَ إِلَى نُصْرَتِهِ وَ الْمُدَافَعَةِ عَنْهُ مُكْنِفِيْنَ وَ إِلَيْكَ وَ إِلَى رَسُوْلِكَ - صَلَوَاتِكَ اللَّهُمَّ عَلَيْهِ وَ آلِهِ - بِذَلِكَ مُتَقَرَّبِيْنَ]

خدایا! سپاس گزاردن نعمت هایی که به ولایت عنایت کردی، به او الهام فرما و ما را نیز به سپاسگزاری نعمت وجود ولی الهام کن، و از جانب خویش به حضرت او، قدرت و سلطنت یاری دهنده عنایت فرما، و در فتح و پیروزی آسانی را به رویش بگشا. و او را به نیرومندترین تکیه گاه خود یاری ده، پشتش

را محکم و بازویش را قوی فرما، و به نظر عنایت و لطف او را در سایه رعایت قرار ده، و به حفظ او را حمایت کن، و به فرشتگانت او را یاری ده، و به نیرومندترین سپاهت مددش فرما، و به وسیله او قرآنت و حدودت و شرایعت، و روش های رسالت را - که درودت بر او و آتش - به پادار. آنچه از نشانه های دینت را ستمکاران میرانده اند، به وجود امام زنده کن، و به وسیله او زنگار ستم را از راهت پاک کن، و ناهمواری را از جاذه ات برطرف فرما، و منحرفین از راهت را از میان بردار، و آنان که قصد ایجاد کجی و اعوجاج در دینت را دارند هلاک کن، و دلش را نسبت به دوستانت نرم، و دست قدرتش را علیه دشمنانت گشوده ساز، و مهربانی و رحمت و عطوفت و دل سوزیش را به ما ببخش، و ما را نسبت به او شنوا و فرمانبردار و در راه به دست آوردن خشنودیش کوشا، و در یاری و دفاع از او مددکار قرار ده، تا به وسیله این امور، به تو و به رسالت که درودت بر او و آتش باد، تقرّب جوئیم.

[«۶۳» اللَّهُمَّ وَصِلْ عَلَى أَوْلِيَائِهِمُ الْمُعْتَرِفِينَ بِمَقَامِهِمُ الْمُتَّبِعِينَ مِنْهُمْ الْمُقْتَنِينَ آثَارَهُمُ الْمُسْتَمْسِكِينَ بِعُزْوَتِهِمُ الْمُتَمَسِّكِينَ بِوَلَايَتِهِمُ الْمُؤْتَمِّينَ بِإِمَامَتِهِمُ الْمُسَلِّمِينَ لِأَمْرِهِمُ الْمُجْتَهِدِينَ فِي طَاعَتِهِمُ الْمُنتَظِرِينَ أَيَّامَهُمُ الْمَادِّينَ إِلَيْهِمْ أَعْيُنُهُمُ الصَّلَوَاتِ الْمُبَارَكَاتِ الزَّاكِيَاتِ النَّامِيَاتِ الْغَادِيَاتِ الرَّائِحَاتِ «۶۴» وَ سَلِّمْ عَلَيْهِمْ وَعَلَى أَرْوَاحِهِمْ وَاجْمَعْ عَلَى التَّقْوَى أَمْرَهُمْ وَ أَصْلِحْ لَهُمْ شُؤْنَهُمْ وَ تُبِّ عَلَيْهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الثَّوَابُ الرَّحِيمُ وَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ وَ اجْعَلْنَا مَعَهُمْ فِي دَارِ السَّلَامِ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ]

خدایا! بر دوستان محمد و آل محمد درود فرست؛ دوستانی که به مقامشان اقرار دارند؛ پیرو راهشان هستند؛ دنباله رو آثارشان می باشند، چنگ زنده به دستگیره محکم و استوارشان هستند؛ به ولایتشان تمسک دارند؛ به امامشان اقتدا می کنند؛ به امرشان تسلیم اند، در فرمانبرداری از آنان کوشایند؛ منتظر حکومت و قدرت پیروزی آنانند؛ چشم دوخته به ایشانند. درودهای مبارک، پاکیزه، فزاینده صبحگاهان و شامگاهان بر آنان باد و بر ارواحشان درود فرست، و کارشان را بر اساس تقوا فراهم آور، و شؤون زندگی و احوالشان را اصلاح کن و توبه آنان را بپذیر؛ همانا تو بسیار توبه پذیر و مهربانی، و بهترین

آمرزندگان، و ما را به رحمت همراه آنان در جایگاه امن و امان قرار ده، ای مهربان ترین مهربانان!

ص: ۹۳

«۶۵» اللَّهُمَّ هَذَا يَوْمٌ عَرَفَهُ يَوْمٌ شَرَّفْتُهُ وَكَرَّمْتَهُ وَعَظَّمْتَهُ، نَشَرْتَ فِيهِ رَحْمَتَكَ وَمَنَنْتَ فِيهِ بِعَفْوِكَ وَأَجَزَلْتَ فِيهِ عَطِيَّتَكَ وَتَفَضَّلْتَ بِهِ عَلَى عِبَادِكَ «۶۶» اللَّهُمَّ وَأَنَا عَبْدُكَ الَّذِي أَنْعَمْتَ عَلَيْهِ قَبْلَ خَلْقِكَ لَهُ وَبَعْدَ خَلْقِكَ إِيَّاهُ فَجَعَلْتَهُ مِمَّنْ هَدَيْتَهُ لِدِينِكَ وَوَفَّقْتَهُ لِحَقِّكَ وَعَصَيْتَهُ بِحِيلِكَ وَأَدْخَلْتَهُ فِي حَزْبِكَ وَأَرْشَدْتَهُ لِمَوَالَاهِ أَوْلِيَائِكَ وَمُعَادَاهِ أَعْدَائِكَ «۶۷» ثُمَّ أَمَرْتَهُ فَلَمْ يَأْتِمِرْ وَزَجَرْتَهُ فَلَمْ يَنْزِرْ وَنَهَيْتَهُ عَنْ مَعْصِيَتِكَ فَخَالَفَ أَمْرَكَ إِلَى نَهْيِكَ لَا مُعَانَدَةَ لَكَ وَلَا اسْتِتْكَاراً عَلَيْكَ بَلْ دَعَاهُ هَوَاهُ إِلَى مَا زَيَّلْتَهُ وَإِلَى مَا حَيَّرْتَهُ وَأَعَانَهُ عَلَى ذَلِكَ عِدُّوكَ وَعَدُوَّهُ فَأَقْدَمَ عَلَيْهِ عَارِفاً بِوَعِيدِكَ رَاجِياً لِعَفْوِكَ وَاثِقاً بِتَجَاوُزِكَ وَكَانَ أَحَقَّ عِبَادِكَ مَعَ مَا مَنَنْتَ عَلَيْهِ أَلَّا يَفْعَلَ]

خدایا! این روز، روز عرفه است؛ روزی که آن را شرافت و کرامت و عظمت دادی؛ سفره رحمت را در آن گستردی و در آن به عفو بر بندگان منت نهادی، و عطایت را در آن بزرگ کردی، و به وسیله آن بر بندگان تفضل و احسان فرمودی.

خدایا! من بنده تو هستم که پیش از آفریدنش، و پس از به وجود آمدنش، بر

او انعام کردی؛ پس او را از جمله کسانی قرار دادی، که به آیینت هدایت کردی، و برای ادای حَقِّت توفیقش دادی، و با ریسمان رحمت و لطف حفظش کردی، و در حزب خود واردش کردی و به دوستی دوستانت و به دشمنی دشمنانت ارشادش کردی. سپس او را دستور دادی، ولی فرمان نبرد. از زشتی‌ها بازش داشتی، ولی باز نایستاد. از معصیت نهیش فرمودی، ولی امرت را مخالفت کرد و به جانب نهیت شتافت، نه از باب دشمنی با تو و گردنکشی در برابر تو؛ بلکه هوای نفسش او را به چیزی دعوت کرد که تو اش از آن دور کردی و بر حذر داشتی، و دشمنت و دشمنش او را در این زمینه کمک داد، تا در عین معرفت به تهدیدت بر گناه اقدام کند، در حالی که به عفو امیدوار، و به گذشتت اطمینان داشت. در صورتی که او با این همه محبتی که در حقش مبذول داشتی، و این همه نعمتی که به او بخشیدی، سزاوارترین بندگان بود که مرتکب معصیت نشود، و قدم در عرصه گناه نگذارد.

[«۶۸» وَ هِيَ أَنَا ذَا بَيْنَ يَدَيْكَ صَاحِبَةً ذَلِيلًا خَاضَةً خَائِفَةً خَائِفًا مُعْتَرِفًا بِعَظِيمٍ مِنَ الذُّنُوبِ تَحَمَّلْتَهُ وَ جَلِيلٍ مِنَ الْخَطَايَا اجْتَرَمْتَهُ مُسْتَجِيرًا بِصِيْفِحِكَ لَا تَذْأَبُ بِرَحْمَتِكَ مُوقِنًا أَنَّهُ لَا يُجِيرُنِي مِنْكَ مُجِيرٌ وَلَا يَمْنَعُنِي مِنْكَ مَانِعٌ «۶۹» فَعِيدُ عَلَيَّ بِمَا تَعُودُ بِهِ عَلَيَّ مِنْ اِقْتِرَافٍ مِنْ تَعَمُّدِكَ وَ يُعِيدُ عَلَيَّ بِمَا تَجُودُ بِهِ عَلَيَّ مِنْ اَلْقَى بِيَدِهِ إِلَيْكَ مِنْ عَفْوِكَ وَ ائْتِنُّ عَلَيَّ بِمَا لَا يَتَعَاطَمُكَ أَنْ تَتَمَنَّيَ بِهِ عَلَيَّ مِنْ أَمْلَكَ مِنْ غُفْرَانِكَ]

اینک منم که در برابرت قرار دارم، خوار، ذلیل، فروتن، متواضع، ترسان، و معترف به گناهان بزرگی که بر دوش برداشته ام، و خطاهای سنگینی که مرتکب شده ام، در حالی که به چشم پوشیت پناهنده، و به رحمت متمسکم. یقین دارم که امان دهنده ای مرا از عذابت امان نمی دهد، و باز دارنده ای مرا از کيفرت باز نمی دارد؛ بنابراین ای که به خاطر بدکرداریم از من روگردانده ای، به من بازگرد؛ همان گونه که با پوششت نسبت به کسی که مرتکب گناه شده باز می گردی، و از عفو به من ببخش؛ همان گونه که از عفو به تسلیم شده به حضرتت می بخشی، و با آمرزشت بر من منت گذار؛ همان گونه که از آمرزشت بر کسی که نسبت به تو امیدوار است منت می گذاری. این کار در نظرت بزرگ نمی آید.

[« ۷۰ »] وَ اجْعَلْ لِي فِي هَذَا الْيَوْمِ نَصِيباً أَنَالُ بِهِ حَظًّا مِنْ رِضْوَانِكَ وَ لَا تُرَدِّنِي صِفْراً مِمَّا يَنْقَلِبُ بِهِ الْمُتَعَبِّدُونَ لَكَ مِنْ عِبَادِكَ « ۷۱ » وَ إِنِّي وَ إِن لَمْ أَقْدَمْ مَا قَدَّمُوهُ مِنَ الصَّالِحَاتِ فَقَدْ قَدَّمْتُ تَوْحِيدَكَ وَ نَفَى الْأَضْدَادِ وَ الْأَنْدَادِ وَ الْأَشْبَاهِ عَنْكَ وَ أَتَيْتُكَ مِنَ الْأَبْوَابِ الَّتِي أَمَرْتَ أَنْ تُؤْتَى مِنْهَا وَ تَقَرَّبْتُ إِلَيْكَ بِمَا لَا يَقْرُبُ أَحَدٌ مِنْكَ إِلَّا بِالتَّقَرُّبِ بِهِ « ۷۲ » ثُمَّ أَتْبَعْتُ ذَلِكَ بِالْإِنَابَةِ إِلَيْكَ وَ التَّذَلُّلِ وَ الْإِسْتِكَانَةِ لِمَكَ وَ حُسْنِ الظَّنِّ بِعَيْكَ وَ الثَّقْفِ بِمَا عِنْدَكَ وَ شَفَعْتُهُ بِرَجَائِكَ الَّذِي قُلَّ مَا يَخِيبُ عَلَيْهِ رَاجِيكَ « ۷۳ » وَ سَأَلْتُكَ مَسْأَلَةَ الْحَقِيرِ الذَّلِيلِ الْبَائِسِ الْفَقِيرِ الْخَائِفِ الْمُسْتَجِيرِ وَ مَعَ ذَلِكَ خَيْفَهُ وَ تَضَرُّعاً وَ تَعَوُّذاً وَ تَلَوُّذاً لَا مُسْتَطِيلًا بِتَكْبِيرِ الْمُتَكَبِّرِينَ وَ لَا مُتَعَالِيًا بِدَالِهِ الْمُطِيعِينَ وَ لَا مُسْتَطِيلًا بِشَفَاعَةِ الشَّافِعِينَ « ۷۴ » وَ أَنَا بَعْدُ أَقَلُّ الْأَقْلِينَ وَ أَدَلُّ الْأَذَلِّينَ وَ مِثْلُ الذَّرَّةِ أَوْ دُونِهَا]

و در این روز نصیبی برایم قرار ده، که به سبب آن به بهره ای از خشنودیت دست یابم، و مرا از آنچه کوشش کنندگان در عبادت به آن باز می کردند، - که پاداش و ثواب عظیم توست - تهی دست باز مگردان. من گرچه اعمال شایسته ای که آنان پیش فرستادند، پیش نفرستادم، ولی توحیدت و نفی همانند و

همتاها و شیهه‌ها را از وجود مبارکت پیش فرستادم، و از همان دره‌هایی که فرمان دادی از آنها وارد بر تو شوند، وارد شدم و با وسیله‌ای به تو تقرّب جستیم که کسی جز با تقرّب به آن، به مقام قرب تو نرسد. سپس با توبه و زاری به پیشگاهت و اظهار ذلّت و مسکنت برایت، و حسن ظنّ به حضرتت، و اعتماد به آنچه که نزد توست، تقرّب جویی را دنبال کردم، و امید به تو را که کمتر امیدواری با داشتن آن نومید می‌شود، ضمیمه آن کردم و از تو درخواست کردم؛ درخواست شخص کوچک، خوار، نیازمند، تهی دست، ترسان و پناه خواه. با این حال، درخواستم از روی بیم و زاری و پناه خواهی و ملجأطلبی بود؛ نه از روی گردن‌کشی به مانند کبر متکبران، و نه از روی خاطر جمعی؛ به مانند خاطر جمعی مطیعان، و نه از روی بلند پروازی؛ مانند بلند پروازی کسی که به شفاعت شفیعان مطمئن است. و من گذشته از این، کمترین کمتران و خوارترین خواران و همانند ذره یا کوچک تر از آنم.

[فِيَا مَنْ لَمْ يُعَاجِلِ الْمُسَيَّبِينَ وَلَا يَنْدُهُ الْمُتْرَفِينَ وَيَا مَنْ يَمُنُّ بِإِقَالِهِ الْعَاثِرِينَ وَيَفْضَلُ بِإِنْظَارِ الْخَاطِئِينَ «٧٥» أَنَا الْمُسِيءُ الْمُعْتَرِفُ
 الْخَاطِئِ الْعَاثِرِ «٧٦» أَنَا الَّذِي أَقْدَمَ عَلَيْكَ مُجْتَرِئًا «٧٧» أَنَا الَّذِي عَصَيْتُكَ مُتَعَمِّدًا «٧٨» أَنَا الَّذِي اسْتِخْفَى مِنْ عِبَادِكَ وَبَارَزَكَ
 «٧٩» أَنَا الَّذِي هَيَّابَ عِبَادَكَ وَأَمْنَكَ «٨٠» أَنَا الَّذِي لَمْ يَزْهَبْ سَيْطَوَتِكَ وَلَمْ يَخَفْ بِأَسِيكَ «٨١» أَنَا الْجَانِي عَلَى نَفْسِهِ «٨٢» أَنَا
 الْمُزْتَهِنُ بِبِلَّتِيهِ «٨٣» أَنَا الْقَلِيلُ الْحَيَاءِ «٨٤» أَنَا الطَّوِيلُ الْعَنَاءِ «٨٥» بِحَقِّ مَنْ انْتَجَبْتَ مِنْ خَلْقِكَ وَبِمَنْ اضْطَفَيْتَهُ لِنَفْسِكَ بِحَقِّ مَنْ
 اخْتَزَتْ مِنْ بَرِيَّتِكَ وَمَنْ اجْتَبَيْتَ لِشَاؤِكَ بِحَقِّ مَنْ وَصَلَتْ طَاعَتُهُ بِطَاعَتِكَ وَمَنْ جَعَلَتْ مَعْصِيَتُهُ كَمَعْصِيَتِكَ بِحَقِّ مَنْ قَرَنْتَ
 مُوَالَاتَهُ بِمُوَالَاتِكَ وَمَنْ نَطَتْ مُعَادَاتَهُ بِمُعَادَاتِكَ تَعَمَّدَنِي فِي يَوْمِي هَذَا بِمَا تَعَمَّدُ بِهِ مَنْ جَارَ إِلَيْكَ مُنْصَلًّا وَعَادَ بِاسْتِغْفَارِكَ
 تَائِبًا «٨٦» وَتَوَلَّنِي بِمَا تَتَوَلَّى بِهِ أَهْلَ طَاعَتِكَ وَالزُّلْفَى لَدَيْكَ وَالْمَكَانَةَ مِنْكَ]

ای که در کيفر بدکاران شتاب نکردی و نعمت ناز پروردگان غرق در عیش و نوش را منع نمودی! ای که به گذشت از لغزش بر لغزش داران منت می نهی، و

به مهلت دادن به خطاکاران، تفضل می ورزی! منم بدکار، منحرف به گناه، خطاکار، لغزش دار. منم که از روی جرأت بر تو اقدام به گناه کردم. منم که از روی عمد تو را معصیت کردم. منم که خود را به وقت گناه از بندگانت مخفی کردم؛ ولی آشکارا به مخالفت با تو برخاستم. منم که از بندگانت ترسیدم؛ ولی خود را از تو ایمن و آسوده دیدم. منم که از عذابت نهراسیدم و از عقاب و خشم نترسیدم. منم که بر خود جنایت کردم. منم که در گرو بلاهای خود هستم.

منم که حیایم اندک است، و گرفتاری و رنج طولانی است. به حق آن که او را از میان آفریده هایت اختیار کردی، و به کسی که برای خود برگزیدی، به حق کسی که از میان مخلوقات انتخاب کردی، و برای شأن خود پسندیدی، به حق کسی که طاعتش را به طاعت خود وصل کردی و نافرمانیش را هم چون نافرمانی خود قرار دادی، به حق کسی که دوستیش را به دوستیت مقرون ساختی و دشمنیش را به دشمنیت ارتباط دادی. مرا امروز به جامه عفو و رحمت بپوشان؛ چون پوشاندن بر کسی که به پیشگاهت زاری و ناله کرد، و از گناهش بیزاری جست، و در حال توبه و درخواست آمرزشت به تو پناه آورد، و مرا همان گونه که اهل طاعت و اهل قرب در درگاهت و منزلت و مقام در پیشگاهت را سرپرستی می کنی، سرپرستی کن.

[«۸۷» وَ تَوَخَّدْنِي بِمَا تَتَوَخَّدُ بِهِ مَنْ وَفَى بِعَهْدِكَ وَ أَتَعَبَ نَفْسَهُ فِي ذَاتِكَ وَ أَجْهَدَهَا فِي مَرْضَاتِكَ «۸۸» وَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِتَفْرِيطِي فِي جَنْبِكَ وَ تَعِيدِّي طَوْرِي فِي حُدُودِكَ وَ مُجَاوِزِهِ أَحْكَامِكَ «۸۹» وَ لَا تَسْتَدْرِجْنِي بِإِمْلَائِكَ لِي اسْتِدْرَاجَ مَنْ مَنَعَنِي خَيْرَ مَا عِنْدَهُ وَ لَمْ يَشْرُكَكَ فِي حُلُولِ نِعْمَتِهِ بِي «۹۰» وَ تَبْهِنِي مِنْ رَقْدِهِ الْغَافِلِينَ وَ سِنَّهُ الْمُسْرِفِينَ وَ نَعْسِهِ الْمَخْذُولِينَ]

و مرا مخصوص گردان، به آنچه مخصوص می گردانی کسی را که به پیمانت وفا کرده و خود را برای تو به زحمت انداخته و در به دست آوردن خشنودیت خود را خسته کرده، و مرا به خاطر کوتاهی در حقت، و تجاوز از اندازه و قدردم نسبت به حدودت، و پافرا گذاشتن از عرصه گاه احکامت مؤاخذه مکن، و مرا به مهلت دادنت به بلای استدراج مبتلا مکن. «استدراج عبارت است از واگذاشتن عباد به خودش تا قدم به قدم و کم کم به گناهش ادامه دهد، و در عذابش شتاب نشود تا خداوند ناگهان و غافل گیرانه او را فراگیرد.» مانند استدراج کسی که خیر و نیکی نزدش را از من بازداشته، و برای تو در رسیدن نعمتش به من حسابی باز نکرده.

مرا از خواب بی خبران، و خواب آلودگی اسراف کنندگان، و چرت به خود واگذاشتگان بیدار کن.

[«۹۱» وَ خُذْ بِقَلْبِي إِلَى مَا اسْتَعْمَلْتَ بِهِ الْقَانِتِينَ وَ اسْتَعْبَدْتَ بِهِ الْمُتَعَبِّدِينَ وَ اسْتَتَقَدْتَ بِهِ الْمُتَهَيِّؤِينَ «۹۲» وَ أَعِدْنِي مِمَّا يُبَاعِدُنِي عَنْكَ وَ يُحَوِّلُ بَيْنِي وَ بَيْنَ حَظِّي مِنْكَ وَ يَصُدُّنِي عَمَّا أُحَاوِلُ لَدَيْكَ «۹۳» وَ سَهِّلْ لِي مَسْلَكَ الْخَيْرَاتِ إِلَيْكَ وَ الْمُسَابَقَةَ إِلَيْهَا مِنْ حَيْثُ أَمَرْتَ وَ الْمَشَاحَةَ فِيهَا عَلَيَّ مَا أَرَدْتَ]

و دلم را در مسیری بر، که اطاعت کنندگان را به آن گماشته ای، و عبادت کنندگان را بر آن داشته ای، و مسامحه کاران را به آن نجات داده ای، و مرا از آنچه موجب دوری از تو می شود، و میان من و بهره ام حایل می گردد، و از آنچه نزد تو می جویم باز می دارد، پناه ده، و پوئیدن راه خیرات به سویت و پیشی گرفتن به آنها را به صورتی که دستور دادی، و رقابت در آنها را به نحوی که خواستی برایم هموار کن.

ص: ۱۰۲

«۹۴» وَ لَا تَمْحَقْنِي فِيمَنْ تَمْحَقُ مِنَ الْمُسْتَخْفِينَ بِمَا أَوْعَدْتَ «۹۵» وَ لَا تَهْلِكْنِي مَعَ مَنْ تَهْلِكُ مِنَ الْمُتَعَرِّضِينَ لِمَقْتِكَ «۹۶» وَ لَا تُتَبِّرْنِي فِيمَنْ تُتَبِّرُ مِنَ الْمُنْحَرِفِينَ عَن سُبُلِكَ «۹۷» وَ نَجِّنِي مِنَ غَمَرَاتِ الْفِتْنَةِ وَ خَلِّصْنِي مِنَ لَهَوَاتِ الْبُلُوَى وَ أَجِرْنِي مِنَ أَخَذِ الْإِمْلَاءِ «۹۸» وَ حُلِّ بَيْنِي وَ بَيْنَ عَدُوِّ يُضِلُّنِي وَ هَوَى يُوبِقُنِي وَ مَنْقَصَهُ تَزْهَقُنِي]

و مرا در زمره کسانی که تهدیدت را سبک می شمارند، و به این خاطر نابودشان می کنی نابود مکن. و همراه کسانی که متعرض خشمت می شوند، و به این علت هلاکشان می کنی، هلاک مکن، و در جمع کسانی که از راه هایت منحرف می شوند، و به این جهت درهمشان می کوبی، درهم مکوب، و مرا از گرداب های فتنه نجات ده، و از گلوگاه های بلا خلاص کن، و از غافلگیر شدن در عرصه مهلت پناه ده، و بین من و دشمنی که گمراهم می کند، و هوای نفسی که نابودم می نماید، و نقصی که در تنگنایم قرار می دهد، فاصله انداز.

ص: ۱۰۳

[«۹۹» وَ لَا تُعْرِضْ عَنِّي إِعْرَاضَ مَنْ لَا تَرْضَىٰ عَنْهُ بَعْدَ غَضَبِكَ «۱۰۰» وَ لَا تُؤَيِّسْنِي مِنَ الْأَمَلِ فِيكَ فَيَغْلِبَ عَلَيَّ الْقَنُوطُ مِنْ رَحْمَتِكَ «۱۰۱» وَ لَا تَمْنَحْنِي بِمَا لَا طَاقَةَ لِي بِهِ فَتَبْهَطَنِي مِمَّا تُحْمَلُنِيهِ مِنْ فَضْلِ مَحَبَّتِكَ «۱۰۲» وَ لَا تُرْسِلْنِي مِنْ يَدِكَ إِزْسَالَ مَنْ لَا خَيْرَ فِيهِ وَ لَا حَاجَةَ بِكَ إِلَيْهِ وَ لَا إِنَابَةَ لَهُ «۱۰۳» وَ لَا تَزِمْ بِي رَمَىٰ مِنْ سَيْقَطٍ مِنْ عَيْنِ رِعَايَتِكَ وَ مَنْ اشْتَمَلَ عَلَيْهِ الْخِزْيُ مِنْ عِنْدِكَ بَلْ خُذْ بِيَدِي مِنْ سَقَطِهِ الْمُتَرَدِّينَ وَ وَهَلِهِ الْمُتَعَسِّفِينَ وَ زَلَّهُ الْمَغْرُورِينَ وَ وَرَطَّهُ الْهَالِكِينَ]

از من روی مگردان، هم چون روی گرداندن از کسی که پس از خشم از او خشنود نمی شوی، و از امید به حضرتت ناامیدم مکن، تا یأس از رحمتت بر من چیره شود، و بیرون از تحمل و طاقتم نعمت به من عطا مکن، که از فزونی محبتی که بر دوش جانم می گذاری، گرانبارم کنی، و مرا از دست لطف و رحمتت رها مکن؛ هم چون رها کردن کسی که خیری در او نیست، و نیازی به او نداری، و راه بازگشتی برایش وجود ندارد، و مرا مانند کسی که از نظر التفاتت افتاده، و هم چون کسی که رسوایی از سوی تو تمام وجودش را فرا گرفته دور مینداز، بلکه مرا از سقوط در افتادگان و هول و هراس گمراهان، و لغزش فریب خوردگان، و پرتگاه تباه شدگان حفظ فرما.

[«۱۰۴» وَ عَافِنِي مِمَّا ابْتَلَيْتَ بِهِ طَبَقَاتِ عَيْبِكَ وَ إِمَائِكَ وَ بَلَّغْنِي مَبَالِغَ مَنْ عُنِيَتْ بِهِ وَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِ وَ رَضَيْتَ عَنْهُ فَأَعَشْتَهُ حَمِيداً وَ تَوَفَّيْتَهُ سَعِيداً «۱۰۵» وَ طَوَّقَنِي طَوَّقَ الْإِقْلَاحِ عَمَّا يُحِبُّ الْحَسَنَاتِ وَ يَذْهَبُ بِالْبِرَّكَاتِ «۱۰۶» وَ أَشْعِرْ قَلْبِي الْإِزْدِجَارَ عَنْ قَبَائِحِ السَّيِّئَاتِ وَ فَوَاضِحِ الْخَوْبَاتِ «۱۰۷» وَ لَا تَشْغَلْنِي بِمَا لَا أُدْرِكُهُ إِلَّا بِكَ عَمَّا لَا يُرْضِيكَ عَنِّي غَيْرُهُ]

و از آنچه اصناف مردان و زنان را به آن دچار کرده ای. عافیتم ده و به مقامات و درجات کسی برسان، که به او عنایت داشتی، و نعمتش بخشیدی، و از وی خشنود شدی، و برایش زندگی ستوده و خوبی تدارک دیدی، و او را سعادت‌مند از دنیا بردی، و گردن بند قطع شدن از آنچه خوبی‌ها را تباه می‌کند، و برکات را از بین می‌برد، به گردنم انداز، و پرده‌ باز ایستادن از زشتی‌ها، و رسوایی‌های گناهان را بر قلبم بپوشان، و مرا به کاری هم چون طلب رزق و روزی، و پی‌گیری امور دنیا و مانند آن، که جز با کمک تو به آن نمی‌رسم، چنان سرگرم و مشغول مکن تا از عبادت و طاعتی که غیر آن، تو را از من خشنود نمی‌کند باز مانم.

[«۱۰۸» وَ أَنْزَعُ مِنْ قَلْبِي حُبَّ دُنْيَا دِينِي تَنْهَى عَمَّا عِنْدَكَ وَ تَصِيدُ عَنِ ابْتِغَاءِ الْوَسِيلَةِ إِلَيْكَ وَ تُذْهِلُ عَنِ التَّقَرُّبِ مِنْكَ «۱۰۹» وَ زَيْنٌ لِي التَّفَرُّدُ بِمَنَاجَاتِكَ بِاللَّيْلِ وَ النَّهَارِ «۱۱۰» وَ هَبْ لِي عِصْمَةً تُدْنِينِي مِنْ خَشْيَتِكَ وَ تَقْطَعُنِي عَنْ رُكُوبِ مَحَارِمِكَ وَ تُفَكِّنِي مِنْ أَسْرِ الْعِظَائِمِ «۱۱۱» وَ هَبْ لِي التَّطْهِيرَ مِنْ دَنَسِ الْعِصْيَانِ وَ أَذْهِبْ عَنِّي دَرَنَ الْخَطَايَا وَ سَرِبْلِنِي بِسِرْبَالِ عَافِيَتِكَ]

و از سویدای قلبم، عشق دنیای پست را که مرا از آن چه نزد توست باز می دارد، و از طلب وسیله برای رسیدن به پیشگاهت مانع می شود، و از به دست آوردن مقام قرب به تویی خبر می کند ریشه کن فرما، و تنها شدن برای راز و نیاز با خودت را، شب و روز را در نظرم بیارای، و به من مقام عصمت و خود نگاه داری و پرهیزی که وجودم را به خشیت نزدیک می کند، و از ارتکاب محرمات جدایم می سازد، و از اسارت گناهان کبیره آزادم می کند، عنایت فرما، و پاک شدن از آلودگی گناه را به من ببخش، و چرک خطاها را از وجودم بزدای، و مرا به جامه عافیت بپوشان.

ص: ۱۰۶

[وَرَدُّنِي رِذَاءَ مُعَافَاتِكَ وَجَلَّلَنِي سِوَابِغِ نِعْمَائِكَ وَظَاهَرَ لِمَدَى فَضْلِكَ وَطَوْلِكَ «۱۱۲» وَأَيَّدَنِي بِتَوْفِيقِكَ وَتَسْدِيدِكَ وَاعْنُنِي عَلَى صَالِحِ النَّيِّهِ وَمَرْضِيِّ الْقَوْلِ وَمُسْتَحْسَنِ الْعَمَلِ وَلَا تَكِلْنِي إِلَى حَوْلِي وَقُوَّتِي دُونَ حَوْلِكَ وَقُوَّتِكَ]

و ردای عفوت را در برم کن، و به نعمت های کامل و فراگیرت فراگیر، و احسان و نعمتت را پی در پی به من برسان، و به توفیق و راهنمایت یاریم فرما، و بر نیت شایسته و گفتار پسندیده و عمل نیک نصرتم ده، و مرا بدون قدرت و توانایت به قدرت و توانایی وامگذار.

ص: ۱۰۷

«۱۱۳» وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ تَبْعُنِي لِلْقَائِكِ وَلَا تَفْضَحْنِي بَيْنَ يَدَيِ أَوْلِيَائِكِ وَلَا تُنْسِنِي ذِكْرَكَ وَلَا تُدْهِبْ عَنِّي شُكْرَكَ بَلْ أَلْزِمْنِيهِ فِي أَحْوَالِ السَّهْوِ عِنْدَ غَفَلَاتِ الْجَاهِلِينَ لِأَلَائِكَ وَأَوْزِعْنِي أَنْ أُثْنِيَ بِمَا أَوْلَيْتَنِيهِ وَأَعْتَرِفَ بِمَا أَسَدَيْتَهُ إِلَيَّ «۱۱۴» وَاجْعَلْ رَغْبَتِي إِلَيْكَ فَوْقَ رَغْبَةِ الرَّاعِبِينَ وَحَمْدِي إِيَّاكَ فَوْقَ حَمْدِ الْحَامِدِينَ]

و روزی که مرا برای دیدارت برانگیزی خوار مکن، و پیش روی دوستانت رسوا مساز، و یادت را از خاطر من به دست فراموشی مسپار، و نیروی ادای شکر را از من سلب مکن؛ بلکه در حالات فراموشی، هنگام فراموشی های نادانان نسبت به نعمت هایت، مرا ملازم شکر و سپاسگزاریت قرار ده، و به من الهام کن که به ستایش بر آنچه عطایم کرده ای برخیزم، و نسبت به احسانی که به من فرموده ای اعتراف کنم. رغبتم را به سویت بالا-تر از رغبته راغبان، و سپاسم را نسبت به حضرتت، برتر از سپاس سپاسگزاران قرار ده.

ص: ۱۰۸

[«۱۱۵» وَ لَا تَخْذُلْنِي عِنْدَ فَاقَتِي إِلَيْكَ وَ لَا تُهْلِكْنِي بِمَا أَسَدَيْتَهُ إِلَيْكَ وَ لَا تَجْبِهْنِي بِمَا جَبِهْتَ بِهِ الْمُعَانِدِينَ لَكَ فَإِنِّي لَكَ مُسَلِّمٌ
أَعْلَمُ أَنَّ الْحُجَّةَ لَكَ وَ أَنَّكَ أَوْلَى بِالْفَضْلِ وَ أَعْوَدُ بِالْإِحْسَانِ وَ أَهْلُ التَّقْوَى وَ أَهْلُ الْمَغْفِرَةِ]

و مرا هنگام نیاز به سویت وامگذار، و به خاطر گناہانی که به پیشگاہت ریخته ام هلاکم مکن، و آن گونه که با دشمنانت برخورد بد کردی، با من مکن؛ چرا که من تسلیم و سر سپرده توام. می دانم که تو را بر من از هر جهت حجت است. تو از همه کس به بخشش سزاوارتری، و به احسان خو کرده تری، و اهل تقوا و آمرزشی.

ص: ۱۰۹

[وَأَنَّكَ بِأَنْ تَعْفُوَ أَوْلَىٰ مِنْكَ بِأَنْ تُعَاقِبَ وَ أَنَّكَ بِأَنْ تَسْتُرَ أَقْرَبُ مِنْكَ إِلَىٰ أَنْ تَشْهَرَ «۱۱۶» فَأَحْيِنِي حَيَاةً طَيِّبَةً تَنْتَظِمُ بِمَا أُرِيدُ وَ تَبْلُغُ مَا أُحِبُّ مِنْ حَيْثُ لَا آتِي مَا تَكْرَهُ وَ لَا أَرْتَكِبُ مَا نَهَيْتَ عَنْهُ وَ أَمْتِنِي مِثَّةَ مَنْ يَسْعَىٰ نُورَهُ بَيْنَ يَدَيْهِ وَ عَنْ يَمِينِهِ]

و به عفو کردن شایسته تر از عذاب کردن، و به پرده پوشی، از پرده دری نزدیک تری. بر این اساس مرا زنده دار؛ به زندگی پاکیزه ای که بر آنچه از خیر دنیا و آخرت می خواهم بیوندد، و به آنچه دوست دارم برساند؛ آن گونه که هیچ عملی که آن را ناپسند می داری، انجام ندهم و آنچه را نهی کرده ای مرتکب نشوم، و مرا بمیران مانند میراندن کسی که نورش از پیش رویش، و از جانب راستش حرکت می کند.

ص: ۱۱۰

[«۱۱۷» وَ ذَلَّلْنِي بَيْنَ يَدَيْكَ وَ أَعَزَّنِي عِنْدَ خَلْقِكَ وَ ضَعِنِي إِذَا خَلَوْتُ بِحُكِّكَ وَ أَرْفَعْنِي بَيْنَ عِبَادِكَ وَ أَعْنِنِي عَمَّنْ هُوَ غَنِيٌّ عَنِّي وَ زِدْنِي إِلَيْكَ فَاقَهُ وَ فَقْرًا «۱۱۸» وَ أَعِدْنِي مِنْ شَمَاتِهِ الْأَعْدَاءِ وَ مِنْ حُلُولِ الْبَلَاءِ وَ مِنَ الذُّلِّ وَ الْعَنَاءِ تَغَمَّدْنِي فِيمَا أَطَّلَعْتَ عَلَيْهِ مِنِّي بِمَا يَتَغَمَّدُ بِهِ الْقَادِرُ عَلَى الْبُطْشِ لَوْ لَا حِلْمُهُ وَ الْأَخِذُ عَلَى الْجَرِيرَةِ لَوْ لَا أَنَاتُهُ]

و مرا پیش رویت ذلیل و نزد بندگان عزیز فرما. هنگامی که با تو خلوت می کنم، حقیر و پستم کن؛ ولی در میان بندگان بلند مرتبه ام فرما.

از آن که از من بی نیاز است بی نیازم کن، و بر نداری و تهیدستیم در پیشگاه خود بیفزا، و از سرزنش دشمنان، و نزول بلا و خواری و رنج پناهم ده.

گناهانی را که از من خبر داری، بر من بیوشان؛ آن گونه که توانای بر انتقام می پوشاند؛ توانایی که اگر بردباریش نبود، انتقام می گرفت، و مؤاخذه کننده بر گناه بود، اگر مدارایش نبود.

[«۱۱۹» وَإِذَا أَرَدْتَ بِقَوْمٍ فِتْنَةً أَوْ سُوءًا فَنَجِّنِي مِنْهَا لَوْأَدَّ بِسُوءِكَ وَإِذْ لَمْ تُقَمِّنِي مَقَامَ فَضَّةٍ يَحِهِ فِي دُنْيَاكَ فَلَا تُقَمِّنِي مِثْلَهُ فِي آخِرَتِكَ
«۱۲۰» وَاشْفَعْ لِي أَوَائِلَ مِنْكَ بِأَوَاخِرِهَا وَقَدِيمَ فَوَائِدِكَ بِحَوَادِثِهَا وَلَا تَمُدُّ لِي مَدًّا يَقْسُو مَعَهُ قَلْبِي وَلَا تَقْرَعْنِي قَارِعَهُ يَذْهَبُ لَهَا
بِهَائِي وَلَا تَسْئِمْنِي خَسِيسَةً يَصِيرُ لَهَا قَدْرِي وَلَا نَقِيسَهُ يُجْهَلُ مِنْ أَجْلِهَا مَكَانِي «۱۲۱» وَلَا تَزْعِنِي رَوْعَهُ أُبْلِسُ بِهَا وَلَا خِيفَهُ
أَوْجِسُ دُونَهَا اجْعَلْ هَيْبَتِي فِي وَعِيدِكَ وَحَدْرِي مِنْ إِعْذَارِكَ وَإِنْذَارِكَ وَرَهْبَتِي عِنْدَ تِلَاوَةِ آيَاتِكَ]

و زمانی که در حق قومی، فتنه یا بدی بخواهی، مرا از باب این که به تو پناه آورده ام، از آن فتنه و بدی نجات ده، و چون مرا در دنیایت، در موقف رسوایی به پا نداشتی، به همان صورت در جهان آخرت در چنان موقعی به پا مدار.

برای من اوایل نعمت هایت را به اواخر آن، و سودهای دیرینه ات را با تازه های آن توأم ساز.

آن قدر مهلتم مده که در کنار آن سنگدل شوم، و مرا دچار بلای کوبنده ای مکن که محض آن آبرویم از بین برود، و بر من داغ پستی و حقارت مزین که به خاطر آن ارزشم ناچیز شود، و نقصی در من قرار مده، که به سبب آن قدر و منزلتم مجهول ماند، و آن چنانم مترسان که به وسیله آن ناامید شوم، و آن گونه

بیمم مده که در برابرش هراسناک گردم.

ترسم را در تهدیدت و پرهیزم را از اتمام حجت و هشدارت، و بیمم را هنگام تلاوت آیاتت قرار ده.

ص: ۱۱۳

[«۱۲۲» وَ اعْمُرْ لَيْلِي بِإِقْظَاظِي فِيهِ لِعِبَادَتِكَ وَ تَفَرُّدِي بِالتَّهَجُّدِ لَكَ وَ تَجَرُّدِي بِسُكُونِي إِلَيْكَ وَ إِنْزَالِ حَوَائِجِي بِكَ وَ مُنَازَلَتِي إِيَّاكَ فِي فِكَائِكَ رَقَبَتِي مِنْ نَارِكَ وَ إِجَارَتِي مِمَّا فِيهِ أَهْلُهَا مِنْ عَذَابِكَ «۱۲۳» وَ لَا تَذَرْنِي فِي طُغْيَانِي عَامِهَا وَ لَا فِي غَمْرَتِي سَاهِيًا حَتَّى حِينٍ وَ لَا تَجْعَلْنِي عِظَّهُ لِمَنْ اتَّعَظَ وَ لَا نَكَالًا لِمَنْ اعْتَبَرَ وَ لَا فِتْنَةً لِمَنْ نَظَرَ]

شبم را به بیدار کردنم برای بندگیت، تنهاییم را برای شب زنده داری به خاطر حضرتت، و مجرد بودنم را برای انس گرفتن به وجود مقدّست، و فرود آوردن حاجاتم به درگاهت، و روبه رو شدنم را با ذات مبارکت برای آزاد شدنم از آتش، و پناه دادنم را از عذابت که اهل جهنّم در آنند، آبادی زندگیم قرار ده.

و مرا تا زمان مرگم در سرکشیم سرگردان و در گرداب نادانیم بی خبر وامگذار، و بر اثر خلاف کاری ها، مایه پند برای کسی که پند پذیرد، و عبرت برای کسی که عبرت گیرد، و سبب فتنه و آزمایش برای کسی که نظر کند قرار مده.

[وَلَا تَمَكَّرْ بِي فِيمَنْ تَمَكَّرُ بِهِ وَلَا تَسْتَبِدِلْ بِي غَيْرِي وَلَا تُغَيِّرْ لِي اسْمًا وَلَا تُبَدِّلْ لِي جِسْمًا وَلَا تَتَّخِذْنِي هُزُوءًا لِخَلْقِكَ وَلَا سُخْرِيًّا لَكَ وَلَا تَبِعًا إِلَّا لِمَرْضَاتِكَ وَلَا مُمْتَهَنًا إِلَّا بِالْإِنْتِقَامِ لَكَ]

و با من در زمره کسانی که با آنان مکر می کنی، مکر مکن، و در ایمان و عمل دیگری را به جای من انتخاب مکن، و نامم را از دفتر سعادت‌مندان تغییر مده، و بدنم را دگرگون مساز، و مرا مضحکهٔ بندگانت و مسخرهٔ خود قرار مده، و مرا جز برای دنبال کردن خشنودیت و انتقام گرفتن از دشمنانت به خدمت مگیر.

ص: ۱۱۵

[«۱۲۴) وَأَوْجِدُنِي بَرْدَ عَفْوِكَ وَحَلَاوَةَ رَحْمَتِكَ وَرُوحَكَ وَرِيحَانِكَ وَجَنَّةَ نَعِيمِكَ وَأَذِقْنِي طَعْمَ الْفَرَاغِ لِمَا تُحِبُّ بِسَيِّعِهِ مِنْ سَعَتِكَ وَالْإِجْتِهَادِ فِيمَا يُزْلِفُ لَدَيْكَ وَعِنْدَكَ وَأَتِحْفِنِي بِتُحْفِهِ مِنْ تُحَفَاتِكَ]

و مرا از خنکی عفو و شیرینی رحمت، و روح و ریحانت و بهشت دائمیت کامیاب کن، و به سبب گشایشی از توانگری، مزه فراغت از دل مشغولی نسبت به دنیا و آنچه در آن است، و پرداختن به اموری که دوست داری، و نیز طعم کوشش نسبت به آنچه عامل تقرب به پیشگاه تو و در نزد دوست به من بچشان، و ارمغانی از ارمغان هایت را نصیب من فرما.

ص: ۱۱۶

[«۱۲۵» وَ اجْعَلْ تِجَارَتِي رَابِحَةً وَ كَرَّتِي غَيْرَ خَاسِرَةٍ وَ أَخْفِنِي مَقَامَكَ وَ شَوْقِي لِقَاءَكَ وَ تُبَّ عَلَيَّ تَوْبَةً نَصُوحًا لَا تُبْقِي مَعَهَا ذُنُوبًا صَغِيرَةً وَ لَا كَبِيرَةً وَ لَا تَذُرْ مَعَهَا عَلَانِيَةً وَ لَا سِرِّيْرَةً «۱۲۶» وَ انزِعِ الْغُلَّ مِنْ صَدْرِي لِلْمُؤْمِنِينَ وَ اعْطِفْ بِقَلْبِي عَلَى الْخَاشِعِينَ وَ كُنْ لِي كَمَا تُكُونُ لِلصَّالِحِينَ]

و تجارتم را سودمند و بازگشتم را به قیامت بی خسارت قرار ده، و مرا از مقامت بیمناک و به لقای مشتاق فرما، و به من توفیق توبه عنایت کن؛ توبه ای خالص که با آن هیچ گناه بزرگ و کوچکی را باقی نگذار، و هیچ گناه آشکار و پنهانم را وامگذار، و کینه مؤمنان را از دلم ریشه کن فرما، و دلم را نسبت به فروتنان مهربان کن و با من چنان باش که با شایستگانی.

[وَحَلَّنِي حَلِيَّةَ الْمُتَّقِينَ وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْغَابِرِينَ وَذِكْرًا نَامِيًا فِي الْآخِرِينَ وَوَافِ بِي عَرْضَةَ الْأَوَّلِينَ «۱۲۷» وَتَمِّمْ سُبُوغَ نِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَظَاهِرَ كَرَامَاتِهَا لِمَدَى امْلَأْ مِنْ فَوَائِدِكَ يَدَيَّ وَشِقْ كَرَائِمَ مَوَاهِبِكَ إِلَيَّ وَجَاوِزِ بِي الْأَطْيَبِينَ مِنْ أَوْلِيَائِكَ فِي الْجَنَانِ الَّتِي زَيَّنْتَهَا لِأَصْفِيَائِكَ وَجَلَّلْنِي شَرَائِفَ نِحْلِكَ فِي الْمَقَامَاتِ الْمُعَدَّةِ لِأَحِبَّائِكَ]

و به زیور پرهیزکارانم بیارای، و برایم یاد خوبی در باقی ماندگان و آوازه روزافزونی در میان آیندگان قرار ده، و مرا از نظر مقام و منزلت، در عرصه گاه پیشتازان به ایمان و عمل در آور، و گستردگی نعمت را بر من کامل کن، و کرامت های نعمت را نزد من پی در پی قرار ده. دستم را از عطاهایت پُر کن، و موهبت های گرانقدرت را به سویم فرست، و مرا همسایه پاکیزه ترین دوستانت در بهشتی که برای برگزیدگانت آراسته ای قرار ده، و مرا به عطایای بزرگت، در مقاماتی که برای عاشقانت آماده کرده ای، بپوشان.

ص: ۱۱۸

«(۱۲۸) وَاجْعَلْ لِي عِنْدَكَ مَقِيلًا آوِي إِلَيْهِ مُطْمَئِنًّا وَ مَثَابَةً أُنَبِّئُهَا وَ أَفْرُغَ عَيْنًا وَ لَا تُقَابِسْنِي بِعَظِيمَاتِ الْجَزَائِرِ وَ لَا تُهْلِكْنِي يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ وَ أزلْ عَنِّي كُلَّ شَكٍّ وَ شُبُهَةٍ وَ اجْعَلْ لِي فِي الْحَقِّ طَرِيقًا مِنْ كُلِّ رَحْمَةٍ وَ أَجْزِلْ لِي قِسْمَ الْمَوَاهِبِ مِنْ نَوَالِكَ وَ وَفِّرْ عَلَيَّ حُظُوظَ الْإِحْسَانِ مِنْ إِفْضَالِكَ»

و برایم نزد خود جایگاهی قرار ده که با دلی آرام در آن پناه گیرم، و منزلی که در آن سکونت گزینم و دیده به آن روشن کنم، مرا با گناهان بزرگ مقایسه مکن، و در آن روزی که اسرار برملا شود، هلاکم مگردان و هر شک و شبهه ای را از من پاک کن، و از هر رحمتی به سوی حق راهی برایم قرار ده، و نصیب مواهبم را از عطایات سرشار فرما، و بهره های احسان از فضل و بخششت را بر من فراوان کن.

[«۱۲۹»] وَ اجْعَلْ قَلْبِي وَاثِقًا بِمَا عِنْدَكَ وَ هَمِّي مُسْتَفْرَعًا لِمَا هُوَ لَكَ وَ اسْتَعْمِلْنِي بِمَا تَسْتَعْمِلُ بِهِ خَالِصَتَكَ وَ أَشْرِبْ قَلْبِي عِنْدَ ذُهُولِ
الْعُقُولِ طَاعَتَكَ وَ اجْمَعْ لِي الْغِنَى وَ الْعَفَافَ وَ الدَّعَةَ وَ الْمُعَافَاةَ وَ الصِّحَّةَ وَ السَّعَةَ وَ الطَّمَأْنِينَةَ وَ الْعَافِيَةَ]

و دلم را نسبت به آنچه نزد توست مطمئن ساز، و آهنگ و قصدم را برای آنچه که برای توست، از هر چیز دیگر فارغ کن. و مرا به کاری که بندگان خالصت را محض آن به کار گرفتی، به کار گیر و قلبم را از طاعتت به هنگام غفلت عقل ها نسبت به حقایق سیراب کن، و توانگری و پاک دامنی، و آسایش و بهبودی و تندرستی، گشایش و آرامش و سلامت همه جانبه برایم گرد آور.

ص: ۱۲۰

[«۱۳۰»] وَلَا تُحِبُّ حَسَنَاتِي بِمَا يَشُوبُهَا مِنْ مَعْصِيَتِكَ وَلَا خَلَوَاتِي بِمَا يَعْرِضُ لِي مِنْ نَزَعَاتِ فِتْنَتِكَ وَصُنِّ وَجْهِي عَنِ الطَّلَبِ إِلَى أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ وَذُبْنِي عَنِ التَّمَاسِ مَا عِنْدَ الْفَاسِقِينَ «۱۳۱» وَلَا تَجْعَلْنِي لِلظَّالِمِينَ ظَهيراً وَلَا لَهُمْ عَلَيَّ مَحْوٍ كِتَابِكَ يَدّاً وَنَصْتِيراً وَحُطْنِي مِنْ حَيْثُ لَأَ - أَعْلَمُ حَيَاطَةً تَقِينِي بِهِمَا وَافْتِخِ لِي أَبْوَابَ تَوْبَتِكَ وَرَحْمَتِكَ وَرَأْفَتِكَ وَرِزْقِكَ الْوَاسِعِ إِنِّي إِلَيْكَ مِنَ الرَّاغِبِينَ وَ أَتَمِّمُ لِي إِغْنَامَكَ إِنَّكَ خَيْرُ الْمُنْعَمِينَ]

و خوبی هایم را با گناهی که با آنها آمیخته می شود، و خلوت هایم را به وسوسه ها و مفاسدی که از طریق آزمایشت برایم پیش می آید تباه مساز، و آبرویم را از این که دست گدایی نزد کسی از جهانیان دراز کنم حفظ فرما، و از طلبیدن آنچه نزد فاسقان است برکنارم دار، و مرا پشتیبان ستم کاران، و دست یار و یاور آنان برای نابود کردن قرآنت قرار مده، و از جایی که خود آگاه نیستم، چنان نگاهبانم باش که به سبب آن از هر ناراحتی محفوظم بداری و درهای توبه و رحمت و مهربانی و روزی فراخ را به رویم بگشا. من از رغبت کنندگان به سوی توام. نعمت دادنت را درباره ام کامل فرما، همانا تو بهترین نعمت دهندگانی.

ص: ۱۲۱

«۱۳۲» وَاجْعَلْ بَاقِيَ عُمْرِي فِي الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ ائْتِغَاءً وَجْهَكَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ وَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ وَ
السَّلَامَ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمْ أَبَدَ الْأَبْدِينَ.

و باقی مانده عمرم را برای طلب کردن خشنودیت در حج و عمره قرار ده، ای پروردگار جهانیان! و درود خدا بر محمد و آل پاک و پاکیزه اش و سلام بر او و بر آنان؛ سلامی پیوسته و جاودانه!

حج و عمره و خشنودی خداوند

اشاره

توفیق زیارت کعبه مکرمه؛ نخستین عبادتگاهی که روی زمین به فرمان حضرت حق برای عبادت انسان بنا شد؛ عنایتی ویژه از سوی خدای مهربان است که نصیب بنده مؤمن می شود.

توحید، روح و معنویت این خانه مبارک در کلام وحی، از افق قلب پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله طلوع کرده و نور و پیام آن به سراسر گیتی گسترانیده که حق تعالی در مقام آن فرمود:

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ * فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ
حُجُّ الْبَيْتِ

ص: ۱۲۲

مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ» (۱)

یقیناً نخستین خانه ای که برای [نیایش و عبادت] مردم نهاده شد، همان است که در مکه است، که پر برکت و وسیله هدایت برای جهانیان است. * در آن نشانه هایی روشن [از ربوبیت، لطف، رحمت خدا و از جمله] مقام ابراهیم است؛ و هر که وارد آن شود در امان است؛ و خدا را حقی ثابت و لازم بر عهده مردم است که [برای ادای مناسک حج] آهنگ آن خانه کنند، [البته] کسانی که [از جهت سلامت جسمی و توانمندی مالی و باز بودن مسیر] بتوانند به سوی آن راه یابند، و هر که ناسپاسی ورزد [و از رفتن به آنجا خودداری کند، به خود زیان زده]؛ زیرا خدا از جهانیان بی نیاز است.

حج و عمره دو عبادت از بزرگ ترین فرمان های خداوند است که بیانگر قدرت نفوذ احکام اسلام در بین مردم است. آنگاه به حضرت ابراهیم علیه السلام دستور ساختن بیت معظم بر روی زمین داد و فرمود:

وَ إِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَّا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَ طَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَ الْقَائِمِينَ وَ الرُّكَّعِ السُّجُودِ * وَ أَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ ۖ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَ عَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ» (۲)

و [یاد کن] هنگامی را که جای خانه [کعبه] را برای ابراهیم آماده کردیم [و از او پیمان گرفتیم] که هیچ چیز را شریک من قرار مده و خانه ام را برای طواف کنندگان و قیام کنندگان و رکوع کنندگان و سجده کنندگان [از

ص: ۱۲۳

۱- (۱) - آل عمران (۳): ۹۶ - ۹۷. [۱]

۲- (۲) - حج (۲۲): ۲۶ - ۲۷. [۲]

پلیدی های ظاهری و باطنی [پاک و پاکیزه گردان . * و در میان مردم برای حج بانگ زن تا پیاده و سوار بر هر شتر باریک اندام [چابک و چالاک] که از هر راه دور می آیند ، به سوی تو آیند .

تأثیر کلام پروردگار چنان گسترده و همگانی است که انسان ها از سراسر جهان هستی با هر رنگ و اعتقاد در موسم حج به سوی بیت الله الحرام می شتابند.

کدام دعوت نامه این نفوذ را دارد که با یک جمله چنین هیاهوی با شکوه را پدید آورد. این کنگره جهانی و گردهمایی الهی هر سال بدون وقفه برپا می شود، این خود پیامی بزرگ از سوی قرآن به مردم دنیاست که قرآن نفوذ اعجاز آمیز و حیرت آوری دارد و ترس و وحشت را از دل های حق جویان می زداید. و آمرزش و رحمت را برای همه جویندگان حق و حقیقت به ارمغان می آورد.

کعبه، پرچم حکومت خدا و نشانه همه ارزش هاست. و سرفرود آوردن در برابر آن؛ اطاعت از حقایق رمز و راز دار است که به صورت وحی تجلی دارد. طواف دور آن برابر زائران و شیفتگان، عملی ملکوتی است که به تصفیه روح و جان و سعادت دنیا و آخرت می انجامد.

معنویت حج و عمره و منافع آن در کلام امام صادق علیه السلام

امام صادق علیه السلام منافع و سود معنوی نگاه به کعبه را دو چندان می داند و می فرماید:

مَنْ نَظَرَ إِلَى الْكَعْبَةِ عَارِفًا فَعَرَفَ مِنْ حَقِّنَا وَ حُرْمَتِنَا مِثْلَ الَّذِي عَرَفَ مِنْ حَقِّهَا وَ حُرْمَتِهَا غَفَرَ اللَّهُ لَهُ ذُنُوبَهُ كُلَّهَا وَ كَفَّاهُ هَمَّ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ. (۱)

هر که با معرفت به کعبه نگاه کند و آنگاه حق ما و حرمت ما را در برابر کعبه و حرمت آن بشناسد، خدا همه گناهان او را می آمرزد و مهمات دنیا و آخرت او کفایت می کند.

ص: ۱۲۴

۱- (۱) - من لایحضره الفقیه: ۲/۲۰۴، حدیث ۲۱۴۲؛ بحار الأنوار: ۶۵/۹۶، باب ۵، حدیث ۴۴. [۱]

و نیز فرمود:

مَنْ نَظَرَ إِلَى الْكَعْبَةِ لَمْ يَزَلْ تُكْتَبُ لَهُ حَسَنَةٌ وَ تُمَحَى عَنْهُ سَيِّئَةٌ حَتَّى يَنْصَرِفَ بِبَصَرِهِ عَنْهَا. (۱)

هر که دیده به خانه کعبه بدوزد؛ پیوسته ثوابی برای او نوشته می شود و گناهی از او پاک گردد تا اینکه نگاه خود را از کعبه بردارد.

و نیز فرمود:

مَنْ أَمَّ هَذَا الْمَبِيتِ حَاجًّا أَوْ مُعْتَمِرًا؛ مُبِرًّا مِنَ الْكِبَرِ رَجَعَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَهَيْئَةِ يَوْمٍ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ وَالْكَبِيرُ هُوَ أَنْ يَجْهَلَ الْحَقَّ وَ يَطْعُنَ عَلَى أَهْلِهِ وَ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ نَارَعَ اللَّهَ رِدَائَةً. (۲)

کسی که به قصد حج یا عمره آهنگ این خانه را کند در حالی که از خودبینی پیراسته باشد، از گناهانش بیرون آید مانند روزی که از مادر متولد شده است. کبر این است که حق را نشناسد و به اهل آن کنایه زند و هر که چنین کند از سر دشمنی، ردای کبریایی خدا را به سوی خود کشیده است.

و نیز فرمود:

دُخُولُ الْكَعْبَةِ دُخُولٌ فِي رَحْمَةِ اللَّهِ وَ الْخُرُوجُ مِنْهَا خُرُوجٌ مِنَ الذُّنُوبِ مَعْصُومٌ فِيمَا بَقِيَ مِنْ عُمْرِهِ مَغْفُورٌ لَهُ مَا سَلَفَ مِنْ ذُنُوبِهِ وَ مَنْ دَخَلَ الْكَعْبَةَ بِسَكِينَةٍ وَ هُوَ أَنْ يَدْخُلَهَا غَيْرَ مُتَكَبِّرٍ وَ لَا مُتَجَبِّرٍ غُفِرَ لَهُ. (۳)

وارد شدن به کعبه؛ ورود در رحمت خداست، و بیرون شدن از آن خروج از گناهان است و چنین کسی در باقیمانده عمرش از ارتکاب گناه مصون است و

ص: ۱۲۵

۱- (۱) - الکافی: ۲۴۰/۴، حدیث ۴، [۱] وسائل الشیعه: ۲۶۴/۱۳، باب ۲۹، حدیث ۱۷۷۰۴. [۲]

۲- (۲) - من لایحضره الفقیه: ۲۰۵/۲، حدیث ۲۱۴۷؛ وسائل الشیعه: ۹۳/۱۱، باب ۳۸، حدیث ۱۴۳۲۷. [۳]

۳- (۳) - بحار الأنوار: ۳۷۰/۹۶، باب ۶۴، حدیث ۱؛ [۴] الکافی: ۵۲۷/۴، حدیث ۲. [۵]

گناهان گذشته اش آمرزیده است و هر که با آرامش و متانت به کعبه وارد شود در حالی که مغرور و سلطه گر نباشد، آمرزیده می شود.

انسان باید از توجه به کعبه، به توحید، نبوت پیامبران، ولایت اهل بیت علیهم السلام و ارزش های معنوی پی ببرد و چراغ هدایت را در قلب خود بیفروزد.

زیارت کعبه و مشاهد مشرفه و مواقف کریمه متصل به آن، از چنان ارزش و مقامی برخوردار است که به خاطرش امام حسن مجتبی علیه السلام بیست و پنج بار، این را پیاده پیمود. (۱) این پیاده روی تنها به خاطر دریغ از مال در راه حج یا کسب پاداش معنوی نبود، بلکه معرفت به جایگاه خانه و ارزش ذاتی آن، حضرت را به پیاده رفتن به سوی آن نقطه امن وامی داشت.

مکه منطقه امن الهی است، حریمی که هر کس در آن وارد شود، در امان است.

حتی به گیاهان و حیوانات آن نیز نباید صدمه و گزند برسد و به جنایتکاری که وارد مسجد آن شد نباید ضربه و جسارت نمود، تا اینکه به ناچار خود از حرم خارج گردد. بنابراین بندگانی که حق جایگاه و صاحب و اهل آن را بشناسند در امتیث ابدی خواهند بود.

راوی از امام صادق علیه السلام درباره تفسیر آیه:

وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا (۲)

و هر که وارد آن شود در امان است .

پرسید: حضرت فرمود:

کسی که این خانه را قصد کند و بداند که این همان خانه ای است که خداوند

ص: ۱۲۶

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۳۳۹/۴۳، باب ۱۶، حدیث ۱۳؛ کشف الغمه: ۵۵۰/۱.

۲- (۲) - آل عمران (۳): ۹۷. [۱]

حرکت به سوی آن را فرمان داده و اهل بیت علیهم السلام را نیز آنگونه که شایسته است بشناسد، او در دنیا و آخرت در امان خواهد بود. (۱) شهر مکه و خانه کعبه، نمایشگاهی از قدرت و نشانه های روشن خداوند است و تاریخ انباشته از خاطرات و سرگذشت های درس آموز و عبرت انگیز حرم و خانه پروردگار است.

به ویژه زائران و حاجیانی که به آن دیار سفر می کنند، از عظمت کعبه و مناسک حج به نیکی یاد می کنند و شیرینی الطاف ربّ، تا مدت ها در کام جان آنان باقی است. پاداش آنان بسیار شایسته و سرایی فرحناک و جاودانه در انتظار آنان است.

خشنودی و رضایت خداوند در حج و عمره

امامان معصوم علیهم السلام در روایات به خرسندی حق از چنین کسانی اشاره فرموده اند:

رسول الله صلی الله علیه و آله می فرماید:

الْحَجُّ الْمَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ. (۲)

حج پذیرفته شده پاداشی جز بهشت ندارد.

و نیز در روایتی دیگر می فرماید:

حاجی بر سه قسم است:

۱ - برترین حاجیان کسی است که گناهان گذشته و آینده اش بخشیده شود و خدا او را از عذاب خویش بازدارد.

۲ - پایین تر آن حجی است که خداوند گناهان گذشته حاجی را بیامزد و او

ص: ۱۲۷

۱- (۱) - الکافی: ۵۴۵/۴، حدیث ۲۵؛ [۱] تفسیر العیاشی: ۱۸۹/۱، حدیث ۱۰۶، ذیل آیه ۹۷.

۲- (۲) - مستدرک الوسائل: ۴۱/۸، باب ۲۴، ذیل حدیث ۹۰۲۲؛ [۲] عوالی اللآلی: ۴۲۷/۱، حدیث ۱۱۴. [۳]

باید عمل خود را از سر گیرد.

۳- پایین تر از آن حج کننده ای است که خداوند خانواده و مال او را حفظ می نماید. (۱) حضرت صادق علیه السلام در شرح روایت رسول الله صلی الله علیه و آله صاحبان چنین حجی را به سه گونه تقسیم می نماید:

۱- حاجیانی که بهره آنها اکمل و برتر است که گناهانشان آمرزیده شده و از عذاب قبر در امان هستند.

۲- حاجیانی که تنها گناهان گذشته شان آمرزیده شده ولی در بقیه عمر فرصت بهره گیری بیشتر به آنها داده می شود.

۳- حاجیانی که کمترین بهره را برده اند و فقط اهل و عیال و مالشان محفوظ می ماند، یعنی حجشان قبول نمی شود. (۲) امام علی علیه السلام می فرماید:

الْحَاجُّ وَالْمُعْتَمِرُ وَفَدُّ اللَّهُ وَحَقُّ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى أَنْ يُكْرِمَ وَفَدَّهُ وَ يَجْبُوهُ بِالْمَغْفِرَةِ. (۳)

به جا آورنده حج و عمره مهمان خداست و بر خداوند سزاوار است که مهمان خود را گرامی دارد و با آمرزش از وی پذیرایی نماید.

به هر حال حاجی تا وقتی گناه نکرده در نورانیت و معنویت حج باقی می ماند به همین صورت ثواب اعمال و مواقف حاجی پی در پی بر او نوشته می شود و در خوبی و نیکی ها به سر می برد تا مرگ او فرا می رسد.

ص: ۱۲۸

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۴۹/۹۶، باب ۴، حدیث ۴۴؛ الکافی: ۲۶۲/۴، حدیث ۳۹. [۱]

۲- (۲) - من لایحضره الفقیه: ۲۲۷/۲، حدیث ۲۲۵۳؛ بحار الأنوار: ۲۶/۹۶، باب ۲، حدیث ۱۱۱. [۲]

۳- (۳) - بحار الأنوار: ۸/۹۶، باب ۲، حدیث ۱۷؛ [۳] تحف العقول: ۱۲۳.

امام صادق علیه السلام از سفارش های پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به عرب بادیه نشین که اراده حج نموده؛ نقل می فرماید:

آنگاه که حاجی وسایل خود را برمی دارد، چیزی را زمین نمی گذارد و بر نمی دارد، مگر اینکه خداوند ده حسنه ثواب برای او می نویسد و ده گناه را از او محو می کند و ده درجه در بهشت برایش بالا می برد. چون سوار بر مرکب شد، هر حرکتی که آن مرکب کند همان پاداش ها برای وی نوشته می شود. و زمانی که دور خانه کعبه طواف کرد، از گناهانش بیرون می رود و چون میان صفا و مروه سعی نمود، از گناهان خود بیرون رود و وقتی که در عرفات توقف نمود از گناهانش بیرون می رود و چون در مشعر توقف کرد از گناهانش خارج می گردد و زمانی که به ستون ها سنگ زد از گناهان بیرون رود.

سپس فرمود: تو کجا می توانی بدانی که حاجی چه مقام و منزلتی دارد؟

آنگاه حضرت صادق علیه السلام فرمود:

تا چهار ماه گناه برای حاجی نوشته نمی شود و تنها نیکی ها برای او نوشته می شود، مگر اینکه گناه کبیره ای انجام دهد. (۱)

حَقُّ حَجِّ دَرِ كَلَامِ اِمَامِ سَجَّادِ عَلَيْهِ السَّلَام

امام زین العابدین علیه السلام جان کلام را از حَقِّ حَجِّ، چنین شیوا و چکیده بیان می فرماید:

حَقُّ الْحَجِّ أَنْ تَعْلَمَ أَنَّهِ وِفَادَةٌ إِلَى رَبِّكَ وَفِرَارٌ إِلَيْهِ مِنْ ذُنُوبِكَ وَبِهِ قَبُولُ

ص: ۱۲۹

۱- (۱) - وسائل الشیعه: ۱۱۳/۱۱، باب ۴۲، حدیث ۱۴۳۸۵؛ [۱] بحار الأنوار: ۲۵/۹۶، باب ۲، حدیث ۱۰۸. [۲]

حق حج بر تو این است که بدانی به وسیله آن بر پروردگارت وارد می شوی و از گناهانت به سوی او می گریزی و به وسیله آن توبه ات پذیرفته می شود و تکلیفی را که خدا بر تو واجب کرده؛ ادا می کنی.

سیرت انسان، با سیره حج هماهنگ است و بر اساس آن ساخته می شود، حج نیز ظاهری دارد که مردم با جسم هایشان بدان می رسند و باطنی دارد که بندگان ویژه با قلب های خویش به آن نایل می شوند و هنگام ظهور ملکوت، جلوه زیبای آن را می بینند.

زیبایی و نورانیت ولایت آل محمد صلی الله علیه و آله

ابوبصیر از امام باقر علیه السلام یا امام صادق علیه السلام نقل می کند:

چون بنده مؤمن بمیرد، همراه او شش صورت داخل قبرش می شود. یکی از صورت ها زیباتر، نورانی تر، خوشبوتر و پاک سیماتر از دیگران است.

آنگاه صورتی در سمت راست و صورتی در سمت چپ و صورتی دیگر رو به رو و صورت دیگر در پشت سر او و یکی دیگر در کنار پایش و آنکه زیباتر از همه است بالای سرش قرار می گیرد.

پس اگر عذابی بخواهد از سمت راست آن مؤمن درآید، صورتی که در سمت راست قرار دارد او را مانع شود و همین طور صورت ها از جهت دیگر سپر قرار می گیرند. سپس آن مؤمن می پرسد: خدا به شما پاداش نیکو دهد، شما کیستید؟

صورتی که در سمت راست بنده قرار دارد، می گوید: من نمازم، آنکه در سمت چپ است می گوید: من زکاتم. آنکه رو به روی بنده است، می گوید: من روزه ام، و

ص: ۱۳۰

آنکه پشت سر اوست، می گوید: من حج و عمره هستم و آنکه در کنار پاهای اوست، می گوید: من نیکی او هستم که به برادرانت رساندی و آنکه همه صورت ها خطاب به آن صورت زیباتر می گویند: تو کیستی که از همه ما خوش سیماتر و خوشبوتر و نورانی تر هستی؟ آن صورت پاسخ می دهد: من ولایت و دوستی آل محمد صلی الله علیه و آله هستم. (۱) بنابراین همه اموری که وحی الهی به ارمغان آورده، ظاهری دارد که انسان آنها را با قالب خود فرا می گیرد و باطنی دارد که انسان با قلب خویش آنها را در می یابد. و حج از این امور است.

فضیلت عمره یا حج اصغر

از اعمال عبادی و مناسک مخصوص که در زمان کوتاهی در مکه و مدینه برپا می گردد، عمره یا حج اصغر است، فضیلت و مقام والایی در نزد ائمه معصومین علیهم السلام دارد که در روایات آنان، به ارزش و پاداش آن اشاره شده است:

بدان که عمره، همان حج اصغر است و یک عمره بهتر از دنیا و آنچه در اوست. (۲) و نیز فرمود:

پاداش حج بهشت است و عمره کفاره هر گناه است. (۳) و نیز فرمود:

هر کس به قصد عمره بیرون شود پس بمیرد، تا قیامت برای او پاداش

ص: ۱۳۱

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۲۳۵/۶، باب ۸، حدیث ۵۰؛ المحاسن: ۲۸۸/۱، حدیث ۴۳۲.

۲- (۲) - کنز العمال: ۶۰۰/۷، حدیث ۲۰۴۵۳؛ المعجم الکبیر: ۴۴/۹.

۳- (۳) - الکافی: ۲۵۳/۴، حدیث ۴؛ [۱] وسائل الشیعه: ۹۶/۱۱، باب ۳۸، حدیث ۱۴۳۳۲.

عمره گزار نوشته می شود. (۱) و نیز فرمود:

چهار نفرند که دعایشان رد نمی شود، تا آن که درهای آسمان برایشان گشوده شود و دعایشان به عرش برسد: پدر برای فرزند، ستمدیده بر ستمگر، عمره گزار تا آنکه از سفر باز گردد و روزه دار تا آن که روزه بگشاید. (۲) زواره می گوید به امام باقر علیه السلام گفتم: چه چیزی در فضیلت پس از حج قرار دارد؟

حضرت فرمود:

عمره مفرده، سپس هر جا که خواست برود. (۳) عمره از آن دسته عباداتی است که پرتو افکن نور در تاریکی قیامت می باشد که هر انسانی را از اعماق دریای ظلمت آخرت، به ساحل نجات می برد.

عبدالرحمن بن سمره می گوید: روزی ما در حضور پیامبر خدا صلی الله علیه و آله بودیم.

حضرت فرمود: دیشب شگفتی هایی دیدم! پرسیدم چه دیدی ای پیامبر خدا؟ برایمان بازگو، جانمان و خانواده و فرزندانمان فدایت، فرمود:

مردی از امتم را دیدم که در مقابل و پشت سرش تاریکی بود، از سمت راست و چپش و زیر پایش ظلمت ها و غرق در تاریکی بود. پس حج و عمره او آمدند و او را از تاریکی رهانده و وارد نور کردند. (۴) امام رضا علیه السلام فرمود:

ص: ۱۳۲

۱- (۱) - الدرّ المنثور: ۲/۲۰۹؛ المعجم الأوسط: ۵/۲۸۲.

۲- (۲) - الکافی: ۲/۵۱۰، حدیث ۶؛ [۱] بحار الأنوار: ۳۵۴/۹۰، باب ۲۲، حدیث ۱.

۳- (۳) - وسائل الشیعه: ۱۴/۲۹۹، باب ۲، حدیث ۱۹۲۴۰؛ تهذیب الاحکام: ۵/۴۳۳، حدیث ۱۴۸.

۴- (۴) - بحار الأنوار: ۷/۲۹۰، باب ۱۵، حدیث ۱؛ الأمالی، شیخ صدوق: ۲۳۰، حدیث ۱. [۲]

همانا خداوند متعال؛ نماز واجب را با نماز مستحب (نافله) کامل ساخت و روزه ماه رمضان را با روزه مستحب و حج را با عمره کامل نمود و زکات را به صدقه و وضو را به غسل روز جمعه تمام کرد. (۱)

عظمت روز عرفه

اشاره

از روزهای برگزیده خداوند روز عرفه است و از جایگاه های مهم در واجبات حج، موقف عرفات است. این روز به اندازه ای نزد پروردگار ارزشمند بوده که بر آن سوگند یاد نموده است.

وَ الْيَوْمِ الْمَوْعُودِ * وَ شَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ (۲)

و سوگند به روزی که [برپا شدنش را برای داوری میان مردم] وعده داده اند * و سوگند به شاهد [که پیامبر هر امت است] و مورد مشاهده [که اعمال هر امت است]؛

برای آیه فوق، حدود سی مصداق گفته شده است، از جمله در برخی تفاسیر چنین آمده است:

«از ابن عباس وقتاده و نیز امام محمد باقر علیه السلام و امام صادق علیه السلام و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است که:

شاهد (گواه) روز جمعه است و مشهود (گواه شده) روز عرفه است.» (۳) زیرا جمعه بر همه اعمالی که در آن روز صورت می گیرد گواهی می دهد و روز عرفه هم، مردم در موسم حج گواهی می شوند و فرشتگان هم بر آن گواهی

ص: ۱۳۳

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۱۲۹/۷۸، باب ۵، حدیث ۱۶؛ المحاسن: ۳۱۳/۲، حدیث ۳۰.

۲- (۲) - بروج (۸۵): ۲ - ۳. [۱]

۳- (۳) - مجمع البیان فی تفسیر القرآن: ۳۱۵/۱۰، [۲] ذیل آیه ۳ سوره بروج؛ تفسیر القرطبی: ۲۸۳/۱۹ - ۲۸۴.

در آیه ای دیگر به عرفات، سرزمین خاطرات ناله ها و اشک ها اولیای الهی اشاره فرموده:

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ فَإِذَا أَفْضَيْتُمْ مِّنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِّن قَبْلِهِ لَمِن الضَّالِّينَ» (۱)

بر شما گناهی نیست که [در ایام حج] از پروردگارتان [به وسیله تجارت و داد و ستد] فضل و روزی و منافع مادی بطلبید . و هنگامی که از عرفات کوچ کردید ، خدا را در مشعر الحرام یاد کنید . [آری] او را یاد کنید همان گونه که شما را هدایت کرد . و همانا شما پیش از این از گمراهان بودید .

معنای عرفه و عرفات

واژه عرفه و عرفات از ریشه معرفت به معنای شناخت است. عرفات نام سرزمینی در بیست کیلومتری مکه است و بر حاجیان و زائران خانه خدا واجب است که از ظهر روز نهم ذی الحجه تا غروب در آن مکان بمانند. در اینکه چرا به آن محل عرفات می گویند؛ نکات بسیاری در این زمینه گفته شده است:

حضرت آدم و حوا پس از هبوط به زمین در آن مکان یکدیگر را شناختند و به لغزش خود اعتراف کردند. (۲) امام صادق علیه السلام درباره علت نامگذاری عرفات فرمود:

جبرئیل، حضرت ابراهیم را روز عرفه بیرون برد، چون ظهر شد به وی گفت:

ص: ۱۳۴

۱- (۱) - بقره (۲) : ۱۹۸. [۱]

۲- (۲) - الکافی: ۱۹۲/۴، حدیث ۲؛ [۲] بحار الأنوار: ۱۶۷/۱۱، باب ۳، حدیث ۱۵.

ای ابراهیم! به لغزش هایت اعتراف کن، و عبادت هایت را بشناس. از این رو به عرفات نامیده شد چون که جبرئیل گفت: اعتراف کن او هم اعتراف کرد. (۱) و بنا بر برخی روایات، وجود مبارک حضرت حجه بن الحسن علیه السلام هر سال در مراسم حج در عرفات و منا حضور دارند. همچنین نایب خاص امام، محمد بن عثمان عمری رحمه الله و بسیاری از تربیت یافتگان و شاگردان خاص آن حضرت، در میان حج گزاران حضور دارند. با عنایت خاص پروردگار، حضرت از ملکوت و اوضاع باطنی افراد آگاهی می یابند و بعضی از صالحان و عارفان در موسم حج، حضور سبز ایشان را احساس می کنند و از لطف و کرامت و هدایت امام فیض کامل می برند. (۲) بعضی از گناهان تنها در عرفات بخشیده می شود و هیچ حاجتمندی دست خالی باز نمی گردد و از امام صادق علیه السلام نقل است که فرمود:

کسی که در ماه رمضان آمرزیده نشود تا رمضان آینده آمرزیده نمی شود مگر آن که در عرفه حاضر شود. (۳) و نیز فرمود:

در غروب عرفه، خدا همه گناهان زائران خود را می بخشد. بر این اساس حضرت باقر علیه السلام در آداب روز عرفه هیچ سائلی را ناامید بر نمی گرداند. (۴)

اسرار وقوف در عرفات

از اسرار توقّف در عرفات این است که: انسان به معارف و آموزه های دینی آگاه

ص: ۱۳۵

-
- ۱- (۱) - بحار الأنوار: ۲۵۴/۹۶، باب ۴۷، حدیث ۱۶؛ علل الشرایع: ۴۳۶/۲، باب ۱۷۳، حدیث ۱. [۱]
 - ۲- (۲) - الکافی: ۳۳۷/۱، حدیث ۶؛ [۲] کمال الدین: ۴۴۰/۲، حدیث ۷ و ۸ و ۹؛ بحار الأنوار: ۳۵۰/۵۱، ذیل حدیث ۳.
 - ۳- (۳) - بحار الأنوار: ۳۴۲/۹۳، باب ۴۶، ذیل حدیث ۶؛ دعائم الاسلام: ۲۶۹/۱.
 - ۴- (۴) - بحار الأنوار: ۱۸۰/۹۳، باب ۲۱، حدیث ۲۱؛ ثواب الأعمال: ۱۴۲. [۳]

شده و از اسرار الهی در نظام آفرینش با خبر شود و بداند که خداوند به همه نیازهای او داناست و برای برآوردن همه آنها توانا می باشد. خود را به خدا بسپارد و فقط او را اطاعت کند که طاعت او سرمایه و وسیله هر بی نیازی است.

از این رو امام سجّاد علیه السلام به نیازمندی که در روز عرفه گدایی می کرد، فرمود:

وای بر تو! آیا در چنین روزی دست نیاز به سوی غیر خدا دراز می کنی، در چنین روزی برای کودکان در رحم امید سعادت می رود. (۱) کسی که در آن جا از غیر خدا طلب کند، زیان کرده است.

امام علیه السلام چنین انسان هایی را که به سوی مردم روی می آورند در حالی که دیگران به سوی پروردگار مشتاق هستند، از بدترین مخلوقات خدا معرفی فرموده است. (۲) حاجی باید بر این نکته عارف شود که خدای سبحان به نهان و آشکار و صحیفه قلب او و رازهای آن، حتی آنچه برای خود او روشن نیست و در زوایای روح او می گذرد آگاه است. اگر بداند که قلبش در محضر حق است، خود را به گناهان جوارحی و جوانحی آلوده نمی سازد و دل را از خاطرات آلوده، تنزیه می کند.

خدای متعال در غروب عرفه به وسیله اهل عرفه و زائران خانه خود بر فرشتگان مباحث می کند، با اینکه عزّت و فخر انسان در بندگی برای خدا و پرورده او بودن است، اسرار حج به صورت انسان واقعی در سرزمین عرفان و منی ظهور می کنند و خدای سبحان در مقام تجلی به آنان فخر می ورزد.

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله می فرماید:

خداوند بر اهل عرفات، نعمت داده، به وسیله آنان بر اهل آسمان فخر می ورزد و می فرماید: ای فرشتگان من! به بندگانم بنگرید، ژولیده و

ص: ۱۳۶

۱- (۱) - من لایحضره الفقیه: ۲/۲۱۱، حدیث ۲۱۸۲؛ وسائل الشیعه: ۱۳/۵۵۵، باب ۲۱، حدیث ۱۸۴۳۱.

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۲۶۱/۹۶، باب ۴۷، حدیث ۳۹؛ عده الدّاعی: ۹۹.

غبارآلوده از هر راه دوری آمده اند. شما را گواه می گیرم که دعایشان را مستجاب کرده و خواسته ایشان را برآورده سازم، خطاکارشان را به خاطر نیکوکارشان بخشیدم و به نیکوکارشان هر چه را که از من خواستند، عطا کردم جز گناهی (حق الناس) را که میان خودشان دارند. (۱) و نیز فرمود:

حق تعالی در هیچ روزی به اندازه روز عرفه، بندگان را از آتش دوزخ آزاد نمی کند و خداوند به فرشتگان نظر می افکند و افتخار می کند و می فرماید:

اینها چه می خواهند؟! (۲) از امیرمؤمنان امام علی علیه السلام درباره راز وقوف در عرفات پرسیده شد، فرمود:

عرفات بیرون از مرز حرم است و مهمان خدا باید بیرون دروازه، آن قدر تضرّع و التماس کند تا سزاوار ورود به حرم شود. (۳) از این رو شب و روز عرفه دعاهای مخصوصی دارد که جزء فضایل برجسته و وظایف مهم روز عرفه است. روز عرفه روز دعا و نیایش است، اگرچه روزه آن روز مستحب است ولی چنانچه سبب ضعف شود؛ دعا بر روزه آن روز مقدم است.

اعمال روز عرفه

روایات فراوانی درباره اعمال روز عرفه و هنگام وقوف در عرفات و کیفیت آن نقل شده است؛ که در ادعیه ویژه آن روز، دعای عرفه امام حسین علیه السلام و دعای امام سجاد علیه السلام مشهور است. بخشی دیگر نیز اهتمام و تشویق به دعا کردن برای دیگران

ص: ۱۳۷

۱- (۱) - کنز العمال: ۷۰/۵، حدیث ۱۲۰۹۸؛ الدر المنثور: ۲۳۰/۱.

۲- (۲) - کنز العمال: ۶۵/۵، حدیث ۱۲۰۷۲؛ الدر المنثور: ۲۲۷/۱.

۳- (۳) - الکافی: ۲۲۴/۴، حدیث ۱؛ وسائل الشیعه: ۲۲۵/۱۱، باب ۲، حدیث ۱۴۶۶۱.

است به گونه ای که برخی شاگردان اهل بیت علیهم السلام و اولیای الهی هم همت خود را در آن سرزمین عرفانی، به حق جویی و دعا و مناجات و طلب غفران برای غیر، صرف می نمودند.

دعای عرفه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله به امام علی علیه السلام فرمود: آیا دعای روز عرفه را به تو بیاموزم که دعای پیامبران پیش از من است، سپس فرمود: می خوانی؟

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ، يُحْيِي وَ يُمِيتُ وَ هُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.
اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ كَالَّذِي تَقُولُ وَ خَيْرًا مِمَّا تَقُولُ وَ فَوْقَ مَا يَقُولُ الْقَائِلُونَ.

اللَّهُمَّ لَكَ صَلَاتِي وَ شُكْرِي وَ مَحْيَايَ وَ مَمَاتِي وَ لَكَ بَرَاءَتِي وَ لَكَ حَوْلِي وَ مِنْكَ قُوَّتِي.

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْفَقْرِ وَ مِنَ الْفَقْرِ وَ مِنَ وَسْوَاسِ الصُّدْرِ وَ مِنَ شَتَاتِ الْأَمْرِ وَ مِنَ عَذَابِ الْقَبْرِ.

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ الرِّيَاحِ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا تَجِيءُ بِهِ الرِّيَاحُ وَ أَسْأَلُكَ خَيْرَ اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ.

اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا وَ فِي سَمْعِي وَ بَصَرِي نُورًا وَ فِي لَحْمِي وَ عِظَامِي وَ فِي عُرْوَقِي وَ مَفْعَدِي وَ مَقَامِي وَ مَدْخَلِي وَ مَخْرَجِي نُورًا وَ أَعْظِمْ لِي نُورًا يَا رَبِّ يَوْمِ أَلْقَاكَ، إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. (۱)

جز خدای یکتای بی شریک معبودی نیست. سلطنت و ستایش از آن اوست.

زنده می کند و می میراند و او زنده ای است که نمی میرد. خیر در دست اوست

ص: ۱۳۸

و او بر هر چیز تواناست.

خدایا! حمد برای توست با آنگونه که خود می ستایی و بهتر از آنچه ما می گوئیم و بالاتر از آنچه گویندگان می گویند.

خدایا! نماز و عبادتم، زندگی و مرگم و بیزاری جستتم برای توست، توان و نیرویم از توست.

خدایا! از فقر و وسوسه های درون و پراکندگی کار و عذاب قبر به تو پناه می برم.

خدایا! بهترین نسیم ها را از تو می طلبم و از شر آنچه طوفان ها می آورد به تو پناه می برم و از تو خیر شب و روز را می خواهم.

خدایا! در دل و گوش و چشمم و در گوشت و استخوان ها و رگ هایم، در جایگاه نشستن و ایستادنم و در ورود و خروجم، نور و روشنایی قراربده و روزی که تو را دیدار می کنم، فروغ مرا بزرگ بدار که تو بر هر چیز توانایی.

دعای عرفه امام حسین علیه السلام

امام حسین علیه السلام در روز عرفه بسیار خاشعانه در حالی که اشک از دیده های مبارکش جاری بود، زمزمه نمود:

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِيْ اَخْشَاكَ كَأَنِّيْ اِرَاكَ وَ اسْرِعْ عَلَيَّ بِتَقْوَاكَ وَ لَا تُشَقِّقْنِيْ بِمَعْصِيَّتِكَ وَ خِرْ لِيْ فِيْ قَضَائِكَ وَ بَارِكْ لِيْ فِيْ قَدْرِكَ حَتّٰى لَا اَحِبُّ تَعْجِيْلَ مَا اَخَّرْتَ وَ لَا تَاخِيْرَ مَا عَجَّلْتَ... (۱)

خدایا! چنانم کن که از تو بترسم، گویا که تو را می بینم و با پرهیزگاری مرا خوشبخت گردان و به نافرمانی ات بدبختم مکن و خیر در قضایت را برایم

ص: ۱۳۹

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۲۱۸/۹۵، باب ۲، ذیل حدیث ۳؛ [۱] البلد الأمين: ۲۵۳. [۲]

اختیار کن و به من در تقدیرت برکت ده، تا تعجیل آنچه را تو تأخیر انداختی نخواهم و به تأخیر آنچه را تو پیش انداختی، میل نکنم...

و سرانجام در شامگاه عرفه به عفو از گذشته و تدبیر در آینده، بشارت داده می شود. حضرت صادق علیه السلام در این زمینه می فرماید:

حج گزار بار سفرش و ضمانت آن بر خداست. هر گاه وارد مسجد الحرام شود، خداوند دو فرشته بر او می گمارد که طواف و نماز و سعی او را نگهدارند، شامگاه عرفه بر شانه راست او می زنند و به او می گویند: فلانی! از آنچه گذشته است کفایت شدی، بین در آینده چگونه خواهی بود؟ (۱)

قربانی در حج

حاجیان پس از رمی جمره عقبه و پیش از حلق یا تقصیر باید در زمین منی گوسفند، گاو و یا شتر قربانی کنند.

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَخْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ» (۲)

حج و عمره را برای خدا به پایان برید، و اگر [به علتی] از انجام آن ممنوع شدید، آنچه را از قربانی برای شما میسر است [قربانی کنید و از احرام در آید]؛ و سر خود را نترشید تا قربانی به محلش برسد.

سنت قربانی در حج، موجب تقرب مخصوصی است که در عبادات دیگر نیز یافت می شود.

ص: ۱۴۰

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۸/۹۶، باب ۲، حدیث ۱۸؛ المحاسن: ۶۳/۱، حدیث ۱۱۲.

۲- (۲) - بقره (۲): ۱۹۶. [۱]

امام رضا علیه السلام فرمود:

علت آن که به منی، منی گفته شده است، این است که جبرئیل در آن جا به ابراهیم علیه السلام گفت: هر چه می خواهی از خداوند تمنا کن. حضرت ابراهیم علیه السلام هم در دل خود از خدا خواست که به جای فرزندش اسماعیل علیه السلام قوچی به عنوان فدیة قرار داده شود و خداوند متعال دستور دهد که آن را سر ببرد و خداوند هم خواسته او را داد. (۱) هر گاه مردم در جایگاه منی مستقر شوند، منادی ندا می دهد: اگر می دانستید در آستان چه کسی آمده اید، پس از آمرزش الهی به جایگزینی مخارج، یقین پیدا می کردید.

و باز ندا می رسد: اگر می خواستید من راضی شوم راضی شدم، سپس پس از اعمال منی مانند روزی که از مادر زاده شده اید از گناهانتان پاک می شوید.

حقیقت قربانی، نوعی تقرب و تقواست که روح آدمی را پاکیزه می کند و حاجی با تمسک به حقیقت و ذبح گلوی دیو طمع و تمنای نفس را بریده و دل از تعلقات دنیوی رها می سازد.

پیامبر صلی الله علیه و آله به فاطمه زهرا علیها السلام فرمود:

در صحنه ذبح قربانی ات، حاضر باش. همانا با اولین قطره خون آن، خداوند همه گناهان تو را می آمرزد و از خطایت در می گذرد.

بعضی از مسلمانان پرسیدند: ای رسول خدا! آیا این مخصوص خاندان توست، یا برای همه مسلمانان است؟

حضرت فرمود:

ص: ۱۴۱

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۲۷۲/۹۶، باب ۴۹، حدیث ۴؛ علل الشرایع: ۴۳۵/۲، حدیث ۱. [۱]

خداوند مرا وعده داده که هیچ یک از خاندان مرا آتش نچشانند. این برای همه مردم است. (۱)

ص: ۱۴۲

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۲۸۸/۹۶، باب ۵۰، حدیث ۵۹؛ المحاسن: ۶۷/۱، حدیث ۱۲۷.

«١» اللَّهُمَّ هَذَا يَوْمٌ مُبَارَكٌ مَيْمُونٌ وَ الْمُسْتَلِيمُونَ فِيهِ مُجْتَمِعُونَ فِي أَفْطَارِ أَرْضِكَ يَشْهَدُ السَّائِلُ مِنْهُمْ وَ الطَّالِبُ وَ الرَّاعِبُ وَ الرَّاهِبُ وَ أَنْتَ النَّاطِرُ فِي حَوَائِجِهِمْ فَأَسْأَلُكَ بِجُودِكَ وَ كَرَمِكَ وَ هَوَانِ مَا سَأَلْتُكَ عَلَيْكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ «٢» وَ أَسْأَلُكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا بِأَنَّ لِمَكَ الْمُلْكَ وَ لِمَكَ الْحَمْدَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ الْحَنَّانُ الْمَنَّانُ ذُو الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ يَدِيحُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ مَهْمَا فَسَمَتْ بَيْنَ عِبَادِكَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْ خَيْرٍ أَوْ عَافِيَةٍ أَوْ بَرَكَهٍ أَوْ هُدًى أَوْ عَمَلٍ بِطَاعَتِكَ أَوْ خَيْرٍ تَمُنُّ بِهِ عَلَيْهِمْ تَهْدِيهِمْ بِهِ إِلَيْكَ أَوْ تَرْفَعُ لَهُمْ عِنْدَكَ دَرَجَةً أَوْ تُعْطِيَهُمْ بِهِ خَيْرًا مِنْ خَيْرِ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ أَنْ تُوفِّرَ حَظِّي وَ نَصِيْبِي مِنْهُ «٣» أَسْأَلُكَ اللَّهُمَّ بِأَنَّ لَكَ الْمُلْكَ وَ الْحَمْدَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَ رَسُولِكَ وَ حَبِيبِكَ وَ صِدِّيقِكَ وَ خَيْرَتِكَ مِنْ خَلْقِكَ وَ عَلَيَّ آلِ مُحَمَّدٍ الْمَأْتِرِ الطَّاهِرِينَ الْأَخْيَارِ صِيْلَةَ لَا يَفْوَى عَلَيَّ إِخْصَائُهَا إِلَّا أَنْتَ وَ أَنْ تُشْرِكَنَا فِي صَالِحِ مَنْ دَعَاكَ فِي هَذَا الْيَوْمِ مِنْ عِبَادِكَ الْمُؤْمِنِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ وَ أَنْ تَغْفِرَ لَنَا وَ لَهُمْ إِنَّكَ عَلَيَّ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ «٤» اللَّهُمَّ إِلَيْكَ تَعَمَّدْتُ بِحَاجَتِي وَ بِكَ أَنْزَلْتُ الْيَوْمَ فَقْرِي وَ فِاقَتِي وَ مَسِيْكَتِي وَ إِنِّي بِمَغْفِرَتِكَ وَ رَحْمَتِكَ أَوْثَقُ مِنِّْي بِعَمَلِي وَ لِمَغْفِرَتِكَ وَ رَحْمَتِكَ أَوْسَعُ مِنْ ذُنُوبِي فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ تَوَلَّ قَضَاءَ كُلِّ حَاجَةٍ هِيَ لِي بِقُدْرَتِكَ عَلَيْهَا وَ تَيْسِيرِ ذَلِكَ عَلَيْكَ وَ بِفَقْرِي إِلَيْكَ

وَغَنَّاكَ عَنِّي فَإِنِّي لَمْ أَصِبْ خَيْرًا قَطَّ إِلَّا مِنْكَ وَ لَمْ يَصْرِفْ عَنِّي سُوءًا قَطَّ أَحَدٌ غَيْرُكَ وَ لَا أَرْجُو لِأَمْرِ آخِرَتِي وَ دُنْيَايَ سِوَاكَ
 «٥» اللَّهُمَّ مَنْ تَهَيَّأَ وَ تَعَبَّأَ وَ أَعِيدَ وَ اسْتَعَدَّ لِوَفَادِهِ إِلَى مَخْلُوقٍ رَجَاءَ رِفْدِهِ وَ نَوَافِلِهِ وَ طَلَبَ نَيْلِهِ وَ جَائِزَتِهِ فَالَيْكَ يَا مَوْلَايَ كَانَتْ الْيَوْمَ
 تَهَيَّيْتِي وَ تَعَبَّبْتِي وَ إِعْدَادِي وَ اسْتِعْدَادِي رَجَاءَ عَفْوِكَ وَ رِفْدِكَ وَ طَلَبَ نَيْلِكَ وَ جَائِزَتِكَ «٦» اللَّهُمَّ فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ
 وَ لَا تُخَيِّبِ الْيَوْمَ ذَلِكُكَ مِنْ رَجَائِي يَا مَنْ لَا يُخْفِيهِ سَائِلٌ وَ لَا يَنْقُصُهُ نَائِلٌ فَإِنِّي لَمْ آتِكَ ثِقَةً مَنِي بِعَمَلٍ صَالِحٍ قَدَّمْتُهُ وَ لَا شَفَاعَةَ
 مَخْلُوقٍ رَجَوْتُهُ إِلَّا شَفَاعَةَ مُحَمَّدٍ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ عَلَيْهِ وَ عَلَيْهِمْ سَلَامُكَ «٧» أَتَيْتُكَ مُقَرًّا بِالْجُرْمِ وَ الْإِسَاءَةِ إِلَى نَفْسِي أَتَيْتُكَ أَرْجُو عَظِيمَ
 عَفْوِكَ الَّذِي عَفَوْتَ بِهِ عَنِ الْخَاطِئِينَ ثُمَّ لَمْ يَمْنَعِكَ طُولُ عُكُوفِهِمْ عَلَيَّ عَظِيمَ الْجُرْمِ أَنْ عَمِدْتَ عَلَيْهِمْ بِالرَّحْمَةِ وَ الْمَغْفِرَةِ «٨» فَيَا
 مَنْ رَحِمْتُهُ وَ اسْتَعَمَّهُ وَ عَفُوهُ عَظِيمٌ يَا عَظِيمٌ يَا كَرِيمٌ يَا كَرِيمٌ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ عَمِدْ عَلَيَّ بِرَحْمَتِكَ وَ تَعَطَّفْ
 عَلَيَّ بِفَضْلِكَ وَ تَوَسَّعْ عَلَيَّ بِمَغْفِرَتِكَ «٩» اللَّهُمَّ إِنَّ هَذَا الْمَقَامَ لِخُلَفَائِكَ وَ أَصْفِيَائِكَ وَ مَوَاضِعِ أَمْنَائِكَ فِي الدَّرَجَةِ الرَّفِيعَةِ الَّتِي
 اخْتَصَصْتَهُمْ بِهَا قَدْ ابْتَرُوها وَ أَنْتَ الْمُقَدِّرُ لِذَلِكَ لَا يُغَالِبُ أَمْرُكَ وَ لَا يُجَاوِزُ الْمَحْتُومُ مِنْ تَدْبِيرِكَ كَيْفَ شِئْتَ وَ أَنَّى شِئْتَ وَ لِمَا
 أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ غَيْرُ مُتَّهَمٍ عَلَيَّ خَلْقِكَ وَ لَا لِإِرَادَتِكَ حَتَّى عَادَ صِفَتُكَ وَ خُلْفَاؤُكَ مَغْلُوبِينَ مَقْهُورِينَ مُبْتَرِينَ يَرُونَ حُكْمَكَ مُبَدَّلًا
 وَ كِتَابَكَ مُنْبُذًا وَ فَرَائِضَكَ مُحَرَّفَةً عَنْ جِهَاتٍ أَشْرَاعِكَ وَ سُنَنِ نَبِيِّكَ مَشْرُوكَةً «١٠» اللَّهُمَّ الْعَنِ أَعْدَاءَهُمْ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ وَ
 مَنْ رَضِيَ بِفِعَالِهِمْ وَ أَشْيَاعِهِمْ وَ أَتْبَاعِهِمْ «١١» اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

كَصِيَمَاتِكَ وَبَرَكَاتِكَ وَتَحِيَّاتِكَ عَلَى أَصْفِيَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ وَعَجَلِ الْفَرَجِ وَالرَّوْحِ وَالنُّصْرَةَ وَالتَّمَكِينَ وَالتَّأْيِيدَ لَهُمْ
 «١٢» اللَّهُمَّ وَاجْعَلْنِي مِنْ أَهْلِ التَّوْحِيدِ وَالْإِيمَانِ بِكَ وَالتَّصْدِيقِ بِرَسُولِكَ وَالأَيْمَةِ الَّذِينَ حَتَمْتَ طَاعَتَهُمْ مِمَّنْ يَجْرِي ذَلِكَ بِهِ وَ
 عَلَى يَدَيْهِ آمِينَ رَبَّ الْعَالَمِينَ «١٣» اللَّهُمَّ لَيْسَ يَرُدُّ غَضَبَكَ إِلَّا - جَلْمِكَ وَ لَا يَرُدُّ سَخَطَكَ إِلَّا عَفْوُكَ وَ لَا يُجِيرُ مِنْ عِقَابِكَ إِلَّا
 رَحْمَتُكَ وَ لَا يُنَجِّنِي مِنْكَ إِلَّا التَّضَرُّعُ إِلَيْكَ وَ بَيْنَ يَدَيْكَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ هَبْ لَنَا - يَا إِلَهِي - مِنْ لَدُنْكَ فَرَجًا
 بِالْقُدْرَةِ الَّتِي بِهَا تُحْيِي أَمْوَاتَ الْعِبَادِ وَ بِهَا تُشْشُرُ مَيِّتَ الْبِلَادِ «١٤» وَ لَا تُهْلِكْنِي - يَا إِلَهِي - غَمًّا حَتَّى تَسْتَجِيبَ لِي وَ تُعَرِّفَنِي الْإِجَابَةَ
 فِي دُعَائِي وَ أَدْفِنِي طَعْمَ الْعِافِيَةِ إِلَى مُنْتَهَى أَجَلِي وَ لَا - تُشْمِتْ بِي عَيْدِي وَ لَا - تَمَكِّنْهُ مِنْ عُنُقِي وَ لَا - تَسْلُطْهُ عَلَيَّ «١٥» إِلَهِي إِنْ
 رَفَعْتَنِي فَمِنْ ذَا الَّذِي يَضْمَعُنِي؟ وَ إِنْ وَضَعْتَنِي فَمِنْ ذَا الَّذِي يَرْفَعُنِي؟ وَ إِنْ أَكْرَمْتَنِي فَمِنْ ذَا الَّذِي يُهِينُنِي؟ وَ إِنْ أَهَنْتَنِي فَمِنْ ذَا
 الَّذِي يُكْرِمُنِي؟ وَ إِنْ عَذَّبْتَنِي فَمَنْ ذَا الَّذِي يَرْحَمُنِي؟ وَ إِنْ أَهْلَكْتَنِي فَمَنْ ذَا الَّذِي يَعْرِضُ لَكَ فِي عَيْدِكَ؟ أَوْ يَسْأَلُكَ عَنْ أَمْرِهِ؟
 وَ قَدْ عَلِمْتُ أَنَّهُ لَيْسَ فِي حُكْمِكَ ظُلْمٌ؟ وَ لَا فِي نِقْمَتِكَ عَجَلَةٌ وَ إِنَّمَا يَعْجَلُ مَنْ يَخَافُ الْمَوْتَ وَ إِنَّمَا يَحْتَاجُ إِلَى الظُّلْمِ الضَّعِيفُ
 وَ قَدْ تَعَالَيْتَ - يَا إِلَهِي - عَنْ ذَلِكَ عُلُوًّا كَبِيرًا «١٦» اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ لَا - تَجْعَلْنِي لِلْبَلَاءِ غَرَضًا وَ لَا لِنِقْمَتِكَ
 نَضِيبًا وَ مَهْلِنِي وَ نَفْسِي وَ أَقْلِي عَثْرَتِي وَ لَا تَبْتَلِيْنِي بِبَلَاءٍ عَلَى أَثَرِ بَلَاءٍ فَقَدْ تَرَى ضِعْفِي وَ قَلَّةَ حِيلَتِي وَ تَضَرَّعِي إِلَيْكَ «١٧» أَعُوذُ
 بِكَ اللَّهُمَّ الْيَوْمَ مِنْ غَضَبِكَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَعِزَّنِي «١٨» وَ اسْتَجِيرُ بِكَ الْيَوْمَ مِنْ سَخَطِكَ فَصَلِّ عَلَى

مُحَمَّدٍ وَآلِهِ «١٩» وَ أَجْرَنِي وَ أَسْأَلُكَ أَمْنًا مِنْ عِيَابِكَ فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَ أَهْلِي دِينِي «٢١» وَ اسْتَنْصِرْ رُكَّ فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَ انصُرْ زُنِي «٢٢» وَ اسْتَرْحِمِيكَ فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَ ارْحَمْنِي «٢٣» وَ اسْتَكْفِينِيكَ فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَ اكْفِنِي «٢٤» وَ اسْتَرْزُقْكَ فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَ ارزُقْنِي «٢٥» وَ اسْتَعِينِكَ فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَ اعْنِي «٢٦» وَ اسْتَغْفِرْكَ لِمَا سَلَفَ مِنْ ذُنُوبِي فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَ اغْفِرْ لِي «٢٧» وَ اسْتَعْصِمْكَ فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَ اعْصِمْنِي فَإِنِّي لَنْ أَعُودَ لِشَيْءٍ كَرِهْتَهُ مِنِّي إِنْ شِئْتَ ذَلِكَ «٢٨» يَا رَبِّ يَا رَبِّ يَا حَنَّانُ يَا مَنَّانُ يَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَ اسْتَجِبْ لِي جَمِيعَ مَا سَأَلْتُكَ وَ طَلَبْتُ إِلَيْكَ وَ رَغِبْتُ فِيهِ إِلَيْكَ وَ أَرَدْتُ وَ قَدَّرْتُ وَ أَقْضِهِ وَ أَمْضِهِ وَ خَزْ لِي فِيْمَا تَقْضِي مِنْهُ وَ بَارِكْ لِي فِي ذَلِكَ وَ تَفَضَّلْ عَلَيَّ بِهِ وَ اسْتَعِذْنِي بِمَا تُعْطِينِي مِنْهُ وَ زِدْنِي مِنْ فَضْلِكَ وَ سِعِهِ مَا عِنْدَكَ فَإِنَّكَ وَاسِعٌ كَرِيمٌ وَ صَلِّ ذَلِكَ بِخَيْرِ الْآخِرَةِ وَ نَعِيمِهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ ثُمَّ تَدْعُو بِمَا يَدَا لَكَ وَ تُصَلِّي عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ أَلْفَ مَرَّةٍ هَكَذَا كَانَ يَفْعَلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ.

[«۱»اللَّهُمَّ هَذَا يَوْمٌ مُبَارَكٌ مَيْمُونٌ وَالْمُسْلِمُونَ فِيهِ مُجْتَمِعُونَ فِي أَقْطَارِ أَرْضِكَ يَشْهَدُ السَّائِلُ مِنْهُمْ وَالطَّالِبُ وَالرَّاعِبُ وَالرَّاهِبُ وَ أَنْتَ النَّاطِرُ فِي حَوَائِجِهِمْ فَأَسْأَلُكَ بِجُودِكَ وَكَرَمِكَ وَهَوَانِ مَا سَأَلْتُكَ عَلَيْكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ]

خدایا! امروز، روز مبارک و میمونی است. مسلمانان در این روز در نواحی زمینت جمعند؛ مسلمانان سائل و خواهنده و امیدوار و ترسان، در اجتماعات حاضر می شوند و تو به جود و کرمت بینی به حاجات آنانی، و آسان بودن مسئله در دایره قدرت، از حضرتت می خواهم که بر محمد و آلش درود فرستی.

ارزش و عظمت عید قربان

اشاره

قربان در لغت، مصدر از مادهٔ قرب، به معنای نزدیک شدن و قربانی آنچه را که به آن تقرب می جویند، گفته می شود.

قرآن مجید در دو جا از این واژه برای تقرب به خدا استفاده نموده است؛

اول: در حکایت فرزندان آدم که هابیل گوسفند چاقی و قایل گندم نامرغوبی را برای قربانی به پیشگاه حق آوردند که در پایان قربانی همراه با تقوا پذیرفته شد.

خداوند متعال در این باره می فرماید:

وَإِذْ قَرَّبْنَا قُورْبَانَ فَتَقَبَّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ

ص: ۱۴۹

مِنَ الْآخِرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ» (۱)

وداستان دو پسر آدم را [که سراسر پند و عبرت است] به درستی و راستی بر آنان بخوان ، هنگامی که هر دو نفر با انجام کار نیکی به پروردگار تقرب جستند ، پس از یکی پذیرفته شد ، و از دیگری پذیرفته نشد . [برادری که عملش پذیرفته نشد از روی حسد و خودخواهی به برادرش] گفت : بی تردید تو را می کشم . [او] گفت : خدا فقط از پرهیزکاران می پذیرد .

دوم: در سوره احقاف، بت پرستان، بت ها را وسیله تقرب به خدا می دانستند.

فَلَوْلَا نَصْرُهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا ءَالِهَةً بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ وَذَلِكُمْ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ» (۲)

پس چرا معبودانی که به جای خدا انتخاب کردند به گمان اینکه آنان را به خدا نزدیک کند ، آنان را [هنگام نزول عذاب] یاری نکردند بلکه [گم شده] از دستشان رفتند ، و این بود [سرانجام و نتیجه] دروغشان و آنچه را همواره افترا می زدند .

در روایات دینی ما، نماز و نمازهای نافله و قربانی روز عید قربان و صدقه دادن به فقیران، از جمله وسیله های تقرب به خدا بیان شده اند.

قربان، نام یکی از اعیاد رسمی سالیانه مسلمانان، در روز دهم ذیحجه است که آن را اضحی نیز می گویند. و آن روز تاریخی از بزرگترین روزها نزد خداوند است؛ زیرا روز مراسم قربانی گوسفند در برابر فرمان قربانی کردن اسماعیل علیه السلام به دست حضرت ابراهیم علیه السلام ، از بهترین اعمال واجب در مناسک حج است. و از آن پس حاجیان در احیای فداکاری از سوی این پدر و فرزند، روز عید قربان در منی قربانی

ص: ۱۵۰

۱- (۱) - مائده (۵) : ۲۷. [۱]

۲- (۲) - احقاف (۴۶) : ۲۸. [۲]

ابان بن محمد از امام جواد علیه السلام روایت می کند که فرمود:

مَا مِنْ عَمَلٍ أَفْضَلَ يَوْمَ النَّحْرِ مِنْ دَمٍ مَسْفُوكٍ أَوْ مَشِيٍّ فِي بَرِّ الْوَالِدَيْنِ أَوْ ذِي رَحِمٍ قَاطِعٍ يَأْخُذُ عَلَيْهِ بِالْفَضْلِ وَيَبْدَأُهُ بِالسَّلَامِ أَوْ رَجُلٍ أَطْعَمَ مِنْ صَالِحِ نُسْكِهِ وَدَعَا إِلَى بَقِيَّتِهَا جِيرَانَهُ مِنَ الْيَتَامَى وَ أَهْلِ الْمَسْكَنَةِ وَالْمَمْلُوكِ وَ تَعَاهَدَ الْأَسْرَاءَ. (۱)

هیچ عملی در روز عید قربان برتر نیست، مگر خونی که برای قربانی ریخته شود و گامی در راه احسان به پدر و مادر برداشته شود و دیدار خویشی که گسیخته باشد و به خود گذشتگی و آغاز به سلام بر وی پیشی گیرد و یا مردی از گوشت قربانی خود به همسایگان و مستمندان و یتیمان اطعام نموده و به ملاقات اسیران برود.

قربانی به گوسفند یا شتری گفته می شود که در عید قربان ذبح گردد و آن در غیر ایام حج مستحب مؤکد است در ایام حج از اعمال واجبی می باشد که در سرزمین منی روز دهم یا یازدهم و دوازدهم و تا آخر ذیحجه برگزار می گردد. حاجی قربانی را سه بخش می کند، یک بخش را خود بر می دارد و بخش دوم را به فقرا می بخشد و بخش سوم را به دوستان هدیه می دهد.

فضیلت قربانی در روایات

آداب و اعمال عید قربان، همانند عید فطر است، از جمله نماز و غسل و ادعیه و تکبیرات و حرمت روزه و اطعام مسکینان و فقیران با صدقات و گوشت قربانی به ویژه اینکه قربانی کردن در عید قربان مستحب مؤکد است.

ص: ۱۵۱

رسول الله اعظم صلى الله عليه و آله فرمود:

خداوند روز اضحی را عید قرار داد تا فقیران گوشت فراوان به دستشان رسد.

پس به آنها گوشت بخورائید. (۱) حضرت علی علیه السلام می فرماید:

اگر مردم می دانستند که قربانی در روز عید قربان چه اجری دارد، وام می گرفتند و قربانی می کردند؛ زیرا با اولین قطره خون، صاحب آن آمرزیده می شود. (۲)

قرض کردن برای قربانی

روایتی عجیب در این باب است که نیکوست برای قربانی قرض کنی.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به ام سلمه که از ایشان پرسیده بود: ای رسول خدا! عید قربان فرا رسیده و من چیزی ندارم قربانی کنم، آیا قرض کنم و قربانی نمایم؟ فرمود:

برو قرض کن؛ زیرا این بدهی ادا می شود. (۳) زیرا قربانی جایگاه ویژه نزد خداوند متان دارد و ریختن خون قربانی برای اهل آن، جنبه بیمه عمر و کفاره گناهان محسوب می شود.

امام باقر علیه السلام فرمود:

إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ يُحِبُّ إِطْعَامَ الطَّعَامِ وَ إِرَاقَةَ الدَّمِ بِمَنِيٍّ. (۴)

خداوند غذا دادن به مستمندان و ریختن خون قربانی در منی را دوست دارد.

ص: ۱۵۲

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۲۹۶/۹۶، باب ۵۲، حدیث ۱۵؛ علل الشرایع: ۴۳۷/۲، حدیث ۱. [۱]

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۲۹۷/۹۶، باب ۵۲، حدیث ۲۲؛ علل الشرایع: ۴۴۰/۲، حدیث ۲. [۲]

۳- (۳) - بحار الأنوار: ۲۹۷/۹۶، باب ۵۲، حدیث ۱۹؛ علل الشرایع: ۴۴۰/۲، حدیث ۱.

۴- (۴) - الکافی: ۵۱/۴، حدیث ۶؛ [۳] بحار الأنوار: ۲۸۹/۹۶، باب ۵۰، حدیث ۶۰. [۴]

ممکن است همین علاقه خداوند به خاطر بهره مندی گرسنگان و محرومان از گوشت قربانی باشد و به صورت سیره و سنت نبوی در جامعه اسلامی رواج داشته باشد.

سالار شهیدان امام حسین علیه السلام از همان آغاز حرکت خود از مدینه به مکه، در سال شصت هجری که قصد عمره مفرده داشت و نیت حج تمتع ناتمام ماند. گرچه به منی نرفت، ولی قربانی های گرانقدری داد و سرانجام وجود مبارک خویش را هم قربانی اسلامی کرد، تا مکه و منی بماند. از این رو امام سجاد علیه السلام در احتجاجات خود بر یزید لعین، فرمود:

أَيُّهَا النَّاسُ مَنْ عَرَفَنِي فَقَدْ عَرَفَنِي وَمَنْ لَمْ يَعْرِفْنِي فَأَنَا عَرَفُهُ بِنَفْسِي، أَنَا ابْنُ مَكَّةَ وَمَنِي وَأَنَا ابْنُ الْمَرْوَةِ وَالصَّفَا. (۱)

ای مردم! هر که مرا می شناسد که می شناسد و هر که مرا نمی شناسد خود را معرفی می کنم، من فرزند مکه و منی هستم و من فرزند مروه و صفا هستم.

در روز عاشورا، صحنه کربلا نیز شاهد قربانی شدن هفتاد و دو شهید در آستان قرب و رضای حق بود و حضرت زینب علیها السلام به خاطر این جانفشانی برادرش در میدان جنگ، هنگامی که به بدن مطهر حضرت سیدالشهدا علیه السلام رسید، دست و نگاه خویش را رو به آسمان برد و عرضه داشت:

اللَّهُمَّ تَقَبَّلْ مِنَّا هَذَا الْقُرْبَانَ. (۲)

خدایا! این قربانی اندک را از ما بپذیر.

بنابراین کسی که جانش را فدای دوست حقیقی می کند، او از منی و عرفات و

ص: ۱۵۳

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۱۶۱/۴۵، باب ۳۹، حدیث ۶؛ [۱] الاحتجاج: ۳۱۱/۲. [۲]

۲- (۲) - حياه الإمام الحسين، باقر شريف القریشی: ۳۰۱/۲؛ سیره الائمة الاثنی عشر، هاشم معروف الحسنی: ۸۷/۲؛ الکبریت الاحمر: ۱۳/۳.

مشعر ارث می برد، زیرا اصل زمین مال خداست و آن را به هر کس صلاح بداند واگذار می کند و سالار شهیدان و شهیدان در راه خدا، همگی وارثان مشعر و منی هستند و آنان با اهدای جان و فدا کردن فرزند و خانواده، وارث اسرار نهفته در سرزمین مکه شوند.

در زیارتنامه ها و خطابه های اسیران اهل بیت از شهید مظلوم کربلا، به ذبیح و قتیل یاد شده است. او وارث اسماعیلی بود که در منای کربلا، قربانی حیات دین شد و پیام شرف و عزّت را به انسان ها ابلاغ کرد.

حقیقت دین و حیات باطنی هر مکتبی در اهدای قربانیان و فداکاران حق است و خون آنان ریشه درخت دین را آبیاری می کند. ملت هایی که در راه آزادی و استقلال گام برداشته اند، همواره قربانیان بسیاری را تقدیم کرده اند و قربانی دادن و شهادت، رمز پیروزی و عزّت آنان بوده است.

امام سجّاد علیه السلام در حقّ قربانی چنین فرمود:

حقّ قربانی آن است که نیت آن را برای خدا خالص کنی و خود را در معرض رحمت و قبول الهی قرار دهی و در پی نگاه بینندگان نباشی. اگر چنین بودی، خود را بیهوده به رنج نیفکنده ای و ظاهر سازی نکرده ای و مقصودت، خدا بوده است. [\(۱\)](#) امام علی علیه السلام فرمود: شنیدم رسول خدا صلی الله علیه و آله روز عید قربان، خطبه می خواند و می فرمود:

امروز روز ثَمَجّ و عَجَج است. «ثَمَجّ» خون قربانی هاست که می ریزد، پس نیت هر که صادق باشد، اوّلین قطره خون قربانی او، کفّاره همه گناهان اوست.

«عَجَج» دعاست پس به درگاه خداوند دعا کنید، قسم به آن که جان محمد صلی الله علیه و آله

ص: ۱۵۴

در دست اوست، از اینجا هیچ کس بر نمی‌گردد، مگر آرمزیده شود، جز کسی که گناه کبیره انجام داده و بر آن اصرار می‌ورزد و در دل خود تصمیم بر ترک آن ندارد. (۱) بنابراین حقیقت سنت عید قربان و قربانی کردن حیوان، تقرب به خدا و پرهیزکاری است؛ زیرا روح و قلب آدمی در دنیا با آرزوها و هوس‌ها آلوده می‌گردد و با قربانی کردن حیوانی، در حقیقت، حیوانیت هوای نفس و دیو طمع را از بین می‌برد. همانگونه که امام صادق علیه السلام در آداب مراقبین حج فرمود:

وَ اصْبِرْ عَدُوَّ بَرُوحِكَ إِلَى الْمَلَأِ الْأَعْلَى بِصُعُودِكَ إِلَى الْجَبَلِ وَ اذْبَحْ حَنْجَرَةَ الْهُوَى وَ الطَّمَعِ عِنْدَ الذَّبِيحَةِ وَ اِزِمِ الشَّهَوَاتِ وَ الْخَسَاسَةَ وَ الدَّنَاءَةَ وَ الْأَفْعَالَ الدَّمِيمَةَ عِنْدَ رَمِي الْجَمْرَاتِ. (۲)

با فراز آمدن بر کوه (مشعر) روح را نیز به سوی ملأ اعلی بفرست. هنگام قربانی گلوی هوس و طمع را نیز ببر، و در رمی جمرات به خواهش‌ها و پستی و فرومایگی و کردارهای زشت و ناپسند سنگ بیانداز.

ارزش و عظمت روز جمعه

نام مبارک جمعه یعنی آن زمان پر ارزشی که مردم برای رسیدن به رحمت حق اجتماع می‌کنند، مردمی که عاشق حق و حقیقت و خواهان فضل و فضیلت هستند که در آیه نهم سوره جمعه در قسمت ترغیب و تشویق مردم به نماز جمعه آمده است.

محدّث قمی آن انسان بزرگوار و با کرامت می‌نویسد:

ص: ۱۵۵

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۳۰۱/۹۶، باب ۵۲، حدیث ۳۹؛ دعائم الاسلام: ۱۸۴/۱.

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۱۲۵/۹۶، باب ۲۱، حدیث ۱؛ [۱] مصباح الشریعه: ۴۹. [۲]

«بدان که شب و روز جمعه را امتیاز تامّ است از سایر لیالی و ایام به مزید رفعت و شرافت و نباهت، از رسول خدا صلی الله علیه و آله روایت شده که:

شب جمعه و روز جمعه بیست و چهار ساعت است و در هر ساعت حق تعالی ششصد هزار کس را از جهنّم آزاد کند. (۱) از حضرت صادق علیه السلام وارد شده که:

هر که بمیرد ما بین زوال روز پنجشنبه تا زوال روز جمعه، خدا پناه دهد او را از فشار قبر. (۲) و نیز فرمود:

جمعه را حقّی و حرمتی عظیم هست، پس زنهاری که ضایع نگردانی حرمت آن را و تقصیر مکن در چیزی از عبادت حق تعالی در آن روز، و تقرّب جو به سوی خدا به عمل های شایسته، و ترک نما جمیع محرّمات خدای را، زیرا که خدا ثواب طاعات را مضاعف می گرداند، و عقوبت گناهان را محو می نماید، و درجات مؤمنان را در دنیا و عقبی بلند می گرداند. (۳) شبش در فضیلت مانند روز است، اگر توانی که شب جمعه را زنده داری به عبادت و نماز و دعا، این برنامه را اجرا کن، به درستی که خداوند بزرگ در شب جمعه ملائکه را برای مزید کرامت مؤمنان به آسمان اول می فرستد که حسنات ایشان را زیاده گردانند، و گناهان ایشان را محو کنند، و حق تعالی واسع العطا یا و کریم است.

در حدیث معتبر از آن حضرت مروی است که:

ص: ۱۵۶

۱- (۱) - الخصال: ۳۹۲/۲، حدیث ۹۲؛ [۱] وسائل الشیعه: ۳۸۰/۷، باب ۴۰، حدیث ۹۶۳۴.

۲- (۲) - من لایحضره الفقیه: ۱۳۸/۱، حدیث ۳۷۲؛ الأمالی، شیخ صدوق: ۲۸۱، حدیث ۱۱. [۲]

۳- (۳) - الکافی: ۴۱۴/۳، حدیث ۶؛ [۳] وسائل الشیعه: ۳۷۵/۷، باب ۴۰، حدیث ۹۶۲۰.

گاهی که مؤمن دعا می کند برای حاجتی و حق تعالی قضای حاجت او را تأخیر می کند تا این که در روز جمعه حاجت او را برآورد و برای فضیلت جمعه مضاعف گرداند. (۱) و فرمود که:

چون برادران یوسف از حضرت یعقوب علیه السلام استدعای طلب آمرزش گناهان خود کردند، گفت: بعد از این استغفار خواهم کرد. حضرت فرمود: دعا را تأخیر انداخت تا سحر شب جمعه، برای این که یقین داشت دعا در سحر شب جمعه مستجاب است. (۲) از آن حضرت روایت شده که:

چون شب جمعه آید ماهیان دریا سر از آب بیرون می آورند و وحشیان صحرا گردن می کشند و حق تعالی را ندا می کنند که پروردگارا! ما را به گناه آدمیان عذاب مکن. (۳) از حضرت باقر و صادق علیهما السلام روایت شده که:

حق سبحانه و تعالی امر می نماید ملکی را که در هر شب جمعه از بالای عرش ندا می کند از اول شب تا آخر شب از جانب ربّ اعلی که آیا بنده مؤمنی هست که پیش از طلوع صبح برای آخرت و دنیای خود مرا بخواند تا من دعای او را مستجاب کنم؟

آیا بنده مؤمنی هست که پیش از طلوع صبح از گناه خود توبه کند پس من

ص: ۱۵۷

-
- ۱- (۱) - من لایحضره الفقیه: ۴۲۲/۱، حدیث ۱۲۴۳؛ تهذیب الأحکام: ۵/۳، باب ۱، حدیث ۱۲.
 - ۲- (۲) - من لایحضره الفقیه: ۴۲۲/۱، حدیث ۱۲۴۲؛ تفسیر العیاشی: ۱۹۶/۲، حدیث ۸۱، ذیل آیه ۹۸ سوره یوسف.
 - ۳- (۳) - بحار الأنوار: ۲۸۳/۸۶، باب ۲، ذیل حدیث ۲۸؛ شجره طوبی: ۱۶/۱.

توبه او را قبول کنم؟

آیا بنده مؤمنی هست که من روزی او را تنگ کرده باشم و از من سؤال کند که روزی او را زیاد گردانم تا پیش از طلوع صبح، پس روزی او را گشاده گردانم؟

آیا بنده مؤمن بیماری هست که از من سؤال کند، تا پیش از طلوع صبح او را شفا دهم و به عافیت برسانم؟

آیا بنده مؤمن غمگین محبوسی هست که پیش از طلوع صبح از من بخواهد او را از زندان نجات دهم و غمش را پایان دهم؟

آیا بنده مؤمن مظلومی هست که از من سؤال کند، تا پیش از صبح برای دفع ستم ظالم دعایش را به اجابت برسانم؟ پیوسته این ندا هست تا صبح طالع شود. [\(۱\)](#) از امیر المؤمنین علیه السلام روایت شده که:

حق تعالی جمعه را از همه روزها برگزیده، و روزش را عید گردانیده، و شبش را مثل روزش گردانیده است. [\(۲\)](#) از جمله فضیلت روز جمعه آن است که:

هر حاجت که در آن روز از خدا بخواهند برآورده می شود، و اگر جماعتی مستحق عذاب شوند، چون شب جمعه و روز جمعه را دریابند و دعا کنند خدا آن عذاب را از ایشان برمی گرداند، و امور مقدره را حق تعالی در شب جمعه مبرم و محکم می گرداند. پس شب جمعه بهترین شب ها و روزش بهترین

ص: ۱۵۸

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۱۶۶/۸۴، باب ۷، حدیث ۹؛ من لایحضره الفقیه: ۴۲۰/۱، حدیث ۱۲۳۹.

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۳۶۳/۲۵، باب ۱۲، حدیث ۲۲؛ وسائل الشیعه: ۳۸۱/۷، باب ۴۰، حدیث ۹۶۳۶.

روزهاست. (۱) از حضرت صادق علیه السلام روایت شده که:

پرهیزید از گناه در شب جمعه که عقوبت گناهان در آن شب مضاعف است چنانکه ثواب حسنات مضاعف است، و هر که معصیت خدا را در شب جمعه ترک کند حق تعالی گناهان گذشته او را بیامرزد، و هر که در شب جمعه معصیتی را به آشکار انجام دهد حضرت حق وی را به گناهان جمیع عمرش عذاب کند و عذاب آن گناه را بر او مضاعف نماید. (۲) از حضرت رضا علیه السلام روایت شده که حضرت رسول صلی الله علیه و آله فرمود:

روز جمعه سید و بزرگتر روزهاست، حق تعالی در آن روز ثواب حسنات را مضاعف می دهد، و گناهان را محو می نماید، و درجات را بلند می گرداند، و دعوات را مستجاب می نماید، و شدت ها و غم ها را زایل می گرداند، و حاجت های بزرگ را روا می سازد. و روز را نسبت به شب امتیاز است، زیرا در روز خداوند متعال رحمتش را نسبت به بندگان زیاد می گرداند، و جماعت بسیار از آتش جهنم آزاد می سازد، پس هر که خدا را در آن روز بخواند و حق و حرمت آن را بشناسد بر خداست که او را از آتش جهنم آزاد گرداند، پس اگر در روز جمعه یا شب آن بمیرد ثواب شهیدان دارد، و در قیامت ایمن از عذاب الهی مبعوث می گردد، و هر که حق جمعه را سبک بشمارد و از نماز آن روی بگرداند، یا عمل حرامی مرتکب شود بر خداست که او را به آتش

ص: ۱۵۹

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۲۸۲/۸۶، باب ۲، ذیل حدیث ۲۸؛ مستدرک الوسائل: ۶/۶۸، باب ۳۳، حدیث ۶۴۵۰.

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۲۸۳/۸۶، باب ۲، ذیل حدیث ۲۸؛ شجره طوبی: ۱۶/۱.

جهنم بسوزاند مگر آن که توبه کند. (۱) حضرت باقر علیه السلام می فرماید:

آفتاب طلوع نکرده در روزی که بهتر از روز جمعه باشد. (۲) امام صادق علیه السلام می فرماید:

هر کس که روز جمعه را دریابد، باید به کاری غیر از عبادت مشغول نگردد، زیرا خداوند در آن روز گناه بندگان را می آمرزد و رحمت خود را بر آنان نازل می کند. (۳) وجود مبارک حضرت زین العابدین علیه السلام در این دعا مانند دعای عرفه از حضرت ربّ العزّه مسائلی را پس از ذکر مقدمه ای در اسما و اوصاف حق در خواست می کنند که اجابت آن تأمین کننده خیر دنیا و سعادت آخرت است.

ص: ۱۶۰

۱- (۱) - الکافی: ۴۱۴/۳، حدیث ۵؛ [۱] وسائل الشیعه: ۳۷۶/۷، باب ۴۰، حدیث ۹۶۲۱.

۲- (۲) - الکافی: ۴۱۳/۳، حدیث ۱؛ [۲] وسائل الشیعه: ۳۷۵/۷، باب ۴۰، حدیث ۹۶۱۹.

۳- (۳) - بحار الأنوار: ۲۷۵/۸۶، باب ۲، حدیث ۲۱؛ وسائل الشیعه: ۳۷۸/۷، باب ۴۰، حدیث ۹۶۲۸.

[«۲» وَ أَسْأَلُكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا بِأَنَّ لَكَ الْمُلْكَ وَ لَكَ الْحَمْدَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ الْحَنَّانُ الْمَنَّانُ ذُو الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ يَدْعُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ مَهْمَا قَسَمْتَ بَيْنَ عِبَادِكَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْ خَيْرٍ أَوْ عَافِيَةٍ أَوْ بَرَكَهٍ أَوْ هُدًى أَوْ عَمَلٍ بِطَاعَتِكَ أَوْ خَيْرٍ تَمُنُّ بِهِ عَلَيْهِمْ تَهْدِيهِمْ بِهِ إِلَيْكَ أَوْ تَرْفَعُ لَهُمْ عِنْدَكَ دَرَجَةً أَوْ تُعْطِيَهُمْ بِهِ خَيْرًا مِنْ خَيْرِ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ أَنْ تُوفِّرَ حَظِّي وَ نَصِيبِي مِنْهُ]

خدایا! پروردگارا! از تو درخواست می کنم، به این خاطر که فرمانروایی بر هستی از آنِ توست و سپاس، ویژه حضرت توست. خدایی جز تو نیست، بردبار و کریمی، مهربان و بسیار نعمت دهنده ای، دارای عظمت و اکرامی، پدید آورنده آسمان ها و زمینی، هر مقدار بین بندگان مؤمنان تقسیم می کنی، از خیر یا سلامتی همه جانبه یا برکت یا هدایت یا عمل به طاعت، یا خیر خاصی که به سبب آن بر آنان منت می نهی و به واسطه آن به سوی خودت هدایتشان می کنی، یا در پیشگاهت درجه آنان را بالا میبری، یا از برکت آن خیری از خیر دنیا و آخرت به آنان عنایت می کنی، بهره و نصیب مرا از آن خیر، سرشار و فراوان گردانی.

ص: ۱۶۱

[«۳» أَسْأَلُكَ اللَّهُمَّ بِأَنَّ لَكَ الْمُلْكَ وَالْحَمْدَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ وَحَبِيبِكَ وَصِدِّقِكَ وَخَيْرَتِكَ مِنْ خَلْقِكَ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ الْأَبْرَارِ الطَّاهِرِينَ الْأَخْيَارِ صِيْلَةً لَا يَقْوَى عَلَى إِحْصَائِهَا إِلَّا أَنْتَ وَأَنْ تُشْرِكَنَا فِي صَلَاحِ مَنْ دَعَاكَ فِي هَذَا الْيَوْمِ مِنْ عِبَادِكَ الْمُؤْمِنِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ وَأَنْ تَغْفِرَ لَنَا وَلَهُمْ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ]

خدایا! از تو می خواهم به این خاطر که فرمانروایی و حمد ویژه توست و خدایی جز تو نیست، به این که بر محمد، بنده ات و فرستاده ات و حبیب و برگزیده ات و اختیار شده از آفریده هایت، و بر آل محمد، نیکوکاران، پاکان و خوبان درود فرستی؛ درودی که هیچ کس جز تو قدرت شمردن آن را نداشته باشد، و ما را در دعای شایسته هر کس از بندگان مؤمنت که تو را در این روز می خواند، شریک کنی، ای پروردگار جهانیان! و ما و ایشان را بیماری که تو بر هر کاری توانایی.

ص: ۱۶۲

[«۴»اللَّهُمَّ إِلَيْكَ تَعَمَّدْتُ بِحَاجَتِي وَبِعَكَ أَنْزَلْتَ الْيَوْمَ فَقْرِي وَفَاقَتِي وَ مَسِيكَتِي وَإِنِّي بِمَغْفِرَتِكَ وَرَحْمَتِكَ أَوْثِقُ مِنِّي بِعَمَلِي وَ لَمَغْفِرَتِكَ وَرَحْمَتِكَ أَوْسَعُ مِنْ ذُنُوبِي فَصَلِّ عَلَي مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَتَوَلَّ قَضَاءَ كُلِّ حَاجَةٍ هِيَ لِي بِقُدْرَتِكَ عَلَيْهَا وَتَيْسِيرِ ذَلِكَ عَلَيْكَ وَبِفَقْرِي إِلَيْكَ وَغِنَاكَ عَنِّي فَإِنِّي لَمْ أَصِبْ خَيْرًا قَطُّ إِلَّا مِنْكَ وَ لَمْ يَصْرِفْ عَنِّي سُوءًا قَطُّ أَحَدٌ غَيْرُكَ وَ لَا أَرْجُو لِأَمْرِ آخِرَتِي وَ دُنْيَايَ سِوَاكَ]

خدایا! با حاجتم آهنگ درگاه تو کردم، و بار تهیدستی و نداری و بیچارگیم را به درگاهت فرود آوردم، و من به آمرزش و رحمتت تا به عمل و کردارم مطمئن ترم، و هر آینه آمرزش و رحمتت از گناهانم وسیع تر است؛ پس بر محمد و آل محمد درود فرست.

روا کردن هر حاجتم را خود بر عهده گیر؛ به خاطر قدرتی که بر روا کردنش داری، و آسان بودنش در برابر نیرومندیت، و محض نیازم به حضرتت، و بی نیازیت از من. مسلماً من به خیری نرسیدم جز از جانب تو، و هرگز احدی شری را از من برنگرداند غیر تو، و در امر آخرت و دنیایم به کسی جز تو امید ندارم.

[«۵»اللَّهُمَّ مَنْ تَهَيَّأَ وَتَعَبَّأَ وَ أَعَدَّ وَ اسْتَعَدَّ لِوَفَادِهِ إِلَى مَخْلُوقٍ رَجَاءَ رِفْدِهِ وَ نَوَافِلِهِ وَ طَلَبَ نَيْلِهِ وَ جَائِزَتِهِ فَإِلَيْكَ يَا مَوْلَايَ كَانَتْ الْيَوْمَ تَهَيَّئْتِي وَ تَعَبَّئْتِي وَ إِعْدَادِي وَ اسْتِعْدَادِي رَجَاءَ عَفْوِكَ وَ رِفْدِكَ وَ طَلَبَ نَيْلِكَ وَ جَائِزَتِكَ]

خدایا! هر کس برای وارد شدن به مخلوقی، به امید صله و بخشش و درخواست خیر و جایزه اش، تهیه ساز و برگ کرد و آماده و حاضر و مهیا شد؛ اما ای مولای من! فراهم آوردن ساز و برگم و آماده شدنم و حاضر گشتم و مهیا شدنم، فقط برای وارد شدن بر توست؛ آن هم به امید عفو و صله ات و درخواست خیر و جایزه ات.

ص: ۱۶۴

[«۶» اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَلَا تُخَيِّبِ الْيَوْمَ ذَلِكُمْ مِنْ رَجَائِي يَا مَنْ لَا يُخْفِيهِ سَائِلٌ وَلَا يَنْفُضُهُ نَائِلٌ فَإِنِّي لَمْ آتِكَ ثِقَةً مِنِّي بِعَمَلٍ صَالِحٍ قَدَّمْتُهُ وَلَا شَفَاعَةٍ مَخْلُوقٍ رَجَوْتُهُ إِلَّا شَفَاعَةَ مُحَمَّدٍ وَأَهْلِ بَيْتِهِ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمْ سَلَامُكَ «۷» أَتَيْتَكَ مُقَرَّراً بِالْجُزْمِ وَالْإِسَاءَةِ إِلَى نَفْسِي أَتَيْتَكَ أَرْجُو عَظِيمَ عَفْوِكَ الَّذِي عَفَوْتَ بِهِ عَنِ الْخَاطِئِينَ ثُمَّ لَمْ يَمْنَعَكَ طَوْلُ عُكُوفِهِمْ عَلَى عَظِيمِ الْجُزْمِ أَنْ عُودْتَ عَلَيْهِمْ بِالرَّحْمَةِ وَالْمَغْفِرَةِ «۸» فَإِنِّي مِنْ رَحْمَتِهِ وَسِعَتْهُ وَعَفْوُهُ عَظِيمٌ يَا عَظِيمٌ يَا عَظِيمٌ يَا كَرِيمٌ يَا كَرِيمٌ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَعُدْ عَلَيَّ بِرَحْمَتِكَ وَتَعَطَّفْ عَلَيَّ بِفَضْلِكَ وَتَوَسَّعْ عَلَيَّ بِمَغْفِرَتِكَ]

خدایا! بر محمد و آل محمد درود فرست، و آن امیدم را در این روز، به ناامیدی تبدیل مکن. ای که درخواست کننده ای او را به مشقت نمی اندازد، و بخششی از توانگریش نمی کاهد! من از جهت اعتماد به عمل شایسته ای که از پیش فرستادم و به امید شفاعت آفریده ای، جز شفاعت محمد و اهل بیتش - که درود و سلامت بر او و بر آنان باد. - به پیشگاهت نیامدم. آمدم در حالی که به گناه و بدیم نسبت به خود معترفم که آمدم و به عفو عظیمی که به وسیله آن از خطاکاران گذشته امید دارم. سپس طول توقفشان بر گناه بزرگ حضرتت را از

این که با رحمت و مغفرت به آنان رو کنی باز نداشت. ای که رحمتش گسترده، و عفویش بزرگ است، ای بزرگ! ای بزرگ!
ای کریم! ای کریم! بر محمد و آل محمد درود فرست. به رحمت به من بازگرد و به احسانت بر من شفقت ورز، و به
آمرزشت بر من گشایش ده.

ص: ۱۶۶

[«۹» اَللّٰهُمَّ اِنَّ هٰذَا الْمَقَامَ لِخُلَفَائِكَ وَ اَصِيْبِيَّائِكَ وَ مَوَاضِعِ اَمْنَائِكَ فِي الدَّرَجَةِ الرَّفِيعَةِ الَّتِي اخْتَصَصْتَهُمْ بِهَا قَدْ ابْتَرُوْهَا وَ اَنْتَ الْمُقَدِّرُ لِتَذَلِّكَ لَا يُغَالِبُ اَمْرُكَ وَلَا يُجَاوِزُ الْمُحْتَمُومُ مِنْ تَدْبِيْرِكَ كَيْفَ شِئْتُمْ وَ اَنْتَ اَعْلَمُ بِهٖ غَيْرُ مُتَّهَمٍ عَلٰى خَلْقِكَ وَلَا لِاِرَادَتِكَ حَيْثِي عِيَادَ صِفُوْتِكَ وَ خُلَفَاؤِكَ مَغْلُوْبِيْنَ مَقْهُوْرِيْنَ مُتَبَيِّنِيْنَ يَرُوْنَ حُكْمَكَ مُبَدَّلًا وَ كِتَابِكَ مُنْبُوْذًا وَ فَرَايِضَكَ مُحَرَّفَةً عَنْ جِهَاتِ اَشْرَاعِكَ وَ سُنَنِ نَبِيِّكَ مَتْرُوْكَةً]

خدایا! این مقام اقامه نماز عید قربان و جمعه که مخصوص خلفایت و برگزیدگان و جایگاه امنای توست در مرتبه بلندی است، که آن را ویژه آنان قرار دادی؛ ولی غاصبان و غارتگران این مقام را از آنها به غارت بردند و تو تقدیر کننده آنی. فرمانت مغلوب کسی نشود، و از تدبیر حتمی ات هر گونه که خواهی و هر زمان که خواهی فراتر نتوان رفت؛ به سبب این که تو آگاه تر به اموری و نسبت به آفریدنت و اراده ات متهم نیستی. کار این غارتگری نسبت به جایگاه عظیم عید و جمعه، تا آن جا رسید که برگزیدگان و خلفایت، مغلوب و شکست خورده و حق به غارت رفته شدند. می دیدند که حکم و فرمانت تغییر یافته، کتابت دور انداخته شده، واجبات از مسیر شریعت به دست تحریف افتاده، و سنت های پیامبرت متروک مانده است.

[«۱۰» اللَّهُمَّ الْعَنْ أَعْدَاءَهُمْ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ وَ مَنْ رَضِيَ بِفِعَالِهِمْ وَأَشْيَاعِهِمْ وَأَتْبَاعِهِمْ «۱۱» اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ كَصِدْقِ لِمَوَاتِكَ وَ بَرَكَاتِكَ وَ تَحِيَّاتِكَ عَلَى أَصْنَفِيَّاتِكَ إِبْرَاهِيمَ وَ آلِ إِبْرَاهِيمَ وَ عَجَلِ الْفَرْجِ وَ الرُّوحِ وَ النُّضِيرَةِ وَ التَّمَكِينِ وَ التَّأْيِيدِ لَهُمْ «۱۲» اللَّهُمَّ وَ اجْعَلْنِي مِنْ أَهْلِ التَّوْحِيدِ وَ الْإِيمَانِ بِكَ وَ التَّصَدِيقِ بِرَسُولِكَ وَ الْأَيْمَةِ الَّذِينَ حَتَمْتَ طَاعَتَهُمْ مِمَّنْ يَجْرِي ذَلِكَ بِهِ وَ عَلَى يَدَيْهِ آمِينَ رَبَّ الْعَالَمِينَ]

خدایا! دشمنانشان را از اولین و آخرین و هر که به کردارشان راضی شد، و طرفداران و پیروانشان را لعنت کن.

خدایا! بر محمد و آل محمد درود فرست؛ همانا تو ستوده و بزرگواری. مانند درودهایت و برکات و تحیاتت بر برگزیدگان، ابراهیم و آل ابراهیم، و در گشایش کار و آسایش و یاری و تسلط و تأیید ایشان تعجیل فرما.

خدایا! مرا اهل توحید و ایمان به خود و تصدیق به رسالت، و امامانی که طاعتشان را واجب فرموده ای قرار ده؛ آن هم از جمله کسانی که توحید و ایمان به وسیله آنها و به دست آنان جریان پیدا می کند، آمین، ای پروردگار جهانیان!

[«۱۳» اللَّهُمَّ لَيْسَ يَرُدُّ غَضَبَكَ إِلَّا حِلْمُكَ وَلَا يَرُدُّ سَخَطَكَ إِلَّا عَفْوُكَ وَلَا يُجِيرُ مِنْ عِقَابِكَ إِلَّا رَحْمَتُكَ وَلَا يُنَجِّنِي مِنْكَ إِلَّا التَّضَرُّعُ إِلَيْكَ وَبَيْنَ يَدَيْكَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَهَبْ لَنَا - يَا إِلَهِي - مِنْ لَدُنْكَ فَرَجًا بِالْقُدْرَةِ الَّتِي بِهَا تُحْيِي أَمْوَاتَ الْعِبَادِ وَبِهَا تَنْشُرُ مَيِّتَ الْبِلَادِ]

خدایا! خشمت را جز بردباریت بر نمی گرداند، و سخطت را جز عفو تو رد نمی کند، و از عقابت جز رحمتت پناه نمی دهد، و مرا از عذاب تو جز زاری به درگاه تو و در برابر تو نجات نمی دهد؛ پس بر محمد و آل محمد درود فرست. و ما را ای خدای من از سوی خود گشایش بخش؛ به قدرتی که مردگان را به آن زنده می کنی، و سرزمین های مرده را به حرکت می آوری.

ص: ۱۶۹

[«۱۴» وَلَا تَهْلِكْنِي - يَا إِلَهِي - غَمًّا حَتَّى تَسْتَجِيبَ لِي وَتُعَرِّفَنِي الْإِحْيَاءَ فِي دُعَائِي وَ أَذِقْنِي طَعْمَ الْعَافِيَةِ إِلَى مُنْتَهَى أَجَلِي وَلَا تُشِمِّتْ بِي عَدُوِّي وَلَا تُمَكِّنْهُ مِنْ عُنُقِي وَلَا تُسَلِّطْهُ عَلَيَّ]

ای خدای من! مرا از غصیه دوری از رحمتت هلاک مکن تا خواسته ام را اجابت فرمایی، و مرا از اجابت دعایم آگاه کنی، و مزه سلامت همه جانبه را تا پایان زندگیم به من بچشان و دشمن شادم مکن، و او را وبال گردنم مکن و بر من چیره مساز.

ص: ۱۷۰

[«۱۵» إلهي إن رفعتني فمن ذا الذي يرضعني؟ وإن وضعتني فمن ذا الذي يرفعني؟ وإن أكرمتني فمن ذا الذي يهينني؟ وإن أهنتني فمن ذا الذي يكرمني؟ وإن عبدتني فمن ذا الذي يرحمني؟ وإن أهلكني فمن ذا الذي يعرض لك في عبيدك؟ أو يسألك عن أمره؟ وقد علمت أنه ليس في حكمك ظلم؟ ولا في نعمتك عجلة وإنما يعجل من يخاف الفوت وإنما يحتاج إلى الظلم الضعيف وقد تعاليت - يا إلهي - عن ذلك علواً كبيراً]

خدای من! اگر بلند مقام کنی، کیست که پستم کند؟ و اگر پستم کنی، کیست که مرا بلند مقام کند؟ و اگر مرا گرامی داری، کیست که خوادم کند؟ و اگر خوادم کنی، کیست که گرامیم دارد؟ و اگر عذابم کنی، کیست که به من رحم کند؟ و اگر مرا هلاک کنی، کیست که درباره بنده ات به تو اعتراض کند یا از تو درباره اش بازخواست نماید؟ و من به این حقیقت پی برده ام که در حکم و فرمانت ستمی نیست، و در کیفیت شتاب و عجله ای وجود ندارد، و جز این نیست که کسی در کيفر شتاب می ورزد، که بیم از دست رفتن فرصت را دارد، و جز این نیست که کسی به ستم نیازمند است که ناتوان است، و تو ای خدای من از این امور برتر و بسیار بالاتری.

[«۱۶» اللَّهُمَّ صِدِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ لَا- تَجْعَلْنِي لِلْبَلَاءِ غَرَضًا وَ لَا- لِنِقْمَتِكَ نَصِيبًا وَ مَهْلِنِي وَ نَفْسِي وَ أَقْلِي عِثْرَتِي وَ لَا تَبْتَلِنِي بِبَلَاءٍ عَلَى أَثَرِ بَلَاءٍ فَقَدْ تَرَى ضَعْفِي وَ قَلَّةَ حِيلَتِي وَ تَضَرُّعِي إِلَيْكَ «۱۷» أَعُوذُ بِكَ اللَّهُمَّ الْيَوْمَ مِنْ غَضَبِكَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَعِزَّنِي «۱۸» وَ أَسْتَجِيرُ بِكَ الْيَوْمَ مِنْ سَخَطِكَ فَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَجِرْنِي]

خدایا! بر محمد و آل محمد درود فرست، و مرا هدف بالا و نشانه انتقام و مجازات قرار مده، و مهلتم ده و اندوهم را بزدای، و از لغزش هایم بگذر، و به بلایی دنبال بلا گرفتارم مکن؛ چرا که ناتوانی و کمی تدبیر و زاریم را به درگاہت می بینی.

خدایا! در این روز از خشمت به تو پناه می آورم؛ پس بر محمد و آلش درود فرست، و پناهم ده، و در این روز از سخط تو، از خودت امان می خواهم، پس بر محمد و آلش درود فرست، و امانم ده.

ص: ۱۷۲

[«۱۹» وَ أَسْأَلُكَ أَمْنًا مِنْ عَذَابِكَ فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ آمِنِي «۲۰» وَ أَسْأَلُكَ أَنْ تَهْدِيَنِي عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَهْلِي وَ «۲۱» وَ أَسْتَنْصِرُكَ فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ انصُرْنِي «۲۲» وَ أَسْتَرْحِمُكَ فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ ارْحَمْنِي «۲۳» وَ أَسْتَكْفِيكَ فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اكْفِنِي «۲۴» وَ أَسْتَرْزُقُكَ فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ ارزُقْنِي «۲۵» وَ أَسْتَعِينُكَ فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اعْنِي «۲۶» وَ أَسْتَعْفِرُكَ لِمَا سَلَفَ مِنْ ذُنُوبِي فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اغْفِرْ لِي «۲۷» وَ أَسْتَعِصِمُكَ فَصَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ اعْصِمْنِي فَإِنِّي لَنْ أَعُودَ لِشَيْءٍ كَرِهْتَهُ مِنِّي إِنْ شِئْتَ ذَلِكَ]

و ایمنی از عذابت را درخواست دارم؛ پس بر محمد و آلش درود فرست و ایمنم ساز و از تو هدایت می خواهم؛ پس بر محمد و آلش درود فرست و هدایتم کن، و از تو یاری می طلبم؛ پس بر محمد و آلش درود فرست و یاریم ده، و از تو درخواست رحمت می کنم؛ پس بر محمد و آلش درود فرست و به من رحم کن، و از تو بی نیازی می خواهم؛ پس بر محمد و آلش درود فرست و بی نیازم کن، و از تو درخواست روزی دارم؛ پس بر محمد و آلش درود فرست و روزیم ده و از تو کمک می خواهم؛ پس بر محمد و آلش درود فرست و کمکم کن، و نسبت به گناهان گذشته ام از تو درخواست آمرزش دارم؛ پس بر محمد و آلش درود

فرست و مرا بیامرز، و از تو حفظ و نگهداری از شرور و آفات می خواهم؛ پس بر محمد و آلش درود فرست و حفظم فرما؛
زیرا اگر اراده ات به پاکی من از گناه تعلق گیرد، هرگز به آنچه آن را نمی پسندی باز نگردم.

ص: ۱۷۴

[«۲۸» يَا رَبِّ يَا رَبِّ يَا حَنَّانُ يَا مَنَّانُ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَاسْتَجِبْ لِي جَمِيعَ مَا سَأَلْتُكَ وَطَلَبْتُ إِلَيْكَ وَرَغِبْتُ فِيهِ إِلَيْكَ وَارِدُهُ وَقَدَّرُهُ وَأَقْضِهِ وَأَمْضِهِ وَخِزْ لِي فِيْمَا تَقْضِي مِنْهُ وَبَارِكْ لِي فِي ذَلِكَ وَتَفَضَّلْ عَلَيَّ بِهِ وَاسْئَلْ عِدْنِي بِمَا تُعْطِينِي مِنْهُ وَزِدْنِي مِنْ فَضْلِكَ وَسِعَهُ مَا عِنْدَكَ فَأَنْتَ كَرِيمٌ وَصَلِّ ذَلِكَ بِخَيْرِ الْآخِرَةِ وَنَعِيمِهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ ثُمَّ تَدْعُو بِمَا بَدَأَ لَكَ وَتُصَلِّي عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ أَلْفَ مَرَّةٍ هَكَذَا كَانَ يَفْعَلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ]

ای پروردگارم! ای پروردگارم! ای بسیار مهربان! ای بسیار نعمت دهنده! ای صاحب جلال و اکرام! بر محمد و آلش درود فرست. همه آنچه را از تو خواستم و مطالبه کردم، و به خاطر آن به جانب تو روی آوردم، برایم مستجاب کن و برایم بخواه و مقدر فرما و حکم کن و به اجرا گذار، و در آنچه برای من حکم می فرمایی، نیکی و خوبی مقرر کن، و برایم در آن برکت قرار ده. و به واسطه آن بر من تفضل فرمای، و به آنچه به من عطا می کنی خوشبختم کن و از احسان و وسعتی که نزد توست بر من بیفزای. همانا تو واسع و کریمی، و همه این مواهب را به خیر و نعمت آخرت پیوسته ساز، ای مهربان ترین مهربانان!

آنگاه از حضرت حق هر چه را می خواهی بخواه، و هزار بار بر محمد و آلش درود فرست، که حضرت زین العابدین علیه السلام چنین می کرد.

«معرفت، شناخت باشد و این جا مراد از معرفت، مرتبه بلندترین از مراتب خداشناسی است، چه خداشناسی را مراتب بسیار است.

و مثل مراتب معرفت چنان است که آتش را بعضی چنان شناسند که شنیده باشند که موجودی هست که هر چه به او رسد ناچیز شود و اثر او در آنچه محاذی او باشد ظاهر گردد، و چنانچه از او بردارند هیچ نقصان در و نیاید، و هر چه از او جدا شود بر ضد طبع او باشد و آن موجود را آتش خوانند. و در معرفت باری تعالی کسانی که به این مثبت باشند مقلدان خوانند، مانند کسانی که سخن بزرگان تصدیق کرده باشند در این باب بی وقوف بر حجتی.

و بعضی که به مرتبه بالای این جماعت باشند، کسانی باشند که از آتش دود به ایشان رسد و دانند که این دود از چیزی می آید، پس حکم کنند به موجودی که دود اثر اوست. و در معرفت کسانی که به این مثبت باشند، اهل نظر باشند که به برهان قاطع دانند که صانعی هست چه از آثار قدرت او بر وجود او دلیل سازند.

و بالای این مرتبه کسانی باشند که از حرارت آتش به حکم مجاورت، اثری احساس کنند و به آن منتفع شوند. و در معرفت کسانی که به این مرتبه باشند مؤمنان به غیب باشند و صانع را شناسند من وراء حجاب.

و بالای این مرتبه کسانی باشند که از آتش منافع یابند، مانند: خَبْرٌ و انصاج و طبخ و غیر آن. و این جماعت به مثبت کسانی باشند که در معرفت، لذت معرفت دریافته باشند و به آن مبتهج شده، و تا این جا مراتب اهل دانش باشد.

و بالای این مرتبه کسانی باشند که آتش مشاهده کنند و به توسط نور آتش، چشم های ایشان مشاهده موجودات کنند. و این جماعت در معرفت به مثبت اهل بینش باشند و ایشان را عارف خوانند و معرفت حقیقی ایشان را باشد.

و کسانی را که در مراتب دیگر باشند بالای این مرتبه، هم از حساب عارفان

باشند و ایشان را اهل یقین خوانند. و از ایشان جماعتی باشند که معرفت ایشان از باب معارف باشد و ایشان را اهل حضور خوانند، و انس و انبساط خاص با ایشان باشد. و نهایت معرفت آن جا باشد که عارف منتفی شود، مانند کسی که به آتش سوخته و ناچیز شود.

بدان که معرفت آن است که در خود ذره ای خصومت نیابی، و سزاست کسی را که خدای تعالی به معرفت خودش عزیز گردانیده است که هرگز از مشاهده او به غیر باز ننگرد و هیچ کس را بر او اختیار نکند که ثمره معرفت روی به خدا آوردن است.

و عارف آن است که دلی می خواهد از حق، چون دل دهدش در حال به خدای باز دهد تا در قبضه او محفوظ بود و در ستر او از خلق محبوب بود و علامت عارف آن بود که بیشتر خاطر او در تفکر بود و در عبرت، و بیشتر سخن او ثنا بود و مدحت حق، و بیشتر عمل او طاعت بود.» (۱)

عشق شوری در نهاد ما نهاد جان ما را در کف غوغا نهاد

داستان دلبران آغاز کرد آرزویی در دل شیدا نهاد

قصه خوبان به نوعی باز گفت کآتشی در پیر و در برنا نهاد

رمزی از اسرار باده کشف کرد راز مستان جمله بر صحرا نهاد

از خمستان جرعه ای بر خاک ریخت جنبشی در آدم و حوا نهاد

عقل مجنون در کف لیلی سپرد جان وامق در لب عذرا نهاد

بهر آشوب دل سودائیان خال فتنه بر رخ زیبا نهاد

از پی برگ و نوای بلبلان رنگ و بویی بر گل رعنا نهاد

فتنه ای انگیخت شوری در فکند در سرا و شهر ما چون پا نهاد

جای خالی یافت از غوغا و شور شور و غوغا کرد و رخت آن جا نهاد

ص: ۱۷۷

نام و ننگ ما همه بر باد داد نام ما دیوانه و رسوا نهاد

چون عراقی را در این ره خام یافت جام ما در آتش سودا نهاد

(فخرالدین عراقی)

دعای ۴۹: دفع شرّ دشمنان و ردّ فشار آنها

اشاره

ص: ۱۷۸

«١» إِلَهِي هِدَيْتَنِي فَلَهُوْتُ وَوَعظت فقسوتُ وَأبليت الجميل فعصيتُ ثم عرفت ما أضيدرت إذ عرفتنيهِ فاستغفرت فأقلت فعدت فسترت فلكك - إلهي - الحمد «٢» تقحمت أوديه الهلاك وحلت شهاب تلاف تعرضت فيها لسطواتك وبحلولها عقوباتك «٣» وسيلتي إليك التوحيد ودريعتي أني لم أشرك بك شيئاً ولم أتخذ معك إلهاً وقد فررت إليك بنفسي وإليك مفرّ المسىء ومفرع المضيع لحظ نفسه الملتجى «٤» فكم من عدو انتضى علي سيف عداوته وشحد لي طبه مدتيه وأرهف لي شبا حده وداف لي قواطل سؤومه وسدد نحوى صوائب سهامه ولم تنم عنى عين حراسيته وأضمر أن يسومني المكروه ويجر عنى زعاق مرارته «٥» فنظرت - يا إلهي - إلى ضعفي عن احتمال الفواح وعجزى عن الانتصار ممن قصدني بمحاربتيه وخذتي في كثير عدد من ناواني وأرصد لي بالبلاء فيما لم أعمل فيه فكري «٦» فابتدأتني بنصرك وشددت أزرى بقوتك ثم فلتت لي حده وصييته من بعيد جمع عديد وحده وأعليت كعبي عليه وجعلت ما سدده مزدوداً عليه فرددته لم يشف غيظه ولم يسكن غليله قد عض على شواه وأدبر مؤلياً قد أخلفت سراياه «٧» وكم من باغ بغاني بمكاييده ونصب لي شرك مصايديه وكل بي تفقد رعايته وأضبا إلى إضباء السبع لطريدته انتظارا لانتهاز الفرصه لفرسته وهو يظهر لي

بَشَاشَهُ الْمَلَقِ وَيَنْظُرُنِي عَلَى شِدَّةِ الْحَقِّ «٨» فَلَمَّا رَأَيْتَ - يَا إِلَهِي تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ - دَعَلُ سَيْرِي رَيْتَهُ وَقُبِحَ مَا انطَوَى عَلَيْهِ أَرْكَسِيَّتَهُ
لَأُمِّ رَأْسِهِ فِي زُبَيْتِهِ وَرَدَّدْتَهُ فِي مَهْوَى حُفْرَتِهِ فَانْقَمَعَ بَعِيدًا اسْتِطَالَتِهِ ذَلِيلًا فِي رَبْقِ حِبَالَتِهِ الَّتِي كَانَ يُقَدِّرُ أَنْ يَرَانِي فِيهَا وَقَدْ كَادَ أَنْ
يُحِلَّ بِي لَوْلَا رَحْمَتُكَ مَا حَلَّ بِسَاحَتِهِ «٩» وَكَمْ مِنْ حَاسِدٍ قَدْ شَرِقَ بِي بِغُصَّتِهِ وَشَجَى مِنِّي بِغَيْظِهِ وَسَلَقَنِي بِحَدِّ لِسَانِهِ وَوَحَرَنِي
بِقَرْفِ عُيُوبِهِ وَجَعَلَ عِزَّتِي غَرَضًا لِمَرَامِيهِ وَقَلَدَنِي خِلَالًا - لَمْ تَزَلْ فِيهِ وَوَحَرَنِي بِكَيْدِهِ وَقَصَّ دَنِي بِمَكِيدَتِهِ «١٠» فَنَادَيْتُكَ - يَا
إِلَهِي - مُسَدِّتِغِيثًا بِكَ وَاثِقًا بِسِرِّعِهِ إِجَابَتِكَ عَالِمًا أَنَّهُ لَا يُضْطَهَدُ مَنْ أَوَى إِلَى ظِلِّ كَنْفِكَ وَلَا يَفْرُعُ مَنْ لَجَأَ إِلَى مَعْقِلِ انْتِصَارِكَ
فَحَصَّنْتَنِي مِنْ بَأْسِهِ بِقُدْرَتِكَ «١١» وَكَمْ مِنْ سَيِّحَائِبٍ مَكْرُوهٍ جَلِيَّتَهَا عَنِّي وَسَيِّحَائِبٍ نَعَمٍ أَمْطَرْتَهَا عَلَيَّ وَحَدَاوِلٍ رَحِمَهُ نَشَرْتَهَا وَ
عَافِيهِ أَلْبَسِيَّتَهَا وَأَعْيُنِ أَحْدَاثٍ طَمَسْتَهَا وَغَوَاشِي كُرْبَاتٍ كَشَفْتَهَا «١٢» وَكَمْ مِنْ ظَنٍّ حَسَنٍ حَقَّقْتَ وَعَدَمٍ جَبْرَتٍ وَصِرْعَةٍ أَنْعَشْتَ
وَمَسَدٍ كَنَّهُ حَوَّلْتَ «١٣» كُلُّ ذَلِكَ إِنْعَامًا وَتَطَوُّلًا - مِنِّيكَ وَفِي جَمِيعِهِ انْهَمَا كَأَنَّ مِنِّي عَلَى مَعَاصِيكَ لَمْ تَمْنَعْكَ إِسَاءَتِي عَنْ إِتْمَامِ
إِحْسَانِكَ وَلَا حَجْرَنِي ذَلِكَ عَنْ ارْتِكَابِ مَسَاخِطِكَ لَا تُسْأَلُ عَمَّا تَفْعَلُ «١٤» وَلَقَدْ سُئِلْتُ فَأَعْطَيْتَ وَ لَمْ تُسْأَلْ فَأَبْتَدَأْتَ وَ اسْتَمِيحَ
فَضْلُكَ فَمَا أَكْمَدَيْتَ أَيْتَ - يَا مَوْلَايَ - إِلَّا إِحْسَانًا وَ امْتِنَانًا وَ تَطَوُّلًا وَ إِنْعَامًا وَ أَيْتَ إِلَّا تَقَحُّمًا لِحُرْمَاتِكَ وَ تَعَدُّيًا لِجُدُودِكَ وَ
غَفْلَةً عَنْ وَعِيدِكَ فَلَمَكَ الْحَمِيدُ - إِلَهِي - مِنْ مُقْتَدِرٍ لَا يُغْلَبُ وَ ذِي أَنَاةٍ لَا يُعْجَلُ «١٥» هَذَا مَقَامٌ مِنْ اعْتِرَافِ بِسُبُوحِ النِّعَمِ وَ قَابَلَهَا
بِالتَّقْصِيرِ وَ شَهِدَ عَلَى نَفْسِهِ بِالتَّضْيِيعِ «١٦» اَللَّهُمَّ فَإِنِّي أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ بِالمُحَمَّدِيَّةِ الرَّفِيعَةِ وَ العَلَوِيَّةِ

الْبَيْضَاءِ وَاتَّوَجَّهْ إِلَيْكَ بِهِمَا أَنْ تُعِينَنِي مِنْ شَرِّ كَذَا وَكَذَا فَإِنَّ ذَلِكَ لَا يَضَعُ عَلَيْكَ فِي وُجْدِكَ وَلَا يَتَكَادُكَ فِي قُدْرَتِكَ وَ
أَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ «١٧» فَهَبْ لِي - يَا إِلَهِي - مِنْ رَحْمَتِكَ وَدَوَامِ تَوْفِيقِكَ مَا آتَيْتَهُ سَلَمًا أَعْرِجْ بِهِ إِلَيَّ بِرِضْوَانِكَ وَآمِنْ
بِهِ مِنْ عِقَابِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

ص: ١٨٣

[«۱» إِلَهِي هِدْيَتِي فَلَهُوْتُ وَوَعظتْ فَفَسَوْتُ وَ أَبْلَيْتَ الْجَمِيلَ فَعَصَيْتُ ثُمَّ عَرَفْتُ مَا أَصِيدَرْتُ إِذْ عَرَفْتَنِيهِ فَاسْتَغْفَرْتُ فَأَقَلَّتْ فَعَدْتُ فَسْتَرَتْ فَلَمَكَ - إِلَهِي - الْحَمْدُ «۲» تَقَحَّمْتُ أَوْدِيَةَ الْهَلَاكِ وَ حَلَلْتُ شِعَابَ تَلْفٍ تَعَرَّضْتُ فِيهَا لِسَيْطَوَاتِكَ وَ بِحُلُولِهَا عُقُوبَاتِكَ «۳» وَ وَسَّيَلْتِي إِلَيْكَ التَّوْحِيدُ وَ ذَرِيعَتِي أَنِّي لَمْ أُشْرِكْ بِكَ شَيْئًا وَ لَمْ أَتَّخِذْ مَعَكَ إِلَهًا وَ قَدْ فَرَرْتُ إِلَيْكَ بِنَفْسِي وَ إِلَيْكَ مَقَرُّ الْمُسَىءِ وَ مَفْزَعُ الْمُضْضِعِ لِحَظِّ نَفْسِهِ الْمُلتَجِي «۴» فَكَمْ مِنْ عَدُوٍّ انْتَضَى عَلَيَّ سَيْفَ عَدَاوَتِهِ وَ شَحَذَ لِي طَبَهَ مُدَيْتِهِ وَ أَرْهَفَ لِي شَبَا حَدَّهُ وَ دَافَ لِي قَوَاتِلَ سُومومِهِ وَ سَدَّدَ نَحْوِي صَوَائِبَ سَهَامِهِ وَ لَمْ تَنْمُ عَنِّي عَيْنُ حِرَاسَتِهِ وَ أَضْمَرَ أَنْ يَسُومَنِي الْمَكْرُوهَ وَ يُجْرِعَنِي زُعَاقَ مَرَارَتِهِ]

خدای من! راهنماییم کردی؛ ولی به کارهای پوچ و بیهوده پرداختم، و پندم دادی؛ اما سنگدل شدم، و نعمت زیبا عطایم کردی، به نافرمانی گراییدم.

چون هدایت و نعمت و عطایت را به من شناساندی، و من به توفیقت آنها را شناختم، و به زشتی گناهانی که در کنار این همه مواهب انجام دادم آگاه شدم، از حضرتت درخواست آمرزش کردم، و تو مرا آمرزیدی و عذرم را پذیرفتی، باز به گناه برگشتم، و تو گناهم را پوشاندی و رسوایم نکردی.

خدای من! تو را سپاس. خود را در وادی هلاکت انداختم، و در درّه های تباهی و نابودی وارد شدم، با ورود به آن درّه ها، خود را در معرض سخت گیری های قرار دادم، و با فرود آمدن به آنها، خود را در معرض عذاب های گذاشتم. برای نجاتم وسیله ام در پیشگاهت، توحید، و دستگیره ام این است که چیزی را شریک تو قرار ندادم و همراه تو معبودی نگرفتم. با همه وجودم به سویت فرار کردم، گریزگاه بدکار و پناهگاه، آن که سود و بهره خود را ضایع کرده، و پناهنده شده درگاه توست. چه بسیار دشمنی که شمشیر دشمنیش را علیه من از نیام بیرون کشیده و دم تیغش را علیه من تیز کرده، و سر نیزه اش را به قصد حمله بر من نازک ساخته و زهرهای کشنده اش را به آشامیدنیم در آمیخته، و تیرهای اصابت کننده اش را به سوی من نشانه رفته، و دیده نگهبانی و مراقبتش نسبت به من نخفته، تصمیم گرفته که مرا هدف شکنجه و آزار و ناراحتی قرار دهد، و جرعه تلخی و مرارتش را به کام من ریزد.

[«(۵) فَنَظَرْتُ - يَا إِلَهِي - إِلَى ضَعْفِي عَنِ اخْتِمَالِ الْفَوَاحِ وَ عَجْزِي عَنِ الْإِنْتِصَارِ مِمَّنْ قَصَيْدَنِي بِمُحَارَبَتِهِ وَ وَحِيدَتِي فِي كَثِيرِ عَدَدٍ مِنْ نَوَائِي وَ أَرْصَدَ لِي بِالْبَلَاءِ فِيمَا لَمْ أَعْمَلْ فِيهِ فِكْرِي «(۶) فَأَبْتَدَأْتَنِي بِنَضْرِكٍ وَ شَدَدَتْ أَرْزِي بِقَوْنِكَ ثُمَّ فَلَّتْ لِي حَدَّهُ وَ صَبَّرْتَهُ مِنْ بَعِيدِ جَمْعِ عَدِيدٍ وَ حَدَّهُ وَ أَعْلَيْتَ كَعْبِي عَلَيْهِ وَ جَعَلْتَ مَا سَدَّدَهُ مَرْدُوداً عَلَيْهِ فَرَدَّدْتَهُ لَمْ يَشْفِ غَيْظُهُ وَ لَمْ يَسْكُنْ غَلِيلُهُ قَدْ عَضَّ عَلَيَّ شَوَاهُ وَ أَدْبَرَ مُؤَلِّيًّا قَدْ أَخْلَفْتَ سَرَايَاهُ]

ولی ای خدای من! تو نتوانیم را از تحمل بارهای گران و عجزم را از پیروزی، در برابر کسی که آهنک جنگ و مبارزه با من را دارد دیدی و تنهاییم را در برابر عده زیادی که با من به عداوت و دشمنی برخاسته، و در حال بی خبری من، در کمین گرفتار کردنم نشسته اند، مشاهده فرمودی. پیش از آن که از تو یاری بخواهم، بی مقدمه به یاریم برخاستی، و پشتم را به نیرویت محکم کردی. سپس سطوت و صولت و تندی و تیزی دشمن را شکستی، و پس از آن که در میان عده ای انبوه، و افرادی فراوان جا داشت، تنهائش گذاشتی، و مرا بر او قدرت و برتری دادی، و آنچه را به سوی من نشانه رفته بود، به خودش برگرداندی، و او را از عرصه گاه جنگ بر ضد من بازگرداندی، در حالی که خشمش بهبودی نیافت، و کینه اش آرام نشد، و سرانگشتانش را به دندان گزید،

و رخ برتافت و به میدان جنگ پشت کرد، در حالی که سپاهیان از آن چه وعده اش داده بودند، تخلف کردند.

ص: ۱۸۷

[«(۷) وَ كَمْ مِنْ بَاغٍ بَغَانِي بِمَكَائِدِهِ وَ نَصَبَ لِي شَرَكَ مَصَابِعِهِ وَ وَكَّلَ بِي تَفَقَّدَ رِعَايَتِهِ وَ أَضْبَأَ إِلَيَّ إِضْبَاءَ السَّبْعِ لِطَرِيدَتِهِ أَنْتَظَرًا لِإِنْتِهَازِ الْفُرْصَةِ لِفَرِيَسَتِهِ وَ هُوَ يُظْهِرُ لِي بِشَاشِهِ الْمَلَقَ وَ يَنْظُرُنِي عَلَى شِدَّةِ الْحَنَقِ «(۸) فَلَمَّا رَأَيْتَ - يَا إِلَهِي تَبَارَكْتَ وَ تَعَالَيْتَ - دَخَلَ سَرِيرَتِهِ وَ قُبِحَ مَا أَنْطَوَى عَلَيْهِ أَرْكَسَتَهُ لِأَمِّ رَأْسِهِ فِي زُبَيْتِهِ وَ رَدَّدْتَهُ فِي مَهْوَى حُفْرَتِهِ فَانْقَمَعَ بَعْدَ اسْتِطَالَتِهِ ذَلِيلًا فِي رَبْقِ حِبَالَتِهِ الَّتِي كَانَ يُقَدِّرُ أَنْ يَرَانِي فِيهَا وَ قَدْ كَادَ أَنْ يَحُلَّ بِي لَوْ لَا رَحْمَتُكَ مَا حَلَّ بِسَاحَتِهِ]

و چه بسیار متجاوززی که با حيله هایش به حقوق من تجاوز کرد، و دام های شکارش را برایم نهاد، و مراقبت و نگهداریش را بر من گماشت، و چون درنده ای که به انتظار به دست آوردن فرصت، برای شکار کردن صیدش کمین نماید، در کمین من نشست، در حالی که خوش رویی چاپلوسی را برایم آشکار می کند، و با شدت خشم مرا می پاید. ای خدای من! پربرکت و بلند مرتبه ای، هنگامی که فساد باطن و زشتی آنچه را در دل و اندیشه داشت دیدی، او را با مغز در آن گودالی که برای شکار کننده بود در انداختی، و در پرتگاه حفره اش در افکندی، تا پس از سرکشیش، با خواری و خفت در بند دامی که فکر می کرد مرا در آن ببیند گرفتار شد، و اگر رحمت تو نبود، آنچه بر سر او آمد، نزدیک بود به سر من آید.

سرکشی، نفسی است یا غیری؛ به این معنا که کسی اندازه خود را نداند و از حدّ بگذرد.

فلسفه وجودی سرکشی و ستمگری این است که: انسان ظرفیت وجود خویش را نمی شناسد و نفس خود را وجودی بی نیاز و برتر می پندارد. پس از مرز انسانی فراتر می رود، به حق خود و حقوق دیگران تجاوز می کند و مسئله بشر در این مورد کمبود معرفت نفس و عرفان حق است. و به حقیقت ظهوری خود پی نبرده و از رحمت و لطف ویژه، محروم گردیده است.

واژه باغ از اصل بغی، در لغت فساد و تجاوز از حدّ و طلب شدید و بی انصافی و بی عدالتی است.

علامه طباطبایی رحمه الله در ذیل آیه:

فَلَمَّا أَنْجَاهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ﴿١﴾

پس هنگامی که آنان را نجات بخشید، ناگهان در زمین به ناحق تجاوز و سرکشی می کنند .

نوشته است: «اصل بغی طلب است، ولی بیشتر کاربرد آن در مورد ستم به غیر حق همراه با تجاوز است. و اگر مقصود از بغی فقط ظلم باشد، قید غیر حق اضافه است.

باغی یعنی کسی که نافرمانی و جفاکاری و زورگویی رابه حدّ سرکشی و طغیان برساند. و دشمنی را از حدّ و اندازه بگذراند که به طغیان و فساد بیانجامد. به همین جهت، زنی که از حدّ خود تجاوز کند و دامن عفت و حیا را به گناه آلوده سازد، بغی

ص: ۱۸۹

حقیقت نفاق

در صدر اسلام گروهی نافرمان به نام فئه باغیه بودند که از اطاعت امام معصوم علیهم السلام بیرون شدند و بر او خروج کردند و ظلم و فساد را به اوج رساندند. این چهره نفاق و دورویی، در هر زمانی به گونه ای گوناگون خودنمایی می کند و سدّ راه حق و هدایت می شود.

نفاق و معنای گسترده ای دارد که هر گونه دوگانگی ظاهر و باطن را در بر می گیرد.

سرکشی و طغیان از پایه های اصلی نفاق است که نفس انسان از حدّ و ظرفیت خود تجاوز می کند، یعنی از ظلم به نفس گذشته و به ستمگری و زورگویی به دیگران روی آورده است.

انواع نفاق

نفاق بر دو گونه است:

۱ - نفاق عقیدتی: در کسانی است که به ظاهر اظهار ایمان می کنند ولی در دل شرک و کفر دارند.

۲ - نفاق رفتاری: درباره کسانی است که اعتقاد باطنی آنان اسلام است، ولی رفتار و اعمال برخلاف تعهد باطنی انجام می دهند و در کردار، چهره نفاق درون را نشان می دهند. اینان خشوع ظاهری شان بر خضوع باطنی شان افزون شده است.

ص: ۱۹۰

امام علی علیه السلام می فرماید:

النَّفَاقُ عَلَى أَرْبَعِ دَعَائِمٍ: عَلَى الْهَوَى وَالْهُوَيْنَا وَالْحَفِيزَةِ وَالطَّمَعِ فَالْهَوَى عَلَى أَرْبَعِ شُعَبٍ: عَلَى الْبَغْيِ وَالْعِيْدَانِ وَالشَّهْوَةِ وَالطُّغْيَانِ فَمَنْ بَغَى كَثُرَتْ غَوَائِلُهُ وَتُخْلِى مِنْهُ وَقَصَرَ عَلَيْهِ وَ مَنْ اعْتَدَى لَمْ يُؤْمَنْ بِوَأْتِقَهُ وَ لَمْ يُسَلِّمْ قَلْبُهُ وَ لَمْ يَمْلِكْ نَفْسَهُ عَنِ الشَّهْوَاتِ وَ مَنْ لَمْ يَعْزِلْ نَفْسَهُ فِي الشَّهْوَاتِ خَاصَّ فِي الْخَيْثَاتِ وَ مَنْ طَغَى ضَلَّ عَلَى عَمْدٍ بِلا حُجَّةٍ. (۱)

نفاق بر چهار پایه استوار است: بر هوس و سهل انگاری و خشم و آز، هوس خود بر چهار شاخه است: ستم و تجاوز و شهوت و سرکشی.

هر که ستم کند، گرفتاری هایش زیاد شده و تنها ماند و از کمک به او خودداری شود. هر که تجاوز کند کسی از شرارت ها و بدی هایش در امان نباشد و دلش سالم نماند و در برابر خواهش های نفسانی خوددار نباشد. هر که شهوات خود را تعدیل نکند در پلیدی ها فرو رود. و هر که سرکشی کند خود را از روی قصد و بدون دلیل گمراه نماید.

سرکشی و نفاق بر پایه هواهای نفسانی، ملک و ملکوت را در هم می ریزد.

نعمت ها و برکات آسمانی و زمینی را بی تأثیر می سازد و گاهی پایه حکومت یا ملتی را از ریشه سست می کند و بر همین اساس پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می فرماید:

الْمَلِكُ يَبْقَى مَعَ الْكُفْرِ وَ لَا يَبْقَى مَعَ الظُّلْمِ. (۲)

حکومت با کفر می ماند ولی با ستمگری نابود می گردد.

اشاره به تأثیر تلخ و بد ظلم و طغیان در بین مردم دارد. چون حاکمان جور بر خلاف حکمت الهی، اعمال قدرت می کنند و نظم و برنامه آفرینش را بر هم می زنند. نظام استعداد و پیشرفت و رشد و کمال جویی را مختل ساخته و موجودات، به صورت مرده متحرک و نا امید از حرکت و تلاش باز می مانند. پس

ص: ۱۹۱

۱- (۱) - الکافی: ۳۹۳/۲، حدیث ۱؛ [۱] بحار الأنوار: ۱۲۰/۶۹، باب ۹۹، حدیث ۱۵. [۲]

۲- (۲) - الأمالی، شیخ مفید: ۳۱۰ (پاورقی)؛ شرح اصول الکافی: ۳۰۰/۹ (پاورقی).

اختیار و اراده از انسان سلب می شود. انواع مفاسد و بدعت ها در جامعه رواج پیدا می کند و مردم برخلاف فطرت و نهاد توحیدی، به شرارت و تجاوز و دنیا پرستی مشتاق می شوند. و نور اسلام از دل ها زدوده می شود و عدالت به عنوان عامل امتی و آرامش در جوامع برچیده گردد، همانطور که در عصر حکومت جبارانه حجاج بن یوسف ثقفی، مردم در فشار و ترس می زیستند و روستاها و شهرها به مانند مناطق جنگ زده ویران و مخروبه گشت.

اما در دروه حکومت عمر بن عبدالعزیز، به خاطر عدالت پیشگی و عزت نفس او مردم در رفاه نسبی و آسایش خاطر بوده اند و به دین و اخلاق هم بسیار پایبند و استوار عمل می کرده اند.

آثار و پیامدهای ظلم و ستمگری

گاهی آثار و پیامدهای ستمگری زیاد و به سرعت دامن شخص ظالم را می گیرد.

رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می فرماید:

إِنَّ أَسْرَعَ الْحَيْرِ ثَوَابًا الْبُرِّ وَ إِنَّ أَسْرَعَ الشَّرِّ عِقَابًا الْبُغْيَ. (۱)

پاداش نیکی زودتر از هر کار خوب دیگری می رسد و کیفر ستم و تجاوز زودتر از هر گناهی گریبان می گیرد.

امام علی علیه السلام در نامه خویش به معاویه به عاقبت شر ستمکاری اشاره می فرماید:

فَإِنَّ الْبُغْيَ وَالزُّورَ يُوتِغَانِ بِالْمَرْءِ فِي دِينِهِ وَ دُنْيَاهُ وَ يُبْدِيَانِ خَلْلَهُ عِنْدَ مَنْ يَعِيْبُهُ وَ قَدْ عَلِمْتَ أَنَّكَ غَيْرُ مُدْرِكٍ مَا قُضِيَ فَوَاتُهُ. (۲)

ص: ۱۹۲

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۱۹۵/۶۹، باب ۱۰۵، حدیث ۱۸؛ [۱] ثواب الأعمال: ۱۶۶. [۲]

۲- (۲) - نهج البلاغه: نامه ۴۸. [۳]

ستم و بهتان انسان را در دین و دنیایش رسوا و انگشت نما می کند و عیب و نقصش را نزد عیب جویان آشکار می نماید. تو می دانی آنچه را از دست رفته به دست نخواهی آورد.

حضرت در خطبه قاصعه، با کوبیدن شیطان، سرکرده مستکبران و مردم ستم پیشه می فرماید:

أَلَا وَقَدْ ائْمَنْتُمْ فِي الْبُغْيِ وَ اَفْسَدْتُمْ فِي الْأَرْضِ، مُصَارِحَةً لِلَّهِ بِالْمُنَاصَبَةِ وَ مُبَارَزَةً لِلْمُؤْمِنِينَ بِالْمُحَارَبَةِ...

... فَاللَّهُ اللَّهُ فِي عَاجِلِ الْبُغْيِ وَ آجِلِ وَخَامِهِ الظُّلْمِ وَ سُوءِ عَاقِبَةِ الْكِبْرِ فَإِنَّهَا مَصِيدَةُ ابْلِيسَ الْعُظْمَى وَ مَكِيدَتُهُ الْكُبْرَى الَّتِي تُسَاوِرُ قُلُوبَ الرِّجَالِ مُسَاوِرَةَ السُّمُومِ الْقَاتِلَةِ. (۱)

شما در تجاوز و ستمگری به شدت پیش راندید، و در روی زمین فساد ایجاد کردید، به گونه ای که آشکارا با حضرت حق دشمنی نموده و علنی با مردم مؤمن به جنگ برخاستید...

... خدا را خدا را، از عقوبت تجاوز در این جهان، و نتیجه وخامت ستم در آن جهان، و بدی عاقبت کبر، که بزرگترین دام شیطان، و عظیم ترین مکر اوست، چنان کیدی که با دل ها چونان زهرهای کشنده می رزمد.

امام صادق علیه السلام در تفسیر گناهایی که مخالفت پروردگار را در پی دارد، می فرماید:

الدُّنُوبُ الَّتِي تُعَيِّرُ النَّعَمَ الْبُغْيُ وَ الدُّنُوبُ الَّتِي تُورِثُ النَّدَمَ الْقَتِيلَ وَ الَّتِي تُنَزِلُ النَّعَمَ الظُّلْمُ وَ الَّتِي تَهْتِكُ السُّرْبَ شُرْبُ الْخَمْرِ وَ الَّتِي تَحْبِسُ الرِّزْقَ

ص: ۱۹۳

الزَّيْنَاءِ وَالتِّي تَعْجَلُ الْفَنَاءَ قَطِيعَهُ الرَّحِمِ وَالتِّي تَرُدُّ الدُّعَاءَ وَتُظْلِمُ الْهَوَاءَ عُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ. (۱)

گناهانی که نعمت‌ها را دگرگون می‌کند، سرکشی و زورگویی است و گناهانی که پشیمانی به بار می‌آورد، آدم‌کشی است و گناهانی که انتقام و کيفرها را فرود می‌آورد، ستم است. و گناهانی که پرده‌ها را می‌برد، شرابخواری است و گناهانی که جلوی روزی را می‌گیرد، زناست و گناهانی که مرگ را شتاب می‌بخشد، بریدن پیوند خویشاوندی است و گناهانی که مانع استجاب دعا می‌شود و فضا را تیره و تاریک می‌کند، آزردهن پدر و مادر است.

بنابراین طغیان آدمی از هر دید و روش مذموم و خانمانسوز است و پیروی از بیان معصومان علیهم السلام در این زمینه هوشیاری و آگاهی را افزون می‌نماید، همانگونه که امیر بیان امام علی علیه السلام فرمود:

تَجَلُّوا بِالْأَخْذِ بِالْفَضْلِ وَ الْكَفِّ عَنِ الْبُغْيِ وَ الْعَمَلِ بِالْحَقِّ وَ الْأَنْصَافِ مِنَ النَّفْسِ وَ اجْتِنَابِ الْفَسَادِ وَ إِصْلَاحِ الْمَعَادِ. (۲)

خودتان را با درپیش گرفتن فضیلت و خودداری از ستم و تجاوز و عمل به حق و انصاف به خرج دادن و دوری از فساد و آباد کردن قیامت، بیارابید.

ص: ۱۹۴

۱- (۱) - الکافی: ۴۴۷/۲، حدیث ۱؛ [۱] بحار الأنوار: ۳۷۴/۷۰، باب ۱۳۸، حدیث ۱۱. [۲]

۲- (۲) - غرر الحکم: ۳۱۷، حدیث ۷۳۲۳. [۳]

[«۹» وَ كَمْ مِنْ حَاسِدٍ قَدْ شَرِقَ بِي بُغْضَتِهِ وَ شَجِيَ مِنِّي بَغِيْظِهِ وَ سَلَقَنِي بِحَدِّ لِسَانِهِ وَ وَحَرَنِي بِقَرْفِ عُيُوبِهِ وَ جَعَلَ عِرْضِي غَرَضاً لِمَرَامِيهِ وَ قَلَدَنِي خِلَالاً - لَسَمَ تَزَلُ فِيهِ وَ وَحَرَنِي بِكَيْدِهِ وَ قَصَّ لَدُنِي بِمَكِيدَتِهِ «۱۰» فَنَادَيْتُكَ - يَا إِلَهِي - مُسْتَغِيثاً بِكَ وَ اِثْقاً بِسِرِّعِهِ إِجَابَتِكَ عَالِماً أَنَّهُ لَا - يُضْطَهُدُ مَنْ أَوَى إِلَيَّ إِلَى ظِلِّ كَنَفِكَ وَ لَا - يَفْرُغُ مَنْ لَجَأَ إِلَيَّ إِلَى مَعْقِلِ انْتِصَارِكَ فَحَصَّنْتَنِي مِنْ بَأْسِهِ بِقُدْرَتِكَ «۱۱» وَ كَمْ مِنْ سَيِّحَائِبٍ مَكْرُوهٍ جَلَّيْتَهَا عَنِّي وَ سَيِّحَائِبٍ نَعَمٍ أَمْطَرْتَهَا عَلَيَّ وَ حَادَاوِلٍ رَحِمَهُ نَشَرْتَهَا وَ عَافِيَةٍ أَلْبَسْتَهَا وَ أَعْيُنٍ أَحْدَثَتْ طَمَسْتَهَا وَ غَوَاشِي كُرْبَاتٍ كَشَفْتَهَا]

و چه بسیار حسودی که به خاطر من اندوه و غصه گلوگیرش شد، و شدت خشمش نسبت به من در گلویش پیچید، و با نیش زبان مرا آزار داد، و به عیوب خودش به من طعنه زد، و آبرویم را نشانه تیرهای حسدش قرار داد، و صفات ناپسندی که در وجود خودش بود، به گردن من انداخت، و با مکرش مرا دچار شدت خشم کرد، و با نیرنگش آهنگ من نمود. ای خدای من! با فریاد خواهی از تو صدایت زدم، در حالی که به سرعت اجابت دعایم اطمینان داشتیم، و آگاه بودم که هر کس در سایه حمایت پناه گیرد، مورد ستم قرار نگیرد، و هر کس به پناهگاه یاری تو ملتجی شود، گرفتار ترس و وحشت نمی شود، و تو مرا به

قدرت از سختی و شرّ او حفظ کردی.

و چه بسیار ابرهای ناپسند و تیره و زشتی که از آسمان زندگیم برطرف فرمودی، و ابرهای نعمتی که بر من باریدی، جویبارهای رحمتی که در کشت زار حیاتم روان کردی، و چه بسیار جامه های عافیتی که بر من پوشانیدی، و چشمه های حوادثی که به خاک انباشتی، و پرده غم هایی که از دلم برطرف کردی.

حسادت و حسرت

اشاره

هنگامی که نعمتی به انسان می رسد چهار حالت روانی در او پدیدار می شود:

نخست اینکه: آرزو کند همانگونه که دیگران دارند او هم داشته باشد، این حالت را «غبطه» می نامند. این حالی نیکو و در خور ستایش است؛ زیرا انسان را به تلاش و کار سازنده وا می دارد. هیچگونه اثر مخرب در فرد و جامعه ندارد و همگان را به آسایش و سعادت می رساند.

دوم اینکه: آرزو می کند؛ دیگران در نعمت باشند هر چند خودش در محرومیت و کمبود زندگی کند. حتی آمادگی دارد که آنچه را از نعمت های جسمی و مادی بهره مند است در اختیار دیگران بگذارد و از منافع خود چشم پوشد، این حالت را «ایثار» می گویند. یعنی دیگری را بر خود برتری دهد و سود او را بر سود خود مقدم بدارد. این از مهم ترین صفات برجسته انسانی است.

سوم اینکه: آرزو می کند خودش دارای آن نعمت شود و دیگران از آن محروم بمانند. این حالت را «بخل» و تن خواهی می گویند. در این حال انسان همه چیز را برای خود می خواهد و از محرومیت دیگران لذت می برد.

چهارم اینکه: آرزو می کند آن نعمت از دیگران گرفته شود و برای این آرزو، کوشش فراوانی هم می کند. این حالت ناپسند را «حسد» یا حسادت می نامند. این

شیوه روانی، او را به تلاش تخریبی درباره دیگران وا می دارد، بی آنکه فایده سازنده ای برای خود داشته باشد.

ریشه پیدایش این بیماری روانی در انسان، افراط در خوی برتری جویی و تک محوری است. این خصلت اگر در حدی تعدیل نگردد به دیگران تجاوز کرده و برای دیگران در نیل به کمالات مادی یا معنوی ایجاد مزاحمت می کند و خواهان زوال نعمت از آنها می گردد. آنچنان در آرزو و ضربه زدن به محسود همت می گمارد که دین و شرف و آسایش خود را در این راه فدا می کند. و انسان باید از شر آن به خداوند متان پناه برد؛ زیرا حسادت دارویی به غیر از پناه بردن به خدا ندارد همانگونه که پروردگار در سوره فلق فرموده است:

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ * مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ * وَ مِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ * وَ مِنْ شَرِّ النَّفَّثَاتِ فِي الْعُقَدِ * وَ مِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ» (۱)

بگو: به پروردگار سپیده دم پناه می برم، * از زیان مخلوقاتی که [با انحرافشان از قوانین الهی به انسان] ضرر می رسانند، * و از زیان شب هنگامی که با تاریکی اش درآید [که در آن تاریکی انواع حیوانات موذی و انسان های فاسق و فاجر برای ضربه زدن به انسان در کمین اند] * و از زیان زنان دمنده [که افسون و جادو] در گره ها [می دمنند و با این کار شیطانی در زندگی فرد، خانواده و جامعه خسارت به بار می آورند] * و از زیان حسود، زمانی که حسد می ورزد.

حسادت در میان همه شرور، برجسته ترین شر است؛ زیرا حسود نقشه ها و حيله هایی را به کار می برد و مرتکب انواع شرارت و آسیب ها می شود تا به هدف برسد.

ص: ۱۹۷

حسود در حقیقت به خداوند اعتراض دارد و در برابر اراده و حکمت او موضع می گیرد. حسود هرگز خیرخواهی و نصیحت نمی کند و به خاطر خوی حسادت از خیر خودش هم جلوگیری می کند و به مرگ دیگری راضی می شود.

حسادت در روایات

روایاتی از معصومان دین به این مضامین به ما رسیده است:

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید:

قَالَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ لِمُوسَى بْنِ عِمْرَانَ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَا ابْنَ عِمْرَانَ! لَا تَحْسِدَنَّ النَّاسَ عَلَى مَا آتَيْتُهُمْ مِنْ فَضْلِي وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَى ذَلِكَ وَلَا تَتَّبِعْهُ نَفْسَكَ فَإِنَّ الْحَاسِدَ سَاخِطٌ لِنَعْمِي صَادٌّ لِقَسَمِي الَّذِي قَسَمْتُ بَيْنَ عِبَادِي وَمَنْ يَكُ كَذَلِكَ فَلَسْتُ مِنْهُ وَلَا لِيَسْ مِنِّْي. (۱)

خداوند بلند مرتبه و عزیز به موسی بن عمران فرمود: ای پسر عمران! بر آنچه از فضل و کرم خود به مردم داده ام، حسادت موز و چشمت را به دنبال آن دراز مکن و دلت را در پی آن مبر؛ زیرا رشک برنده، از نعمت من ناراحت است و از تقسیم می که میان بندگانم کرده ام جلوگیری می کند و کسی که چنین باشد، نه من از اویم و نه او از من است.

در این زمینه حضرت علی علیه السلام می فرماید:

الْحَسَدُ دَاءٌ عِيَاءٌ لَا يَزُولُ إِلَّا بِهَلَكِ الْحَاسِدِ أَوْ مَوْتِ الْمُحْسُودِ. (۲)

حسادت مرض خطرناکی است که جز با هلاکت حسود یا مرگ رشک برده شده، از بین نمی رود.

ص: ۱۹۸

۱- (۱) - الکافی: ۳۰۷/۲، حدیث ۶؛ [۱] بحار الأنوار: ۲۴۹/۷۰، باب ۱۳۱، حدیث ۶. [۲]

۲- (۲) - غرر الحکم: ۳۰۰؛ حدیث ۶۸۱۹. [۳]

و نیز فرمود:

الْحَاسِدُ يُظْهِرُ وُدَّهُ فِي أَقْوَالِهِ وَ يُخْفِي بُغْضَهُ فِي أَفْعَالِهِ، فَلَهُ اسْمُ الصَّدِيقِ وَ صِفَةُ الْعَدُوِّ. (۱)

آدم رشک برنده، دوستی خود را در گفتارش آشکار می کند و کینه خود را در کردارش پنهان می سازد. پس نام دوست دارد ولی در صفت دشمن است.

حسدورزی و رشک نسبت به مؤمنان و مسلمانان از وساوس شیطانی و پوششی بس بزرگ، میان خدا و بنده است و سرانجام به کفر و شرک می انجامد.

امام صادق علیه السلام در نامه ای به یارانش می فرماید:

إِيَّاكُمْ أَنْ يَحْسَدَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا، فَإِنَّ الْكُفْرَ أَصْلُهُ الْحَسَدُ. (۲)

از حسودی به یکدیگر پروا کنید؛ زیرا ریشه کفر، حسادت است.

و نیز فرمود:

يَقُولُ إبليسُ لِحُنُودِهِ أَلْقُوا بَيْنَهُمُ الْحَسَدَ وَ الْبَغْيَ فَإِنَّهُمَا يَعْدِلَانِ عِنْدَ اللَّهِ الشُّرُكَ. (۳)

فرمانده شیاطین به لشکریان خود می گوید: میان آنان حسادت و تجاوزگری افکنید که آن دو نزد خدا برابر با شرک است.

در روایتی امام صادق علیه السلام درباره پایه های کفر و فساد می فرماید:

اصول و ریشه های کفر در سه چیز است: حرص و تکبر و حسد.

اما حرص سبب شد که آدم از درخت ممنوع بخورد.

ص: ۱۹۹

۱- (۱) - غرر الحکم: ۳۰۱، حدیث ۶۸۴۱. [۱]

۲- (۲) - الکافی: ۸/۸، حدیث ۱؛ [۲] بحار الأنوار: ۲۱۷/۷۵، باب ۲۳، حدیث ۹۳. [۳]

۳- (۳) - الکافی: ۳۲۷/۲، حدیث ۲؛ [۴] بحار الأنوار: ۲۶۰/۶۰، باب ۳، حدیث ۱۳۶. [۵]

و اما غرور سبب شد که ابلیس از فرمان خدا سرپیچی کند.

و اما حسادت، سبب شد که یکی از فرزندان آدم، دیگری را نابود سازد. (۱) و نیز فرمود:

اصل حسد و رشک در افراد از تاریکی قلب و کوردلی و از انکار نعمت های خدا سرچشمه می گیرد و این دو، دو بال کفر هستند، به سبب حسد بود که فرزند آدم در یک حسرت جاودانی فرو رفت و به هلاکتی افتاد که هرگز از آن رهایی نمی یابد. (۲) و نیز حضرت در وظایف انسان دین محور می فرماید:

آدم دیندار می اندیشد، در نتیجه آرامش او را فرا می گیرد و خود را کوچک می شمارد پس به فروتنی می گراید. قناعت می ورزد و به سبب آن از مردم بی نیاز می شود و به آنچه او را داده شده خشنود است. گوشه تنهایی برمیگزیند و از دوستان بی نیاز می گردد. قید شهوت ها و خواهش های نفسانی را می زند و بدین سان آزاد می شود.

دنیا را کنار می گذارد و در نتیجه خود را از بدی ها و گزندهای آن حفظ می کند. حسادت را دور می کند پس دوستی و محبت آشکار می شود. مردم را نمی ترساند از این رو از آنان نمی ترسد، به آنان تجاوز نمی کند پس از گزند ایشان در امان است. به هیچ دل نمی بندد و در نتیجه به رستگاری و کمال فضیلت دست می یابد. عافیت را به دیده بصیرت می بیند و از این رو کارش به پشیمانی نمی کشد. (۳)

ص: ۲۰۰

۱- (۱) - الکافی: ۲/۲۸۹، حدیث ۱؛ [۱] بحار الأنوار: ۱۰۴/۶۹، باب ۹۹، حدیث ۱.

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۷۰/۲۵۵، باب ۱۳۱، حدیث ۲۳؛ مصباح الشریعه: ۱۰۴.

۳- (۳) - بحار الأنوار: ۶۶/۲۷۷، باب ۳۷، حدیث ۱۲؛ الأمالی، شیخ مفید: ۵۲، حدیث ۱۴. [۲]

از نظر معنوی حسد نشانه کمبود شخصیت و نادانی و کوتاه فکری و ضعف ایمان است و چون حسود در واقع خود را ناتوان تر از آن می بیند که به مقام محسود و بالاتر از آن برسد، کوشش می کند محسود را به عقب برگرداند و علاوه؛ او در عمل به حکمت و مصلحت باری تعالی، بخشنده اصلی نعمت ها، اعتراض می کند.

بنابراین شخص حسود به مرور زمان بدگمانی او به خدا و حکمت و عدالت او بیشتر می شود و همین حالت او را از وادی ایمان بیرون می کشد.

انگیزه های حسادت

اشاره

علمای اخلاق و معرفت؛ انگیزه های اصلی حسد را در هفت خصلت برشمرده اند:

۱ - خباثت درون و حساست نفس:

از این که خیر و برکتی به بندگان خدا برسد و مردمان به پیشرفت و آسایش دست یابند؛ یا در رحمتی گشوده شود تا اندوه و مشکلات مردم برطرف شود و شادی و سرور به همگان وارد شود؛ متنفر است.

۲ - دشمنی و کینه:

او هر گاه دیگران را در بلا و گرفتاری ببیند؛ شادمان می گردد و چون مردم در نعمت و رفاه و خوشی باشند، نفرین و توهین می کند. در هر حال مخالفت خود را نشان می دهد.

۳ - جاه طلبی و مقام پرستی:

او پیوسته از مردم انتظار دارد که وی را ممتاز و برتر بدانند و ستایش و تکریم را مخصوص او بدانند. و اگر بداند کسی در آن سوی گیتی با او رقابت می کند، سخت

ص: ۲۰۱

نگران می شود و خواهان نابودی و شکست او می شود تا او در زمانه یکتا و یگانه باشد.

۴ - خوف زوال آرزوها:

چون ترس از دست رفتن جایگاه خود یا خواسته هایش به سبب دیگران را دارد مانند: محبت و احترام نزد پدر و مادر یا دو همسر نزد شوهر یا زرنگی شریک نزد شریک او و... پس برای از بین بردن این حالت به اسباب تلافی متوسل می شود.

۵ - کوچک شمردن:

از رسیدن به مقام مالی یا درجه معنوی دیگری بر او گران می آید و برای کوییدن و تحقیر مقام او در بین جامعه، از هیچ کوششی دریغ نمی کند.

۶ - غرور و نخوت:

چنین کسی که بینش او خود برترینی است؛ انتظار دارد همه افراد مطیع و نوکر او باشند، از این که کسی به نوایی و منالی برسد رشک می برد و می خواهد که او هم به جایی برسد که در برابر دیگری اظهار فضل و وجود کند و خود را بزرگتر نشان دهد.

۷ - عجب و خودبینی:

محسود در نظر حسود اندک و پست شمرده می شود، ولی مقام و منزلت او در نظرش بزرگ و ارجمند باشد، چنانکه امت های پیامبران گذشته درباره ایشان چنین پنداری داشتند که آنان را مثل خود می دانستند.

حکایت عیسی علیه السلام و عجب مردی کوتاه قد

امام صادق علیه السلام می فرماید:

یکی از یاران حضرت عیسی علیه السلام که قد کوتاهی داشت همیشه در کنار ایشان دیده می شد. در یکی از مسافرت ها که همراه عیسی علیه السلام بود، در راه به دریا رسیدند.

حضرت عیسی علیه السلام با یقین خالص زمزمه کرد:

«بِسْمِ اللَّهِ» و بر روی آب حرکت کرد.

آن مرد همراه، هنگامی که عیسی علیه السلام را بر روی آب دید با اطمینان گفت:

«بِسْمِ اللَّهِ»

و روی آب راه افتاد تا به حضرت عیسی علیه السلام رسید ولی ناگهان دچار خودبینی و حسادت شد و با خود گفت:

عیسی روح الله علیه السلام روی آب راه می رود من هم روی آب راه می روم. بنابراین عیسی علیه السلام چه فضیلتی بر من دارد؟ هر دو روی آب راه می رویم. همانند ناگهان زیر آب رفت و فریادش بلند شد: ای روح الله! مرا بگیر و نجاتم ده!

حضرت عیسی علیه السلام دستش را گرفت و از آب بیرون آورد و فرمود: ای مرد کوچک، مگر چه گفتی که در آب فرو رفتی؟ مرد کوتاه قد گفت: من گفتم: همانطور که روح الله روی آب راه می رود من نیز روی آب راه می روم. پس با این حساب چه فرقی بین ماست و خودبینی به من دست داد و به کیفرش گرفتار شدم.

حضرت عیسی علیه السلام فرمود:

تو خود را در جایگاهی قرار دادی که شایسته نبودی، بدین جهت خداوند بر تو غضب نمود، از آنچه گفتی توبه کن. مرد توبه کرد و به رتبه و مقامی که خدا برایش قرار داده بود بازگشت و موقعیت خود را دریافت.

امام صادق علیه السلام پس از نقل حکایت فرمود:

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَ لَا يَحْسُدَنَّ بَعْضُكُمْ بَعْضًا. (۱)

پس از خدا بترسید و پرهیزکار باشید و به همدیگر حسادت نورزید.

ص: ۲۰۳

۱- (۱) - الکافی ۳۰۶/۲، حدیث ۳؛ بحار الأنوار: ۲۴۴/۷۰، باب ۱۳۱، حدیث ۳. [۱]

[«۱۲» وَ كَمْ مِنْ ظُلٍّ حَسَنِ حَقَّقَتْ وَ عَيْدَمٍ حَبْرَتْ وَ صِرَعِهِ أَنْعَشَتْ وَ مَسِيكِنِهِ حَيَّوْلَتْ «۱۳» كَلَّ ذَلِكُكَ إِنْعَامًا وَ تَطَوُّلاً مِنْكَ وَ فِي جَمِيعِهِ أَنْهَمَا كَأَنَّ مَنِيَّ عَلَى مَعْاصِيكَ لَمْ تَمْنَعِيكَ إِسَاءَتِي عَنْ إِيْتِمَامِ إِحْسَانِكَ وَ لَا حَجْرَنِي ذَلِكَ عَنِ ارْتِكَابِ مَسَاخِطِكَ لَا تُسْأَلُ عَمَّا تَفْعَلُ «۱۴» وَ لَقَدْ سُئِلْتُ فَأَعْطَيْتَ وَ لَمْ تُسْأَلْ فَأَبْتَدَأْتَ وَ اسْتُمِيعَ فَضْلُكَ فَمَا أَكْدَيْتَ]

و چه بسیار گمان نیکی که به تو داشتم، و تو آنها را محقق ساختی، و نداری و فقری که جبران فرمودی، و افتادنی که دستم را گرفتی و از آن بلند کردی، و مسکنت و فقری که به غنا و ثروت تغییر دادی. همه اینها از روی نعمت دهی و احسان تو بود، و من در عین غرق بودن در تمام آن مواهب و الطاف، نسبت به نافرمانیت در تلاش و کوشش بودم؛ ولی بدکاریم و زشتی کردارم، تو را از کامل کردن احسانت در حق من باز نداشت، و این احسانت مرا از ارتکاب علل خشم تو منع نکرد.

تو از آن چه انجام می دهی بازخواست نمی شوی. از تو خواسته شد، عطا کردی و خواسته نشد، به عطا کردن آغاز فرمودی، و احسانت درخواست شد، بخل نورزیدی.

[أَيُّتْ - يَا مَوْلَايَ - إِلَّا إِحْسَانًا وَامْتِنَانًا وَتَطَوُّلًا وَإِنْعَامًا وَ أَيْتُ إِلَّا تَقَحُّمًا لِحُرْمَاتِكَ وَ تَعِيدِيًا لِحُدُودِكَ وَ غَفْلَةً عَن وَعِيدِكَ
فَلَكَ الْحَمْدُ - إِلَهِي - مِنْ مُقْتَدِرٍ لَا يُغْلَبُ وَ ذِي أَنَاهٍ لَا يُعْجَلُ «١٥» هَذَا مَقَامٌ مِنْ اعْتَرَفَ بِسُبُوحِ النَّعْمِ وَ قَابَلَهَا بِالتَّقْصِيرِ وَ شَهِدَ عَلَى
نَفْسِهِ بِالتَّضْيِيعِ]

ای مولای من! تو نخواستی مگر احسان و اکرام و نیکی کردن و نعمت دادن را، و من نخواستم مگر افتادن در محرمات و تجاوز از حدودت و غفلت از تهدیدت را.

خدای من تو را سپاس؛ سپاس نسبت به نیرومندی که مغلوب نمی شود و مهلت دهنده ای که در عذاب کردن شتاب نمی ورزد. این جایگاه کسی است که به فراوانی نعمت ها اعتراف کرد، و با کوتاه آمدن از شکر نعمت ها، با نعمت ها به مقابله برخاست، و علیه خود به تباه کردن امورش گواهی داد.

تقابل نیک خدا و عملکرد بنده

اشاره

یکی از اسمای الهی «الْمَنَّان» است. مَنَّان به معنی عطاکننده و احسان کننده است و واژه مَنَّت به معنی بخشیدن نعمت می باشد.

راغب اصفهانی در مفردات می نویسد:

ریشه اصلی لغت «مَنَّت» از اصل «مَنَّ» به معنای سنگ هایی که با آن وزن می کنند. به همین دلیل هر نعمت سنگین و گران بهایی را مَنَّت می گویند.

ص: ۲۰۵

برای «المَنان» که صیغهٔ مبالغه می باشد دو معنی بیان شده است؛ یکی بخشنده و انعام کننده و دیگری مَنّت و امتنان و لطف و تفضّل است که در این باره خداوند مَنان می فرماید:

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ» (۱)

یقیناً خدا بر مؤمنان مَنّت نهاد که در میان آنان پیامبری از خودشان برانگیخت که آیات او را بر آنان می خواند و [از آلودگی های فکری و روحی] پاکشان می کند، و کتاب و حکمت به آنان می آموزد، و به راستی که آنان پیش از آن در گمراهی آشکاری بودند.

يَمُنُونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَّا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلَمَكُم بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ» (۲)

از اینکه اسلام آورده اند بر تو مَنّت می گذارند؛ بگو: اگر [در ادعای مؤمن بودن] راستگوئید، بر من از اسلام آوردن خود مَنّت نگذارید، بلکه خداست که با هدایت شما به ایمان بر شما مَنّت دارد.

مَنّت، در زبان قرآن معنای گسترده ای دارد که بیشتر شامل بخشیدن نعمت های سنگین است. اگر جنبهٔ عملی داشته باشد، یعنی بزرگی در کارش نعمت گرانقدری را به دیگری بدهد که بسیار زیبا و ارزنده است. اما اگر کسی کار کوچک خود را با سخن بزرگ کند و به رخ دیگران بکشد، امری نازیبا و بی ارزش است. البته مَنّت گذاشتن به مفهوم دوّم در مورد انسان، روش مردم فرومایه و کم خرد بوده و سیره ای

ص: ۲۰۶

۱- (۱) - آل عمران (۳): ۱۶۴. [۱]

۲- (۲) - حجرات (۴۹): ۱۷. [۲]

ناپسند است.

مداومت بر اسم مَنَّان، برای ایمنی از خوف و رسیدن به نعمت نافع است و برای دفع تنگدستی و فقر مجرب است که انسان این ذکر را بخواند:

يَا مَنَّانُ ذَا الْإِحْسَانِ قَدَعَمَّ الْخَلَائِقَ مِنْهُ وَ فَضَّلَهُ. (۱)

ای بخشنده و صاحب نیکویی و کرم! همانا همه آفریدگان را بخشش و لطف او فرا گیرد.

اما گاهی از میان پاداش های الهی که برای اعمال مؤمنان نیکوکار و صالحان شکیبا و پایدار، بدون منت پرداخت می شود؛ اجر غیرممنون است. یعنی پاداش های خداوند گسسته نمی شود و بدون انقطاع و منت پیوسته ادامه دارد. به ویژه کسانی که اعمال عبادی و رفتارهای اخلاقی خود را بدون منت و چشمداشتی از کریم بنده نواز انجام می دهند و در برابر فشارهای روحی و روانی مانند تهمت و توهین، به لطف و تفضل پروردگار توجه می کنند، بسیار صاحب خیر و برکت خواهند شد.

پروردگار کریم در چند آیه احسان و نعمت بدون منت خود را بیان فرموده، از جمله در سوره قلم خطاب به رسول عزیزش می فرماید:

مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ * وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ (۲)

که به سبب نعمت و رحمت پروردگارت [که نبوت، دانش و بصیرت است] تو مجنون نیستی؛ * و بی تردید برای تو پاداشی دایم و همیشگی است.

در آیه فوق کلمه «ممنون» اگر از ریشه «من» به معنای قطع باشد، به معنای پاداش بی انقطاع است و اگر از ماده «منت» باشد، یعنی الطاف الهی بدون منت است و به

ص: ۲۰۷

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۱۶۸/۹۲، باب ۱۰۵، حدیث ۲۲؛ [۱] مهج الدعوات: ۳۰۵. [۲]

۲- (۲) - قلم (۶۸): ۲ - ۳. [۳]

ظاهر، معنای اول منظور است؛ زیرا به رخ کشیدن از جانب خداوند عیب نیست، بلکه انگیزه ای برای شکر و اطاعت از او می شود.

این اوصاف مخصوص خداوند بزرگوار است که منت خود را با ذلت و کیفر، تلخ نمی کند و گاهی پاداش اخروی را به مزد دنیایی می فروشد و دچار خسران می شود.

از این رو امام سجّاد علیه السلام در فرازی از دعای طلب حوائج، به درگاه خداوند متعال می فرماید:

«وَايَا مَنْ لَا يَبِيعُ نِعْمَهُ بِالْأَثْمَانِ وَيَا مَنْ لَا يُكَدِّرُ عَطَايَاهُ بِالْإِمْتِنَانِ» (۱) ای آنکه نعمت هایت را به بها نمی فروشی. ای خدایی که عطا هایت را به کدورت منت آلوده نمی کنی.

و در فراز دیگری می فرماید:

«وَعَلِمْتُ أَنَّ كَثِيرًا مِمَّا أَسْأَلُكَ يَسِيرٌ فِي وُجْدِكَ، وَأَنَّ خَطِيرَ مَا أَسْتَوْهَبُكَ حَقِيرٌ فِي وَسْئِعِكَ، وَأَنَّ كَرَمَكَ لَا يَضْتَبِقُ عَنْ سُؤَالِ أَحَدٍ، وَأَنَّ يَدَكَ بِالْعَطَايَا أَعْلَى مِنْ كُلِّ يَدٍ» (۲) دانستم که خواسته من از تو هر چند زیاد باشد در کنار دارائیت بسیار ناچیز است و چشمداشت فوق العاده من به بخششت در جنب توانایی تو حقیر است و دایره بزرگواریت از تقاضاهای هیچ کس تنگ نمی شود و دست عطایت از هر دستی برتر است.

بنابراین که منت گذاری از سوی بندگان عادت ناپسند است، نباید زیبایی و شیرینی احسان و لطف را با منت و اذیت فاسد نمود.

ص: ۲۰۸

۱- (۱) - صحیفه سجّادیه: دعای ۱۳. [۱]

۲- (۲) - صحیفه سجّادیه: دعای ۱۳. [۲]

حضرت علی علیه السلام مذمت به رخ کشیدن و منت گذاشتن می فرماید:

جَمَالُ الْإِحْسَانِ تَرْكُ الْإِئْتِنَانِ. (۱)

زیبایی نیک کردن، منت نهادن است.

آفَةُ السَّخَاءِ الْمَنْ. (۲)

آفت سخاوت، منت گذاری است.

ظُلْمُ الْإِحْسَانِ قُبْحُ الْإِئْتِنَانِ. (۳)

ستم نیکوکاری، زشتی منت گذاشتن است.

وَزُرُّ صَدَقَةِ الْمَنَانِ يَغْلِبُ أَجْرَهُ. (۴)

گناه نیکی منت گذارنده، بر پاداش او غلبه می کند.

لَيْسَ مِنَ الْكِرَمِ؛ تَنْكِيدُ الْمِنَنِ بِالْمَنْ. (۵)

از کرم نیست، که نعمت ها به منت گذاشتن، تیره شود.

امام باقر علیه السلام می فرماید:

إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقُولُ: ابْنِ آدَمَ تَطَوَّلْتَ عَلَيَّ بِثَلَاثِهِ سَتَوَتْ عَلَيَّ مَا لَوْ يَعْلَمُ بِهِ أَهْلُكَ مَا وَارَوْكَ وَ أَوْسَيْعَتْ عَلَيَّ فَاسْتَفْرَضْتُ مِنْكَ فَلَمْ تُقَدِّمْ خَيْرًا وَ جَعَلْتُ لَكَ نِظْرَةً عِنْدَ مَوْتِكَ فِي ثُلُثِكَ فَلَمْ تُقَدِّمْ خَيْرًا. (۶)

ص: ۲۰۹

۱- (۱) - غرر الحکم: ۳۹۰، حدیث ۸۹۵۹ [۱]

۲- (۲) - غرر الحکم: ۳۸۱، حدیث ۸۶۲۲ [۲]

۳- (۳) - غرر الحکم: ۳۸۹، حدیث ۸۹۳۱ [۳]

۴- (۴) - غرر الحکم: ۳۹۰، حدیث ۸۹۴۶ [۴]

۵- (۵) - غرر الحکم: ۳۸۹، حدیث ۸۹۳۴ [۵]

۶- (۶) - بحار الأنوار: ۱۹/۶۷، باب ۴۳، حدیث ۱۳؛ [۶] الخصال: ۱/۱۳۶، حدیث ۱۵۰.

خداوند متعال می فرماید: ای فرزند آدم! با سه نعمت بزرگ بر تو منت نهادم:

۱ - زشتی ها را بر تو پوشاندم که اگر خانواده ات آنها را می دانستند پرده پوشی نمی کردند.

۲ - گشایش و آسایش در زندگی به تو دادم، سپس از تو قرض خواستم ولی تو قدم خیر برداشتی؛ چیزی را نفرستادم.

۳ - نزدیک مرگ ثلث مال را در اختیار تو نهادم، باز هم قدمی خیر، برداشتی.

به هر حال این حق خداوند کریم است که با همه زشتی اعمال و کم توجهی انسان ها در هنگام درخواست از او پاسخ نیک می دهد، ولی گاهی جواب نمی دهد چون مصلحت نمی داند.

حضرت سجاد علیه السلام در حق چنین مسئولی می فرماید:

وَ حَقُّ الْمَسْئُولِ إِنْ أُعْطِيَ مِنْهُ بِالشُّكْرِ وَ الْمَعْرِفَةِ بِفَضْلِهِ وَ إِنْ مَنَعَ فَأَقْبَلُ عُذْرَهُ. (۱)

و حق سؤال شونده این است که: اگر چیزی بخشید با تشکر و قدرشناسی لطفش، از او بپذیری و اگر کمکی نکرد، عذر او را بپذیری.

برخی از بندگان صالح بدون سؤال؛ دارای مویّت نفس و درجات کرامت و احسان می شوند که بدون منتی، به دیگران رسیدگی می کنند و پروردگار سبحان هم بی منت، احسان آنان را می پذیرد.

حقیقت نیاز در کلام ابوذر

روزی مهمانی بر ابوذر وارد شد، او که زندگی ساده ای داشت از مهمان معذرت

ص: ۲۱۰

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۹/۷۱، باب ۱، حدیث ۱؛ [۱] الخصال: ۵۷۰/۲، حدیث ۱.

خواست که من بر اثر گرفتاری نمی توانم اکنون از تو پذیرایی کنم. من چند شتر در فلان نقطه دارم، قبول زحمت کن بهترین آنها را بیاور تا قربانی کنم. میهمان رفت و شتر لاغری با خود آورد.

ابوذر به او گفت: به من خیانت کردی، چرا چنین شتری آوردی؟ او در جواب گفت: من فکر کردم روزی به شترهای دیگر نیازمند خواهی شد.

ابوذر گفت: روز نیاز من زمانی است که از این جهان چشم فرو می بندم و در قبرم می گذارند، چه بهتر که برای آن روز ذخیره کنم با اینکه خداوند فرموده است:

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ» (۱)

هرگز به [حقیقت] نیکی [به طور کامل] نمی رسید تا از آنچه دوست دارید انفاق کنید. (۲) از این رو رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید:

اهل معروف و احسان کنندگان در دنیا، در آخرت نیز اهل احسان باشند.

پرسیدند: این چگونه باشد؟ حضرت فرمود: خداوند از راه لطف ممت نهد و ایشان را ببخشد و آنها حسنات خود را به مردم عطا کنند و آنان به این سبب به بهشت روند. پس هم در دنیا و هم در آخرت اهل احسان هستند. (۳)

ص: ۲۱۱

۱- (۱) - آل عمران (۳): ۹۲. [۱]

۲- (۲) - مجمع البیان فی تفسیر القرآن: ۳۴۳/۲؛ [۲] تفسیر الثعلبی: ۱۱۱/۳.

۳- (۳) - بحار الأنوار: ۴۱۲/۷۱، باب ۳۰، حدیث ۲۵؛ [۳] ثواب الأعمال: ۱۸۲. [۴]

«۱۶» اللَّهُمَّ فَإِنِّي أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ بِالْمُحَمَّدِيِّهِ الرَّفِيعِهِ وَالْعَلَوِيِّهِ الْبَيْضَاءِ وَأَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ بِهِمَا أَنْ تُعِيدَنِي مِنْ شَرِّ كَذَا وَكَذَا فَإِنَّ ذَلِكَ لَا يَضِيْقُ عَلَيْكَ فِي وُجْدِكَ وَلَا يَتَكَادُكَ فِي قُدْرَتِكَ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ «۱۷» فَهَبْ لِي - يَا إِلَهِي - مِنْ رَحْمَتِكَ وَدَوَامِ تَوْفِيقِكَ مَا أَتَّخِذُهُ سُلْمًا أَعْرُجُ بِهِ إِلَى رِضْوَانِكَ وَآمَنُ بِهِ مِنْ عِقَابِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ

خدایا! به مقام بلند و رفیع محمدی، و به ولایت روشن علوی به تو تقرّب می جویم، و به واسطه آن دو بزرگوار به درگاہت رو می کنم، که مرا از شرّ فلاں و فلاں پناه دهی، که این پناه دهی در کنار توانایت تو را به تنگنا نمی اندازد، و در جنب قدرتت تو را دچار زحمت و رنج نمی کند، و تو بر هر کاری توانایی.

ای خدای من! از رحمت و دوام توفیقت به من ببخش که آن را نردبان رسیدن به خشنودیت قرار دهم، و به سبب آن از عقوبت ایمن گردم، ای مهربان ترین مهربانان!

دعای ۵۰: مقام ترس از خدا

اشاره

ص: ۲۱۲

«١» اللَّهُمَّ إِنَّكَ خَلَقْتَنِي سَوِيًّا وَرَبَّيْتَنِي صَغِيرًا وَرَزَقْتَنِي مَكْفِيًّا «٢» اللَّهُمَّ إِنِّي وَجَدْتُ فِيهَا أَنْزَلْتَ مِنْ كِتَابِكَ وَبَشَّرْتَ بِهِ عِبَادَكَ أَنْ قُلْتَ: يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا «(١)» ٣ وَقَدْ تَقَدَّمَ مِنِّي مَا قَدْ عَلِمْتَ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي فَيَا سَوَاتِنَا مِمَّا أَحْصَاهُ عَلَيَّ كِتَابِيكَ فَلَوْ لَا الْمَوَاقِفُ الَّتِي أُؤْمَلُ مِنْ عَفْوِكَ الَّتِي شَمِلَ كُلَّ شَيْءٍ لَلْقَيْتُ بِيَدِي وَ لَوْ أَنَّ أَحَدًا اسْتِطَاعَ الْهَرَبَ مِنْ رَبِّهِ لَكُنْتُ أَنَا أَحَقُّ بِالْهَرَبِ مِنْكَ وَأَنْتَ لَا تَخْفَى عَلَيْكَ خَافِيَةٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ إِلَّا أَتَيْتَ بِهَا وَ كَفَى بِكَ جَازِيًّا وَ كَفَى بِكَ حَسِبِيًّا «٤» اللَّهُمَّ إِنَّكَ طَالِبِي إِنْ أَنَا هَرَبْتُ وَ مُدْرِكِي إِنْ أَنَا فَرَرْتُ فَهَذَا أَنَا ذَا بَيْنَ يَدَيْكَ خَاضِعٌ ذَلِيلٌ رَاغِمٌ إِنْ تُعَذِّبْنِي فَإِنِّي لَدَلِيكَ أَهْلٌ وَ هُوَ - يَا رَبِّ - مِنْكَ عَدْلٌ وَ إِنْ تَعْفُ عَنِّي فَقَدِيمًا شَمَلْنِي عَفْوُكَ وَ أَلْبَسْتَنِي عَافِيَتِكَ «٥» فَاسْأَلُكَ - اللَّهُمَّ - بِالْمَحْزُونِ مِنْ أَسْمَائِكَ وَ بِمَا وَارَتْهُ الْحُجُبُ مِنْ بَهَائِكَ إِلَّا رَحِمْتَ هَذِهِ النَّفْسَ الْجَزُوعَةَ وَ هَيْدَةَ الرِّمَّةِ الْهَلُوعَةَ الَّتِي لَا تَسْتِطِيعُ حَرَّ شَمْسِكَ فَكَيْفَ تَسْتِطِيعُ حَرَّ نَارِكَ وَ الَّتِي لَا تَسْتِطِيعُ صَوْتَ رَعِيدِكَ فَكَيْفَ تَسْتِطِيعُ صَوْتَ غَضَبِكَ؟ «٦» فَارْحَمْنِي - اللَّهُمَّ - فَإِنِّي امْرُؤٌ حَقِيرٌ وَ خَطِرِي يَسِيرٌ وَ لَيْسَ عَذَابِي مِمَّا يَزِيدُ فِي مُلْكِكَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَ لَوْ أَنَّ عَذَابِي مِمَّا يَزِيدُ فِي مُلْكِكَ لَسَأَلْتُكَ الصَّبْرَ عَلَيْهِ وَ

ص: ٢١٥

أَحْبَبْتُ أَنْ يَكُونَ ذَاتَكَ لَكَ وَ لَكِنْ سُلْطَانُكَ - اللَّهُمَّ - أَعْظَمُ وَ مُلْكُكَ أَدْوَمُ مِنْ أَنْ تَزِيدَ فِيهِ طَاعَهُ الْمُطِيعِينَ أَوْ تَنْقُصَ مِنْهُ مَعْصِيَهُ الْمُذْنِبِينَ «٧» فَارْحَمْنِي يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ وَ تَجَاوَزْ عَنِّي يَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ وَ تُبْ عَلَيَّ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ.

ص: ٢١٤

[«۱» اَللّٰهُمَّ اِنَّكَ خَلَقْتَنِيْ سَوِيًّا وَرَبَّيْتَنِيْ صَغِيْرًا وَرَزَقْتَنِيْ مَكْفِيًّا «۲» اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ وَجَدْتُ فِيمَا اَنْزَلْتَ مِنْ كِتَابِكَ وَبَشَّرْتَ بِهٖ عِبَادَكَ اَنْ قُلْتَ: يَا عِبَادِيَ الَّذِيْنَ اَسِيْرُوْا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوْا مِنْ رَّحْمَةِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوْبَ جَمِيْعًا «(۱)» ۳ وَ قَدْ تَقَدَّمَ مِنِّيْ مَا قَدْ عَلِمْتَ وَ مَا اَنْتَ اَعْلَمُ بِهٖ مِنِّيْ فَيَا سَوَاةَا مِمَّا اَحْصَاهُ عَلَيَّ كِتَابُكَ]

خدایا! مرا درست اندام و موزون و متناسب آفریدی، و در حالی که کوچک و ناتوان بودم، پرورش دادی، و به اندازه کافی روزیم بخشیدی. خدایا! در آنچه از قرآنت نازل فرمودی، و بندگانت را به آن مژده دادی یافتم که فرمودی:

«ای بندگان من که به سبب گناه بر خود اسراف کردید! از رحمت خدا نومید نشوید؛ مسلماً خدا همه گناهان را می آمرزد.» در گذشته از من گناهی سر زد که به آنها آگاهی و خطاها و معصیت هایی بر عهده من است که به اندازه و مقدار و کیفیت و چگونگی آنها از من داناتری؛ پس وای به رسوایی من از آنچه پرونده من ثبت کرده، پرونده ای که تو برای نگارش اعمال مقرر فرموده ای.

آفرینش انسان، تربیت و پرورش، تکفل روزی

اشاره

خاک مرده و بی جان به اراده حضرتش به مواد غذایی و گوشت حلال گوشتان تبدیل می شود، دهان و دندان پدر غذا را می جود، اندام ها بعد از دهان لقمه را به

ص: ۲۱۷

معهده می‌رسانند، این آزمایشگاه شگفت‌انگیز هر کجای بدن را به تناسب نیازش تغذیه می‌کند، قسمتی از آن غذا به توسط آن آزمایشگاه به صلب هدایت می‌شود، و در آن جا با فعل و انفعالات عجیب و غریب تبدیل به نطفه می‌گردد!

نطفه که خود از بدایع و صنایع قدرت حق است به تاریک‌خانه رحم منتقل می‌شود، اراده حق در آن تاریکی‌ها نطفه را تبدیل به علقه می‌کند، علقه را به صورت پاره گوشت و پاره گوشت را به صورت اسکلت درمی‌آورد، و بر اسکلت گوشت می‌پوشاند، سپس به آن صورت زیبا جان می‌دمد و انسانی آراسته و خلقتی سوئی از کار درمی‌آورد.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ * ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ * ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا * ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ» (۱)

و یقیناً ما انسان را از [عصاره و] چکیده‌ای از گل آفریدیم، * سپس آن را نطفه‌ای در قرارگاهی استوار [چون رحم مادر] قرار دادیم. * آن گاه آن نطفه را علقه گردانیدیم، پس آن علقه را به صورت پاره گوشتی درآوردیم، پس آن پاره گوشت را استخوان‌هایی ساختیم و بر استخوان‌ها گوشت پوشانیدیم، سپس او را با آفرینشی دیگر پدید آوردیم؛ پس همیشه سودمند و بابرکت است خدا که نیکوترین آفرینندگان است.

آدمیزاد، موجود پیچیده و مرموزی است که از برترین و شگفت‌ترین اسرار خلقت پروردگار به حساب می‌آید. تنها پدیده‌ای که در افکار و اعمال با اراده و اختیار و آزاد برپا شده است و دیگر موجودات چنین ویژگی‌هایی را ندارند.

امیر بیان و مولای مؤمنان امام علی بن ابی‌طالب علیه السلام در این باره می‌فرماید:

ص: ۲۱۸

ثُمَّ نَفَخَ فِيهَا مِنْ رُوحِهِ فَمَثَلَتْ أَنْسَانًا ذَا أَذْهَانٍ يُجِيلُهَا وَفِكْرٍ يَتَّصِرُ بِرَفِّ بِهَا وَجَوَارِحٍ يَخْتَدِمُهَا وَأَدْوَاتٍ يُقَلِّبُهَا وَمَعْرِفَةٍ يَفْرُقُ بِهَا بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ وَالْمَأْذُوقِ وَالْمَشَامِّ وَالْأَلْوَانِ وَالْأَجْنَاسِ، مَعْجُونًا بِطِينَةِ الْأَلْوَانِ الْمُخْتَلِفَةِ وَالْأَشْيَاءِ الْمُؤْتَلَفَةِ وَالْأَضْدَادِ الْمُتَعَادِيَةِ وَالْأَخْلَاطِ الْمُتَبَايِنَةِ، مِنَ الْحَرِّ وَالْبُرْدِ وَالْبَلَّةِ وَالْجُمُودِ وَالْمَسَاءِ وَالشَّرُورِ... (۱)

سپس از دم خود بر آن ماده شکل گرفته دمید تا به صورت انسانی زنده در آمد، دارای اذهان و افکاری که در جهت نظام حیاتش به کار گیرد، و اعضایی که به خدمت گیرد، و ابزاری که زندگی را بچرخاند، و معرفتش داد تا بین حق و باطل تمیز دهد و مزه ها و بوها و رنگ ها و جنس های گوناگون را از هم بازشناسد، در حالی که این موجود معجونی بود از طینت رنگ های مختلف، و همسان هایی نظیر هم، و اضدادی مخالف هم، و اخلاطی متفاوت با هم، از گرمی و سردی و رطوبت و خشکی و ناخوشی و خوشی.

تنها امتیاز این موجود، آمیخته بودن او از عقل و هوس است و برتری هر یک بستگی به شیوه تربیت و پرورش او دارد. اگر بر اساس اصول اخلاقی و دینی تربیت شود، به سوی افق کمال و سعادت می رود و اگر بر پایه قانون طبیعت که خوراک و خواب و شهوت رانی است؛ پرورش یابد به دره پستی و سیاه بختی سقوط کند. این ماهیت دو بعدی انسان است که هیچ یک، نهایت و حدی ندارد.

عبدالله بن سنان از امام صادق علیه السلام پرسید: آیا فرشتگان برترند یا آدمیان؟ حضرت در جواب به نقل از امیر مؤمنان علی بن ابی طالب علیه السلام فرمود:

خداوند در فرشتگان تنها عقل نهاده است نه خواهش نفسانی و در ستوران میل و خواهش نهاده است نه عقل و در بنی آدم هر دو را نهاده است، پس آن

ص: ۲۱۹

که خردش بر خواهش او چیره گردد، از فرشتگان بهتر است. و هر که هوس هایش بر عقل او پیروز گردد، از حیوانات بدتر است. (۱)

خلقت انسان در کلام امام صادق علیه السلام به مفضل بن عمر

برای درک بهتر از آفرینش انسان، به اصل خلقت او باز می گردیم:

امام صادق علیه السلام در مجلس اوّل، درباره آفرینش آدمی و مراحل پیدایش او به مفضل بن عمر چنین می فرماید:

«ای مفضل! سخن خود را با بیان آفرینش انسان آغاز می کنیم، تو نیز بکوش که از آن پندگیری:

اول این که: تدبیر چنان شد که چنین در رحم در سه پرده تاریکی پوشیده می ماند. شکم، رحم و بچه دان. جایی که توان چاره اندیشی برای دریافت غذا و خروج ناروا را ندارد. نه صلاح خویش می داند و نه ضرر خود را می داند. غذای او خون حیض و پیوسته مانند آب برای گیاه، غذایش چنین است.

آنگاه که آفرینش او کامل گردد بدنش سخت شود، پوستش با هوا سازگار آید و دیده اش تاب دیدن نور به هم رساند. مادرش درد زاییدن گیرد و درد چنان بر او سخت می آید که جنین از فشار درد بیرون می افتد. چون متولد گشت، همان خونی که غذایش بود اینک با رنگ و بویی جز آنچه بود در شکل غذایی دیگر از پستان مادر سرازیر می شود.

این غذا برای نوزاد از همه سازگارتر است. وقتی که به دنیا آمد، زبان خود را به نشانه خواستن غذا بیرون می کند و پیرامون دهان می چرخاند. در این زمان پستان های مادرش را که چونان دو مشک از سینه او آویخته می یابد و تا زمانی که تن او تر و درونش ظریف و اعضایش نرم است، از آن می نوشد. آنگاه که حرکت کرد و

ص: ۲۲۰

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۲۹۹/۵۷، باب ۳۹، حدیث ۵؛ علل الشرایع: ۴/۱، حدیث ۶. [۱]

به غذایی محکم و قوی نیاز پیدا نمود تا تنش استحکام یابد، در هر طرف دندان های آسیا سر برمی آورد، تا غذا را بجود، نرم گرداند و به راحتی فرو برد.

پیوسته حالش اینگونه است تا آنگاه که پای در بلوغ نهد.

در این وقت اگر مذکر است، موی در رویش می روید تا نشانه مردی و عزت او باشد و از همانندی با زنان و بچگان به دور ماند و اگر مؤنث است، رخس از موی پیراسته ماند تا طراوت و زیبایی اش دل مردان را برآید و نسل بشر ماندگار و پایدار گردد.

ای مفضل! در این مراحل، نیک بیندیش، آیا می شود که بدون مدبر و حکیم باشد.

آیا می دانی که اگر در رحم خون به او نمی رسید، همانند گیاهی که آب به وی نرسد، خشک و پژمرده می گشت؟

آیا می دانی وقتی که بزرگ شد اگر مادرش را درد زاییدن نمی گرفت چون زنده به گور در رحم می ماند و اگر در هنگام ولادت شیر با او نمی ساخت یا از گرسنگی می مرد و یا با غذای نامناسب و زیانبار تغذیه می شد؟!

و اگر در وقت مناسب دندان هایش نمی روید، بر جویدن و فرو بردن غذا ناتوان بود، باید همیشه شیر می خورد و بدن او برای کار قوت نمی یافت و مادرش به خاطر او از تربیت فرزندان دیگرش باز می ماند...

اگر کودک عاقل و فهیم به دنیا می آمد، وقت تولد جهان هستی را انکار می کرد و هنگامی که با حیوانات، پرندگان و دیگر موجودات غریب رو به رو می گشت و هر ساعت و هر روز پاره ای از شکل های گوناگون و شگفت عالم را که از پیش ندیده بود می دید، هر آینه عقل و اندیشه اش سرگشته و گمراه می گشت.

بدان که: اگر عاقلی را به اسیری از سرزمینی به سرزمین دیگر ببرند، همواره حیران و سرگشته است و به خلاف کودکی که در خردسالی اسیر شود به سرعت

زبان و آداب آن سرزمین را فرا نمی گیرد.

اگر نوزاد، دانا و هوشمند پای در جهان می نهاد از اینکه باید دیگران بر دوشش گیرند، شیر بنوشانند، در جامه اش بیچند و در گاهوارش بخوابانند، سخت احساس خواری و پستی می کرد.

از سوی دیگر او به خاطر ظرافت و طراوت و رطوبت بدن، هیچ گاه از این امور بی نیاز نیست.

و نیز در چنین حالی آن شیرینی، دلبندی و محبوبیت کودکان را نداشت، از این رو آنان در حالی به دنیا می آیند که از کار جهان و جهانیان غافلند.

اینان با ذهن ضعیف و شناخت اندک و ناقص خود با همه چیز روبه رو می شوند اما اندک اندک در حالت های گوناگون بر شناخت و آگاهی آنان افزوده می شود.

کودک پیوسته چنین کسب شناخت می کند. تا آنکه از مرحله حیرت و تفکر، پای فراتر می نهد و با کمک عقل و اندیشه، قدم در وادی تصرف و تدبیر معاش و...

می گذارد. از حوادث پند می گیرد، اطاعت می کند و یا در اشتباه و فراموشی و غفلت و گناه، سقوط می کند.

حکمت هایی در خلقت انسان

حکمت های بسیاری در پس این امر نهفته است:

اگر کودک در هنگام تولد، عقلی کامل و خودکفا داشت؛ شیرینی فرزند داری از میان می رفت، پدر و مادر به مصالحی که در تربیت کودک نهفته است، نمی رسیدند.

در نتیجه تربیت و سرپرستی و مهربانی و احترام به آنان، هنگام پیری بر فرزند لازم نبود.

و نیز با این فرض در میان فرزندان و والدین هیچ پیوند و محبتی حاکم نبود؛ زیرا کودکان از تربیت و پرورش و روزی رسانی پدران بی نیاز بودند و در زمان تولد، از

پدران خویش جدا می گشتند. او نیز پس از آن، پدر و مادرش و دیگران را نمی شناخت و این حالت باعث می شد که بر سر راه ازدواج با مادر و خواهر و دیگر محارم مانعی پدید نیاید. و کمترین مفسده و زشتی، هنگامی است که چنین کودک هوشمندی در هنگام تولد بر چیزی نظر افکند که اجازه این عمل را از او گرفته اند و سزاوار نیست که چنین کند.

آیا نمی بینی که چگونه هر چیزی از آفرینش در جای مناسب خود استوار گشته و در ریز و درشت اجزای هستی، اندک نقص و نادرستی پیدا نیست؟

مفضل بن عمر پس از شنیدن بخشی از حکمت های آفرینش، می گوید: گفتم: ای آقایم! برخی می پندارند که این ها همه کار طبیعت است.

حضرت فرمود: از آنان پرس که این طبیعت نسبت به این امور علم و قدرت دارد یا نه؟

اگر علم و توانایی را برای طبیعت ثابت کردند، پس اینان در اثبات آفریدگار و اعتراف به وجود مبدأ دانا، چه سدی در راه دارند؟ این هم آفرینش و تدبیرش.

اگر گمان می کنند که این اعمال حکیمانه و قوانین مدبرانه بدون دانش و پایه ای انجام می گیرد؛ بدان: این امور از آفریننده ای حکیم و داناست. و آن را که طبیعت نامیده اند همان سنت الهی در آفرینش اشیاست که مطابق فرمان و حکمت الهی جریان دارد.

نیاز آدمی به معاش و تلاش

حضرت در بخش دیگری از اسرار آفرینش به حکمت نیاز آدمی به معاش و تلاش می پردازد و می فرماید:

ای مفضل! بدان که نان و آب، اصل معاش و زندگی انسان به شمار می آید. به حکمت های نهفته در آنها بنگر، نیاز آدمی به آب شدیدتر از نیازش به نان است؛ زیرا

شکیبایی او بر گرسنگی بیش از صبر او بر تشنگی است. این به خاطر آن است که بدن انسان به آب بیش از نان نیازمند است، چونکه آدمی برای نوشیدن، شستن خود و لباس و سیراب کردن حیوانات و آبیاری مزرعه، به آب نیاز دارد.

پس برای نیازهای فراوان، آب به راحتی در دسترس قرار گرفته تا انسان برای خریدن و تحصیل آن در دشوار و رنج بسیار نیفتد.

اما نان جز با رنج و تلاش و حرکت به دست نمی آید؛ تا انسان به خاطر بیکاری و بطالت در سرمستی و فساد غوطه ور نگردد. آیا نمی بینی که کودک را با اینکه به سن آموزش نرسیده است به نزد مرئی می گذارند، تا از بازی فسادانگیز و مزاحمت برای خانواده به دور ماند؟!

انسان اینگونه است اگر مشغول نباشد، بر اثر سرمستی و خوشحالی و بیکاری، سبب زیان خود و نزدیکانش می گردد. برای فهم این واقعیت به کسانی بنگر که در ثروت و رفاه و خوشی بزرگ شده اند، کارشان به کجا کشیده است.» (۱)

پراکندگی آفرینش انسان

سنت الهی در گوناگونی و پراکندگی آفرینش انسان بر اساس آزادی و انتخاب افکار و عقاید و اعمال نیک و شر بوده است. اگر همه انسان ها یک دست و امّتی یکسان بودند، دیگر اختیار و انتخاب معنایی نداشت؛ و این اختلاف مردم در اندیشه و نژاد و ملیت دلیل بر قدرت آزادی و اراده استقلالی آنان است. ولی خداوند متعال هم سایه رحمت خود را بر همه آفرینش افکنده است که به تکامل روحی و معنوی برسند.

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَ لَآ يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ * إِلَّا مَن رَّحِمَ

ص: ۲۲۴

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۶۲/۳ - ۶۷، باب ۴، حدیث ۱؛ توحید المفضل: ۴۸ - ۵۵، با کمی تلخیص.

رَبُّكَ وَ لِيْذَلِكْ خَلَقَهُمْ وَ تَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لِأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ» (۱)

اگر پروردگارت می خواست یقیناً تمام مردم را [از روی اجبار ، در مسیر هدایت] امت واحدی قرار می داد ، [ولی نخواست به همین سبب] همواره [در امر دین] در اختلاف اند . * مگر کسانی که پروردگارت به آنان رحم کرده و به همین سبب آنان را آفریده است . و فرمان حتمی پروردگارت تحقق یافت که همانا دوزخ را از همه جن و انس [که راه کفر و عناد را برگزیدند] پر خواهم کرد .

در آیات دیگر قرآن، فلسفه آفرینش بشر بر اساس عبادت و آزمایش و رحمت قرار گرفته است و هر سه محور، بر یک نقطه تمرکز دارند و آن کمال آدمی است.

بنابراین همه مردم بلکه همه مخلوقات هستی اختلاف دارند، مگر آنانی که در سایه لطف و رحمت حق گرفتار اختلاف نشوند و برای این منظور خداوند متعال وحدت کلمه را برای آنان آفرید. پس انسان در انتخاب راه آزاد است ولی به خاطر پذیرش راه باطل جهنمی می شود.

نمونه روشن اختلاف مردم در مسأله امامت معصوم است. آن گروه که در خط اهل بیت و پیشوایان معصوم علیهم السلام قرار گرفته اند مشمول رحمت شده اند و دیگر مردمانی که از خط خارجند؛ منحرف هستند. خداوند با قرار دادن فطرت و عقل از درون وانیبای گرامی و کتب آسمانی از بیرون، حجت را بر همه تمام کرده است و عامل وحدت تنها امدادهای الهی است و امکانات دنیوی و مادی، اموری مقطعی و خیالی و نابود شدنی می باشد؛ زیرا راه شریعت و دیانت است که هدف آفرینش بشر را سامان می دهد و نفس آدمی که مرکز دگرگونی های خیر و شر است؛ پرورش

ص: ۲۲۵

می یابد.

امام علی علیه السلام در این باره می فرماید:

الشَّرِيعَةُ، رِيَاضَةُ النَّفْسِ. (۱)

سنت الهی پرورش نفس است.

الشَّرِيعَةُ، صِلَاحُ الْبَرِيَّةِ. (۲)

دین و آئین، مصلحت مردم است.

آفَةُ الرِّيَاضَةِ غَلْبَةُ الْعَادَةِ. (۳)

آفت پرورش جان، چیره شدن عادت است.

بدون شک، هر آدمی در فطرت توحیدی خویش خواهان این است که موجودی با ارزش و محترمی باشد، به همین جهت با تمام وجودش برای کسب ارزش ها و کرامت ها تلاش می کند ولی گاهی در شناخت معیار ارزش ها با تفاوت نگرش ها و فرهنگ ها دچار لغزش می شود و ارزش های دروغین را به جای ارزش های حقیقی می گیرد. با اینکه خداوند درباره او فرموده است:

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا (۴)

به یقین فرزندان آدم را کرامت دادیم ، و آنان را در خشکی و دریا [بر مرکب هایی که در اختیارشان گذاشتیم] سوار کردیم ، و به آنان از نعمت های پاکیزه روزی بخشیدیم ، و آنان را بر بسیاری از آفریده های خود برتری کامل دادیم .

ص: ۲۲۶

۱- (۱) - غرر الحکم: ۲۳۸، حدیث ۴۷۹۱. [۱]

۲- (۲) - غرر الحکم: ۸۴، حدیث ۱۳۴۹. [۲]

۳- (۳) - غرر الحکم: ۲۳۸، حدیث ۴۷۹۵. [۳]

۴- (۴) - اسراء (۱۷) : ۷۰. [۴]

با این حال در رازق و رزق و نعمت های خداوندی تردید می کند و شتابزده به بیگانگان دل می بندد و راه حلال و حرام را بر خود مشکوک می سازد، پس گرفتار آثار بد آن می شود.

ابوعبیده حذاء می گوید: به امام صادق علیه السلام عرض کردم: دعا کن که خداوند روزی مرا در دست بندگانش قرار ندهد. حضرت فرمود:

خداوند چنین کاری نمی کند؛ او روزی بندگان را در دست یکدیگر قرار داده است؛ اما از خدا بخواه که روزیت را در دست بندگان نیک خود قرار دهد که این از خوشبختی است. (۱) در زمینه خلقت انسان به کتاب های «فیزیولوژی انسان»، «آفرینش انسان»، «اولین دانشگاه و آخرین پیامبر» مراجعه نمایید، تا به مسئله خلقت سوئی، و تربیت جسم و جان که محصول عنایت و اراده اوست بیش از پیش آگاه شوید.

راز خلقت در کلام امام حسین علیه السلام

حضرت حسین علیه السلام در ابتدای دعای عرفه بدین گونه، راز خلقت را با اهل دل به میان می گذارد:

«تو در اول که من نابود بودم به من نعمت وجود بخشیدی، و مرا از خاک پست بیافریدی آنگاه (که در عالم نبات، و حیوان آوردی و از آن غذا و خون و نطفه ساختی) در صلب پدرانم جای دادی و از حوادث زمان و موانع دهر و اختلاف و تغییرات روزگاران (که همه مانع نعمت وجودم بودند) مرا محفوظ داشتی، تا آن که پی در پی از یکایک پشت پدرانم به رحم مادران انتقال یافتم، در آن ایام پیشین و دوران گذشته (همه گاه مرا محافظت کردی) و از آن جا که با من رأفت و مهربانی

ص: ۲۲۷

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۲۴۴/۵، باب ۲۳، ذیل حدیث ۱۰۸؛ تحف العقول: ۳۶۱. [۱]

داشتی و نظر لطف و احسان، مرا در دور سلطنت پیشوایان کفر و ضلالت که عهد تو را شکستند و رسولانت را تکذیب کردند به دنیا نیاوردی ولیکن زمانی به وجود آوردی که از برکت پیشوای توحید، خاتم پیامبرانت، مقام هدایت را که در علم ازلیت مقرر بود بر من میسر فرمودی و در این عصر هدایت مرا پرورش دادی، و از این پیش هم، پیوسته با من نیکویی و مهربانی کردی و به نعمت فراوانم متنعم ساختی تا آنگاه که آفرینشم را به مشیت خود از آب نطفه فرمودی، و در ظلمات سه گانه (بطن و مشیمه و رحم) در میان لحم و دم مسکن دادی، نه مرا از کیفیت خلقتم آگاه ساختی و نه کاری در آفرینشم به من واگذار کردی، تا آن که مرا به آن رتبه معرفت و هدایت علم ازلی با خلقت کامل و آراسته به دنیا آوردی و در گهواره که کودکی ناتوان بودم مرا از هر آسیب و خطر حفظ کردی، و از شیر مادر غذای گوارا روزیم نمودی، و قلوب دایگان را به من مهربان ساختی، مادران مهربان را برای محافظتم از آسیب جنّ و انس برگماشتی، و از عیب و نقصان خلقتم را پیراستی.

به هر حال بسی بلند مرتبه و خدای مهربانی، پس آنگاه که زبانم به سخن گشودی نعمت بی حدّت بر من تمام کردی، و در هر سال به تربیت فزون تر شدم و خلقتم مقام کمال یافت و قوای جسم و جانم به حدّ اعتدال رسید، پس حجت خود را بر من الزام نمودی، و معرفت خود را به قلبم الهام فرمودی، و در عجایب حکمت های خویش عاقلم را حیران ساختی، و مرا بیدار و هوشیار کردی تا در آسمان و زمین بدایع مخلوقات را مشاهده کنم، و مرا به یاد خود و شکر نعمت های بی حدّ خویش متذکر ساختی و طاعت و عبادت را بر من فرض نمودی، و فهم دانش و علوم و حقایق که پیامبرانت به وحی آوردند به من عطا فرمودی، و روح مرا برای پذیرفتن اسرار آمادگی دادی، و به سعه صدر، دریافتن مقام رضا و تسلیم را بر من آسان کردی.» (۱)

ص: ۲۲۸

تا جائی حضرت به دقایق و لطایف آفرینش بدن اشاره می فرماید، که انسان را در بهت و حیرت می برد.

من در ضمن تفسیر دعای پنجم، دربارهٔ عجایب خلقت مسائل مهمی را عنوان کرده، و در مجلدات دیگر در باب رزق و روزی مطالب مهمی را نگاشته، و به مسائل کلیدی برنامه های تربیتی اشاره داشته ام، در این جا نیازی به توضیح بیشتر نمی بینم، به همین خاطر به این چند سطر قناعت می کنم و جملات بعدی دعا را پی می گیرم.

بشارت به تائبان

آیات صریح قرآن مجید دلالت بر این معنای عظیم دارد که خداوند مهربان توبه تائبان و بازگشت عاصیان را می پذیرد. احدی با این بشارت فراوان کتاب حق، جا ندارد از رحمت الهی مأیوس و از پذیرش عذر و توبه اش ناامید گردد. چه سندی در این عالم هستی از قرآن مجید محکم تر، و کدام کتاب به حقایق و واقعیت های ملکی و ملکوتی از آن گویاتر است؟

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ» (۱)

آیا ندانسته اند که فقط خداست که از بندگانش توبه را می پذیرد.

وَ هُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ» (۲)

و اوست که توبه را از بندگانش می پذیرد و از گناهان درمی گذرد.

غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ» (۳)

ص: ۲۲۹

۱- (۱) - توبه (۹): ۱۰۴. [۱]

۲- (۲) - شوری (۴۲): ۲۵. [۲]

۳- (۳) - غافر (۴۰): ۳. [۳]

که آمرزنده گناه و پذیرنده توبه است.

اگر کسی در برابر بشارت های قرآن، در جهت این که حضرت محبوب پذیرنده توبه و عفو کننده سیئات است، به ناامیدی روی آورد و مأیوس از رحمت دوست شود و تصور کند که حضرت حق او را نمی بخشد و توبه و بازگشت تأثیری ندارد، به کفر گراییده و با قرآن مجید به معارضة برخاسته و از قبول برنامه های الهی سرباز زده و از دایره عبودیت و بندگی بیرون رفته است.

در تفسیر دعای شانزدهم و سی و یکم و سی و نهم، به مسئله گناه و راه علاج از معصیت، و توبه و بازگشت، و ارزش و قیمت تائب به طور مفصل اشاره شده است.

نگارا بی تو برگ جان که دارد سر کفر و غم ایمان که دارد

به امید وصال می دهم جان و گرنه طاقت هجران که دارد

غمت هر لحظه جانی خواهد از من چه انصاف است چندین جان که دارد

اگر عشق تو خون من نریزد غمت را هر شبی مهمان که دارد

نیاید جز خیالت در دل من بجز یوسف سر زندان که دارد

دل من با خیالت دوش می گفت که این درد مرا درمان که دارد

لب شیرین تو گفتا ز من پرس که من با تو بگویم کان که دارد

مرا گفتمی که فردا روز وصل است امید زیستن چندان که دارد

دلم در بند زلف توست ورنه سر سودای بی پایان که دارد

اگر لطف خیال تو نباشد عراقی را چنین حیران که دارد

(فخرالدین عراقی)

[فَلَوْ لَا الْمَوَاقِفُ الَّتِي أُؤَمِّلُ مِنْ عَفْوِكَ الَّتِي شَمِلَ كُلَّ شَيْءٍ لَأَلْقَيْتُ بِيَدِي وَ لَوْ أَنَّ أَحَدًا اسْتِطَاعَ الْهَرَبَ مِنْ رَبِّهِ لَكُنْتُ أَنَا أَحَقُّ بِالْهَرَبِ مِنْكَ وَ أَنْتَ لَا تَخْفَى عَلَيْكَ خَافِيَةٌ فِي الْأَرْضِ وَ لَا فِي السَّمَاءِ إِلَّا أَتَيْتَ بِهَا وَ كَفَى بِكَ جَازِيًا وَ كَفَى بِكَ حَسِيبًا]

و اگر نبود محل ها و جایگاه هایی که به عفو تو که فراگیر هر چیز است امید ببندم، خود را از دست می دادم، و از نجاتم مأیوس می شدم. اگر کسی می توانست از پروردگارش بگریزد، من به خاطر این همه گناهانم، برای این که دچار عذاب نشوم، به گریز از تو سزاوارتر بودم؛ تویی که نه در زمین و نه در آسمان، رازی از تو پوشیده نیست، و آن را در عرصه گاه قیامت حاضر می کنی، و همین بس که تو کیفر دهنده و حسابگر باشی که در کیفر و حساب، به افراد و اشخاص و آلات و ابزار نیاز نداری.

عفو حق

گذشت و عفو حضرت محبوب بر سر تمام موجودات هستی سایه دارد.

گناه هر چه باشد، پس از این که گناهکار از غفلت در آمد و در مدار بیداری قرار گرفت و به تناسب هر گناهش توبه ای بدرقه کرد، مثل این که نمازهای نخوانده را به دایره قضا کشید، مال حرام را به صاحبانش مسترد داشت، روزه های نگرفته را گرفت، رابطه خود را با گناهان شهوانی قطع کرد، برابر با بشارت حق در قرآن بدون

شک و شبهه در معرض عفو دوست قرار می گیرد و از رحمت واسعه اش بهره مند می گردد.

در ضمن تفسیر دعای سی و نهم که در طلب عفو بود مسائلی باز گو شد، در این جا نیاز به توضیح و تفسیر نیست، آنچه مهم است این است که به بیان حضرت سجّاد علیه السلام اگر تکیه گاهم به این عفو عالمگیر نبود، بدون تردید با این گناهان رسوا کننده از دست می رفتم، و اگر جای فرار بود پا به فرار می گذاشتم، ولی به قول امیر المؤمنین علیه السلام در دعای کمیل:

وَ لَا يُمَكِّنُ الْفَرَارُ مِنْ حُكُومَتِكَ. (۱)

و گریز از حکومت ممکن نیست.

مولای من اگر بنا به فرار باشد از گناهم به سوی عفو می گریزم، و از عصیانم به منطقه رحمت فرار می کنم.

محبوب من! از قلب امیدوارم با خبری، از آرزویم که چیزی جز عفو و رحمت نیست با خبری و می دانی که با این امید و آرزو به تو پناه آورده ام. ای عزیزی که چیزی در این عالم هستی، نه در غیب آن و نه در شهودش، از تو پنهان نیست.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ (۲)

یقیناً چیزی در زمین و در آسمان بر خدا پوشیده نیست .

رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعَلِنُ وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ (۳)

پروردگارا! یقیناً تو آنچه را ما پنهان می داریم و آنچه را آشکار می کنیم ،

ص: ۲۳۲

۱- (۱) - مصباح المتهدّج: ۸۴۵؛ إقبال الأعمال: ۷۰۷، دعای کمیل.

۲- (۲) - آل عمران (۳) : ۵. [۱]

۳- (۳) - ابراهیم (۱۴) : ۳۸. [۲]

می دانی و هیچ چیز در زمین و آسمان بر خدا پنهان نیست .

يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ ﴿١﴾

روزی که همه آنان آشکار می شوند ، [و] چیزی از آنان بر خدا پوشیده نمی ماند .

الهی! ای وجود مقدّسی که با قدرت قاهره ات آنچه را از دید انسان پوشیده مانده در صحرای قیامت جهت حسابرسی حاضر می نمایی و ریز و درشت عمل او را در برابر دیدگانش مجسم می نمایی و با عدل و دادت با مردم محشر معامله می کنی .

و نَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَّ اِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ اَتَيْنَا بِهَا وَّ كَفَىٰ بِنَا حَاسِبِينَ ﴿٢﴾

و ترازوهای عدالت را در روز قیامت می نهیم و به هیچ کس هیچ ستمی نمی شود ؛ و اگر [عمل خوب یا بد] هم وزن دانه خردلی باشد آن را [برای وزن کردن] می آوریم ، و کافی است که ما حسابگر باشیم .

يَا بُنَيَّ اِنَّهَا اِنْ تَكَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ اَوْ فِي السَّمَوَاتِ اَوْ فِي الْاَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿٣﴾

پسرکم ! اگر عمل هم وزن دانه خردلی و در درون سنگی یا در آسمان ها یا در دل زمین باشد ، خدا آن را [در قیامت برای حسابرسی] می آورد ؛ یقیناً خدا لطیف و آگاه است .

ص: ۲۳۳

۱- (۱) - غافر (۴۰) : ۱۶ . [۱]

۲- (۲) - انبیاء (۲۱) : ۴۷ . [۲]

۳- (۳) - لقمان (۳۱) : ۱۶ . [۳]

به ملک صبر و قناعت یگانه سلطان باش طمع مدار ز اهریمنان سلیمان باش

ز آتش غضب و آب کبر و باد غرور بپوش دیده و با خاک راه یکسان باش

به همت قوی و کارهای شایسته برای مردم عالم مثال و میزان باش

اگر ز گردش ایام ایمنی خواهی به درد مردم درمانده عین درمان باش

تو را ز تربیت جسم حاصلی نبود به فکر تربیت و پروریدن جان باش

مشو فکار از این روزگار ناهموار برای پست و بلند زمانه سوهان باش

اگر مطیع رسول خدا نمی باشی تو را به جان علی پس مطیع وجدان باش

چنانکه فکر زمستان کنی به تابستان به کار خویش دمی هم به فکر پایان باش

به باغ علم و ادب آشیان گزین رنجی میان اهل سخن بلبل خوش الحان باش

(رنجی)

ارزش توبه در دنیا

اشاره

حکایت توبه و ندامت انسان، یک قدمت تاریخی طولانی از آغاز ظهور آدم و حوا علیهما السلام بر عرصه گیتی دارد. او و همسرش به خاطر یک خطای غفلت آمیز که از سوی ابلیس به آنان وسوسه شد به حسرت و محرومیت از بهشت و بهره های معنوی گرفتار شدند و پشیمانی عجیبی وجودشان را فرا گرفت.

حضرت علی علیه السلام حقیقت ماجرا را چنین شرح می فرماید:

ثُمَّ اسِيكُنْ سُبْحَانَكَ اَدَمَ دَارًا اَرْعَدَ فِيهَا عَيْشَتَهُ وَ اَمِنَ فِيهَا مَحَلَّتَهُ وَ حَيَّرَهُ ابْلِيسَ وَ عَدَاوَتَهُ. فَاعْتَرَّهُ عَدُوُّهُ نَفَاسَهُ عَلَيْهِ بِدَارِ الْمَقَامِ وَ مُرَافَقِهِ الْاَبْرَارِ فَبَاعَ الْيَقِيْنَ بِسَهْكَهٖ، وَ الْعَزِيْمَةَ بِوَهْنِهِ وَ اسْتَبَدَلَ بِالْجَدَلِ وَجَلًا وَ بِالْاَغْتِرَارِ نَدْمًا ثُمَّ بَسَطَ اللّٰهُ سُبْحَانَكَ لَهُ فِي تَوْبَتِهِ وَ لَقَّاهُ كَلِمَةً رَّحْمَتِهِ وَ وَعَدَهُ الْمَرَدَّ اِلَى جَنَّتِهِ فَاهْبِطْهُ اِلَى دَارِ الْبَلِيَّةِ

آن گاه آدم را در سرایی که عیشش بی زحمت در اختیار بود ساکن کرد، و جایگاهش را به امتیت آراست، و او را از ابلیس و دشمنی او ترساند. اما دشمنش به جایگاه زیبای او و همنشینی اش با نیکان رشک برد و او را بفریفت. آدم (به وسوسه دشمن) یقین را به تردید، و عزم محکم را به دو دلی، و شادی را به ترس جابجا کرد، و ندامت را به خاطر فریب خوردن به جان خرید. آن گاه خداوند سبحان در توبه را به رویش گشود و کلمه رحمت را به او تلقین کرد، و بازگشت به بهشت را به او وعده داد، سپس او را به این دنیا که محل آزمایش و ازدیاد نسل است فرود آورد.

از مسائل مهمی که در برنامه تربیتی انسان پدید می آید؛ احساس گناه و نافرمانی بر اثر اندیشه و کردار خلاف و ناپسند گذشته است. به ویژه اگر گناه سنگین و بزرگ باشد، که تأثیر آن در ذهن انسان به عذاب وجدانی تبدیل می شود. و روح را بسیار آزار و رنج می دهد.

آدم اگر بخواهد مسیر خود را در دنیا به سوی پاکی و پرهیزکاری دگرگون سازد و به راه حق بازگردد، باید مسئولیت سنگینی را به عهده گیرد و از گذشته خود برهد.

این تفکر مانند کابوسی ترسناک بر روح او سایه می افکند و بر سر دو راهی انتخاب قرار می گیرد. گاهی در این لحظه حساس ناگهان عنایت غیبی و لطف خدایی حال او را فرا می گیرد و نوری در قلب او می افکند و دگرگونی اساسی در وجودش پدید

ص: ۲۳۵

می آورد. این بازگشت به فطرت توحیدی را توبه یا انابه نامیده اند و برخی از علمای فرزانه، توبه را ترک گناه و پشیمانی از آن و بازگشت به سوی خدا و انابه را دست کشیدن از غیر خداوند و بازگشت با تمام وجود و حقیقت به سوی حق تعالی می دانند و چنانچه با استغفار و توبه واقعی همراه گردد از توبه برتر است.

توبه نصوح

از این مراد و مطالبی که گذشت در قرآن مجید به توبه نصوح تعبیر شده است که خداوند به مؤمنان در این باره می فرماید:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يَوْمَ لَمْ يُخْزِ اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا آتِنَا لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾

ای مؤمنان! به پیشگاه خدا توبه کنید، توبه ای خالص [که شما را از بازگشت به گناه بازدارد]؛ امید است پروردگارتان گناهانتان را از شما محو کند و شما را به بهشت هایی که از زیر [درختان] آن نهرها جاری است، در آورد، در آن روزی که خدا پیامبر و کسانی که با او ایمان آورده اند، خوار نمی کند، نورشان پیشاپیش آنان و از سوی راستشان شتابان حرکت می کند، می گویند: پروردگارا! نور ما را برای ما کامل کن و ما را بیمارز که تو بر هر کاری توانایی.

دانشمندان بر پایه معانی گوناگون نصوح؛ تفاسیر بسیاری برای این لغت بیان کرده اند. از مجموعه دیدگاه ها به دست می آید که:

توبه نصوح توبه ای است که باید خالص و حقیقی و محکم بوده و به تعبیر

ص: ۲۳۶

روایات معصومین علیهم السلام بدون بازگشت به گناه باشد و باطن انسان از ظاهر او بهتر گردد.

توفیق دستیابی به چنین بازگشتی در دنیا، نصیب برخی از گناهکاران شده است.

آنان که در یک لحظه سرنوشت ساز متحوّل شده و به راه حق بازگشته اند.

حکایت توبه فضیل بن عیاض، بهلول تباش، معاذ بن جبل، ثعلبه بن عبدالرحمن، بشر حافی، شعوانه و... و بسیاری دیگر که نامشان در تاریخ از زمره عرفا و اولیای الهی ثبت گردیده است.

و گاهی چه بسا او را از تغییر برنامه زندگی و گرایش به هدایت و پاکی باز می دارد و ندایی از درون به او می گوید: توبه چه سودی دارد به کارت ادامه بده.

زنجیر اعمال آلوده به گناه همچو دامی بر سر راه قرار می گیرد و دست و پا را چنان می بندد که اندیشه بازگشت را تیره می سازد و رنگ سیاه گناه بر دل می نشیند.

گروهی از آدمیان ساعت ها بر سر دو راهی ها ماندند و به تفکر در سرانجام کار پرداختند، اما در اثر وسوسه ها و آرزوهای خیالی و پوچ شیطانی، بدون مشورت و راهنمایی از خیراندیشان به هلاکت رسیدند، از این دسته: مشرکان و کافران و ستمگران و منافقان و جاهلانی هستند که در راه انتخاب دنیا و آخرت؛ لذت های زودگذر دنیا را برگزیدند و انسان های زیادی را هم گمراه کردند.

نمونه بارز این حالت، ماجرای عمر بن سعد در کربلا است. وقتی پیشنهاد سرلشگری از سوی عیدالله بن زیاد به او داده شد بر سر دوراهی عزت و ذلت درماند و یک شبانه روز در اندیشه فرو رفت و سرانجام با این توجیه نفسانی که امام حسین علیه السلام را می کشم و بعد توبه می کنم به سرزمین کربلا روانه شد و آن فاجعه بزرگ را پدید آورد ولی هرگز به آرزوها و توفیق توبه دست نیافت و با حسرت و خسارت دنیایی و آخرتی به جهنم رفت.

بنابراین؛ هر انسانی در دنیا موفق به توبه و انابه نمی شود؛ زیرا باید پایه و شالوده

انقلاب درونی او، به طور حقیقی فراهم شود تا توفیق بازگشت را بیابد.

توبه و نماز غفيله

در تاریخ آورده اند که: روزی یزید بن معاویه به امام سجّاد علیه السلام گفت: ای علی بن الحسین علیه السلام! اگر من توبه کنم توبه من پذیرفته می شود؟

حضرت فرمود: اگر در پس نماز مغرب نافله غفيله را بخوانی بخشیده می شوی!

حضرت زینب علیها السلام در آن مجلس عرض کرد: ای پسر برادرم چه می گویی؟! او قاتل حسین بن علی علیه السلام است. امام سجّاد علیه السلام فرمود: بله، اما او موفّق به خواندن آن نافله نمی شود. (۱) یعنی توفیق راهیابی پیدا نمی کند چه رسد که توبه کند.

امام سجّاد علیه السلام دلیل چنین بی توفیقی را در مناجات خویش بیان نموده و می فرماید: گناه سه خسارت سنگین به بار می آورد:

الف - أَلْبَسْتَنِي الْخَطَايَا تَوْبَ مَدَلَّتِي.

خدایا! گناهان بر من لباس خواری پوشانده.

گناه انسان را در نزد پروردگار بسیار خوار و پست و بی ارزش می کند و لباس ذلّت بر جان با ارزش انسان می پوشاند و توبه به انسان شخصیت و عزّت می دهد.

ب - وَ جَلَّلَنِي التَّبَاعُدُ مِنْكَ لِبَاسَ مَسْكَنَتِي.

دوری از تو جامه درماندگی بر تنم پیچیده.

گناه انسان را به تدریج از حضرت دوست دور می سازد، تا جایی که او را از هر عبادتی و خدمتی محروم می سازد و با ادامه جدایی، او را به حیوانی پست تبدیل می کند. توبه به ارتباط با دوست حقیقی جلوه ربوبی می دهد.

ص: ۲۳۸

۱- (۱) - به نقل از سخنرانی آیت الله حاج شیخ احمد مجتهدی تهرانی.

ج - وَ أَمَاتَ قَلْبِي عَظِيمَ جِنَايَتِي فَأُحْيِهِ بِتَوْبِهِ مِنْكَ. (۱)

بزرگی جنایتم دلم را میرانده پس آن را با توبه به در گاهت زنده کن.

گناه، سبب مرگ قلب گشته و دل انسان به مرده متحرکی تبدیل می شود. قیافه، صورت آدمیزاد است ولی دل او قلب حیوان است. این دل مردگی خسارت گناه است. حتی گناه توانایی دارد که همه جان و روح را فرا بگیرد.

قرآن کریم گناه را عامل کور شدن قلب می داند که ادامه آن انسان را دچار شک و ریب می کند و سرانجام از آیات انفسی و آیات آفاقی محروم می گردد.

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ * كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ * ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ (۲)

این چنین نیست که می گویند، بلکه گناهایی که همواره مرتکب شده اند بر دل هایشان چرک و زنگار بسته است [که حقایق را افسانه می پندارند.] * این چنین نیست که آنان می پندارند، بلکه اینان در آن روز از پروردگارشان محجوب اند. * سپس آنان بی تردید وارد دوزخ می شوند.

و از آیات دیگر استفاده می شود، اعمال زشت انسان چون غباری بر صفحه دل نقش می بندد و آن را تیره می سازد و مانع ادراک حقایق می شود.

در دعای سحر ابو حمزه ثمالی، از امام سجّاد علیه السلام نقل شده است:

وَ إِنَّ الرَّاحِلَ إِلَيْكَ قَرِيبُ الْمَسَافَةِ وَ أَنَّكَ لَا تَحْجُبُ عَنْ خَلْقِكَ وَ لَكِنْ تَحْجُبُهُمُ الْأَعْمَالُ السَّيِّئَةُ دُونَكَ. (۳)

ص: ۲۳۹

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۱۴۲/۹۱، باب ۲۳؛ [۱] المناجات الخمس عشرة، مناجاة التائبين ليوم الجمعة.

۲- (۲) - مطففين (۸۳): ۱۴ - ۱۶. [۲]

۳- (۳) - بحار الأنوار: ۸۲/۹۵، باب ۶، حدیث ۲؛ [۳] إقبال الأعمال: ۶۸.

همانا مسافر به سوی تو مسافتش نزدیک است و تو از آفریدگانت هرگز در پرده نیستی، جز اینکه کردار زشتشان آنان را از تو محجوب نماید.

توبهٔ جان و دل را زنده می سازد و راه نجات را هموار می سازد. قرآن درهای لطف و رحمت را بر روی هر انسانی با هر مقامی و با هر شرائطی باز می گذارد. روشن است که دعوت به بازگشت به سوی رحمت الهی نمی تواند بدون قید و شرط باشد؛ زیرا او حکیم و خبیر است که کار بی حساب نمی کند اگر آغوش رحمتش را به روی همه گشوده و پیوسته آنها را به سوی خود فرامی خواند، به یقین آمادگی هایی در بندگان نیز فراهم است.

بنابراین باید نخست دگرگونی بنیادی در وجود انسان نمایان شود؛ سپس پایه های ایمان و اعتقادات فروریخته در اثر گناه، نوسازی می گردد. و آنگاه ناتوانی های روحی و ضعف های اخلاقی را جبران می نماید.

تفسیری بر آیه شریفه

از این رو در آیه ای پر از رحمت و مغفرت و لطف و مهربانی فرموده است:

قُلْ يٰعِبَادِيَ الَّذِينَ اسْرَفُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ لَاتُغْنُوْا مِنْ رَّحْمَةِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوْبَ جَمِيْعًا اِنَّهٗ هُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ﴿١﴾

بگو: ای بندگان من که [با ارتکاب گناه] بر خود زیاده روی کردید! از رحمت خدا نومید نشوید، یقیناً خدا همه گناهان را می آمرزد؛ زیرا او بسیار آمرزنده و مهربان است.

ص: ۲۴۰

آیه فوق به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله خطاب می کند ولی مقصود انسان است. و بنابر روایات و تفاسیر معصومین این آیه از امید بخش ترین آیات قرآن است (۱)؛ زیرا در آن رحمت حق بر غضب او مقدم است و گستره فیض و رحمت او بر موجودی محدود نیست و از این که کلمه

«رحمه» به

«الله» اضافه شده است، در تک تک واژه های آیه لطف و مهر نهفته است؛ آیه به طور کلی تشویق به بازگشت به سوی خداست.

آغاز آیه با ندای یَعْبَادِی ای بندگان من شروع می شود، حتی کافران را هم فرا می گیرد؛ زیرا خداوند، خویش را مولای همه بندگان و سزاوار دریافت رحمت می داند. و حق مولا بر عبد این است که او را عبادت و اطاعت نماید. پیام بشارت پروردگار با زبان گرم و نرم به بندگان امید می دهد تا آنان خجالت نکشند. از این رو با اینکه خطاب آیه به گناهکاران و خطاکاران است و چون خداوند هدایت و توبه بندگان را دوست می دارد و بندگی آنان را می خواهد؛ مانند پدری نیست که از رفتار فرزندش ناامید باشد و بگوید: تو فرزند من نیستی، یا ای نادان برو آدم شو! پس بدون خطاب تند ای گناهکاران یا طغیانگران و... می فرماید: ای بندگانم! که بر نفس خود زیاده روی کرده اید، از لطف و و گذشت من ناامید نشوید، بیایید همه را می بخشم.

چقدر زیبا در این آیه، محبت و مهربانی و بزرگواری به کار رفته که هر دل سنگ صفتی را آب می کند. سپس در ادامه خطاب می فرماید: اَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ ای کسانی که زیاده روی بر نفس کرده اید، نمی فرماید:

«ظَلَمُوا» یا

«أَخْطَأُوا» یا

«عَصُوا» یا

«طَغُوا». ای ستمگران! ای خطاکاران! ای نافرمایان! و... یا با خطاب زنده بفرماید:

ای جانوران! ای خائنان! ای آدمکشان! چون با آن ندای بندگان من نمی سازد و مناسب دعوت به توبه نیست.

ص: ۲۴۱

۱- (۱) - مجمع البیان فی تفسیر القرآن: ۴۰۷/۸، تفسیر نور الثقلین: ۴۹۱/۴، حدیث ۷۳؛ کنز العمال: ۴۹۲/۲، حدیث ۴۵۸۱.

راغب در معنای لغت اسراف می نویسد:

اسراف در لغت: به معنای تجاوز از حدّ هر عملی است که انسانی مرتکب می شود. (۱) در اینجا اسراف در نفس و جان است یعنی انسان در بهره گیری از استعداد و ظرفیت های وجودی خود دچار نوعی تندروی یا زیاده خواهی می شود و از جاده میانه رو بیرون می رود.

با قید عَلَى أَنْفُسِهِمْ اراده می فرماید: گناه اسراف بر نفس است و اثر گناهانِ آدمی به خودش باز می گردد و ضرری برای خداوند ندارد. خداوند حکیم در حقیقت از اسراف بر نفس؛ جنایت یا خیانت و معنای قریب به آن اراده فرموده است. و این کلمه خفیف ترین کلامی است که جنبه محبت و دلسوزی دارد که در امانت خداوند خیانت نکنید و شئون انسانیّت را به بازی نگیرید.

در سیاق آیه، تعدی بر نفس و جنایت بر آن عمومیت دارد و هر گناهی مانند شرک و قتل و دروغ و... و گناهان بزرگ و کوچک را شامل می شود و اختصاص به مؤمنان و مسلمانان هم ندارد.

بعد می فرماید: لَاتَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ قنوط یأس از خیر و رحمت اوست.

مراد از رحمت در آیه شریفه مغفرت است؛ زیرا رحمت مربوط به آخرت است نه دنیا و آخرت، ولی به قرینه جمله بعدی که می فرماید: يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا مغفرت در دنیاست و هیچگاه در رحمت و غفران الهی بسته نمی شود و ارزش توبه در دنیا آشکار می گردد هر چند گنهکار پلیدترین و حیوان ترین آدمیان باشد.

اگر حال بسیاری از مجرمان تاریخ را ببینید که بعد از ارتکاب گناهان کبیره چنان ناراحت و پشیمان می شوند که باور نمی کنند راه بازگشتی به روی آنها باز باشد و آنچنان خود را آلوده می دانند و بارها و بارها هم تکرار می کنند و صدبار توبه را

ص: ۲۴۲

می شکنند، که با هیچ آبی قابل شستشو نیستند، ولی این آیه به همه آنان نوید می دهد راه به روی همه باز است.

در تفاسیر و منابع معتبر از مصداق های بارز این آیه، وحشی جنایتکار، قاتل حمزه سیدالشهدا است که به دستور هند، زن ابوسفیان جگر حمزه را بیرون آورد و به دندان کشید. هنگامی که خواست مسلمان شود به نزد رسول الله صلی الله علیه و آله رفت و اسلام اختیار کرد و از کرده خویش توبه نمود، حضرت او را با آغوش باز پذیرفت و توبه اش را قبول کرد ولی حضرت به خاطر اندوه جانگداز عمویش حمزه به او فرمود: از جلوی چشم من برو یا هرگز با من رو به رو مشو، که من نمی توانم تو را ببینم. از این رو وحشی به شام رفت و در اثر میگساری از دنیا رفت. (۱)

حکایت بهلول نباش

و همچنین در برخی از تفاسیر قرآن، داستان بهلول نباش را برای شأن نزول این آیه نقل کرده اند که چکیده آن به شرح زیر است:

«روزی جوانی گریان خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله رسید. او در حالی که به شدت ناراحت بود گفت: از خشم خدا می ترسم حضرت فرمود: آیا شرک آورده ای؟ گفت:

نه، فرمود: آیا به حرام کسی را کشته ای؟ گفت: نه، فرمود: اگر گناهانت همانند کوه ها بزرگ باشد باز خداوند آنها را می بخشد.

جوان گفت: گناه من از آسمان و زمین و عرش و کرسی بزرگتر است. فرمود:

گناهت از خدا هم بزرگ تر است. او گفت: نه، خدا از همه چیز برتر است. فرمود: برو که خدای متعال گناه بزرگ را می آمرزد. سپس فرمود: حال گناه تو چیست؟ گفت: ای رسول خدا صلی الله علیه و آله از روی شما شرم دارم که بازگو کنم، ولی حکایت من از این قرار است که هفت سال نبش قبر می کردم و کفن های مردگان را بر می داشتم تا اینکه

ص: ۲۴۳

۱- (۱) - مجمع البیان فی تفسیر القرآن: ۴۰۸/۸، [۱] ذیل آیه ۵۳ سوره زمر؛ سعد السعود: ۲۱۱.

روزی به هنگام نبش قبر به جسد دختری از انصار برخورد کردم بعد از آنکه او را برهنه کردم شیطان مرا وسوسه کرد و با مرده او زنا کردم و ناگهان ندایی شنیدم که گفت: وای بر تو از آتش...

هنگامی که سخن به اینجا رسید پیامبر صلی الله علیه و آله سخت برآشفته و فرمود: این فاسق را بیرون کنید. تو چقدر به دوزخ نزدیک هستی.

جوان بیرون آمد و سخت گریه کرد و سر به بیابان گذاشت و می گفت: ای خدای محمد صلی الله علیه و آله اگر توبه مرا می پذیری پیامبرت را از آن باخبر کن و گرنه آتش از آسمان بفرست و مرا بسوزان و از کیفر سوزان آخرت راحت کن، در اینجا بیک وحی بر حضرت نازل شد و آیه قُلْ يٰعِبَادِيَ الَّذِينَ... را بر آن حضرت قرائت نمود.

و به نقل دیگری پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در حالی که تبسم بر لب داشت، آیاتی را تلاوت کرد و به اصحاب فرمود: کیست که مکان جوان را به ما نشان دهد؟

حضرت به همراه یارانش، بهلول را در بین صخره ها یافتند و پیامبر صلی الله علیه و آله خاک ها را از سر و روی او پاک نمود و فرمود: ای بهلول! بشارت باد تو را که از آزاد شدگان آتش هستی. و به اصحاب خویش فرمود: اینگونه گناهان را جبران کنید چنان که این جوان جبران نمود. [\(۱\)](#) سپس می فرماید: إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعاً

خداوند در آیه فوق با چند واژه لاتقنطوا، يغفر، جميعا، غفور، رحيم بر لطف و امیدواری به خود تأکید فرموده است. حرف ال بر ذنوب هم هر گناهی را که درباره شکستن حدود و تجاوز به حریم حق باشد را شامل می شود. و کلمه جميعاً این توسعه را می فهماند که محدودیت در بخشش نیست و دریای رحمت پروردگار مواج است.

ص: ۲۴۴

۱- (۱) - روض الجنان و روح الجنان، ابوالفتوح رازی: ۳۳۸/۱۶؛ التفسیر الکبیر، فخر رازی: ۴/۲۷؛ بحار الأنوار: ۲۳/۶، باب ۲۰، حدیث ۲۶؛ الأمالی، شیخ صدوق: ۴۲، حدیث ۳. [۱]

البته بر اساس روایات ما مسأله حق الناس در اینجا مطرح نیست؛ زیرا خداوند در دنیا و آخرت آثار و واجباتی بر حقوق مردم قرار داده است که در محاکمه قیامت حسابرسی می کند و همچنین پذیرش لطف و آمرزش خداوند، به شرط توبه و عمل صالح است که در سوره فرقان می فرماید:

إِلَّا مَنْ تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا (۱)

مگر آنان که توبه کنند و ایمان آورند و کار شایسته انجام دهند، که خدا بدی هایشان را به خوبی ها تبدیل می کند؛ و خدا بسیار آمرزنده و مهربان است.

اگر توبه و کار نیک کنند خداوند هم گناهان آنان را به نیکی ها تبدیل می کند و گرنه در قیامت هیچ توبه ای اثر ندارد و انسان به صورت آدمیزاد محشور نمی شود.

پس مراد آیه که می فرماید: خداوند همه گناهان را می بخشد آن نیست که انسان گناه کند و بگوید خدا می آمرزد، بلکه مقصود این است که: گناهان هر قدر بزرگ باشد سزاوار آمرزیدن است، پس نباید از رحمت خدا ناامید بود.

شاهد بر این مطلب دو اسم از اسمای حسنی الهی با نام غفور و رحیم در کنار نام الله است که تأکید بر این می باشد که من بخشنده و مهربانم و خود بند گانم را می بخشم.

اسباب مغفرت و آمرزش

نکته مهمی که در آیه **يُغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا** نهفته است این که آمرزش و مغفرت همه گناهان از سوی خداوند سبب و دلیل می خواهد؛ سبب آن چیست؟

ص: ۲۴۵

دانشمندان و مفسران قرآن گفته اند:

سبب مغفرت دو چیز است:

۱- شفاعت ۲- توبه

شفاعت شامل شرک نمی شود؛ زیرا به دلیل آیه شریفه:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا (۱)

مسلماً خدا این را که به او شرک آورده شود نمی آمرزد، و فروتر از آن را برای هر که بخواهد می آمرزد. و هر که به خدا شرک ورزد، یقیناً به گمراهی بسیار دوری دچار شده است.

ناظر به شفاعت انسان است و مسأله شرک را نمی گیرد؛ زیرا شرک ورزیدن سبب انکار صفات ذاتی و فعلی ذات پروردگار می شود و حقوق خداوند بر بندگان را نابود می سازد. البته پس از قرائتی و اختلافی که مفسران پیرامون آیه فوق دارند این مطلب به دست می آید.

بعضی گفته اند:

عموم مغفرت، مقید به غیر شرک و گناهانی است که خداوند وعده عذاب و آتش داده است. ولی توبه قیدی ندارد که باید به طور کلی از هر نوع گناه توبه نمود. (۲) ارزش حقیقی توبه تنها در حیات دنیاست و در هنگام مرگ و قیامت فایده و سودی ندارد؛ زیرا کسی که آثار گناه و کیفر و آتش را می بیند، به ناچار به طلب آمرزش و توبه روی می آورد تا از دام عذاب خلاصی پیدا کند.

ص: ۲۴۶

۱- (۱) - نساء (۴): ۱۱۶. [۱]

۲- (۲) - تفسیر نمونه: ۴۹۸/۱۹ - ۵۰۸؛ [۲] تفسیر المیزان: ۲۷۸/۱۷ - ۲۸۰، ذیل آیه ۵۳ سوره زمر.

از آیات و روایات استفاده می شود، توبه پیش از فرارسیدن مرگ پذیرفته می شود ولی به هنگام دیدن نشانه های مرگ توبه قبول نمی شود.

خداوند سبحان درباره چنین توبه ای می فرماید:

« وَلَيْسَ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ اللَّهَ وَلَمَّا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كَفَارًا أُولَٰئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا » (۱)

و برای کسانی که پیوسته کارهای زشت مرتکب می شوند، تا زمانی که مرگ یکی از آنان فرا رسد [و در آن لحظه که تمام فرصت ها از دست رفته] گوید: اکنون توبه کردم. و نیز برای آنان که در حال کفر از دنیا می روند، توبه نیست. اینانند که عذابی دردناک برای آنان آماده کرده ایم.

ولی در آیه قبل از این می فرماید:

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهْلَةٍ ثُمَّ يُتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَٰئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا (۲)

بی تردید توبه نزد خدا فقط برای کسانی است که از روی نادانی مرتکب کار زشت می شوند، سپس به زودی توبه می کنند؛ اینانند که خدا توبه آنان را می پذیرد، و خدا همواره دانا و حکیم است.

روشن است که مقصود خداوند از *يُتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ* این است که: خطاکار در دار دنیا به زودی بازگردد نه همه را به آخر و آخرت بگذارد، تا در لحظه های واپسین تسلیم حق شود؛ این دو رویی و فریب است.

ص: ۲۴۷

۱- (۱) - نساء (۴) : ۱۸. [۱]

۲- (۲) - نساء (۴) : ۱۷. [۲]

در داستان غرق شدن فرعون در دریا آمده است:

لحظه ای که امواج دریا فرعون را به کام مرگ کشید گفت: به خدایی که بنی اسرائیل به او ایمان آورده اند ایمان آوردم و من از تسلیم شدگان هستم، سپس خطابی قهرآمیز از سوی حق شنید که فرمود: آیا اکنون توبه می کنی در حالی که از پیش عصیان می کردی و از مفسدان بودی؟! ^(۱) پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله در این زمینه می فرماید:

هر کس پیش از آن که مرگ را مشاهده کند توبه نماید؛ توبه اش پذیرفته می شود. ^(۲) دلیل پذیرفته شدن توبه تا پیش از مرگ این است که: توبه در حال مرگ نوعی پشیمانی ناخواسته است. زمانی که گنهکاران به خاطر ترس از کیفر الهی به آن روی می آورند، حالتی است که از بیرون بر آنان تحمیل شده است و هیچ ارتباطی به انقلاب درونی و طهارت نفس و پاکی روح آنان ندارد. بنابراین ردّ توبه از جانب خداوند غفّار در لحظه مرگ از روی بخل نیست، بلکه به خاطر راست نبودن توبه انسان در آن وضعیت ویژه است.

و اما توبه در قیامت تأثیری ندارد؛ زیرا در عرصه قیامت انقلاب درونی و تکلیف و شریعت برداشته شده است و همه درون ها و قصدها آشکار گشته است و مفهومی برای توبه نمی ماند. پس بازگشت به دنیا و پشیمانی و جبران هم وجود ندارد تا توبه معنا پیدا کند.

ص: ۲۴۸

۱- (۱) - اشاره است به سوره یونس (۱۰) : ۹۰ - ۹۱.

۲- (۲) - الکافی: ۴۴۰/۲، حدیث ۲؛ [۱] بحار الأنوار: ۱۹/۶، باب ۲۰، حدیث ۴ - ۵.

شهید مطهری در این زمینه می گوید:

«انسان پس از آن که از دنیا رفت، نظام زندگی اش به کلی تغییر می کند و عوض می شود و امکان ندارد، کوچکترین استفاده ای از نظاماتی که در این دنیا هست بکند. عمل و توبه، پیشروی و پسروی، بالا رفتن و پایین رفتن و تغییر مسیر و جهت دادن، همه مال این دنیاست.

این کلام امام علی علیه السلام است:

إِنَّ الْيَوْمَ عَمَلٌ وَلَا حِسَابٌ وَ غَدًا حِسَابٌ وَلَا عَمَلٌ. (۱)

به درستی که امروز زمان عمل است و بازخواستی نیست و فردا روز بازخواست است و عملی در آن میسر نمی باشد.

و توبه آن وقت است که یک انقلاب درونی در وجود انسان پیدا می شود چون در آن دنیا هم انسان همه چیز را معاینه کرده و می بیند. در آنجا که ادعای توبه می کند و بگوید: خدایا! پشیمانم. آن اظهار پشیمانی انقلاب مقدس درونی نیست، انقلاب آزاد نیست، پس علت این که در لحظات آخر، در حال معاینه آن دنیا، توبه انسان مقبول نیست، این است که توبه نیست نه این که توبه هست و مقبول نیست، اصلاً توبه نیست.» (۲) نکته مهمی که از نوشته شهید مطهری برداشت می شود این است که: تا انسان تکلیف دارد، توبه اش صحیح است. هر گاه تکلیف از مکلف برداشته شد، توبه صحیح نمی باشد.

پس از مرگ چه در برزخ و چه در آخرت، نظام تکلیف و تکوین و هستی در هم

ص: ۲۴۹

۱- (۱) - نهج البلاغه: خطبه ۴۲؛ [۱] غرر الحکم: ۱۴۸، حدیث ۲۶۹۵.

۲- (۲) - گفتار معنوی، مرتضی مطهری: ۱۴۰ - ۱۴۱؛ آزادی معنوی: ۶۴ - ۶۷.

ریخته است. گناهکاری که پس از مرگ از کار خود پشیمان می گردد مانند مجرمی است که وقتی چشمان او به چوبه دار می افتد و طناب دار را بر گلوی خود احساس می کند ناگهان از کرده خویش پشیمان می شود. این پشیمانی، فضیلت و افتخار و رشد و تکامل برای انسان ندارد. پس چنین توبه ای از ریشه بی ارزش و فایده است.

بنابراین خداوند متعال در پاسخ مجرمان که در جهنم می گویند: خدایا! بدبختی بر ما چیره گشت ما را به دنیا بازگردان، می فرماید:

قَالَ اخْسُوا فِيهَا وَ لَا تُكَلِّمُونِ ﴿١﴾

[خدا] می گوید: [ای سگان!] در دوزخ گم شوید و با من سخن مگویید!

به زبان عامیانه یعنی ای مسخره کنندگان! بروید خفه شوید حالا بیدار شدید و درخواست عفو و گذشت می کنید، اینجا جای حساب و کتاب است. امور دنیا و سرگرمی ها و آرزوها، انسان را به آن افسون ها و ندامت ها می کشاند.

در حدیثی پرمغز و تکان دهنده از امام صادق علیه السلام نقل گردیده است که آیه:

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَتَفَعَرُوا لِدُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرِ الدُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٢﴾

و آنان که چون کار زشتی مرتکب شوند یا بر خود ستم ورزند، خدا را یاد کنند و برای گناهانشان آمرزش خواهند؛ و چه کسی جز خدا گناهان را می آمرزد؟ و دانسته و آگاهانه بر آنچه مرتکب شده اند، پافشاری نمی کنند.

ص: ۲۵۰

۱- (۱) - مؤمنون (۲۳): ۱۰۸.

۲- (۲) - آل عمران (۳): ۱۳۵. [۱]

هنگامی که آیه توبه نازل شد ابلیس بالای کوه ثور در مکه رفت و با صدای بلند فریاد کشید و سران لشکرش را فراخواند. آنان گفتند: ای سرور ما! چه شده است که ما را فراخوانده ای؟! ابلیس گفت: آیه ای نازل شده (که پشت مرا می لرزاند و مایه نجات بشر است) چه کسی می تواند با آن مقابله کند؟

یکی از شیاطین گفت: من می توانم با نقشه ام چنین و چنان کنم. ابلیس طرح او را نپذیرفت! دیگری برخاست و نقشه خود را ارایه کرد باز هم نپذیرفت. سپس شیطانی به نام خناس ایستاد و گفت: من از عهده آن برمی آیم. ابلیس گفت: از چه راهی؟ خناس گفت: آنان را با وعده ها و آرزوها سرگرم می کنم تا آلوده به گناه شوند و هنگامی که مرتکب گناه شدند، توبه و استغفار را از یادشان می برم. ابلیس گفت:

تو می توانی از عهده این کار برآیی. این مأموریت را تا قیامت به تو سپردم. (۱) از این رو خداوند رحیم در سوره ناس سه مرتبه با ذکر ربوبیت و مالکیت و الوهیت، خود را واسطه نجات و پناهندگی از شر شیطان خناس قرار می دهد تا مردم از وسوسه های او در امان بمانند.

ص: ۲۵۱

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۱۹۷/۶۰، باب ۳، حدیث ۶؛ روضه الواعظین: ۴۷۹/۲. [۱]

[«۴»اللَّهُمَّ إِنَّكَ طَالِبِي إِنَّ أَنَا هَرَبْتُ وَ مُدْرِكِي إِنَّ أَنَا فَرَرْتُ فَهَذَا بَيْنَ يَدَيْكَ خَاضِعٌ ذَلِيلٌ رَاغِمٌ إِنَّ تُعَذِّبْنِي فَإِنِّي لِدَلِيكَ أَهْلٌ وَ هُوَ - يَا رَبِّ - مِنْكَ عَدْلٌ وَ إِنَّ تَعْفُ عَنِّي فَقَدِيمًا شَمَلْنِي عَفْوُكَ وَ أَلْبَسْتَنِي عَافِيَتَكَ]

خدایا! تو خواستار و جوینده منی اگر بگریزم، و تو دریابنده منی، اگر فرار کنم. اینک منم که در برابرت قرار دارم، فروتن، خوار، بینی به خاک مالیده. اگر عذابم کنی سزاوار آنم، و عذاب ای پروردگار من از ناحیه تو عین عدالت است، و اگر از من بگذری، برنامه تازه ای نیست؛ چرا که از دیرباز گذشتت مرا فرا گرفته، و جامه عافیت را بر من پوشانده ای.

[«(۵) فَأَسْأَلُكَ - اللَّهُمَّ - بِالْمَخْزُونِ مِنْ أَسْمَائِكَ وَبِمَا وَارَتْهُ الْحُجُبُ مِنْ بَهَائِكَ إِلَّا رَحِمْتَ هَيْدَةَ النَّفْسِ الْجَزُوعَةَ وَهَيْدَةَ الرِّمَّةِ الْهَلُوعَةَ الَّتِي لَا تَسْتَطِيعُ حَرَّ شَمْسِكَ فَكَيْفَ تَسْتَطِيعُ حَرَّ نَارِكَ وَالَّتِي لَا تَسْتَطِيعُ صَوْتَ رَعْدِكَ فَكَيْفَ تَسْتَطِيعُ صَوْتَ غَضَبِكَ؟»]

خدایا! به حق نام های مبارکت که در دانش تو محفوظ است، و احدی از آن خبر ندارد، و به جمال و زیبایت که پرده های نور آن را پوشانده، که بر این وجود بی تاب، و این استخوان های کهنه پوسیده رحمت آری. وجود ناتوانی که توانایی گرمی آفتاب را ندارد، چگونه تاب گرمی آتشت را دارد؟! و قدرت شنیدن خروش رعدت را ندارد، چگونه توان شنیدن فریاد خشم را دارد؟!

ص: ۲۵۳

[«(۶) فَارْحَمْنِي - اللَّهُمَّ - فَإِنِّي امْرُؤٌ حَقِيرٌ وَخَطِرٌ يَسِيرٌ وَ لَيْسَ عَذَابِي مِمَّا يَزِيدُ فِي مُلْكِكَ لَسَأَلْتُكَ الصَّبْرَ عَلَيْهِ وَ أَحَبَبْتُ أَنْ يَكُونَ ذَلِكَ لَكَ وَ لَكِنْ سُلْطَانُكَ - اللَّهُمَّ - أَعْظَمُ وَ مُلْكُكَ أَدْوَمُ مِنْ أَنْ تَزِيدَ فِيهِ طَاعَةُ الْمُطِيعِينَ أَوْ تَنْقُصَ مِنْهُ مَعْصِيَةُ الْمُذْنِبِينَ «(۷) فَارْحَمْنِي يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ وَ تَجَاوَزْ عَنِّي يَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ وَ تُبِّ عَلَيَّ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ]

خدایا! به من رحم کن؛ زیرا که من فردی حقیر و قدر و منزلتم ناچیز است، و عذاب کردن من چیزی نیست که به مقدار ذره ای در پادشاهی و فرمانروایت بیفزاید، و اگر عذابم بر پادشاهیت می افزود، صبر و شکیبایی بر آن را از تو درخواست می کردم، و دوست داشتم که این فزونی برای تو باشد؛ اما خدایا! سلطنتت بزرگ تر و پادشاهیت با دوام تر از آن است که طاعت مطیعان بر آن بیفزاید، یا معصیت گناهکاران از آن بکاهد؛ پس به من رحم کن، ای مهربان ترین مهربانان! و از من گذشت کن، ای صاحب جلال و اکرام! و توبه ام را بپذیر که تو بسیار توبه پذیر مهربانی.

دعای ۵۱: تضرع و زاری

اشاره

ص: ۲۵۴

«١» إِلَهِي أَحْمَدُكَ وَ أَنْتَ لِلْحَمْدِ أَهْلٌ عَلَى حُسْنِ صَنِيعِكَ إِلَيَّ وَ سُبُوحِ نِعْمَائِكَ عَلَيَّ وَ جَزِيلِ عَطَائِكَ عِنْدِي وَ عَلَيَّ مَا فَضَّلْتَنِي بِهِ مِنْ رَحْمَتِكَ وَ أَسْبَغْتَ عَلَيَّ مِنْ نِعْمَتِكَ فَقَدْ اصْطَنَعْتَ عِنْدِي مَا يَعْجِزُ عَنْهُ شُكْرِي «٢» وَ لَوْ لَا إِحْسَانُكَ إِلَيَّ وَ سُبُوحُ نِعْمَائِكَ عَلَيَّ مَا بَلَغْتَ إِحْرَازَ حَظِّي وَ لَا إِضْلَاحَ نَفْسِي وَ لَكِنَّكَ ابْتَدَأْتَنِي بِالْإِحْسَانِ وَ رَزَقْتَنِي فِي أُمُورِي كُلِّهَا الْكِفَايَةَ وَ صَرَفْتَ عَنِّي جَهْدَ الْبَلَاءِ وَ مَنَعْتَ مِنِّي مَحْذُورَ الْقَضَاءِ «٣» إِلَهِي فَكَمْ مِنْ بَلَاءٍ جَاهِدٍ قَدْ صَرَفْتَ عَنِّي وَ كَمْ مِنْ نِعْمَةٍ سَابَغَهُ أَفْرَزْتَ بِهَا عَيْنِي وَ كَمْ مِنْ صَنِيعَةٍ كَرِيمَةٍ لَكَ عِنْدِي! «٤» أَنْتَ الَّذِي أَجَبْتَ عِنْدَ الْإِضْطِرَارِ دَعْوَتِي وَ أَقَلْتَ عِنْدَ الْعِثَارِ زَلَّتِي وَ أَخَذْتَ لِي مِنَ الْأَعْدَاءِ بِظُلَامَتِي «٥» إِلَهِي مَيَّا وَحَدُّتَكَ بِخِيَلًا حِينَ سَأَلْتُكَ وَ لَا مُنْقَبِضًا حِينَ أَرَدْتُكَ بَلْ وَحَدُّتَكَ لِتَدْعَائِي سَامِعًا وَ لِمَطَالِبِي مُعْطِيًا وَ وَحَدُّتَ نِعْمَاكَ عَلَيَّ سَابِغَةً فِي كُلِّ شَأْنٍ مِنْ شَأْنِي وَ كُلِّ زَمَانٍ مِنْ زَمَانِي فَأَنْتَ عِنْدِي مَحْمُودٌ وَ صَنِيعُكَ لَدَيَّ مَبْرُورٌ «٦» تَحْمَدُكَ نَفْسِي وَ لِسَانِي وَ عَقْلِي حَمِيدًا يَبْلُغُ الْوَفَاءَ وَ حَقِيقَةَ الشُّكْرِ حَمِيدًا يَكُونُ مَبْلُغَ رِضَاكَ عَنِّي فَجَنِّبْنِي مِنْ سَيِّئِ خَطِّكَ «٧» يَا كَهْفِي حِينَ تُعِينِي الْمَيْذَاهِبُ وَ يَا مُقِيلِي عَثْرَتِي فَلَوْلَا سَيِّئُكَ عَوْرَتِي لَكُنْتُ مِنَ الْمَفْضُوحِينَ وَ يَا مُؤَيِّدِي بِالنَّصِيرِ فَلَوْلَا نَصِيرُكَ إِيَّاي لَكُنْتُ مِنَ الْمَغْلُوبِينَ وَ يَا مَنْ وَضَعْتَ لَهُ الْمُلُوكُ نَيْرَ الْمَدْلَةِ عَلَيَّ أَعْنَاقَهَا فَهَمُّ مِنْ سَطَوَاتِهِ خَائِفُونَ

وَيَا أَهْلَ التَّقْوَى وَيَا مَنْ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى أَسْأَلُكَ أَنْ تَغْفِرَ عَنِّي وَتَغْفِرَ لِي فَلَسْتُ بِرَبِيئًا فَأَعْتَدِرَ وَلَا بِدِي قُوَّةً فَأَنْتَصِرَ وَلَا مَفَرًا لِي
 فَأَفِرُّ «٨» وَأَسْأَلُكَ عَثْرَاتِي وَآتَنَصِلُ إِلَيْكَ مِنْ ذُنُوبِي الَّتِي قَدْ أَوْبَقْتَنِي وَأَحْيَاطُ بِبِي فَأَهْلِكْتَنِي مِنْهَا فَرَزْتُ إِلَيْكَ - رَبِّ - تَائِبًا
 فَتُبَّ عَلَيَّ مُتَعَوِّذًا فَأَعِدْنِي مُسَدِّ تَجِيرًا فَلَا تَخْذُلْنِي سَائِلًا فَلَا تَحْرِمْنِي مُعْتَصِمًا فَلَا تُسَلِّمْنِي دَاعِيًا فَلَا تَرُدَّنِي خَائِبًا «٩» دَعَاؤُكَ - يَا رَبِّ
 - مِسْكِينًا مُسْتَكِينًا مُشْفِقًا خَائِفًا وَجَلًّا فَقِيرًا مُضْطَرًّا إِلَيْكَ «١٠» أَشْكُو إِلَيْكَ يَا إِلَهِي ضَعْفَ نَفْسِي عَنِ الْمَسَارَعَةِ فِيمَا وَعَدْتَهُ
 أَوْلِيَاءَكَ وَالْمَحَابَبَةَ عَمَّا حَذَرْتَهُ أَعْدَاءَكَ وَكَثْرَةَ هُمُومِي وَوَسْوَاسَةَ نَفْسِي «١١» إِلَهِي لَعَمْرُكَ تَفَضَّلْ عَلَيَّ بِسِرِّيرَتِي وَ لَعَمْرُكَ تَهْلِكْنِي
 بِجَرِيرَتِي أَدْعُوكَ فَتُجِيبْنِي وَإِنْ كُنْتُ بِطَبِئًا حِينَ تَدْعُونِي وَأَسْأَلُكَ كَلِمًا شِئْتُ مِنْ حَوَائِجِي وَ حَيْثُ مَا كُنْتُ وَضَعْتُ عِنْدَكَ
 سِرِّي فَلَا أَدْعُو سِوَاكَ وَلَا أَرْجُو غَيْرَكَ «١٢» لَيْتَكَ لَيْتَكَ تَسْمِعُ مَنْ شَكََا إِلَيْكَ وَ تَلْقَى مَنْ تَوَكَّلَ عَلَيْكَ وَ تَخَلِّصُ مَنْ اعْتَصَمَ
 بِكَ وَ تُفَرِّجَ عَمَّنْ لَازَبَكَ «١٣» إِلَهِي فَلَا تَحْرِمْنِي خَيْرَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى لِقَلِّهِ شُكْرِي وَ اغْفِرْ لِي مَا تَعَلَّمْتُ مِنْ ذُنُوبِي «١٤» إِنْ تُعَذِّبْ
 فَأَنَا الظَّالِمُ الْمُفْرَطُ الْمُضِيحُ الْأَثِمُ الْمُقْصِرُ الْمُضْجِعُ الْمُغْفَلُ حَظَّ نَفْسِي وَإِنْ تَغْفِرْ فَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ.

[«۱» إِلَهِي أَحْمَدُكَ وَ أَنْتَ لِلْحَمْدِ أَهْلٌ عَلَى حُسْنِ صَنِيعِكَ إِلَيَّ وَ سُبُوحِ نِعْمَائِكَ عَلَيَّ وَ جَزِيلِ عَطَائِكَ عِنْدِي وَ عَلَيَّ مَا فَضَّلْتَنِي بِهِ مِنْ رَحْمَتِكَ وَ أَسْبَغْتَ عَلَيَّ مِنْ نِعْمَتِكَ فَقَدْ اصْطَنَعْتُ عِنْدِي مَا يَعْجِزُ عَنْهُ شُكْرِي «۲» وَ لَوْ لَا إِحْسَانُكَ إِلَيَّ وَ سُبُوحُ نِعْمَائِكَ عَلَيَّ مَا بَلَغْتُ إِحْرَازَ حَظِّي وَ لَا إِصْلَاحَ نَفْسِي وَ لَكِنَّكَ ابْتَدَأْتَنِي بِالْإِحْسَانِ وَ رَزَقْتَنِي فِي أُمُورِي كُلِّهَا الْكِفَايَةَ وَ صَرَفْتَ عَنِّي جَهْدَ الْبَلَاءِ وَ مَنَعْتَ مِنِّي مَحْذُورَ الْقَضَاءِ]

خدایا! تو را سپاس می گزارم، و تو شایسته سپاسی. سپاس در برابر احسان نیکویت به من. و فراوانی نعمت هایت بر من، و عطای بزرگت نزد من. سپاس بر رحمتت که به سبب آن مرا برتری بخشیدی، و بر نعمتت که بر من سرشار و فراوان فرمودی، به اندازه ای به من خوبی کردی که سپاس و شکر از آن عاجز است، و اگر احسانت نسبت به من نبود، و نعمت های سرشارت در سرزمین زندگی من نمی ریخت، نمی توانستم نصیب خود را از آن به دست آورم، و وجودم را اصلاح کنم.

این تو بودی که بی مقدمه، احسانت را نسبت به من آغاز کردی و کفایت و بی نیازی در تمام کارهایم را روزی من کردی، و رنج و زحمت بلا را از من گرداندی، و قضای دهشت را از من منع کردی.

آنچه در این دعا مطرح است، عبارت است از حمد حق تعالی، طلب حاجات از غنی بالذات، التجا به درگاه دوست، درخواست عفو و بخشش، طلب عافیت، مسئله قضا، شکر پرودگار، طلب گذشت، بیان ناتوانی های انسان.

تفسیر حمد در دعای اول، و طلب حوایج در دعای سیزدهم، و التجا در دعای دهم، و درخواست بخشش در دعای شانزدهم، و عافیت در دعای بیست و سوم، و مسئله قضا در دعای سی و پنجم، و برنامه شکر در دعای سی و هفتم، و طلب عفو در دعای سی و نهم، و بیان ناتوانی ها در دعای چهل و هفتم گذشت، بنابراین، متن این دعا را ترجمه کرده و از حضرت محبوب می خواهم که به آنچه او می خواهد ما را آراسته فرماید.

ص: ۲۶۰

[«۳» إِلَهِي فَكَمْ مِنْ بَلَاءٍ جَاهِدٍ قَدْ صِرَفْتَ عَنِّي وَ كَمْ مِنْ نِعْمَةٍ سَابَغَهُ أَقْرَبَتْ بِهَا عَيْنِي وَ كَمْ مِنْ صَنِيعَةٍ كَرِيمَةٍ لَكَ عِنْدِي! «۴» أَنْتَ الَّذِي أَحْبَبْتَ عِنْدَ الْإِضْطِرَارِ دَعْوَتِي وَ أَقَلَّتْ عِنْدَ الْعِثَارِ زَلَّتِي وَ أَخَذْتَ لِي مِنَ الْأَعْدَاءِ بِظُلَامَتِي]

خدای من! چه بسیار بلای جانکاه که از من گرداندی، و چه بسیار نعمت فراوانی که دیده ام را به آن روشن ساختی، و چه بسیار خوبی های ارجمندی که از ناحیه تو نزد من است!!

تویی که به وقت ناچاری و درماندگی، دعایم را اجابت کردی و به وقت افتادن در مهلکه گناه، از لغزشم گذشتی، و حقوق مرا که دشمنان به زور و ستم از من ربوده بودند، بازستاندی.

ص: ۲۶۱

[«۵» إلهي ما وحيدتك بخيلاً- حين سألتك ولا- منقبضاً حين أزدتكَ بل وحيدتك لمدعائي سامعاً ولِمطالبي مُعطيّاً ووحيدتُ
نعماك عليّ سابعه في كلِّ شأنٍ من شأني و كلِّ زمانٍ من زمني فأنت عندي محمودٌ و صنيعك لديّ مبرورٌ «۶» تحمدك نفسي
و لسانِي و عقلي حمداً يبلغُ الوفاءَ و حقيقه الشكرِ حمداً يكونُ مبلّغَ رضاك عنّي فنجّني من سخطك]

خدای من! هنگامی که در پیشگاهت به گدایی برخاستم، تو را بخیل نیافتم، و زمانی که آهنگ تو کردم، منقبض و گرفته ات
ندیدم؛ بلکه تو را شنونده دعایم، و عطا کننده خواسته هایم یافتم، و نعمت هایت را در هر حالی از حالاتم و هر زمانی از زمان
هایم، بر خود سرشار و کامل مشاهده کردم. تو نزد من ستوده ای، و خوبیت نزد من مورد سپاس و شکر است. جان و زبان و
عقل من تو را می ستایند؛ ستایشی که بر عرصه کمال و حقیقت شکر برسد؛ ستایشی که در قلّه نهایت خشنودی تو از من باشد.
پس مرا از خشم نجات ده.

ص: ۲۶۲

[«(۷) يَا كَهَنِي حِينَ تُعِينِي الْمِذَاهِبُ وَيَا مُقِيلِي عَثْرَتِي فَلَوْلَا سَثْرُكَ عَوْرَتِي لَكُنْتُ مِنَ الْمَفْضُوحِينَ وَيَا مُؤَيِّدِي بِالنَّصِيرِ فَلَوْلَا نَصِيرُكَ إِيَّاي لَكُنْتُ مِنَ الْمَغْلُوبِينَ وَيَا مَنْ وَضَعْتَ لَهُ الْمُلُوكَ نِيرَ الْمَذَلَّةِ عَلَى أَعْنَاقِهَا فَهُمْ مِنْ سَطَوَاتِهِ خَائِفُونَ وَيَا أَهْلَ التَّقْوَى وَ يَا مَنْ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى أَسْأَلُكَ أَنْ تَغْفِرَ عَنِّي وَ تَغْفِرَ لِي فَلَسْتُ بَرِيئًا فَأَعْتَدِرْ وَلَا بِيَدِي قُوَّةٌ فَأَنْتَصِرَ وَلَا مَفَرٌّ لِي فَأُفِرَّ]

ای پناه من در زمانی که راه های گوناگون و بی ربط مرا خسته می کند و به زحمت می اندازد. ای گذشت کننده از لغزش هایم، اگر عیب پوشی تو نبود، از رسوا شدگان بودم، ای توانایی دهنده من به نصرت و یاری، اگر یاری تو نبود از شکست خوردگان بودم. ای که پادشاهان یوغ ذلت و خواری را در پیشگاهش به گردن نهاده اند، و از عذاب ها و عقاب هایشان ترسانند! ای اهل تقوا! ای که نام های نیکو برای اوست! از تو می خواهم که از من بگذری و مرا بیمارزی.

بی گناه نیستم تا معذور باشم. نیرومند نیستم، تا پیروزی به دست آورم.

گریزگاهی ندارم، تا بگریزم.

[«۸» وَ أَشْتَقِيلُكَ عَثْرَاتِي وَ أَتَنْصَلُ إِلَيْكَ مِنْ ذُنُوبِي الَّتِي قَدْ أَوْبَقْتَنِي وَ أَحَاطَتْ بِي فَأَهْلَكْتَنِي مِنْهَا فَرَزْتُ إِلَيْكَ - رَبِّ - تَائِباً فَتُبَّ عَلَيَّ مُنْعَوِذاً فَأَعِزَّنِي مُسَدِّتِجِيراً فَلَا تَخْذُلْنِي سَائِلاً فَلَا تَحْرِمْنِي مُعْتَصِماً فَلَا تُسَلِّمْنِي دَاعِياً فَلَا تُرْذِنِي خَائِباً «۹» دَعْوَتُكَ - يَا رَبِّ - مِسْكِيناً مُسْتَكِيناً مُشْفِقاً خَائِفاً وَجِلاً فَقِيراً مُضْطَرّاً إِلَيْكَ]

گذشت از لغزش هایم را از تو می خواهم؛ از گناهانی که مرا به ذلت و خواری نشانده و سراپایم را گرفته و به عرصه هلاکت در آورده، بیزاری می جویم.

پروردگرم! از تمام گناهانم در حال توبه و انابه به جانب تو گریختم؛ پس توبه ام را بپذیر.

پناهنده ام! پناهم ده. امان می خواهم، واگذارم نکن. گدایم، محروم مفرما.

دست به دامانم، رهایم مکن. خواهنده ام، نومیدم برمگردان.

ای پروردگرم! در حالی که مسکین، درمانده، هراسناک، بیمناک، ترسناک، تهیدست، و مضطر به درگاه توام، تو را می خوانم.

[«۱۰» أَشْكُو إِلَيْكَ يَا إِلَهِي ضَعْفَ نَفْسِي عَنِ الْمُسَارَعَةِ فِيمَا وَعَدْتَهُ أَوْلِيَاءَكَ وَالْمُجَانِبَةَ عَمَّا حَذَرْتَهُ أَعْدَاءَكَ وَكَثْرَةَ هُمُومِي وَ
وَسُوسَةَ نَفْسِي «۱۱» إِلَهِي لَمْ تَفْضَحْنِي بِسِرِّي وَلَمْ تُهْلِكْنِي بِجَرِيرَتِي أَدْعُوكَ فَتَجِيبْنِي وَإِنْ كُنْتُ بَطِيئًا حِينَ تَدْعُونِي]

ای خدای من! از ناتوانی وجودم، نمی توانم نسبت به آنچه به دوستانت وعده دادی شتاب ورزم، و از آنچه دشمنانت را از آن برحذر داشتی، دوری کنم، و از اندوه زیادم و وسوسه نفسم، به تو شکایت می کنم.

خدای من! به خاطر زشتی باطنم رسوایم مکن، و به گناهم هلاکم مساز. تو را می خوانم و تو مرا اجابت می کنی؛ گرچه هنگامی که تو مرا می خوانی، در اجابتت کندی می کنم.

[وَأَسْأَلُكَ كَلِمًا شِدَّتْ مِنْ حَوَائِجِي وَحَيْثُ مَا كُنْتُ وَضَعْتُ عِنْدَكَ سِرِّي فَلَا أَدْعُو سِوَاكَ وَلَا أَرْجُو غَيْرَكَ «۱۲» لَيْبِكَ لَيْبِكَ
تَسْمَعُ مَنْ شَكَا إِلَيْكَ وَتَلْقَى مَنْ تَوَكَّلَ عَلَيْكَ وَتُخَلِّصُ مَنْ اعْتَصَمَ بِكَ وَتُفَرِّجُ عَمَّنْ لَاذِ بِكَ]

هر حاجتی که دارم، از تو می طلبم و هر کجا و در هر موقعیتی که باشم، رازم را به تو می سپارم. غیر تو کسی را نمی خوانم،
و به احدی جز تو امید ندارم.

لَبَّيْكَ؛ لَبَّيْكَ؛ شکایت کسی را که به درگاهت شکایت کند می شنوی، و به آن که به حضرتت اعتماد کند رو می کنی، و هر
که به دامان رحمت در آویزد، از ناراحتی و رنج خلاصش می کنی، و هر که به تو پناه آورد، غم و اندوهش را بر طرف می
کنی.

ص: ۲۶۶

[«۱۳» إِلَهِي فَلَا تَحْرِمْنِي خَيْرَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى لِقَلِّهِ شُكْرِي وَاعْفِرْ لِي مَا تَعَلَّمَ مِنْ ذُنُوبِي «۱۴» إِنَّ تَعَدُّبَ فَنَا الظَّالِمِ الْمُفْرَطِ الْمُضَيِّعِ
الْآثِمِ الْمُقْصِرِ الْمُضْجِعِ الْمُغْفِلِ حَظَّ نَفْسِي وَإِنْ تَغْفِرْ فَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ]

خدای من! به خاطر کمی شکر من از خیر آخرت و دنیا محروم مکن و گناہانی که از من خبر داری بیامرز. اگر مرا عذاب کنی، من همان ستمکار، مقصیر، ضایع کننده، گناہکار، کوتاهی کننده، سست رأی، و ساده لوح و کودن نسبت به نصیب و بهره خویشم و اگر مرا بیامرزی، تو مهربان تری مهربانانی!

مناجات

من که هر لحظه زار می‌گیرم از غم روزگار می‌گیرم
دلبری بود در کنار مرا کرد از من کنار می‌گیرم
از غم غمگسار می‌نالم وز فراق نگار می‌گیرم
دوش با شمع گفتم از سر سوز که من از عشق یار می‌گیرم
ماتم بخت خویش می‌دارم زان چنین سوگوار می‌گیرم
با چنین خنده گریه تو ز چیست کز تو بس دل فکار می‌گیرم
داشتم گفت دلبری شیرین زو شدم دور زار می‌گیرم
چون عراقی حدیث او بشنید زارتر من ز پار می‌گیرم
(فخرالدین عراقی)

دعای ۵۲: اصرار در درخواست از خدای تعالی

اشاره

ص: ۲۶۸

«١﴾ يَا اللَّهُ الَّذِي لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْمَأْرُضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَكَيْفَ يَخْفَى عَلَيْكَ - يَا إِلَهِي - مَا أَنْتَ خَلَقْتَهُ؟ وَكَيْفَ لَا تُحْصِي مَا أَنْتَ صَنَعْتَهُ؟ أَوْ كَيْفَ يَغِيبُ عَنْكَ مَا أَنْتَ تُدَبِّرُهُ؟ أَوْ كَيْفَ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَهْرَبَ مِنْكَ مَنْ لَا حَيَاةَ لَهُ إِلَّا بِرِزْقِكَ؟ أَوْ كَيْفَ يَنْجُو مِنْكَ مَنْ لَا مِذْهَبَ لَهُ فِي غَيْرِ مُلْكِكَ؟ «٢﴾ سُبْحَانَكَ أَخْشَى خَلْقِكَ لَكَ أَعْلَمُهُمْ بِكَ؟ وَ أَخْضَعُهُمْ لَكَ أَعْمَلُهُمْ بِطَاعَتِكَ وَ أَهْوَنُهُمْ عَلَيْكَ مَنْ أَنْتَ تَرْزُقُهُ وَ هُوَ يَعْبُدُ غَيْرَكَ «٣﴾ سُبْحَانَكَ لَا يَنْقُصُ سُلْطَانَكَ مَنْ أَشْرَكَ بِكَ وَ كَذَّبَ رُسُلَكَ وَ لَيْسَ يَسْتَطِيعُ مَنْ كَرِهَ قَضَاءَكَ أَنْ يَرُدَّ أَمْرَكَ وَ لَا يَمْتَنِعُ مِنْكَ مَنْ كَذَّبَ بِقُدْرَتِكَ وَ لَا يَفُوتُكَ مَنْ عَدِيَ غَيْرَكَ وَ لَا يُعَمِّرُ فِي الدُّنْيَا مَنْ كَرِهَ لِقَاءَكَ «٤﴾ سُبْحَانَكَ! مَا أَعْظَمَ شَأْنَكَ! وَ أَقْهَرَ سُلْطَانَكَ! وَ أَشَدَّ قُوَّتَكَ! وَ أَنْفَذَ أَمْرَكَ! «٥﴾ سُبْحَانَكَ قَضَيْتَ عَلَيَّ جَمِيعَ خَلْقِكَ الْمَوْتَ: مَنْ وَحَدَكَ وَ مَنْ كَفَرَ بِعَمَلِكَ وَ كُلُّ ذَائِقِ الْمَوْتِ وَ كُلُّ صَائِرٍ إِلَيْكَ فَتِيَارَكَ وَ تَعَالَيْتَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحَدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ «٦﴾ آمَنْتُ بِكَ وَ صَدَّقْتُ رُسُلَكَ وَ قَبِلْتُ كِتَابَكَ وَ كَفَرْتُ بِكُلِّ مَعْبُودٍ غَيْرِكَ وَ بَرِئْتُ مِمَّنْ عَبَدَ سِوَاكَ «٧﴾ اللَّهُمَّ إِنِّي أَصِيبُحُ وَ أُمْسِي مُسْتَقِيلاً لِعَمَلِي مُعْتَرِفاً بِعَدْوِي مُقَرّاً بِخَطَايَايَ أَنَا بِإِسْرَافِي عَلَيَّ نَفْسِي ذَلِيلٌ عَمَلِي أَهْلِكُنِي وَ هَوَايَ أَرْدَانِي وَ شَهَوَاتِي حَرَمْتَنِي «٨﴾ فَاسْأَلُكَ يَا مَوْلَايَ سُؤَالَ مَنْ نَفْسُهُ لَاهِيَةٌ لِطُولِ أَمَلِهِ وَ بَدَنُهُ غَافِلٌ لِسُكُونِ عُرْوَقِهِ وَ قَلْبُهُ مَفْتُونٌ بِكَثْرَةِ

النَّعْمَ عَلَيْهِ وَفِكْرُهُ قَلِيلٌ لِمَا هُوَ صَائِرٌ إِلَيْهِ سُؤَالَ مَنْ قَدْ غَلَبَ عَلَيْهِ الْأَمَلُ وَفَتَنَهُ الْهَوَىٰ وَاسْتَمَكَّتْ مِنْهُ الدُّنْيَا وَ أَظْلَهُ الْأَجَلُ «٩» سُؤَالَ مَنْ اسْتَكْتَرَ ذُنُوبَهُ وَاعْتَرَفَ بِخَطِيئَتِهِ سُؤَالَ مَنْ لَا رَبَّ لَهُ غَيْرُكَ وَلَا وَلِيَّ لَهُ دُونَكَ وَلَا مُنْقَدَّ لَهُ مِنْكَ وَلَا مَلْجَأَ لَهُ مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ «١٠» إِلَهِي أَسْأَلُكَ بِحَقِّكَ الْوَاجِبِ عَلَيَّ جَمِيعِ خَلْقِكَ وَبِاسْمِكَ الْعَظِيمِ الَّذِي أَمَرْتَ رَسُولَكَ أَنْ يُسَبِّحَكَ بِهِ وَبِجَلَالِ وَجْهِكَ الْكَرِيمِ الَّذِي لَا يَبْلَىٰ وَلَا يَنْغَيِّرُ وَلَا يَحُولُ وَلَا يَفْنَىٰ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَأَنْ تُغْنِيَنِي عَنْ كُلِّ شَيْءٍ بِعِبَادَتِكَ وَأَنْ تُسَلِّمَنِي نَفْسِي عَنِ الدُّنْيَا بِمَخَافَتِكَ وَأَنْ تُثَبِّتَنِي بِالْكَثِيرِ مِنْ كَرَامَتِكَ بِرَحْمَتِكَ فَإِلَيْكَ أَفْرُ وَ مِنْكَ أَخَافُ وَ بِكَ أَسْتَعِينُ وَ إِلَيْكَ أَرْجُو «١١» وَ لَكَ أَدْعُو وَ إِلَيْكَ أَلْجَأُ وَ بِكَ أَثِقُ وَ إِلَيْكَ أَسْتَعِينُ وَ بِكَ أُوْمِنُ وَ عَلَيْكَ أَتَوَكَّلُ وَ عَلَيَّ جُودِكَ وَ كَرَمِكَ أَتَكَلُّ.

[«(۱) يَا اللَّهُ الَّذِي لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَكَيْفَ يَخْفَى عَلَيْكَ - يَا إِلَهِي - مَا أَنْتَ خَلَقْتَهُ؟ وَكَيْفَ لَا تُخَصِّصِي مَا أَنْتَ صَنَعْتَهُ؟ أَوْ كَيْفَ يَغِيبُ عَنْكَ مَا أَنْتَ تُدَبِّرُهُ؟ أَوْ كَيْفَ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَهْرَبَ مِنْكَ مَنْ لَا حَيَاةَ لَهُ إِلَّا بِرِزْقِكَ؟ أَوْ كَيْفَ يَنْجُو مِنْكَ مَنْ لَا مَذْهَبَ لَهُ فِي غَيْرِ مُلْكِكَ؟»]

ای خدایی که چیزی در زمین و آسمان بر او پوشیده نیست! ای خدای من! چگونه بر تو پوشیده باشد، چیزی که خود آفریده ای؟ چگونه آنچه را ساخته ای، از دایره دانشت بیرون باشد؟ یا چگونه از تو پنهان بماند، آنچه را که تو تدبیرش می کنی؟ یا چگونه می تواند بگریزد، کسی که جز به روزیت زنده نیست؟ یا چگونه نجات پیدا می کند، کسی که در غیر مملکت تو راهی برایش وجود ندارد؟

مناجات عاشق و معشوق

ای خدایی که چیزی در زمین و آسمان بر تو پوشیده نیست و چگونه پوشیده شود بر تو ای خدای من، آنچه تو خود آفریده ای. (۱)

ص: ۲۷۳

۱- (۱) - در شرح دعای پنجاهم به مسئله احاطه علمی حق بر موجودات و اینکه ذره ای در تمام عالم هستی از حضرتش پوشیده نیست، به اندازه لازم اشاره شد.

وَإِنْ كُلٌّ لَّمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ» (۱)

و همه آنان [بدون استثنا گردآوری خواهند شد و] در قیامت نزد ما احضار می شوند .

تو منزهی، ترسنده ترین خلقِ تو در پیشگاهت داناترین آنهاست (و چرا چنین نباشد که هر چه معرفت انسان از طریق قرآن و اهل بیت و معارف الهیه به حضرتش بیشتر شود خشیتش از مقام ربوبی بیشتر خواهد شد.

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ» (۲)

از بندگان خدا فقط دانشمندان از او می ترسند .

ص: ۲۷۴

۱- (۱) - یس (۳۶) : ۳۲. [۱]

۲- (۲) - فاطر (۳۵) : ۲۸. [۲]

[«۲» سُبْحَانَكَ أَوْسَى خَلَقْتَكَ لَكَ أَعْلَمُهُمْ بِكَ؟ وَ أَخْضَ مُحَمَّدٌ لَكَ أَعْمَلُهُمْ بِطَاعَتِكَ وَ أَهْوَنُهُمْ عَلَيْكَ مَنْ أَنْتَ تَرْزُقُهُ وَ هُوَ يَعْبُدُ غَيْرَكَ «۳» سُبْحَانَكَ لَا يَنْقُصُ سُلْطَانُكَ مَنْ أَشْرَكَ بِكَ وَ كَذَبَ رُسُلَكَ وَ لَيْسَ يَسْتَطِيعُ مَنْ كَرِهَ قَضَاءَكَ أَنْ يَرُدَّ أَمْرَكَ وَ لَا يَمْتَنِعُ مِنْكَ مَنْ كَذَبَ بِقُدْرَتِكَ وَ لَا يَفُوتُكَ مَنْ عَبَدَ غَيْرَكَ وَ لَا يُعَمَّرُ فِي الدُّنْيَا مَنْ كَرِهَ لِقَاءَكَ]

منزه و پاکی، ترسنده ترینشان، عامل ترین آنها به طاعت توست، و پست ترین آنها در پیشگاهت، کسی که روزیش را می دهی، و او غیر تو را می پرستد.

منزه و پاکی، کسی که برایت شریکی انگاشته و پیامبران را تکذیب کرده، از سلطنتت نمی کاهد، و کسی که قضایت را ناپسند دارد، قدرت رد کردن فرمانت را ندارد، و کسی که توانایت را تکذیب کند، نمی تواند خود را از قهر و غلبه تو باز دارد، و کسی که غیر تو را پرستد، از احاطه و تصرف و عذاب تو در نرود، و هر که لقای تو را ناپسند دارد، در زندگی دنیا ابدی و جاودانه نخواهد ماند.

لقای خداوند

اشاره

مراد از «لقاء الله» ملاقات معنوی و شهود باطنی در قیامت است. چون در قیامت همه وابستگی های انسان به مال و مقام و مدرک و منزل بریده می شود و با

روبرو شدن با پاداش و کیفر الهی، حاکمیت مطلقه حق را درک می کند.

قرب و لقای حق فرع بر حبّ و عشق و انس با حق تعالی است. و آن شاخه ای از معرفت و وجدان حق می باشد و معرفت حق بستگی به برداشتن موانع سلوک و لقای الهی است و برای این باید حجاب ها را کنار زد. بدون برکناری پرده های حایل میان عاشق و معشوق، چهره معشوق و محبوب نمایان نمی شود. پس شناخت و رؤیت او نیز به دست نمی آید و سپس معرفت به خویش هم حاصل نمی شود.

حالت غفلت و میتیت و استقلال نفس و هواهای نفسانی، پرده های تاریک و وحشتناکند؛ که انسان را از نور ربوبی حق دور می سازد و در منجلاب ظلمت دنیوی فرو می برد.

شناخت حق از مقوله نور و حبّ دنیا از سیاه ترین پرده ها و تاریکی های دل است. چنانکه امیر مؤمنان علی علیه السلام می فرماید:

الْمَعْرِفَةُ نُورُ الْقَلْبِ. (۱)

شناخت، روشنی دل است.

الشَّكُّ يُطْفِئُ نُورَ الْقَلْبِ. (۲)

شک نورانیت قلب را فرو می نشاند.

مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ سُبْحَانَهُ سَلَا عَنِ الدُّنْيَا. (۳)

هر که دوستدار دیدار خداوند پاک و منزّه باشد دنیا را از یاد ببرد.

هرگاه موانع شناخت خویشتن از میان برداشته شود روشنی دل و دانش و معرفت حق در وجود آدمی جلوه گر می شود، سپس حبّ و عشق و انس پیدا

ص: ۲۷۶

۱- (۱) - غرر الحکم: ۴۱، حدیث ۱. [۱]

۲- (۲) - غرر الحکم: ۷۲، حدیث ۱۰۶۸. [۲]

۳- (۳) - غرر الحکم: ۱۴۱، حدیث ۲۴۹۱. [۳]

می شود و آتش عشق رفته رفته هوای بنده را در هویت حق فانی می سازد و او را به قرب حق و به مقام لقای دوست می رساند و این همان عبادت آزادگان است که حقیقت آزادی، آزادی از خود و تعلقات آن است.

امام علی علیه السلام در نهج البلاغه دربارهٔ بینش اولیای خدا چنین می فرماید:

إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ هُمُ الَّذِينَ نَظَرُوا إِلَى بَاطِنِ الدُّنْيَا إِذَا نَظَرَ النَّاسُ إِلَى ظَاهِرِهَا. (۱)

اولیای خدا آنانی هستند که به باطن دنیا نظر کردند وقتی که مردم به ظاهرش نگریستند.

چشم انسان با چشم همه حیوانات در دیدن ظاهر مادیات یکسان است و انسان با این چشم سطحی نگر، پشت پرده حقیقتی را نمی بیند. بلکه برای دیدن اسرار خلقت و حقایق امور باید با چشم دل و نور باطن نگریست که حضرت می فرماید:

«نَظَرُوا إِلَى بَاطِنِ الدُّنْيَا» نه

«بَاطِنِ الْأَخِرَةِ»؛ زیرا اگر آدمی به حقیقت و باطن دنیا برسد در صورتی که نظر او به آثار رحمت خدا به دیدهٔ ژرف و اندیشه ای باشد به باطن آخرت و باطن حق و باطن عبادت و کلام خدا می رسد.

اکثر مردم دنیا تنها ظاهر دنیا را می بینند و هر چیزی را هم به ملاک سطحی ارزیابی می کنند. با معیار ظاهری دنیا بیشتر ارزیابی ها غلط از آب در می آید و بشر نسبت به خداوند متوقع و گله مند می شود و گاهی از زندگی سیر می شود و گاهی نسبت به عدل پروردگار و اعتقادات دینی، ضعیف می شود. اما آنانی که باطن نگرند و درون دریای حقیقت شنا می کنند هیچگاه در برابر تأثیر موج ها قرار نمی گیرند؛ زیرا ریشهٔ امواج باد است. جنبش بادهای امواج را به حرکت درمی آورند. و باد هم جا به جایی هواست. بادهای مادی موج هایی مانند: موج ثروت، موج فقر، موج مرگ،

ص: ۲۷۷

موج خوشی، موج شدت، موج بلا و... تولید می کند هر گاه اندکی تنگی در مال و منال او می آید، می گوید: خداوند مَنان مرا خوار و سبک کرده است. و آنگاه که به مال و نعمتی می رسد می گوید: پروردگار مرا عزیز و گرامی داشته است. این دیدگاه کسی است که با بینش ظاهری ارزیابی می کند و همیشه خداوند مَنان را محاکمه و محکوم می کند و خویش را بینوا و مظلوم جلوه می دهد.

اما خداوندی که در قرآن مجید باطن غیبت کردن را مساوی با خوردن گوشت مرده می داند و در پی حفظ آبرو و شخصیت انسان هاست؛ چگونه می تواند آبروی کسی را بریزد. به یقین اگر کسی آبرویش را به باد داده، به دست خودش بر باد داده است. و گرنه اگر آدمی هزاران گناه بزرگ و کوچک در خلوت انجام بدهد؛ خداوند محال است آبروی او را ببرد.

هرگز پروردگار ستار و بنده پرور چنین معامله ای نمی کند. این برنامه پروردگار عالم است. اگر انسانی در دنیا از ظاهر مادیات و لذت های جسمی چشم پوشد و به آثار خلقت و نعمت ها به دیده باطنی و رحمانی نظر کند به یقین به لقای حق شوق پیدا می کند و گاهی در اثر شدت حب، سر به بیابان می گذارد.

بر اساس روایت امام صادق علیه السلام که می فرماید:

مشتاق بی قرار نه میل به غذا دارد و نه از نوشیدنی گوارا لذت می برد نه خواب آسوده دارد نه با دوستی انس می گیرد و نه در خانه ای آرامش پیدا می کند، بلکه خداوند را شب و روز بندگی می کند به امید این که به دیدار محبوبش برسد. چنان که خداوند از موسی بن عمران درباره میعادگاه پروردگارش نقل می کند: **وَ عَجَلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَى** [\(۱\)](#) من به سوی تو شتافتم تا خشنود شوی. [\(۲\)](#)

ص: ۲۷۸

۱- (۱) - طه (۲۰): ۸۴. [۱]

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۲۴/۶۷، باب ۴۳، حدیث ۲۴؛ مصباح الشریعه: ۱۹۵، باب ۹۴.

جذبۀ شهود محبوب و دیدار لطف یار، به اندازه ای لذت بخش و شوق انگیز است که یک لحظۀ آن با هیچ نعمتی در دنیا برابر نیست. عاشقان دیدار دوست چنانند که اگر افاضۀ معنوی از آنها بریده شود؛ روح از کالبدشان برمی خیزد.

همانگونه که امیرمؤمنان علی علیه السلام فرمود:

لَوْ حَجَبْتُ عَنْهُ سَاعَةً لَمُتُّ. (۱)

اگر ساعتی از دیدار محبوب محروم شوم جان می دهم.

سلامی که پروردگار در بهشت نثار مؤمنان می کند سلامی از رحمت خاصه و اشتیاق دیدار سرچشمه می گیرد و همه الطاف و کرامات در آنجا گرد هم می آید.

پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله حال بهشتیان را چنین توصیف می فرماید:

در آن حال که بهشتیان غرق در نعمت های بهشتی هستند، نوری بر بالای سر آنان افکنده می شود، سر برمی آورند، آن نور لطف پروردگار از افق بر آنان پرتو انداخته است. ندایی برمی خیزد که سلام بر شما ای اهل بهشت و این همان است که در قرآن آمده است: سَلَّمَ قَوْلًا مِّن رَّبِّ رَحِيمٍ (۲) با سلام [ی پرارزش و سلامت بخش] که گفتاری از پروردگاری مهربان است

سپس فرمود:

آنجا آنان به حق می نگرند و نگاه لطف حق چنان آنان را مجذوب می کند که از همه چیزها غافل می شوند و تمامی نعمت های بهشتی را فراموش می کنند و در این حال گروهی از فرشته ها از هر دری بر آنها وارد می شوند و می گویند

ص: ۲۷۹

۱- (۱) - تفسیر روح البیان: ۴۱۶/۷؛ [۱] الأمثال فی تفسیر کتاب الله المنزل، مکارم شیرازی: ۲۱۶/۱۴. [۲]

۲- (۲) - یس (۳۶) : ۵۸. [۳]

دروود بر شما. (۱) چه دیدار روح انگیز و باشکوهی که همه بهشتیان به شور در می آیند.

و نیز می فرماید:

هنگامی که اهل بهشت وارد بهشت می شوند خداوند می فرماید: چیز دیگری می خواهید بر شما بیفزاییم؟ آنان می گویند: آیا روی ما را سفید نکردی؟ آیا ما را وارد بهشت نمودی و از آتش رهایی بخشیدی؟ در این لحظه پرده ها کنار می رود خداوند را به چشم دل می بینند. در آن حال چیزی محبوب تر نزد آنان از نگاه به پروردگارشان نیست. (۲) پروردگار به آنان که خواستار لقای حَقَّند وعده دیدار را در روز قیامت و بهشت قرار داده است و با ابتهاج و آرامش و آسایش همگی در آنجا گرد هم می آیند و صحنه های شاد و نشاط انگیزی پدید می آید که حق، پیام می دهد:

مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (۳)

هر که امید دیدار [پاداش و مقام قرب] خدا را دارد [باید در عرصه طاعت و عبادت بکوشد]؛ زیرا زمان معین شده [از سوی] خدا [که روز قیامت است] حتماً آمدنی است؛ و او شنوا و داناست .

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَ حِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَ لَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا (۴)

بگو: جز این نیست که من هم بشری مانند شمایم که به من وحی می شود که معبود شما فقط خدای یکتاست؛ پس کسی که دیدار [پاداش و مقام قرب]

ص: ۲۸۰

۱- (۱) - الدرّ المنثور: ۲۶۶/۵، سنن ابن ماجه: ۶۵/۱، حدیث ۱۸۴.

۲- (۲) - کنز العمال: ۴۴۶/۱۴، حدیث ۳۹۲۰۴؛ صحیح مسلم: ۱۱۲/۱.

۳- (۳) - عنکبوت (۲۹): ۵. [۱]

۴- (۴) - کهف (۱۸): ۱۱۰. [۲]

پروردگارش را امید دارد، پس باید کاری شایسته انجام دهد و هیچ کس را در پرستش پروردگارش شریک نکند.

ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّعَلَّهُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ» (۱)

سپس به موسی کتاب دادیم برای اینکه [نعمت خود را] بر آنان که نیکی کردند کامل کنیم، و برای اینکه همه احکام و معارفی که مورد نیاز بنی اسرائیل بود، تفصیل و توضیح دهیم و برای اینکه هدایت و رحمت [بر آنان] باشد تا به دیدار [پادشاه و مقام قرب] پروردگارش ایمان آورند.

شوق لقای خداوند در روایات

معصومان علیهم السلام در روایات بسیاری انسان را به شوق لقای دوست، تشویق و سفارش کرده اند:

از جمله رسول الله صلی الله علیه و آله در دعایش پس از هر نماز می خواند:

وَ أَسْأَلُكَ الرَّضَا بِالْقَضَاءِ وَ بَرْدَ الْعَيْشِ بَعْدَ الْمَوْتِ وَ لَذَّةَ النَّظَرِ إِلَى وَجْهِكَ وَ شَوْقًا إِلَى رُؤْيَيْكَ وَ لِقَائِكَ. (۲)

خدایا! خشنودی به قضای تو و زندگی خویش بعد از مرگ و لذت دیدن روی تو و شوق به نگاه و دیدار تو را از درگاهت خواستارم.

و نیز حضرت به ابن مسعود سفارش فرمود:

يَا ابْنَ مَسْعُودٍ! قَصِّرْ أَمْلَكَ فَإِذَا أَصْبَحْتَ، فَقُلْ: إِنِّي لَا أُمْسِي وَإِذَا أَمْسَيْتَ، فَقُلْ: إِنِّي لَا أُصْبِحُ وَ اغْزِمْ عَلَيَّ مُفَارَقَةَ الدُّنْيَا وَ أَحَبِّ لِقَاءَ اللَّهِ وَ لَا تَكْرَهُ

ص: ۲۸۱

۱- (۱) - انعام (۶): ۱۵۴. [۱]

۲- (۲) - مکارم الأخلاق: ۲۸۲، [۲] بحار الأنوار: ۲/۸۳، باب ۳۸، حدیث ۲. [۳]

لِقَاءَهُ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ لِقَاءَ مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَهُ وَ يَكْرَهُ لِقَاءَ مَنْ يَكْرَهُ لِقَاءَهُ. (۱)

ای پسر مسعود! آرزویت را کوتاه گردان و چون صبح کردی، بگو: من روز را به شب نخواهم رساند و چون شب در آمد، بگو: من تا صبح زنده نخواهم ماند.

و بر جدایی از دنیا همت گمار و دیدار خداوند را دوست بدار و دیدار او را ناخشنود بدان، همانا خداوند از دیدار کسی که دیدار او را دوست دارد، خشنود است و از دیدار کسی که او را دوست ندارد، خرسند نیست.

انس از پیامبر عزیز اسلام صلی الله علیه و آله نقل می کند که فرمود:

هر که دیدار خدا را دوست داشته باشد خدا نیز دیدار او را دوست می دارد. و هر که دیدار خدا را خوش نداشته باشد خدا نیز دیدار او را خوش ندارد.

عرض کردند: ای رسول خدا! همه ما مرگ را ناخوش داریم! فرمود: این ربطی به ناخوش داشتن مرگ ندارد، بلکه مؤمن چون زمان مرگش فرا رسد، بشارت دهنده ای از جانب خدا می آید و او را به آنچه به سویش می رود بشارت می دهد. در این هنگام برای او چیزی محبوب تر از این نیست که به دیدار خدا برود بنابراین دیدار خدا را دوست دارد و خدا هم دیدار او را دوست می دارد. اما گنهگار چون زمان مرگش فرا رسد، سرنوشت بدی که در انتظار اوست پیش او می آید، از این رو از دیدار خدا ناخشنود است و خدا هم از ملاقات او بیزار است. (۲) همچنین در اخبار حضرت داود علیه السلام آمده است که خداوند عز و جل به او وحی فرمود:

ص: ۲۸۲

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۱۰۳/۷۴، باب ۵، حدیث ۱؛ [۱] مکارم الأخلاق: ۴۵۱. [۲]

۲- (۲) - کنز العمال: ۵۶۶/۱۵، حدیث ۴۲۱۹۸؛ تفسیر ابن کثیر: ۱۰۸/۴، ذیل آیه ۳۱ - ۳۲ سورة فصلت.

ای داود! اگر رویگردانان از من بدانند که چه انتظاری برای آنان می کشم و چه مهری به آنان می ورزم و چه اشتیاقی به ترک معاصی از سوی آنها دارم، هر آینه از شوق من بمیرند و از عشق به من بندهای بدنشان از هم جدا گردد. (۱) نیکوست بدانیم از حضرت علی علیه السلام پرسیده شد به چه دلیل شیفته دیدار خدا هستی؟ حضرت فرمود:

چون دیدم که خداوند، دین فرشتگان و فرستادگان و پیامبران خود را برای من برگزید، دانستم کسی که مرا چنین گرامی داشته است فراموشم نمی کند. از این رو دوستدار دیدار او شدم. (۲) حضرت در نامه ای به معاویه، دلیل حرکت مبارزان و مجاهدان برای پیکار با دشمن را چنین نوشتند:

وَ أَنَا مُرَقَّبٌ نَحْوَكَ فِي جَحْفَلٍ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ وَ التَّابِعِينَ لَهُمْ بِإِحْسَانٍ شَدِيدٍ زَحَامُهُمْ سَاطِعٌ قَتَامُهُمْ مُتَسَرِّبِلِينَ سَرَبَالِ الْمَوْتِ أَحَبُّ إِلَيْهِمْ لِقَاءُ رَبِّهِمْ. (۳)

من با سپاهی از مهاجران و انصار و تابعین که راه آنان را به نیکویی پیمودند به شتاب به سوی تو می آیم لشگری سخت انبوه که گرد و غبارشان فضا را گرفته و جامه مرگ به تن دارند و بهترین ملاقات برای آنان، لقای خداوند است.

در بخشی از نامه ای به مالک اشتر و اهل مصر، اشتیاق خویش را به دیدار دوست یادآور شدند:

ص: ۲۸۳

۱- (۱) - المحجبه البيضاء: ۶۲/۸؛ جامع السعادات: ۱۰۳/۳.

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۱۲۷/۶، باب ۴، حدیث ۱۱؛ الخصال، شیخ صدوق: ۳۳/۱، حدیث ۱. [۱]

۳- (۳) - نهج البلاغه: نامه ۲۸. [۲]

وَإِنِّي إِلَى لِقَاءِ اللَّهِ لَمَشْتَاقٌ وَ لِحُسْنِ ثَوَابِهِ لَمُتَّظِرٌ رَاجٍ. (۱)

هر آینه من آرزومند لقای خدایم و به پاداش نیک او منتظری امیدوار.

و نیز در سفارشی ارزنده بشارت بزرگ را، دیدار پروردگار معرفی می فرماید:

به آنچه خداوند شما را بدان فرمان داده است چنگ زنید؛ زیرا میان هر یک از شما و رسیدنش به شادی و دیدن آنچه دوست دارد، جز این نیست که رسول خدا صلی الله علیه و آله نزد او حاضر شود و آنچه نزد خداست بهتر و ماندنی تر است.

و بشارتی از سوی خداوند عز و جل به او رسد که در نتیجه، دیدگانش روشن شود و دیدار خدا را دوست بدارد. (۲) امام صادق علیه السلام می فرماید:

مؤمن را آسایش حقیقی نباشد مگر آن گاه که خدا را دیدار کند. در غیر اینصورت آسایش در چهار چیز است: سکوتی که به وسیله آن به احوال دل و نفس خود با آفریدگارت پی بری؛ و خلوتی که به سبب آن از گزندهای پیدا و ناپیدای زمانه نجات یابی؛ و گرسنگی ای که به آن شهوت ها و وسوسه های شیطانی را بمیرانی؛ و شب زنده داری که بدان سبب دلت را روشن و نهادت را تصفیه و روح و روانت را پاکیزه کنی. (۳) اما کسانی که از دیدار روی پروردگار مهربان کراهت دارند در دنیا به هوس های زودگذر بسنده می کنند و در قیامت بسیار گرفتار حسرت ها و خسارت روحی و روانی می شوند.

ص: ۲۸۴

۱- (۱) - نهج البلاغه: نامه ۶۲. [۱]

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۱۵۳/۶، باب ۶، حدیث ۸؛ الخصال، شیخ صدوق: ۶۱۴/۲، حدیث ۱۰. [۲]

۳- (۳) - بحار الأنوار: ۶۹/۶۹، باب ۹۶، حدیث ۱؛ مصباح الشریعه: ۱۱۵.

خداوند متان درباره چنین افرادی خطاب می فرماید:

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنفُسِهِمْ مَّا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَدَّدٍ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَائِي رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ» (۱)

آیا در [خلوت] درون خود نیندیشیده اند؟ [که] خدا آسمان ها و زمین و آنچه را میان آنهاست، جز به حق و راستی و برای مدتی معین نیافریده است؛ و همانا بسیاری از مردم به دیدار [قیامت و محاسبه اعمال به وسیله] پروردگارشان کافرند.

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ حَتَّى إِذَا حَيَّاهُ تَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَحْسِرُ تَنَا عَلَي مَيَا فَرَطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَي ظُهُورِهِمْ أَلَا سَاءَ مَا يَزُرُونَ» (۲)

کسانی که دیدار [پاداش و مقام قرب] خدا را تکذیب کردند، یقیناً دچار زیان شدند. تا هنگامی که قیامت به طور ناگهان و غافل گیرانه به آنان رسد، می گویند: ای بر ما دریغ و افسوس که نسبت به تکالیف و وظایف شرعی خود کوتاهی کردیم. و آنان بار سنگین گناهانشان را بر دوش می کشند؛ آگاه باشید! بد باری است که بر دوش خواهند کشید.

أَلَا إِنَّهُمْ فِي مَرِيئِهِ مِّن لِّقَاءِ رَبِّهِمْ أَلَّا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ» (۳)

آگاه باش! که آنان نسبت به دیدار [قیامت و محاسبه اعمال به وسیله] پروردگارشان در تردیدند. [و] آگاه باش! که یقیناً او به همه چیز [با قدرت و دانش بی نهایتش] احاطه دارد.

سرانجام وابستگی شدید به مال و حب دنیا و اعتماد به نفس اماره،

ص: ۲۸۵

۱- (۱) - روم (۳۰): ۸. [۱]

۲- (۲) - انعام (۶): ۳۱. [۲]

۳- (۳) - فصلت (۴۱): ۵۴. [۳]

خودخواهی، تجمل پرستی و فرورفتن در لجنزار شهوات و حیوانیتِ نفس آدمی همین است که همهٔ مراحل قیامت، از مرگ و برزخ تا بهشت و دوزخ را انکار می کند تا زمینه های فساد خود را فراهم سازد، انسان نمی داند دنیا و نعمت های آن بهانه ای برای لقای منظر حق و زندگی جاوید در آخرت است که با چهارده مرحله آغاز می شود.

مراحل قیامت

۱- مرگ

مرگ، آخرین روز از دنیا و اولین روز از روزهای آخرت برای انسان است. با مرگ قیامت آدمی برپا می شود و آخرت او روشن می شود. مرگ، حق و یقین و پلی برای انتقال از دنیای فانی به سوی حیات جاودان است. مرگ برای مؤمن راحتی و آرامش و مانند بوئیدن عطرهاى دل انگیز و شاداب است. و برای کافر از نیش مار و عقرب دردناک تر و تلخ تر است.

انسان مؤمن و کافر در هنگام جان دادن، صحنه های عجیب و تازه ای می بینند که سرنوشت او را مشخص می کند، با این حال بر انسان است که به رحمت گستردهٔ خداوند و محبت اهل بیت علیهم السلام امیدوار باشد و از وسوسه های شیطانی و نفسانی به خدا پناه ببرد.

۲- برزخ

برزخ، عالمی بین دار دنیا و آخرت است. اعتقاد به امور برزخی از یقینات دین اسلام است. کالبد آدمی در عنصر خاک باقی می ماند، ولی روح، زنده و حسّاس و بیدار است و لذّت و درد را حس می کند. ارواح مؤمنان و کافران در برزخ دارای

هوشیاری و درک پاداش و کیفر هستند و از اوضاع و احوال دنیا آگاهی دارند. البته روح مؤمن از منافع و آثار اعمال خویش در دنیا سود می برد و پرونده عمل او به خاطر کارهای نیک و خیرات و فرزندان صالح و... باز می ماند. اما کافر پرونده عمل او بسته شده و دست او از دنیا و امور مادی و معنوی کوتاه می گردد.

۳ - قبر

قبر، خانه برزخی آدم است. جسم او از حوادث روزگار و اذیت حیوانات مصون می ماند. مسئله قبر، حق و اعتقادی است که هر کس بپذیرد؛ روح و ریحان او به سوی رستگاری و بهشت راهی می گردد و دریچه ای گلستان، از درون قبر به سوی باغ های بهشت برایش باز می گردد. و هر که نپذیرد دریچه ای از آتش و سوزش به درون قبر او باز می شود و تا کیفر ابدی در رنج و عذاب خواهد بود. از امور مهم در قبر مسئله تلقین میت، حضور فرشتگان نیک و منکر برای بررسی اعتقادات انسان، حضور شیطان در کنار پیکر او برای القای شک و شبهه در قلب و فکر او؛ و فشار قبر و... می باشد.

۴ - أشرط الساعة

ساعت، در قرآن مجید به معنای روز قیامت که به خاطر ناگهانی یا گسترده گی آن نزد خداوند است. در آیات و روایات معتبر دینی از نشانه های روز قیامت و رستاخیز به أشرط الساعة تعبیر نموده اند. و أشرط الساعة همان علامت های نزدیک شدن روز قیامت است که باید به آنها ایمان و باور داشت که در روایات نشانه های ظهور قیامت را ده نشانه برشمرده اند که برخی از آنها در آخر الزمان اتفاق می افتند.

نفخ صور، دمیدن در شیپور که حقیقتش برای ما روشن نیست برای برچیدن دنیا و برانگیختن آدمیان برای زندگی جاودانه، از زمینه های قیامت است. حضرت اسرافیل به اذن الهی در مرحله اول به شیپور خود می دمید و همه موجودات می میرند و سپس در مرحله دیگر با دمیدن در صور، قیامت کبرای همگان در محشر برپا می شود. این مرتبه حیاتی، برای قدرت نمایی حق تعالی است که همه موجودات نابود شده اند. اینک پروردگار می فرماید:

يَوْمَ هُمْ بَرْزُونَ لَآيَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ لِّمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (۱)

روزی که همه آنان آشکار می شوند، [و] چیزی از آنان بر خدا پوشیده نمی ماند. [و ندا آید :] امروز فرمانروایی ویژه کیست ؟ ویژه خدای یکتای قهار است .

سپس همه خلایق برای حساب و کتاب به محشر برمی خیزند.

۶ - محشر

محشر، گرد هم آمدن اجسام و اجساد مخلوقات در محلی بزرگ و بازگشت روح و جان به آنهاست. بدون شک این گردهمایی آفرینش و آفریدگار برای خداوند قادر و حکیم امکان وقوعی دارد و حضرت حق همه اجزای کامل و ناقص موجودات - از ذره و ماده اصلی آنها - را در کنار هم قرار می دهد و به بررسی دقیق و عادلانه امور دنیوی از نیک و شر می پردازد.

ص: ۲۸۸

۷- میزان

میزان، ترازوی عدالت و حساب برای حسابرسی حقوق و حدود موجودات است.

بررسی اعمال و صفات انسان با ترازوی معنوی و نظارت انبیا و اوصیای الهی علیهم السلام به ویژه رسول الله صلی الله علیه و آله سنجیده می شود. در برخی روایات معتبر معصومان علیهم السلام، نفس امیرمؤمنان علی علیه السلام و همه ائمه اطهار علیهم السلام و اعمال عبادی مانند نماز و روزه و حج و ولایت، از معیارهای پذیرش هستند.

۸- محاسبه

حساب، برابری بین اعمال و جزای آنهاست. پاداش یا کیفر بر عمل نیک یا ناپسند و توبیخ بر مکروهات و مباحات و استحقاق سپاس و احترام بر رعایت حقوق الهی و ترک محرّمات و گناهان، در این امور، به حال بندگان رسیدگی می شود.

در این محاسبات از عمر و جوانی و مال و مصرف آن و کتاب خدا و محبت اهل بیت و اعضا و جوارح بدن و حقوق مردم؛ پرسش و پاسخ صورت می گیرد.

البته برخی اعمال مانند: زیارت قبر امام حسین علیه السلام و امام رضا علیه السلام، خواندن سوره هایی مانند اعراف و هود و شفاعت پیامبران و معصومان علیهم السلام و اولیای الهی در تخفیف و خلاصی از محکمه محاسبه اعمال تأثیر بسزایی دارد.

۹- اعمال

همه کردار و رفتار و گفتار و افکار آدمیان در نزد گنجینه حافظه الهی ذخیره است.

و ذره ای از آفرینش در آسمان و زمین پنهان نمی ماند. و علاوه همه افعال و اثرات آن در نزد پروردگار حاضر و گواه است و نیز همه شاهدان از پیامبران و معصومان و

فرشتگان و زمین و زمان و اعضا و جوارح هم، با ثبت و ضبط نسخه تک تک عمل ها در بایگانی قیامت، به محضر الهی آورده می شوند. در این حال تمامی شاهدان گواهی می دهند و دهان مجرمان مهر زده می شود و دست و پایشان شهادت می دهند.

پس از بررسی اعمال، نامه های عمل نیکان به دست راست آنان هدیه می شود و نامه های عمل بدکاران از پشت سرشان انداخته می شود. مؤمنان و نیکان با حسابی سبک و با سرور و نشاط به اهل خود باز می گردند و کافران و بدکاران با حسابی سخت و تلخی و ناامیدی به درون آتش هدایت می گردند.

۱۰ - وسیله

توسل و تقرب پیدا کردن به مرکز غیب و شهود و ذات باری تعالی از بهترین پیوندهاست. رسول الله صلی الله علیه و آله و اهل بیت ایشان وسیله ای برای عفو و غفران از درگاه الهی هستند. خداوند وسیله را در آخرت، بالاترین درجه بهشت؛ یعنی مقام محمود قرار داده است که مخصوص نبی اکرم اسلام صلی الله علیه و آله و امیرمؤمنان علیه السلام و انبیا و اولیای خود اوست و مرتبه شفاعت و رضایت آنان، در پرتو ملکوت و جلوه های حق، بر سراسر عالم آخرت، گسترده است.

۱۱ - حوض

حوض یا نهر کوثر در قیامت از مقامات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و وصی و اهل بیت علیهم السلام ایشان و میعادگاه شیعیان و محبان است. آنان از آن نهر می نوشند و هرگز درد و مرض و تشنگی و عیبی احساس نمی کنند. سرچشمه حوض کوثر از زیر عرش الهی جاری می شود و آب آن از شیر سفیدتر و از عسل شیرین تر و از گره نرمتر است.

ریگ های آن از زبرجد و یاقوت و مروارید و علف زار آن زعفران و خاک آن از

مشك ناب است. (۱) بر اساس روایت ثقلین پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله سفارش فرمود:

همانا من دو چیز گرانبها در میان شما می گذارم؛ اگر شما بر آن دو چنگ زنید هرگز گمراه نخواهید شد، کتاب خدا و عترتم؛ اهل بیت من، این دو از هم جدا نشوند تا اینکه در کنار حوض بر من وارد شوند. (۲) و هر که توفیق پیدا کند که از آب حوض کوثر بنوشد از هول قیامت در امان بماند.

۱۲ - شفاعت

از مقامات بلند مرتبه و درجات عالیّه در شأن نبی اکرم صلی الله علیه و آله و اهل بیت ایشان در روز قیامت؛ مقام شفاعت آنان نزد خداوند سبحان است.

شفاعت، بر پایه کرامت اهل بیت و تکریم خداوند از آنان به خاطر حق ناشناخته و مقام محمود و اعطای افتخار و سرافرازی به آنان است. شفاعت بر مبنای عفو و گذشت پروردگار است؛ زیرا حق خداوند مجازات و تنبیه بندگان خطاکار است؛ از حق خود چشم پوشی می کند و فرصت لطف و بزرگواری درباره بندگان را به انسان های اهل کرامت و ایمان و مکارم اخلاقی، واگذار می فرماید.

شفاعت از عقائد حقّه و اعتقادات صحیح بدون شك و عیب است و به ادلّه قطعی اثبات شده است، خداوند متعال شفاعت را برای همه گناهان کبیره و صغیره قرار داده است مگر شرک، که تنها در محاسبه الهی به آن رسیدگی می شود.

ص: ۲۹۱

-
- ۱- (۱) - بحار الأنوار: ۲۱/۸، باب ۲۰، حدیث ۱۴؛ الأملی، شیخ طوسی: ۲۲۸، حدیث ۴۰۰.
 - ۲- (۲) - بحار الأنوار: ۱۴۰/۲۳، باب ۷، حدیث ۹۱؛ وسائل الشیعه: ۳۴/۲۷، باب ۵، حدیث ۳۳۱۴۴؛ بصائر الدّرجات: ۴۱۳؛ مسند احمد بن حنبل: ۲۶/۳؛ کنز العمال: ۱۸۷/۱، حدیث ۹۵۲ و ۹۵۳؛ التفسیر الکبیر، فخر رازی: ۱۷۳/۸.

صراط، یگانه راهی که به شکل پل بر جهنم و به سوی بهشت برقرار شده است و همگان از اولین و آخرین، از روی آن عبور می کنند. اعتقاد به آن حق و از ضروریات دین است.

مفضل بن عمر از امام صادق علیه السلام درباره صراط پرسید. حضرت فرمود:

آن راهی به سوی معرفت خداوند است و آن دو صراط است؛ صراط دنیا و صراط آخرت. اما صراط در دنیا؛ امام واجب الاطاعه است. هر که او را در دنیا بشناسد و به هدایت او رهنمون شود بر پل صراط قیامت به آسانی بگذرد و هر که او را در دنیا نشناسد، قدم هایش بر پل صراط آخرت بلغزد و در جهنم سقوط کند. (۱)

۱۴ - بهشت و جهنم

نهایت مقصود و پایان جاودانه برای مؤمنان، بهشت و نعمت های آن است و خواری پیوسته و عذاب همیشگی برای کافران که آتش و گداخته های سوزان جهنم است.

بر اساس آیات و روایات و منابع قطعی، از اعتقادات ما این است که: بهشت خانه جاودانه و سلامت است؛ و مرگ و پیری و مرض و آفت و نابودی و زمان و اندوه و نگرانی و نیاز و... در آن راه ندارد و جهنم خانه خواری و انتقام از اهل کفر و عصیان است. و اهل کفر و شرک در آن پایدار هستند و گناهکاران از اهل توحید از آن به رحمت پروردگار و شفاعت اهل کرامت خارج می شوند.

شنیدن اوصاف جایگاه بهشت و جهنم و وضعیت بهشتیان و دوزخیان در آنها،

ص: ۲۹۲

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۶۶/۸، باب ۲۲، حدیث ۳؛ معانی الأخبار: ۳۲. [۱]

اعتقاد انسان را به مبدأ و معاد و مراحل سفر به آخرت تقویت می سازد.

مرحوم شیخ عباس قمی در کتابی به نام «منازل الآخرة» سرگذشت ارواح در عالم آخرت را از مرحله مرگ تا جهنم با حکایات و اشعار و احادیث معتبر به طور شایسته تشریح نموده است.

بنابراین هیچ کفر و فسادی در درون انسان بالاتر از احساس خودبینی و خود محوری نیست و همه کشمکش ها و عصیانگری ها از این نقطه سرچشمه می گیرد. تا انسان وجود خود را در حق فانی نسازد هرگز وجود ربّانی و حقّانی نمی یابد و رنگ و بوی یگانگی و صلح و صفا و آرامش را به خود نمی بیند و لقاء شیرین حق را حس نمی کند.

پس انسان هنگامی شایسته لقاء دوست حقیقی می گردد که به مقامات بالا بیندیشد.

رسد آدمی به جایی که به جز خدا نبیند بنگر که تا چه حد است مکان آدمیت

(سعدی شیرازی)

ص: ۲۹۳

[«(۴) سُبْحَانَكَ! مَا أَعْظَمَ شَأْنُكَ! وَ أَقْهَرَ سُلْطَانَكَ! وَ أَشَدَّ قُوَّتَكَ! وَ أَنْفَدَ أَمْرَكَ!» (۵) سُبْحَانَكَ فَضَيْتَ عَلَيَّ جَمِيعَ خَلْقِكَ الْمَوْتِ: مَنْ وَحَدَكَ وَ مَنْ كَفَرَ بِكَ وَ كُلُّ ذَائِقِ الْمَوْتِ وَ كُلُّ صَائِرٍ إِلَيْكَ فَتَبَارَكْتَ وَ تَعَالَيْتَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ» (۶) آمَنْتُ بِكَ وَ صَدَّقْتُ رُسُلَكَ وَ قَبِلْتُ كِتَابَكَ وَ كَفَرْتُ بِكُلِّ مَعْبُودٍ غَيْرِكَ وَ بَرِئْتُ مِمَّنْ عَبَدَ سِوَاكَ]

منزه و پاکی، چه بزرگ است مرتبه ات، و غالب و قاهر است پادشاهیت، و شدید است نیرویت، و نافذ است فرمانت.

منزه و پاکی، فرمان مرگ را بر همه آفریده هایت ثابت و پابرجا کرده ای، چه آن که تو را به وحدانیت مؤمن شده، یا آن که به حضرتت کافر گشته، همگی طعم مرگ را می چشند، و به سویت باز می گردند.

مبارک و برتری، خدایی جز تو نیست، تنها و بی شریکی، به تو ایمان آوردم، و رسولانت را تصدیق کردم، و قرآنت را پذیرفتم، و به هر معبودی جز تو کافر شدم، و از هر که غیر تو را پرستد، بیزارى جستم.

برائت از معبودهای ساختگی

شرک در فرهنگ اسلام عبارت است از: «انباز گرفتن برای خداوند در الوهیت، یا شریک گرفتن در ذات یا در بندگی و اطاعت، یا در تدبیر.

در جهان هنوز گروهی که در هر عرصه چهار گونه شرک، برای خدا انبازی گرفته باشد یافت نشده جز طایفه ثنویه که قائل به دو خدا می باشند: یکی دانا و مصدر نیکی ها و دیگری نادان و منشأ بدی ها، که اولی را یزدان و دومی را اهریمن می نامند.

اما آنان که در بندگی و تدبیر خدای به انباز معتقدند فراوانند، مانند ستاره پرستان، ماه پرستان، خورشید پرستان و غیره.

شرک از نظر اسلام که دین توحید و ضد شرک است، محکوم و منکر و گناه نابخشودنی و ظلم بزرگ، و مشرک از نظر دین، پلید است.» (۱) در اینجا مناسب است خلاصه ای از بحث مفصّلی که در کتاب «توحید در قرآن» درباره انواع شرک آمده، آورده شود، تا حقیقت توحید و شرک و فرق شرک جلی و خفی روشن شود:

انواع شرک

اشاره

توحید نور است و شرک ظلمت، و هر جا نور نبود ظلمت است. در مقابل نور واحد، ظلمت های متعددی وجود دارد، به همین جهت در قرآن کریم، نور به صورت مفرد و ظلمت به صورت جمع (ظلمات) آمده است. پس در مقابل توحید، شرک های متعددی وجود دارد که شناخت آنها در معرفت توحید ناب، مؤثر است.

الف) شرک در ذات

شرک ذاتی در قبال توحید ذاتی و به این معناست که کسی بپندارد در عالم هستی دو واجب الوجود و غنی بالذات وجود دارد. این اعتقاد از نگرش دو قطبی به جهان و تقسیم آن به خیر و شر بیگانه نیست، هر چند تفاوت اساسی بین دو

ص: ۲۹۵

مطلب مزبور محفوظ است.

(ب) شرک در صفات ذاتی

در بین مذاهب متعدّد کلامی، در صفات ذاتی واجب الوجود اختلاف است؛ معتزله طبق نسبتی که به آنها داده شده، قائل به تعطیل و نفی صفات ذاتی است.

محققان از امامیه به عینیت صفات ذاتی با ذات فتوا می دهند و اشاعره به زاید بودن صفات ذاتی بر ذات، اعتقاد دارند.

این گونه شرک، شرک خفی است و قهراً چنین اعتقادی از لحاظ فقهی موجب خروج از قلمرو اسلام و توحید نمی شود. گرچه آثار کلامی آن محفوظ است.

(ج) شرک در صفات فعلی

ابتلای به شرک در صفات فعلی خدای سبحان بیشتر صورت می گیرد که به برخی از آنها اشاره می شود.

۱ - شرک در خالقیت: توحید افعالی به این معنا که هیچ خالق و مؤثری درعالم جز خدای سبحان نیست.

۲ - شرک در ربوبیت: بیشترین مناظره فرهنگی انبیا علیهم السلام پس از محاوره در شرک عبادی، با کسانی بوده که به شرک ربوبی مبتلا بودند. بلکه می توان گفت: سبب شرک عبادی همان شرک ربوبی است.

علت آن است که: آنچه در زندگی فردی و اجتماعی منشأ اثر بیشتری است، بیشتر در معرض آسیب و تهدید است و توحید ربوبی چون نقش فراگیر و کارسازی در حیات انسانی دارد، بیشتر مورد تعرض شیطان و امیال نفسانی بوده است. به همین جهت در بعد تکوین و تشریح «ارباب» فراوانی پدید آمدند.

شرک ربوبی به دو صورت تکوینی و تشریحی قابل تصوّر است:

الف - شرک ربوبی تکوینی: مشرکان قبول داشتند که جهان را خدا آفریده است ولی می گفتند: تدبیر اجزای آن به ارباب جداگانه واگذار شده و هر یک بخشی از جهان را اداره می کنند.

ب - شرک ربوبی تشریحی: ربوبیت تشریحی در محدوده قانون امر و نهی است و شرک در آن به معنای پذیرش قوانین و مقررات غیر الهی در زندگی فردی یا اجتماعی است.

به برخی از نمونه های تاریخی آن اشاره می شود:

۱ - فراعنه مصر ادعای ربوبیت تشریحی داشتند و مردم را به اطاعت از خود دعوت می کردند. آنان هرگز نمی گفتند: آفرینش مردم و نزول باران و رویش گیاهان به دست ماست، بلکه می گفتند: تأمین سعادت شما منوط به این است که پیرو افکار و آرای ما بوده به طوری که ما قانون گذار باشیم و شما مطیع امر و تابع رأی ما باشید.

يَقَوْمَ لَكُمْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَهَرِينَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ اللَّهِ إِنْ جَاءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَىٰ وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ (۱)

ای قوم من! امروز فرمانروایی و حکومت برای شماست که در این سرزمین پیروز هستید، ولی اگر عذاب خدا به سوی ما آید، چه کسی ما را یاری خواهد داد؟ فرعون گفت: من جز آنچه را [صواب] می بینم [و به آن یقین دارم و آن انکار موسی و کشتن او و تقویت حکومت من است] به شما ارائه نمی کنم، و شما را جز به راه راست هدایت نمی کنم.

در جامعه مصر، این ربوبیت تشریحی، فراگیر و پذیرفته شده بود. به همین جهت حضرت یوسف علیه السلام در زندان برای تبلیغ توحید به هم بندهای خود چنین پند می داد:

ص: ۲۹۷

يَصْحَبِي السَّجْنَءَ أَزْبَابٌ مُتَّفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمْ اللَّهُ الْوَحْدُ الْقَهَّارُ» (۱)

ای دو یار زندان! آیا معبودان متعدد و متفرق بهتر است یا خدای یگانه مقتدر؟

کلمه «خیر» در آیه، مانند بعضی موارد دیگر (۲) افعال تعیین است؛ نه افعال تفضیل.

۲ - مسیحیان نیز دچار شرک در تشریح بودند؛ قرآن کریم می فرماید: آنان دانشمندان و راهبان خود و حضرت مسیح علیه السلام را ربّ خود می دانستند:

اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَيَّا أُمُرُوا إِلَّا لِيُعْبَدُوا إِلَهًا وَحَدًّا لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحٰنَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ» (۳)

آنان دانشمندان و راهبانشان و مسیح پسر مریم را به جای خدا به خدایی گرفتند؛ در حالی که مأمور نبودند مگر اینکه معبود یگانه را که هیچ معبودی جز او نیست پرستند؛ منزّه و پاک است از آنچه شریک او قرار می دهند.

در روایات آمده که: اینان هرگز علمای خود را پرستش نکردند، بلکه حلال و حرام خود ساخته و احکام خلاف آنان را پذیرفتند و از این راه تحت ربوبیت آنها درآمدند.

(د) شرک در عبادت

بزرگ ترین مسئولیت انبیا علیهم السلام و مهمترین پیام کتاب های آسمانی، دعوت به

ص: ۲۹۸

۱- (۱) - یوسف (۱۲): ۳۹. [۱]

۲- (۲) - «قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ سَلِّمْ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ ءَآءِلَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ» بگو: همه ستایش ها ویژه خداست ، و درود بر آن بندگانش که آنان را برگزیده است . آیا خدا بهتر است یا آنچه شریک او قرار می دهند؟؛ سوره نمل (۲۷) : ۵۹. [۲]

۳- (۳) - توبه (۹) : ۳۱. [۳]

توحید، به ویژه توحید در عبادت است. توحید در عبادت یعنی رها شدن از پرستش غیرخدا و تنها پذیرش بندگی او.

بسیاری از مردم همراه با اعتراف به توحید خالقیت، گرفتار انواع گوناگون شرک در عبادت هستند. برخی به صورت آشکار بت و مجسمه را می پرستند و برخی در مقابل فراعنه به خاک می افتند و برخی با ریا در عبادت، غیرخدا را منظور می کنند.

انبیا علیهم السلام وظیفه خود دانستند که هم صفحه دل انسان ها را از روث شرک جلی و خفی پاک و از اسارت هوای نفس رها سازند و هم صحنه جامعه بشری را از لوث زنگارهای پرستش غیرخدا تطهیر کنند تا بندگان خدا با عبادت او به کرامت و حریت واقعی خود، دست یابند.

ه (شرک در عمل

اگر شرک جلی را مخصوص بت پرستان می دانیم، شرک خفی را نیز می توان شرک عالم نامید؛ زیرا صمدی و صنمی هر دو به آن مبتلا می شوند. همان گونه که توحید درجات و مراتب متعدد دارد، شرک نیز دارای درکات متعدد است. به طوری که بیشتر کسانی که ایمان آورده اند، کم و بیش رگه هایی از شرک، در عقاید، اعمال و گفتارشان وجود دارد:

وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ» (۱)

و بیشترشان به خدا ایمان نمی آورند مگر آنکه [برای او] شریک قرار می دهند .

شاید به همین جهت قرآن، مؤمنان را به کسب مراتب عالی تر ایمان به خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله دعوت می کند:

ص: ۲۹۹

يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا» (۱)

ای اهل ایمان! به خدا و پیامبرش و کتابی که بر پیامبرش نازل کرده و به کتابی که پیش از این فرستاده [از روی صدق و حقیقت] ایمان بیاورید. و هر که به خدا و فرشتگان و کتاب های آسمانی و پیامبران او و روز قیامت کافر شود، یقیناً به گمراهی دور و درازی دچار شده است.

رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می فرماید:

إِنَّ اخْوَفَ مَا اخَافُ عَلَيْكُمْ الشِّرْكَ الْأَصْيَغَرَ، قَالُوا وَمَا الشِّرْكَ الْأَصْيَغَرُ؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: هُوَ الرِّيَاءُ، يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ: إِذَا جَازَى الْعِبَادَ بِأَعْمَالِهِمْ أَذْهَبُوا إِلَى الَّذِينَ كُنتُمْ تُرَاءُونَ فِي الدُّنْيَا فَاَنْظُرُوا هَلْ تَجِدُونَ عِنْدَهُمُ الْجِزَاءَ وَقَالَ: اسْتَعِيدُوا مِنْ جُبِّ الْخِزْيِ، قِيلَ: وَمَا هُوَ يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَالَ: وَإِذَا فِي جَهَنَّمَ اعْتَدَّ لِلْمُرَائِينَ وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ: إِنَّ الْمُرَائِي يُنَادِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَا فَاجِرُ يَا غَادِرُ يَا مُرَائِي ضَلَّ عَمَلُكَ وَبَطَلَ اجْرُوكَ، أَذْهَبَ فَخُذْ اجْرُوكَ مِمَّنْ كُنتَ تَعْمَلُ لَهُ. (۲)

آنچه بیشتر از شما می ترسم شرک کوچک است. گفتند: یا رسول الله! شرک کوچک کدام است؟ فرمودند: آن ریا می باشد، روز قیامت که خداوند بندگان را پاداش می دهد می گوید: بروید از کسانی که برای آنها کار می کردید پاداش خود را طلب کنید و ببینید آیا آنها می توانند پاداش شما را بدهند. بعد فرمود:

از چاه رسوایی به خداوند پناه ببرید. گفتند: یا رسول الله! چاه رسوایی کدام

ص: ۳۰۰

۱- (۱) - نساء (۴): ۱۳۶. [۱]

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۱۰۷/۱، باب ۱۱، حدیث ۱۰۸؛ [۲]مجموعه ورام: ۱۸۷/۱. [۳]

است؟ حضرت فرمود: نام یک درّه ای در جهنّم است که ریاکاران در آنجا خواهند بود. بعد فرمودند: روز قیامت به ریاکار می گویند ای بدکار! ای مکار! ای فریبکار! هر چه کار کردی از دست رفت و مزدت پایمال شد، اینک بروید و مزد خود را از همان کسی که برای او کار می کردید بگیرید.

امام صادق علیه السلام می فرماید:

إِنَّ الشُّرْكَ أَحْفَى مِنْ دَيْبِ النَّمْلِ وَقَالَ مِنْهُ تَحْوِيلُ الْخَاتَمِ لِيَذْكَرَ الْحَاجَةَ وَشِبْهُ هَذَا. (۱)

شرک در اعمال انسان مخفی تر از حرکت مورچه است و از موارد شرک آن است که انگشتی خود را در انگشت بچرخانی تا حاجتت را فراموش نکنی و یا چیزی شبیه آن.

اگر انسان می خواهد از شرک به دور باشد باید بکوشد ایمان خود را قوی کند و به هر اندازه که ایمان خالص شود شرک و غیر خدایی بودن هم، از آن دور می شود.

امام علی علیه السلام می فرماید:

فَرَضَ اللَّهُ الْإِيمَانَ تَطْهِيراً مِنَ الشُّرْكِ. (۲)

خداوند ایمان را جهت پاک شدن از شرک واجب نمود.

به خاطر همین فرمود:

مَنْ ارْتَابَ بِالْإِيمَانِ اشْرَكَ. (۳)

هر که شک کند در ایمان، کافر شود.

ص: ۳۰۱

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۱۴۲/۶۸، باب ۶۳، حدیث ۳۶؛ [۱] معانی الأخبار: ۳۷۹، حدیث ۱.

۲- (۲) - نهج البلاغه: حکمت ۲۵۲. [۲]

۳- (۳) - غرر الحکم: ۸۷، حدیث ۱۴۶۳. [۳]

مراد از این حدیث این است که: در ایمان یقین باید و هر که شک کند در آن یعنی احتمال خلاف آن بدهد هر چند احتمال مرجوحی باشد کافر است. مانند کسی که انکار کند.

و در جای دیگر می فرماید:

لَا يَصْدُقُ إِيْمَانُ عَبْدٍ حَتَّى تَكُونَ بِمَا فِي يَدِ اللَّهِ أَوْثَقَ مِنْهُ بِمَا فِي يَدِهِ. (۱)

ایمان عبد صادق نیست مگر اینکه اعتمادش به آنچه نزد خداست از آنچه در دست خود دارد بیشتر باشد.

بنابراین با توجه به آیات و روایات معصومین علیهم السلام در می یابیم که:

«ریشه اصلی انحراف مشرکان آن است که خدا را آن گونه شایسته است نشناختند و به همین دلیل نامقدس، او را تا آنجا تنزل دادند که هم ردیف بت ها قرار دادند:

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ» (۲)

[یهودیان بر ضد پیامبر اسلام به سفسطه گری پرداختند چون] آنان خدا را آن گونه که سزاوار اوست نشناختند .

آری، سرچشمه شرک عدم معرفت صحیح درباره خداوند است، کسی که بداند اولاً: او وجودی است بی پایان و نامحدود از هر نظر، ثانیاً: آفرینش همه موجودات از ناحیه او است و حتی در بقای خود هر لحظه به فیض وجود او نیازمندند، ثالثاً:

تدبیر عالم هستی و گشودن گره تمام مشکلات و همه ارزاق به دست با قدرت اوست، و حتی اگر شفاعتی هم انجام گیرد به اذن و فرمان او خواهد بود، معنی ندارد رو به سوی دیگر آرد.

ص: ۳۰۲

۱- (۱) - نهج البلاغه: حکمت ۳۱۰. [۱]

۲- (۲) - انعام (۶) : ۹۱. [۲]

اصلاً چنین وجودی با این صفات دوگانگی برای او محال است؛ زیرا دو وجود نامحدود از جمیع جهات، عقلاً غیرممکن است.» (۱)

اثرات سوء شرک

با توجه به این همه نشانه های خداوند، اگر انسان دچار شرک شود باید بداند که شرک سه اثر بسیار بد در وجود او خواهد گذاشت:

- ۱ - شرک، مایه ضعف و ناتوانی و زبونی و ذلت است در حالی که توحید عامل قیام و حرکت و سرفرازی است.
- ۲ - شرک، مایه مذمت و نکوهش است، چرا که یک خط روشن انحرافی است در برابر منطق عقل و کفرانی است آشکار در مقابل نعمت پروردگار، و آن کس که تن به چنین انحرافی دهد در خور مذمت است.
- ۳ - شرک، سبب می شود که خداوند، مشرک را به معبودهای ساختگی اش واگذارد و دست از حمایتش بردارد، و از آنجا که معبودهای ساختگی نیز قادر بر حمایت کسی نیستند و خدا هم حمایتش را از چنین کسانی برداشته، آنها مخدول یعنی بدون یار و یاور خواهند شد.

مرز توحید و شرک

اشاره

تعیین مرز توحید و شرک از آن رو اهمیت زیادی دارد که بعضی همیشه به علت برداشت های غیرواقعی از برخی مفاهیم در صدد تهمت شرک به دیگر مسلمانان هستند. مثلاً در تعریف عبادت و تعیین مصادیق آن دچار انحرافی شده اند که به امامیه - به علت دارا بودن فرهنگ شفاعت و توسل که برگرفته از قرآن کریم و سنت اهل بیت علیهم السلام است - نسبت شرک می دهند.

ص: ۳۰۳

۱- (۱) - تفسیر نمونه: ۵۲۹/۱۹، [۱] ذیل آیه ۶۷ سوره زمر.

افزون بر این، برخی از فِرَقِ اسلامی در تشخیص مصادیق شرک گرفتار افراط یا تفریط هستند؛ از خوارج نقل شده که صرف ارتکاب گناه بزرگ موجب کفر می شود.

در مقابل، مرجئه می گویند: با داشتن عقیده صحیح توحیدی، هیچ عملی به ایمان انسان لطمه نمی زند.

در توحید افعالی گفته شد که سراسر جهان امکان، مظهر خدای سبحان است و اعتقاد به موجودات ممکن که گاهی فعل حق و فیض او هستند، موجب شرک نخواهند شد؛ وجود همه پدیده ها وجود ممکن و ربطی است و هیچ نوع استقلالی از خود ندارند.

نیز گذشت که ارتباط ممکنات با یکدیگر، یا به نحو علت و معلول معهود است و یا به نحو رقیق شده آن یعنی تشان، و این مطلب چیزی است که نه نکول و انکار آن نشانه توحید است و نه قبول و اقرار به آن علامت شرک؛ چون رابطه علیت به دو گونه قابل تصور است:

۱. علت امکانی که معلول خود وجود می دهد و در اعطای وجود مستقل است.

معتزله درباره ارتباط انسان و افعال او، به چنین استقلالی معتقدند. این اعتقاد با توحید افعالی منافات دارد و از مصادیق شرک است، گرچه شرک جلی نیست تا موجب خروج از اسلام شود.

۲. عدم استقلال علت امکانی، که علت مانند معلول خود جلوه ای از فعل حق تعالی است و از خود چیزی ندارد. در این صورت، شرک خفی هم نیست.

بله، اگر کسی بگوید: خدای سبحان در حدوث عالم نقش داشت، ولی در بقای آن دخالت ندارد و تدبیر جهان به دست دیگران است - چنان که برخی از مشرکان معتقد بودند - شرک جلی است.

معجزه و کرامت هم خارج از قلمرو توحید نیست و اگر برای بعضی افراد یا اشیا اثرهای غیرعادی و اصطلاحاً معجزه ثابت شود، این تأثیر و تأثر غیرعادی خارج از

نظام علت و معلول نیست و با توحید افعالی منافات ندارد. پس اعتقاد به تأثیرات شگفت برخی از موجودهای امکانی تا زمانی که به فقر ذاتی آنها در همه مراحل معتقد باشیم، هرگز آسیبی به اعتقاد توحیدی وارد نمی کند.

الف - عبادت

عبادت غیر خدا از مصادیق روشن شرک عملی است، لازم است نخست مفهوم عبادت و سپس برخی از مصادیق آن ذکر شود.

عبودیت به معنای اظهار فروتنی و تذلل است و عبادت در این معنا رساتر از عبودیت است؛ زیرا عبادت یعنی نهایت فروتنی. (۱) برخی از لغویان عبادت را به معنای خضوع و فروتنی دانسته اند ولی این مفهوم، معنای مطابقی آن نیست، بلکه لازم معنای اصطلاحی است. عرف هرگز عبادت را - که به فارسی به معنای پرستش است - مترادف با فروتنی نمی داند.

استاد علامه طباطبایی رحمه الله می گوید: علت این که خضوع معنای مطابقی عبادت نیست آن است که خضوع لازم است و با لام متعدی می شود، مانند:

إِنْ نَشَأْ نُزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةٌ فَظَلَّتْ أَعْنَقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ» (۲)

اگر بخواهیم، معجزه ای بزرگ از آسمان بر آنان نازل می کنیم که فروتنانه و بی اختیار در برابرش گردن نهند.

ولی کلمه عبادت بدون حرف جر متعدی است. (۳) فرقه وهابيون، مفهوم اله و معبود را یکی می دانند و می گویند: جز خدا را نباید خواند و جز به او نباید امیدوار بود و جز از او نباید طلب یاری کرد، و در تعریف

ص: ۳۰۵

۱- (۱) - مفردات ألفاظ القرآن، راغب اصفهانی: ماده عبد.

۲- (۲) - شعراء (۲۶) : ۴. [۱]

۳- (۳) - تفسیر المیزان: ۲۴/۱، ذیل آیه ۵ سورة حمد.

توحید می گویند: توحید انحصار عبادت در خدای سبحان است و دین انبیا همین است، خلاصه آنچه از کلمات این گروه استفاده می شود این است که: مطلق خضوع و تذلل عبادت است و توسل به غیر خدا و امید شفاعت از غیر او شرک است.

حق آن است که عبادت، مطلق خضوع نیست، بلکه خضوع خاص، همراه با اعتقاد به الوهیت و استقلال است و اگر قید الوهیت و استقلال معبود نباشد، صرف خضوع شرک نیست.

برای دفاع از فرهنگ امامیه که در بالاترین درجه توحید نظری و عملی قرار دارد، به اختصار به موضوع توسل و شفاعت می پردازیم، تا معلوم شود که هیچ یک از این دو عمل مشروع، منافی با توحید عبادی نیست.

ب - توسل

از ریشه «وسل» به معنای تقرب و نزدیکی است. «وسیله» چیزی است که شخص با آن به غیر نزدیک می شود (۱) و در اصطلاح، وسیله قرار دادن ذات و مقام اولیای الهی برای تقرب به خدا و رسیدن به حاجت است.

توسل به علل غیرطبیعی دو گونه است:

۱. توسل به آنها به عنوان علل مستقل در تأثیر و تأثر.

۲. توسل به آنها به عنوان واسطه در رساندن متوسلان به خدای سبحان، با اعتقاد به اینکه خود آنان مظهر و آیت حق اند؛ نه بیش از آن.

بینش توحیدی هرگز اجازه نمی دهد موخید به نوع نخست از توسل تفوه کند و از خود وسایط حاجت بطلبد، چون چنین اعتقادی هم شرک است و با توحید منافات دارد و هم با معنای اصطلاحی توسل که تقرب جستن به خداست، سازگار نیست.

بنابراین، معتقدان به توسل نیز با صراحت می گویند: از غیر خدا حاجت

ص: ۳۰۶

خواستن و غیر او را در برآوردن نیاز، مستقلّ پنداشتن شرک و موجب خروج از توحید است. ولی اگر طلب حاجت فقط از خدا باشد لیکن از راه وسایط مقدسی که در اثر عبادت خدا، مراتب معنوی والایی را کسب کرده اند از این رو می توانند به اذن خدا ما را به رحمت و مغفرت و توجّه الهی نزدیک و مشمول عنایات خاصه آن حضرت کنند، این مطلب هیچ منافاتی با توحید ندارد و عقل و نقل به جواز آن حکم می کنند.

توسّل در فرهنگ امامیه از نوع توسّل به وسایل عادی است؛ مثلاً برای کسب نور و گرما به آفتاب و برای رفع تشنگی به آب و برای برطرف شدن گرسنگی به غذا توسّل پیدا می کنیم که توسّل به مجاری فیض الهی است. به طور مسلّم خاندان عصمت و طهارت به مراتب از این مجاری فیض مادی، برتر و بالاترند.

توسّل به انبیا و اولیا علیهم السلام نیز از این قبیل است. موخّیذ وقتی غذا می خورد یا آب می نوشد، همچون حضرت ابراهیم علیه السلام می گوید:

وَ الَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِي ^(۱)

و آنکه او طعام می دهد و سیراب می کند.

و امام سجّاد علیه السلام نیز پس از صرف غذا می فرمود:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا، وَ كَفَانَا وَ أَيَّدَنَا وَ آوَانَا وَ أَنْعَمَ عَلَيْنَا وَ أَفْضَلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي يُطْعِمُ، وَ لَا يُطْعَمُ. ^(۲)

سپاس مخصوص خدایی است که ما را طعام بخشید و سیراب کرد و کفایت نمود و تأیید فرمود و پناه داد و بر ما نعمت بخشید و برترین حمد بر خدایی که طعام می دهد و کسی به او طعام نمی دهد.

ص: ۳۰۷

۱- (۱) - شعراء (۲۶) : ۷۹. [۱]

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۳۷۶/۶۳، باب ۱۱، حدیث ۳۰؛ [۲] وسائل الشیعه: ۳۶۰/۲۴، باب ۵۹، حدیث ۳۰۷۷۶. [۳]

ولی تصوّر ملحد آن است که: آب و نان او را سیراب و سیر می کند، به وسایط عادی هم دید استقلاللی دارد و موحد برای هیچ یک از ذوات مقدّسه استقلال در تأثیر، شفاعت و... نمی بیند؛ از این رو پس از اقرار به بنده خاص الهی بودن آنان، به آنها توسل پیدا می کند.

با این بیان، توسل عقلاً ممکن است. ادله نقلی نیز دلالت بر وقوع این گونه توسلات در عصر معصومان علیهم السلام دارد.

توسل در قرآن و روایات

قرآن کریم نه تنها بر جواز توسل دلالت دارد، بلکه همگان را به رفتن به حضور پیامبر و طلب عفو از خدا و مشمول استغفار پیامبر قرار گرفتن ترغیب می کند:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا (۱)

و هیچ پیامبری را نفرستادیم مگر آنکه به توفیق خدا از او اطاعت شود. و اگر آنان هنگامی که [با ارتکاب گناه] به خود ستم کردند، نزد تو می آمدند و از خدا آمرزش می خواستند، و پیامبر هم برای آنان طلب آمرزش می کرد، یقیناً خدا را بسیار توبه پذیر و مهربان می یافتند.

منکران توسل می گویند: این آیه توسل را تجویز می کند ولی با قیود خاصی، اول: توسل به شخص پیامبر صلی الله علیه و آله نه دیگران، دوم: فقط توسل در زمان حیات آن حضرت را، نه پس از رحلت وی را. سوم: توسل در حضور آن حضرت و از نزدیک را، نه از راه دور. چهارم: فقط توسل در طلب استغفار؛ نه امور دیگر را.

ولی هیچ یک از این استثناها صحیح نیست؛ زیرا، با پذیرفتن جواز اصل توسل،

ص: ۳۰۸

بنیان ادعای آنان که توسل را ذاتاً شرک و منافی توحید می دانند، فرو می ریزد؛ چون اگر توسل از جهت عقلی شرک باشد، امر عقلی، تخصیص بردار نیست، نمی توان گفت توسل حقیقه شرک است ولی در مواردی جایز است. توحید و شرک از مسائل نقلی و فرعی نیست تا بتوان عموم یا اطلاق آنها را تخصیص یا تقیید زد، بلکه از مسائل عقلی است و اصلی غیرقابل تخصیص است، و اگر توسل، به معنای درخواست دعا و طلب استغفار جایز باشد، سایر مصادیق آن نیز که در اصل جامع توسل مشترک است باید جایز باشد و نمی توان برخی از مصادیق آن اصل جامع را روا و برخی را ناروا دانست.

افزون بر این، اگر توسل به شخص پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله جایز است، چرا توسل به دیگر اولیای الهی جایز نباشد؟ در حالی که ادله نقلی دیگر، مؤید عمومیت جواز توسل است و اگر در زمان حیات رسول خدا توسل به او جایز باشد پس از رحلت وی نیز جایز است؛ زیرا انبیا و اولیا، و در رأس آنان رسول خدا صلی الله علیه و آله برای همیشه زنده اند.

وقتی بر اساس نص قرآن کریم شهدا زنده باشند، (۱) حضرت ختمی مرتبت صلی الله علیه و آله که شهید شهادت، (۲) به طور مسلم زنده است و به همین دلیل ناظر اعمال مردم است. افزون بر عرضه مستمر اعمال بر آن حضرت در دنیا، در آخرت نیز شاهد محکمه اعمال همگان خواهد بود، پس وی همواره زنده است و از اعمال همه آگاه و آمدن حضور آن حضرت معنای خاص خود را دارد و حضور فیزیکی او لازم

ص: ۳۰۹

-
- ۱- (۱) - «وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمُوتَ بَلْ أَحْيَاءٌ وَ لَكِنَّ لَاتَشْعُرُونَ» و به آنان که در راه خدا کشته می شوند مرده نگوئید، بلکه [در عالم برزخ] دارای حیات اند، ولی شما [کیفیت آن حیات را] درک نمی کنید؛ بقره (۲) : ۱۵۴. [۱]
- ۲- (۲) - «فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَ جِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا» پس چگونه است [حال مردم] هنگامی که از هر امتی گواهی [که پیامبر آنان است بر اعمالشان] بیاوریم، و تو را بر آنان گواه آوریم؟! نساء (۴) : ۴۱. [۲]

نیست، اظهار پشیمانی از راه دور و درخواست طلب مغفرت از او نیز به معنای ادراک حضور اوست؛ مهم آن است که رسول خدا صلی الله علیه و آله از صدق استغاثه نادم با خیر شود.

اهل سنت و از جمله قرطبی که از متعصبان ایشان است، در تفسیر خود از امیرمؤمنان علیه السلام نقل کرده که: سه روز پس از دفن رسول خدا صلی الله علیه و آله عربی بیابان نشین آمد و خود را روی قبر آن حضرت افکند و از خاک آن بر سر خود ریخت و عرض می کرد: ای رسول خدا! شما فرمودید و ما شنیدیم و شما از خدا دریافت کردید، ما هم از شما دریافت کردیم، از جمله آیاتی که بر تو نازل شد این آیه بود که:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ أَنْتَهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا (۱)

و هیچ پیامبری را نفرستادیم مگر آنکه به توفیق خدا از او اطاعت شود. و اگر آنان هنگامی که [با ارتکاب گناه] به خود ستم کردند، نزد تو می آمدند و از خدا آمرزش می خواستند، و پیامبر هم برای آنان طلب آمرزش می کرد، یقیناً خدا را بسیار توبه پذیر و مهربان می یافتند.

و من بر خود ستم کرده ام و آمده ام تا تو برایم طلب آمرزش کنی. پس از قبر صدایی برخاست که تو بخشیده شدی. (۲) نظیر تو سئل به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره اثر پیراهن حضرت یوسف علیه السلام نیز آمده که امکان و اثر تو سئل به ذوات و آثار ذوات مقدس را بیان می کند، حضرت یوسف علیه السلام گفت:

أَذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَالْقُوهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَ أَتُونِي بِأَهْلِكُمْ

ص: ۳۱۰

۱- (۱) - نساء (۴): ۶۴. [۱]

۲- (۲) - تفسیر القرطبی: ۱۷۲/۵، ذیل تفسیر آیه ۶۴ سوره نساء.

این پیراهن را ببرید ، و روی صورت پدرم بیندازید ، او بینا می شود و همه خاندانتان را نزد من آورید .

فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَدَ بَصِيرًا قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ» (۲)

پس هنگامی که مژده رسان آمد ، پیراهن را بر صورت او افکند و او دوباره بینا شد ، گفت : آیا به شما نگفتم که من از خدا حقایقی می دانم که شما نمی دانید ؟

ج) شفاعت

در تفسیر المنار، ذیل آیه:

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ» (۳)

ستمکارتر از کسی که بر خدا دروغ بسته ، یا آیات او را تکذیب کرده ، کیست ؟ یقیناً ستمکاران ، رستگار نخواهند بود .

می گوید:

آیه درباره کافران نازل شده، از این رو مردم در شمول آن بر غیر کافر غفلت می کنند، در صورتی که آیه دو گروه دیگر را شامل می شود، یکی کسی که خود را مسلمان می نامد یا دیگران او را مؤمن و مسلمان می شمرد ولی بر خدا دروغ

ص: ۳۱۱

۱- (۱) - یوسف (۱۲) : ۹۳. [۱]

۲- (۲) - یوسف (۱۲) : ۹۶. [۲]

۳- (۳) - انعام (۶) : ۲۱. [۳]

می بندد، مانند اینکه: گفته او سخن مشرکان است، یعنی غیرخدا را ولی می گیرد و او را می خواند تا نزد خدا شفاعت کند، و دیگری کسی است که با نظر خود چیزی را به دین خدا می افزاید. (۱) این سخن که توسل به بزرگان دین و طلب شفاعت از آنان موجب کفر و شرک است، ناشی از عدم بررسی معنای دقیق شفاعت نزد امامیه است. وهابیان افراطگری خاصی دارند که مرهون نگرش ساده آنان به معنای دقیق توسل و شفاعت است که شفاعت را خواندن غیر خدا می دانند و بر اساس آیه شریفه:

وَ أَنَّ الْمَسْجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا» (۲)

و مساجد ویژه خداست، پس هیچ کس را با خدا پرستید.

و آیه:

وَ يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَ لَمْ يَنْفَعُهُمْ وَ يَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شَفَعُونَا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ أَتَتَّبِعُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَوَاتِ وَ لَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَ تَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ» (۳)

و آنان به جای خدا چیزهایی را می پرستند که نه زبانی به آنان می رسانند و نه سودی به آنان می دهند؛ و می گویند: اینان شفیعان ما نزد خدایند. بگو:

آیا خدا را به شفیعانی خبر می دهید که آنها را در آسمان ها و زمین [به عنوان شفیع] نمی شناسد؟ او از آنچه که شریک او قرار می دهند، منزّه و برتر است.

از آن نهی می کنند.

ولی این سخنان از جهاتی مخدوش است و مهم ترین اشکال، مغالطه محتوایی

ص: ۳۱۲

۱- (۱) - تفسیر المنار: ۲۹۴/۷، ذیل آیه ۲۱ سوره انعام.

۲- (۲) - جن (۷۲): ۱۸. [۱]

۳- (۳) - یونس (۱۰): ۱۸. [۲]

آن است. به همین جهت بزرگان و علمای امامیه، به ویژه متأخران، این قبیل موضوعات را به دقت مورد تحلیل قرار داده و با دلایل متقن شفاعت را اثبات کرده و از اشکالات و شبهات منتقدان به خوبی پاسخ داده اند.

همان گونه که اشاره شد، یکی از اشکالات بر شفاعت این است که: درخواست شفاعت از اولیای الهی عبادت غیر خداست و نظری است که مشرکان نسبت به معبودهای خود داشتند:

وَ يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَ لَا يَضُرُّهُمْ وَ لَمَّا يَنْفَعُهُمْ وَ لَا يَضُرُّهُمْ هَؤُلَاءِ شَفَعُونَا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ أَتَشُبُّونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَوَاتِ وَ لَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَ تَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ» (۱)

و آنان به جای خدا چیزهایی را می پرستند که نه زبانی به آنان می رسانند و نه سودی به آنان می دهند؛ و می گویند: اینان شفیعان ما نزد خدایند. بگو:

آیا خدا را به شفیعانی خبر می دهید که آنها را در آسمان ها و زمین [به عنوان شفیع] نمی شناسد؟ او از آنچه که شریک او قرار می دهند، منزّه و برتر است.

پاسخ آن است که: بین تقاضای شفاعت از اولیای الهی از جانب مؤمنان، و درخواست شفاعت از بت ها از جانب مشرکان، تفاوت جوهری است.

مشرکان معتقد بودند اولاً، خدا موجود مقدس و والا و برتر از عبادت بندگان است و بشر نمی تواند او را بشناسد و پرستند. ثانیاً، خدا تدبیر امور عالم، از جمله زندگی بشر را به فرشتگان و اختران و انسان های مقرب و گذار کرده است، و انسان برای تقرب به خدا باید آنها را عبادت کند:

أَلَمْ لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ إِنَّ اللَّهَ

ص: ۳۱۳

لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَذِبٌ كَفَّارٌ» (۱)

آگاه باشید! که دین خالص ویژه خداست، و آنان که به جای خدا سرپرستان و معبودانی برگزیده اند [و می گویند:] ما آنان را جز برای اینکه ما را هر چه بیشتر به خدا نزدیک کنند، نمی پرستیم. بی تردید خدا میان آنان [و مؤمنان] درباره آنچه که اختلاف می کنند [و آن آیین توحید و شرک است] داوری خواهد کرد؛ قطعاً خدا آن کس را که دروغگو و بسیار ناسپاس است، هدایت نمی کند.

و چون اداره جهان و سرنوشت ما به آنان سپرده شده، برای رفع نیاز و دفع ضرر باید به پیشگاه آنان تضرع کرد. از این رو در برابر تمثال و مجسمه بت ها به عبادت و خضوع آن مدبران می پرداختند، که باعث شد به مرور زمان همین بت ها معبود جاهلان و عوام مشرکان قرار گیرد:

قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ» (۲)

[به آنان] گفت: آیا آنچه را [با دست خود] می تراشید، می پرستید؟!]

مشرکان بر این اساس، از بت ها، یا از فرشتگان و بزرگان بشر درخواست شفاعت می کردند. قرآن نیز این کار را نکوهش می کند که چرا مشرکان غیر از خدا چیزی را عبادت می کنند که هیچ ضرر و نفعی برای آنان ندارد، و می گویند: اینها شفیعان ما پیش خدا هستند.

اما مؤمنان چنین اعتقادی نسبت به اولیای الهی ندارند و هرگز آنان را نمی پرستند؛ زیرا بر این باورند که غیر از خدا، هیچ کس صلاحیت عبادت را ندارد:

وَمَا أُمْرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ

ص: ۳۱۴

۱- (۱) - زمر (۳۹) : ۳. [۱]

۲- (۲) - صافات (۳۷) : ۹۵. [۲]

وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ» (۱)

در حالی که فرمان نیافته بودند جز آنکه خدا را پرستند ، و ایمان و عبادت را برای او از هر گونه شرکی خالص کنند ، و حق گرا باشند ، و نماز را برپا دارند ، و زکات پردازند ؛ و این است آیین استوار و ثابت .

هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» (۲)

اوست زنده [بی زوال] ، هیچ معبودی جز او نیست ، پس او را در حالی که ایمان و عبادت را برای او [از هر گونه شرکی] خالص می کنید ، پرستید .

همه ستایش ها ویژه خدا پروردگار جهانیان است .

مؤمنان، تنها خدا را ربّ و مدبّر عالم می دانند و معتقدند خدا، هم

«ربّ العالمین» و مدبّر همه جهان هستی و هم ربّ یکایک موجودات و انسان هاست.

قُلْ أَعْيَرَ اللَّهُ أَبْعَى رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ» (۳)

بگو: آیا جز خدا پروردگاری بجویم در حالی که او پروردگار هر چیزی است؟! و هیچ کس جز به زیان خود [عمل زشتی] مرتکب نمی شود ، و هیچ سنگین باری بار گناه دیگری را بر نمی دارد ؛ سپس بازگشت همه شما به سوی پروردگارتان خواهد بود ، پس شما را به [حَقَائِيتِ] آنچه درباره آن [با مردم مؤمن] اختلاف می کردید ، آگاه می کند .

ص: ۳۱۵

۱- (۱) - بینه (۹۸) : ۵. [۱]

۲- (۲) - غافر (۴۰) : ۶۵. [۲]

۳- (۳) - انعام (۶) : ۱۶۴. [۳]

و او را از همه به خود نزدیک تر می دانند:

وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَ لَكِنْ لَّا تُبْصِرُونَ ﴿١﴾

و ما به او از شما نزدیک تریم ، ولی نمی بینید .

و بر این اعتقادند که خدا به بندگانش نزدیک است و حوایج آنها را از خود برطرف می سازد:

وَ إِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿٢﴾

هنگامی که بندگانم از تو درباره من بپرسند ، [بگو :] یقیناً من نزدیکم ، دعای دعا کننده را زمانی که مرا بخواند اجابت می کنم ؛ پس باید دعوتم را بپذیرند و به من ایمان آورند ، تا [به حق و حقیقت] راه یابند [و به مقصد اعلی برسند] .

و از خود انسان به وی نزدیک تر است تا جایی که بین او و قلبش حایل می شود:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٣﴾

ای اهل ایمان ! هنگامی که خدا و پیامبرش شما را به حقایقی که به شما [حیات معنوی و] زندگی [واقعی] می بخشد ، دعوت می کنند اجابت کنید ، و بدانید که خدا میان آدمی و دلش حایل و مانع می شود [تا حق را باطل و باطل را حق مپندارد] و مسلماً همه شما به سوی او گردآوری خواهید شد .

و از وساوس درونی او نیز آگاه است:

ص: ۳۱۶

۱- (۱) - واقعه (۵۶) : ۸۵ [۱]

۲- (۲) - بقره (۲) : ۱۸۶ [۲]

۳- (۳) - انفال (۸) : ۲۴ [۳]

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَ نَعَلَّمْ مَا تَوْسَّوْسُ بِهِ نَفْسَهُ وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ» (۱)

همانا انسان را آفریدیم و همواره آنچه را که باطنش [نسبت به معاد و دیگر حقایق] به او وسوسه می کند، می دانیم، و ما به او از رگ گردن نزدیک تریم.

افزون بر این، مؤمنان، برای هیچ کس در عالم، جز خدا استقلالی در کار معتقد نیستند، حتی درباره پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله که از هر ولی و ملک مقربى برتر است، معتقدند که بدون مشیت خدا، مالک هیچ نفع و ضرری برای خود - چه رسد به دیگران - نیست:

قُلْ لَّا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَ لَانْفَعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَلَا يَسْتَجِرُّونَ سَاعَةً وَ لَا يَسْتَقْدِمُونَ» (۲)

بگو: من برای خود قدرت دفع زیان و جلب سود ندارم، مگر آنچه را که خدا بخواهد؛ [وظیفه من فقط ابلاغ پیام خداست] برای هر امتی سرآمدی معین و اجلی محدود است، هنگامی که اجلشان سرآید، نه لحظه ای پس می مانند و نه پیش می افتند.

و فرشتگان مقرب الهی را مطیع محض او می دانند که بدون اذن و امر او گفتار و کرداری از خود ندارند:

لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ» (۳)

در گفتار بر او پیشی نمی گیرند، و آنان فقط به فرمان او عمل می کنند.

مؤمنان معتقدند چنان که همه آفرینش هستی و تدبیر عالم به دست خداست:

ص: ۳۱۷

۱- (۱) - ق (۵۰): ۱۶.

۲- (۲) - یونس (۱۰): ۴۹. [۱]

۳- (۳) - انبیاء (۲۱): ۲۷. [۲]

أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ» (۱)

آگاه باشید که آفریدن و فرمان [نافذ نسبت به همه موجودات] مخصوص اوست ؛ همیشه سودمند و با برکت است ، پروردگار عالمیان .

همه شفاعت هم از آن اوست:

قُلْ لِلَّهِ الشَّفَعَةُ جَمِيعًا» (۲)

بگو: شفاعت ، یکسره ویژه خداست .

و هر شفيعی باید از جانب آن مدبر عالم، مأذون در شفاعت باشد.

يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ» (۳)

همواره کار جهان را [با قوانینی استوار و منظم] تدبیر می کند . [کار] هیچ واسطه ای [در همه جهان هستی برای جابجایی عناصر و ترکیب اجزا و به جریان انداختن امور] جز پس از اذن او نیست . این است خدا ، پروردگار شما ، پس او را پرستید ؛ آیا متذکر [حقایق] نمی شوید ؟

چنان که مشفوع له (شفاعت شونده) باید از ناحیه خداوند تعیین گردند:

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَىٰ وَهُمْ مِّنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ» (۴)

خدا همه گذشته آنان و آینده شان را می داند ، و جز برای کسی که خدا بپسندد شفاعت نمی کنند ، و آنان از ترس [عظمت و جلال] او هراسان و بیمناکند .

ص: ۳۱۸

۱- (۱) - اعراف (۷) : ۵۴. [۱]

۲- (۲) - زمر (۳۹) : ۴۴. [۲]

۳- (۳) - یونس (۱۰) : ۳. [۳]

۴- (۴) - انبیاء (۲۱) : ۲۸. [۴]

و بدون تردید بت های بی شعور که مالک هیچ چیز نیستند صلاحیت شفاعت کردن را ندارند:

أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ قُلُوبًا لَوْ كَانُوا لَيَمْلِكُونَ شَيْئًا وَ لَيَعْقِلُونَ» (۱)

[نه اینکه بی خبران ، درباره قدرت خدا نمی اندیشند] بلکه به جای خدا [از بتان] شفیعانی برای خود گرفته اند . بگو : آیا] از آنها شفاعت می خواهید [هر چند مالک چیزی [و اختیاردار شفاعتی] نباشند و علم و عقلی نداشته باشند [و پرستندگان خود را نشانند ؟]

اما فرشتگان، پیامبران و حتی مؤمنان از شفاعت به معنای دعا و طلب مغفرت، برخوردارند.

قرآن درباره فرشتگان می فرماید:

تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَنْفَطِرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلَائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَ يَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْأَرْضِ أَلَا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ» (۲)

نزدیک است آسمان ها از فرازشان [به سبب عظمت وحی] بشکافند و فرشتگان ، پروردگارشان را همواره همراه با سپاس و ستایش تسبیح می گویند ، و برای کسانی که در زمین هستند ، درخواست آمرزش می کنند ؛ آگاه باشید ! بی تردید خدا بسیار آمرزنده و مهربان است .

و درباره پیامبران چنین می فرماید:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ

ص: ۳۱۹

۱- (۱) - زمر (۳۹) : ۴۳ . [۱]

۲- (۲) - شوری (۴۲) : ۵ . [۲]

جَاءُوكَ فَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفِرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوْ جَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا» (۱)

و هیچ پیامبری را نفرستادیم مگر آنکه به توفیق خدا از او اطاعت شود . و اگر آنان هنگامی که [با ارتکاب گناه] به خود ستم کردند ، نزد تو می آمدند و از خدا آمرزش می خواستند ، و پیامبر هم برای آنان طلب آمرزش می کرد ، یقیناً خدا را بسیار توبه پذیر و مهربان می یافتند .

همچنین درباره مؤمنان چنین آمده است:

وَ الَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَ لِأَخَوَاتِنَا وَ لِأَخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَ لَاتَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ» (۲)

و نیز کسانی که بعد از آنان [انصار و مهاجرین] آمدند در حالی که می گویند : پروردگارا ! ما و برادرانمان را که به ایمان بر ما پیشی گرفتند بیامرزش ، و در دل هایمان نسبت به مؤمنان، خیانت و کینه قرار مده .

پروردگارا ! یقیناً تو رؤوف و مهربانی.» (۳)

ص: ۳۲۰

۱- (۱) - نساء (۴) : ۶۴ . [۱]

۲- (۲) - حشر (۵۹) : ۱۰ . [۲]

۳- (۳) - توحید در قرآن، جوادی آملی: ۵۹۳/۲ - ۶۰۲، با تلخیص.

[«۷» اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَضِيْحٌ وَّ اُمْسِيْ مُسْتَقِيْلًا لِعَمَلِيْ مُعْتَرِفًا بِعَدْوِيْ مُقِرًّا بِخَطَايَايَ اَنَا يَا سِرَافِيْ عَلَيَّ نَفْسِيْ ذَلِيْلٌ عَمَلِيْ اَهْلِكْنِيْ وَ هَوَايَ اَزْدَانِيْ وَ شَهْوَاتِيْ حَرَمْتَنِيْ «۸» فَاَسْأَلُكَ يَا مَوْلَايَ سُوْالَ مَنْ نَفْسُهُ لَاهِيَةً لِطُوْلِ اَمَلِهِ وَ بَدْنُهُ غَافِلٌ لِسِيْ كُوْنِ عُرُوْقِهِ وَ قَلْبُهُ مَفْتُوْنٌ بِكَتْرِهِ النَّعْمِ عَلَيْهِ وَ فِكْرُهُ قَلِيْلٌ لِمَا هُوَ صَائِرٌ اِلَيْهِ سُوْالَ مَنْ قَدْ غَلَبَ عَلَيْهِ الْاَمَلُ وَ فَتَنَهُ الْهَوَى وَ اسْتَيْمَكَتْ مِنْهُ الدُّنْيَا وَ اَظْلَمَ الْاَجَلُ «۹» سُوْالَ مَنْ اسْتَيْكْتَرَ ذُنُوْبَهُ وَ اعْتَرَفَ بِخَطِيْئَتِهِ سُوْالَ مَنْ لَا رَّبَّ لَهُ غَيْرُكَ وَ لَا وِلِيَّ لَهُ دُوْنَكَ وَ لَا مُنْقِذَ لَهُ مِنْكَ وَ لَا مَلْحَاً لَهُ مِنْكَ اِلَّا اِلَيْكَ]

خدایا! روز را به شب، و شب را به روز می‌رسانم، در حالی که عملم را اندک می‌شمارم، به گناهم معترفم، به خطایم اقرار دارم. من به سبب اسراف بر نفسم از طریق گناه خوارم، عمل زشتم هلاکم کرده، هوسم مرا پست کرده، شهواتم مرا از رحمت محروم نموده، از تو درخواست می‌کنم ای مولایم! درخواست کسی که نفسش محض آرزوی درازش به پوچی و سرگرمی و بیهوده کاری دچار شده، و بدنش به خاطر نگران نبودن از عذاب و عقاب، و دوری از عبادت و تن پروری، غافل مانده. از این جهت رگ و پی اش در آرامش به سر می‌برد، و اضطراب و لرزشی ندارد، و دلش به سبب فراوانی نعمت به فتنه لذت مفتون شده، و اندیشه اش نسبت به فرجام کارش اندک است.

از تو درخواست می‌کنم؛ درخواست کسی که آرزو بر او چیره شده و هوی و هوس او را به فتنه انداخته، و دنیا بر او مسلط گشته، و مرگ بر سرش سایه انداخته. از تو درخواست می‌کنم؛ درخواست کسی که گناهانش را بسیار و فراوان شمرده، و به خطایش اعتراف کرده؛ درخواست کسی که پروردگاری جز تو و سرپرستی غیر تو، و نجات دهنده ای از تو و پناهگاهی از تو جز به سوی تو ندارد.

خواری در اسراف بر نفس

اشاره

امام سجّاد علیه السلام در این فراز از دعا، سرنوشت انسان را از دیدگاه الهی مورد بحث قرار داده و به تمامی دانشمندان و محققان جهان می‌فهماند که انسان حقیقتی دارد فراتر از ماده جسم و آن روح متعالی انسان است، برخلاف مادی‌گرایان که فقط انسان را در محدوده جسم و ماده می‌بینند.

آری، از منظر الهی نیک بختی و هلاکت چیزی است غیر از دیدگاه مادی‌گرایان که معتقدند: در این دنیا هر که آزادتر باشد و آزادانه عمل کند و زرننگ تر و چابک تر باشد و در اشباع قوای حیوانی خود تلاش کند، در زندگی موفق و پیروز و خوشبخت شده است.

دیدگاه الهی ارزش انسان و انسانیت را فراتر و بالاتر از این چیزهای زودگذر دنیوی و مادی می‌داند و انسان را در مدار قانون الهی و در محضر باری تعالی می‌بیند و سعی و تلاش و همتش این است که از این قانون تجاوز نکرده و در مسیر حق قدم بردارد.

بنابراین: اختلاف این دو گروه در اصل ساختار انسانیت است که انسان چه حقیقتی دارد، روشن است که بر اساس شناخت‌ها از گوهر انسانی، مفهوم سعادت و محرومیت فرق می‌کند.

از این رو بر پایه نگرش محققان اسلامی، انسان موجودی ابدی و لایزالی بوده و حیات همیشگی دارد و تمام سعادت او تکامل بُعد غیرمادی او می باشد که به تدریج از مرحله تعلق به بدن گرفته تا به اوج خود که همان تجرد تام است، برسد و اگر جز به سوی این مرحله قدم بردارد زیانکار گردیده است هر چند این راه، دشوار و روندگان آن بسیار اندک هستند.

اگر به دستوره‌های خداوند که هماهنگ با ذات انسانی و پیشرفت و آینده نگری او می باشد دقیق عمل شود، او را خوشبخت خواهد کرد و الا بنابر فرمایش امام سجّاد علیه السلام انسان در اثر تباه کردن خود خوار می شود و عمل ناپسند، او را هلاک و پست می کند.

تفسیری بر کلمه اسراف

اگر می خواهیم انسانیت انسان از بین نرود باید از اسراف بر نفس پرهیز کنیم و اسراف همان تجاوز از حدّ و قانون آفرینش و قانون تشریح است.

این نیز روشن است که در یک نظام صحیح هر گونه تجاوز از حدّ موجب فساد و از هم گسیختگی می شود، به تعبیر دیگر سرچشمه فساد اسراف است و نتیجه اسراف فساد است.

البته اسراف معانی گسترده ای دارد.

گاهی به معنی ساده آن مانند خوردن و آشامیدن:

كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا» (۱)

بخورید و بیاشامید و اسراف نکنید .

گاهی در انتقام گیری و قصاص بیش از حد:

ص: ۳۲۳

فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا» (۱)

پس وارث مقتول نباید در کشتن زیاده روی کند؛ زیرا او [با قوانین صحیح و درستی چون دیه و قصاص] مورد حمایت قرار گرفته است .

گاه در انفاق و بذل و بخشش بیش از اندازه:

إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا» (۲)

و آنان که وقتی انفاق می کنند، نه از حد معمول [و متعارف] می گذرند.

گاه در داوری کردن و قضاوت نمودنی که منجر به کذب و دروغ شود:

وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَنَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَإِنْ يَكُ كَذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَإِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِيبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ» (۳)

و مرد مؤمنی از خاندان فرعون که ایمانش را پنهان می داشت، گفت: آیا مردی را می کشید که می گوید: پروردگار من خداست؟ و بی تردید از سوی پروردگارتان برای شما دلایل روشنی آورده است، و اگر دروغگو باشد دروغش به زیان خود اوست، و اگر راستگو باشد برخی از عذاب هایی که به شما وعده می دهد به شما خواهد رسید؛ زیرا خدا کسی را که اسراف کار و بسیار دروغگوست، هدایت نمی کند .

گاه در اعتقادات است که منجر به شک و تردید می شود:

وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِ حَتَّى

ص: ۳۲۴

۱- (۱) - اسراء (۱۷) : ۳۳. [۱]

۲- (۲) - فرقان (۲۵) : ۶۷. [۲]

۳- (۳) - غافر (۴۰) : ۲۸. [۳]

إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ» (۱)

بی تردید یوسف پیش از این دلایل روشنی برای شما آورد ، ولی شما همواره نسبت به آنچه که آورده بود در تردید بودید ، تا زمانی که از دنیا رفت ، [پس از مرگ او] گفتید : خدا هرگز بعد از او پیامبری مبعوث نخواهد کرد ، این گونه خدا هر اسراف کار تردید کننده ای را گمراه می کند .

گاهی به معنی برتری جویی و استکبار و استثمار آمده:

مِنْ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ كَانَ عَلِيًّا مِنَ الْمُسْرِفِينَ» (۲)

از فرعون که متکبری سرکش از زمره اسراف کاران بود .

و بالاخره گاهی به معنی هر گونه گناه می آید:

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ» (۳)

بگو : ای بندگان من که [با ارتکاب گناه] بر خود زیاده روی کردید ! از رحمت خدا نومید نشوید ، یقیناً خدا همه گناهان را می آمرزد ؛ زیرا او بسیار آمرزنده و مهربان است .

با توجه به آیات فوق، رابطه اسراف و فساد به خوبی آشکار می شود.» (۴)

ص: ۳۲۵

۱- (۱) - غافر (۴۰) : ۳۴. [۱]

۲- (۲) - دخان (۴۴) : ۳۱. [۲]

۳- (۳) - زمر (۳۹) : ۵۳. [۳]

۴- (۴) - تفسیر نمونه: ۳۰۷/۱۵ - ۳۰۸ ، [۴] ذیل آیه ۱۵۱ و ۱۵۲ سوره شعراء.

برای روشن شدن بیشتر جا دارد کلام مرحوم علامه طباطبایی رحمه الله در تفسیر گران سنگ «المیزان» را نیز متذکر شویم که می گوید:

«عالم هستی یک پارچه نظم و صلاح است و حتی با تضادی که گاهی در میان اجزای آن دیده می شود، تألیف و التیام و هماهنگی فراوان دارد، این نظام به سوی اهداف صالحی در جریان است و برای هر یک از اجزای خود، خط سیری تعیین می کند، حال اگر یکی از اجزا از مدار خود خارج شود و راه فساد را پیش گیرد، میان آن و سایر اجزای این جهان درگیری ایجاد می شود، اگر توانستند این جزء نامنظم اسراف کار را به مدار اصلیش بازگردانند چه بهتر و الا نابودش می کنند، تا نظام به خط سیر خود ادامه دهد.

انسان که یکی از اجزای این عالم هستی است از این قانون عمومی مستثنی نیست، اگر بر اساس فطرت، بر مدار خود حرکت کند و هماهنگ نظام هستی باشد به هدف سعادت بخش که برای او مقدر شده است می رسد، اما اگر از حدّ خود تجاوز کند و قدم در جاده «فساد در ارض» بگذارد، نخست خداوند او را گوشمالی می دهد و با حوادث سخت و دردناک او را هشدار می دهد، چنان که در قرآن می فرماید:

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ» (۱)

در خشکی و دریا به سبب اعمال زشتی که مردم به دست خود مرتکب شدند، فساد و تباهی نمودار شده است تا [خدا کیفر] برخی از آنچه را انجام داده اند به آنان بیچشانند، باشد که [از گناه و طغیان] برگردند.

ص: ۳۲۶

اما اگر این هم مؤثر نیفتاد و فساد در اعماق جان او ریشه دوانید، خداوند با عذاب استیصال صفحه زمین را از لوث وجود چنین کسانی پاک می کند.

و از اینجا روشن می شود که چرا در آیات قرآن، خداوند اسراف را با فساد در ارض و عدم اصلاح، هماهنگ ذکر کرده است.» [\(۱\)](#)

ص: ۳۲۷

۱- (۱) - تفسیر المیزان: ۳۰۶/۱۵ - ۳۰۷، ذیل آیات ۱۴۱ - ۱۵۹ سوره شعراء.

[«۱۰» إلهي أسألك بحقك الواجب علي جميع خلقك وباسمك العظيم الذي أمرت رسولك أن يسبحك به وبجلال وجهك الكريم الذي لا ينل ولا يتغير ولا يحول ولا يفنى أن تصلني على محمد وآل محمد وأن تغنيني عن كل شيء بعبادتك وأن تسلمي نفسي عن الدنيا بمخافتك وأن تُثنيي بالكثير من كرامتك برحمتك فإليك أفز ومنك أخاف وبك أستهيئ وإياك أرجو «۱۱» ولك أدعو وإليك ألتجأ وبك أثق وإياك أستعين وبك أؤمن وعليك أتوكل وعلى جودك وكرمك أتكل]

خدای من! به حق لازم و واجبی که در همه آفریده هایت داری، و به نام بزرگت که به پیامبرت دستور دادی، تو را به آن تسبیح کند، و به بزرگی ذات کریمت که کهنه نمی شود، و دگرگون نمی گردد، و تغییر حال نمی یابد، و فانی نمی شود، از تو می خواهم که بر محمد و آل محمد درود فرستی، و مرا با بندگیت از هر چیزی بی نیاز کنی، و به خاطر ترس از تو، ارتباطم را با دنیا قطع فرمایی، و کرامت و رحمت فراوانت را به من برگردانی.

به سوی تو می گریزم و از تو می ترسم و به تو فریادرسی می کنم، و تو را امیدوارم و تو را می خوانم و به تو پناه می آورم، و به تو اعتماد می کنم، و از تو یاری می خواهم، و به تو ایمان می آورم، و بر تو توکل می کنم، و بر جود و کرمت

تکیه می زنم.

نام اعظم حق

عده ای از اهل دل و گروهی از اهل معرفت و جمعی از آنان که باطنشان به نور عشق محبوب منور است، با تکیه بر قرآن مجید و روایات عقیده دارند منظور از اسم اعظم حق «ربّ» است.

اگر به آیات قرآن مجید، دقت کنید، به این معنا آگاه می شوید که تمام انبیای حق در هنگام برخورد با حوادث متوسل به اسم «ربّ» شده و گره از کار بسته باز می کردند:

آدم علیه السلام برای قبول توبه اش به درگاه حضرت حق عرضه داشت:

رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١﴾

پروردگارا! ما بر خود ستم ورزیدیم ، و اگر ما را نیامرزی و به ما رحم نکنی مسلماً از زیانکاران خواهیم بود .

نوح برای نجات از بدکاران و قوم خطاکارش به حضرت حق عرضه داشت:

رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَيَّ الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ﴿٢﴾

پروردگارا! هیچ یک از کافران را بر روی زمین باقی مگذار.

ابراهیم علیه السلام برای قبولی زحمتش نسبت به ساختن کعبه عرضه داشت:

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣﴾

پروردگارا! [این عمل را] از ما بپذیر که تو شنوا و دانایی.

ص: ۳۲۹

۱- (۱) - اعراف (۷) : ۲۳. [۱]

۲- (۲) - نوح (۷۱) : ۲۶. [۲]

۳- (۳) - بقره (۲) : ۱۲۷. [۳]

موسی علیه السلام برای رفع مشککش به وقت فرار از مصر و قرار گرفتن در منطقه مَدَیْن عرضہ داشت:

رَبِّ اَنْتَ لِمَا اَنْزَلْتَ اِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَكَيْفَ (۱)

پروردگارا! به آنچه از خیر بر من نازل می کنی ، نیازمندم .

عیسی علیه السلام برای درخواست مائده از حضرت محبوب متوسل به این نام عظیم شد:

رَبَّنَا اَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ (۲)

ای پروردگار ما! برای ما از آسمان سفره ای پر از غذا نازل کن.

تمام انبیای و اولیا در دعاهای خود به این نام متوسل می شدند، و مشکل خود را از این طریق حل نمودند؛ البته شرایط مربوط به دعا را هم رعایت می کردند، که رعایت نکردن شرایط دعا، زمینه استجابت را به بن بست می کشاند.

در این مناجات عاشقانه هم حضرت زین العابدین علیه السلام خداوند را به نام بزرگش قسم می دهد.

تا نام جمال یار بردیم رنگ از رخ لاله زار بردیم

بردیم غمت به خلوت خاک آرایش روزگار بردیم

ز آینه دل به سیل گریه عالم غبار بردیم

تا کشته غمزه تو گردیم صد شمع به هر مزار بردیم

مرهم مرهم زدیم چندان کز داغ دل اعتبار بردیم

تا شاهد عافیت گزیدیم ناموس ز هر کنار بردیم

ص: ۳۳۰

۱- (۱) - قصص (۲۸) : ۲۴. [۱]

۲- (۲) - مائده (۵) : ۱۱۴. [۲]

آزاده روی گذشت عرفی صد دوش به زیر بار بردیم

(عرفی شیرازی)

توکل و ایمان به خدا

و در پایان دعا امام سجّاد علیه السلام بحث توکل را مطرح کرده و می فرماید:

«عَلَيْكَ أَتَوَكَّلُ وَعَلَى جُودِكَ وَكَرَمِكَ أَتَكِلُ»

و بر تو توکل می کنم، و بر جود و کرمت تکیه می زنم.

آری، اگر انسان به خدا ایمان بیاورد و در گفتار خود ایمان و اسلام خود صادق باشد و بر کسی غیر او تکیه نکند، از امواج و طوفان های سرسخت نمی هراسد، چرا که ایمان واقعی از توکل جدا نیست، اما باید توجه داشت که: حقیقت توکل واگذاری کار به دیگری و انتخاب او به وکالت است و مفهوم آن این نیست که انسان دست از تلاش و کوشش بردارد و به انزوا بخزد و بگوید: تکیه گاه من خداست، بلکه مفهوم آن این است که: هرگاه نهایت تلاش و کوشش خود را به کار برد و نتوانست موانع و مشکلات را از سر راه خود کنار زند، وحشتی به خود راه ندهد، و با اتکالی به لطف پروردگار و استمداد از ذات پاک و قدرت بی پایان او، ایستادگی به خرج دهد و به جهاد پی گیر خود هم چنان ادامه دهد، حتی در جایی که توانایی دارد نیز خود را بی نیاز از لطف خداوند نداند، چرا که هر قدرتی هست بالاخره از ناحیه اوست.

ص: ۳۳۱

دعاى ۵۳: ذلت به پيشگاه حضرت حق

اشاره

ص: ۳۳۲

«١» رَبِّ أَفْحَمْتَنِي ذُنُوبِي وَ انْقَطَعْتَ مَقَالَتِي فَلَا حُجَّةَ لِي فَأَنَا الْأَسِيرُ بَيْلِيَّتِي الْمُرْتَهَنُ بِعَمَلِي الْمُرْتَدُّ فِي خَطِيئَتِي الْمَتَحَيِّرُ عَنْ قَصْدِي الْمُنْقَطِعُ بِي «٢» قَدْ أَوْقَفْتُ نَفْسِي مَوْقِفَ الْأَذْلَاءِ الْمُذْنِبِينَ مَوْقِفَ الْأَشْقِيَاءِ الْمُتَجَرِّينَ عَلَيْكَ الْمُسْتَخْفِينَ بِوَعْدِكَ «٣» سُبْحَانَكَ! أَيُّ جُرْأَةٍ اجْتَرَأْتُ عَلَيْكَ! وَ أَيُّ تَغْرِيرٍ عَزَّزْتُ بِنَفْسِي! «٤» مَوْلَايَ اِرْحَمْ كَبُوتِي لِحُرِّ وَجْهِي وَ زَلَّةَ قَدَمِي وَ عُيُوبَ بَحْلَمِكَ عَلَيَّ جَهْلِي وَ بِإِحْسَانِكَ عَلَيَّ إِسَاءَتِي فَأَنَا الْمُقَرَّبُ بِذُنُوبِي الْمُعْتَرَفُ بِخَطِيئَتِي وَ هَذِهِ يَدِي وَ نَاصِيَتِي أَسْتَكِينُ بِالْقَوْدِ مِنْ نَفْسِي اِرْحَمْ شَيْبَتِي وَ نَفَادَ أَيَّامِي وَ اقْتِرَابَ أَجَلِي وَ ضَعْفِي وَ مَسِيئَتِي وَ قَلَّةَ حِيلَتِي «٥» مَوْلَايَ وَ اِرْحَمْنِي إِذَا انْقَطَعَ مِنَ الدُّنْيَا أَثَرِي وَ اَمَّحَى مِنَ الْمَخْلُوقِينَ ذِكْرِي وَ كُنْتُ مِنَ الْمُنْسَبِّينَ كَمَنْ قَدْ نَسِيَ «٦» مَوْلَايَ وَ اِرْحَمْنِي عِنْدَ تَغْيِيرِ صُورَتِي وَ حَالِي إِذَا بَلَى! جِسْمِي وَ تَفَرَّقَتْ أَعْضَائِي وَ تَقَطَّعَتْ أَوْصَالِي يَا غَفْلَتِي عَمَّا يُرَادُ بِي «٧» مَوْلَايَ وَ اِرْحَمْنِي فِي حَشْرِي وَ نَشْرِي وَ اجْعَلْ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ مَعَ أَوْلِيَائِكَ مَوْقِفِي وَ فِي أَحِبَّائِكَ مَصْدَرِي وَ فِي جَوَارِكَ مَسْكِنِي يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ.

[«۱» رَبُّ أَفْحَمْتَنِي ذُنُوبِي وَ انْقَطَعَتْ مَقَالَتِي فَلَا حُجَّةَ لِي فَأَنَا الْأَسِيرُ بَيْلِيَّتِي الْمُزْتَهَنُ بِعَمَلِي الْمُرَدَّدُ فِي خَطِيئَتِي الْمُتَحَيِّرُ عَنْ قَصْدِي الْمُنْقَطِعُ بِي «۲» قَدْ أَوْقَفْتُ نَفْسِي مَوْقِفَ الْأَذْلَاءِ الْمُذْنِبِينَ مَوْقِفَ الْأَشَقِيَاءِ الْمُتَجَرِّينَ عَلَيْكَ الْمُسْتَخْفِينَ بِوَعْدِكَ «۳» سُبْحَانَكَ! أَيُّ جُرْأَةٍ اجْتَرَأْتُ عَلَيْكَ! وَ أَيُّ تَغْرِيرٍ غَرَزْتُ بِنَفْسِي!]

پروردگارا! گناهم مرا از گفتار باز داشته، و رشته سختم به خاطر شدت شرمندگی از هم گسیخته، بهانه و عذری و دلیل و برهانی برایم نیست. به بلا و مصیبتی که گناهان من است اسیرم، در گرو کردارم رفته ام، سرگردان خطاهای خود هستم، در اراده و آهنگم نسبت به امور سرگردانم، با تمام وجود درمانده ام، خود را در جایگاه خواران گناهکار واداشته ام؛ جایگاه تیره بختانی که بر تو جری شده اند، و وعده ات را سبک شمرده اند.

منزه و پاکی. با چه جرأت نسبت به روی گردانی از دستورهایت دلیر شدم؟! و با کدام عامل هلاکت، خود را به نابودی انداختم؟!]

وضع گناهکار در دنیا و آخرت

گناه یا نافرمانی از قانون الهی و دینی، موجب عقوبت و کیفر در عالم دنیا و عالم آخرت می شود که با توجه به این بحث، وضعیت گناهکار در دنیا و آخرت روشن

می گردد.

عقاب دنیوی گنهکاران

اشاره

بعضی از گناهان در همین دنیا موجب کیفر شده و در نبود کردن شخص گنهکار شتاب می کنند که در تفسیر حدیث ذیل به آن پرداخته می شود:

امام سجّاد علیه السلام در این باره می فرماید:

وَالذُّنُوبُ الَّتِي تُعَجِّلُ الْفَنَاءَ: قَطِيعَةُ الرَّحِمِ، وَ الْيَمِينُ الْفَاجِرَةُ وَ الْمَقْوَالُ الْكَاذِبَةُ وَ الزَّانَا وَ سَيِّدُ طَرِيقِ الْمُسْلِمِينَ وَ ادِّعَاءُ الْإِمَامَةِ بِغَيْرِ حَقِّ. (۱)

گناهانی که در نابودی افراد شتاب می کند، قطع رحم، سخنان دروغ و زنا و سدّ راه مسلمانان کردن، و ادعای امامت و رهبری به ناحق است.

قطع رحم

قطع رحم از گناهانی است که باعث کوتاهی عمر می شود. و اگر نگاهی به آشنایان و یا فامیل و نزدیکان خود کنید، افراد زیادی را خواهید دید که در اثر قطع رحم عمرشان کوتاه شده است یا در اثر صله رحم و رسیدگی به حال خویشان و اقوام خود، عمری دراز و پربرکت کرده اند.

یکی از اصحاب، به امام صادق علیه السلام عرض می کند:

برادران و عموزادگانم خانه را بر من تنگ کرده اند و از همه خانه، یک اطاق برای من گذاشته اند و من اگر در این باره اقدام کنم می توانم خانه را از آنها بگیرم.

امام علیه السلام فرمود:

ص: ۳۳۷

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۳۷۵/۷۰، باب ۱۳۸، حدیث ۱۲؛ [۱] معانی الاخبار: ۲۷۱، حدیث ۲؛ وسائل الشیعه: ۲۸۲/۱۶، باب ۴۱،

حدیث ۲۱۵۵۶. [۲]

إِصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ سَيَعْجَلُ لَكَ فَرَجًا، قَالَ: فَأَنْصَرَفْتُ وَوَقَعَ الْوَبَاءُ فِي سَنَةِ إِحْدَى وَثَلَاثِينَ وَمِائَةٍ فَمَاتُوا وَاللَّهِ كَلَّهُمْ فَمَا بَقِيَ مِنْهُمْ أَحَدٌ
قَالَ: فَخَرَجْتُ، فَلَمَّا دَخَلْتُ عَلَيْهِ، قَالَ: مَا حَالُ أَهْلِ بَيْتِكَ؟ قَالَ: قُلْتُ: قَدْ مَاتُوا وَاللَّهِ كَلَّهُمْ فَمَا بَقِيَ مِنْهُمْ أَحَدٌ، فَقَالَ: هُوَ بِمَا صَبَّحُوا
بِكَ وَبِعُقُوبَتِهِمْ إِيَّاكَ وَقَطَعَ رَحِمَهُمْ يُتْرُوا أَتَحِبُّ أَنْهُمْ ضَيَّقُوا عَلَيْكَ، قَالَ: قُلْتُ: إِي وَاللَّهِ. (۱)

صبر کن خداوند برای تو گشایشی فراهم خواهد آورد. راوی گوید: من خودداری کردم تا در سال صد و سی و یک و بانی
آمد که به خدا قسم همه هلاک شدند و یک نفر از آنها باقی نماند.

پس از این جریان به نزد امام صادق علیه السلام رفتم، همین که مرا دید، فرمود: حال اهل خانه ات چگونه است؟ عرض کردم:
به خدا همه آنها مردند و یک نفر از ایشان باقی نماند. فرمود: این به واسطه آن رفتاری بود که با تو کردند و آزاری که به تو
رساندند و قطع رحم کردند. آیا دلت می خواست که زنده باشند و بر تو تنگ گیرند، عرض کردم: آری، به خدا سوگند.

قسم و گفتار دروغ

یکی دیگر از گناهانی که باعث کوتاهی عمر می شود، قسم دروغ است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این باره می
فرماید:

مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ كَاذِبٌ فَقَدَ بَارَزَ اللَّهَ بِالْمُحَارَبَةِ وَانَّ الْيَمِينَ الْكَاذِبَةَ تَدْرُ الدِّيَارَ بِلَاقِعٍ مِنْ أَهْلِهَا وَتُورِثُ الْفَقْرَ
فِي الْعَقَبِ. (۲)

کسی که به دروغ قسم بخورد و بداند که دروغ است به جنگ خدا رفته و همان قسم دروغ، خانه ها را بی صاحب و بی
خانمان گرداند، و موجب فقر

ص: ۳۳۸

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۱۳۳/۷۱، باب ۳، حدیث ۱۰۳؛ [۱] الکافی: ۳۴۲/۲، حدیث ۳. [۲]

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۲۸۳/۱۰۱، باب ۶، حدیث ۲۴؛ [۳] أعلام الدین: ۴۰۲. [۴]

در زمان امام مجتبی علیه السلام مردی به دروغ مدعی شد که من هزار درهم از حسن بن علی علیه السلام طلب دارم، حضرت با آن مرد برای محاکمه نزد شریح قاضی رفتند، شریح رو به امام حسن علیه السلام کرد و گفت: شما قسم می خوری که بدهکار نیستی؟ حضرت فرمود:

إِنْ حَلَفَ حَضَمِي اعْطِيهِ، فَقَالَ شُرَيْحٌ، لِلرَّجُلِ قُلْ: بِاللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، فَقَالَ الْحَسَنُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: لَا أَرِيدُ مِثْلَ هَذَا، لَكِنَّ قُلْ: بِاللَّهِ إِنَّ لَكَ عَلَيَّ هَذَا وَخُذِ الْأَلْفَ، فَقَالَ الرَّجُلُ ذَلِكَ وَاخَذَ الدَّانِيئِزُ، فَلَمَّا قَامَ حَرَّ إِلَى الْأَرْضِ وَمَاتَ. (۱)

اگر این مرد قسم بخورد من پول را به او می دهم شریح رو به آن مرد کرده گفت: بگو! به خدای یگانه که دانای نهان و آشکار است قسم می خورم؟ حضرت فرمود: نه، نمی خواهم اینطور قسم بخوری، بلکه بگو! به خدا من این مبلغ را از تو طلب دارم و به دنبال آن هزار درهم را بگیر.

مرد همانگونه قسم خورد و پول را گرفت ولی به محض آنکه از جا برخاست، به رو افتاد و مُرد.

عقوبت دنیوی زنا

زنا از گناهانی است که روایات، بیانگر عقوبت دنیوی این عصیان و گناه است.

پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله فرمود:

إِذَا ظَهَرَ الزُّنَا مِنْ بَعْدِي كَثُرَ مَوْتُ الْفُجَاءِ. (۲)

ص: ۳۳۹

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۳۲۷/۴۳، باب ۱۵، ذیل حدیث ۶؛ [۱] المناقب، ابن شهر آشوب: ۷/۴. [۲]

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۳۶۹/۷۰، باب ۱۳۸، حدیث ۳؛ [۳] الکافی: ۳۷۴/۲، حدیث ۲. [۴]

هر گاه پس از من زنا شایع شود مرگ ناگهانی بسیار گردد.

و نیز می فرماید:

يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ! إِنَّا كُمْ وَالزُّنَا فَإِنَّ فِيهِ سِتِّ خِصَالٍ: ثَلَاثٌ فِي الدُّنْيَا وَ ثَلَاثٌ فِي الْآخِرَةِ، فَأَمَّا الَّتِي فِي الدُّنْيَا فَإِنَّهُ يُذْهَبُ بِالْبَهَاءِ وَ يُورِثُ الْفَقْرَ وَ يَنْقُصُ الْعُمَرَ وَ أَمَّا الَّتِي فِي الْآخِرَةِ فَإِنَّهُ يُوجِبُ سَخَطَ الرَّبِّ وَ سُوءَ الْحِسَابِ وَ الْخُلُودَ فِي النَّارِ. (۱)

ای گروه مسلمانان! از زنا پرهیز کنید که در آخرت شش خصلت و اثر سوء وجود دارد: سه در دنیا و سه در آخرت، اما آن سه که در دنیا است: جمال و زیبایی را می برد و پریشانی و تنگدستی می آورد و عمر را کوتاه می کند، و اما آن سه که در آخرت است: موجب خشم خدا و بدی حساب و همیشگی در آتش دوزخ گردد.

حکایت موسی علیه السلام و بلعم باعورا

در تاریخ آمده که: زنا موجب نابودی جمع زیادی گردیده است. یکی از وقایع تاریخ داستان موسی علیه السلام و بلعم است که نوشته اند:

وقتی موسی علیه السلام در وادی تیه از دنیا رفت، یوشع بن نون وصی او بنی اسرائیل را به همراه خود برداشت و برای فتح شهرهای شام (یا شهر اریحا) حرکت کرد، و چون به آنجا رسید و شهر را محاصره کرد، حاکم شهر، بلعم باعورا که در اثر عبادت مستجاب الدعوه بود خواست و به او گفت: باید بروی و بر یوشع و لشگریانش نفرین کنی. بلعم برخواست و بر الاغ خود سوار شد و به راه افتاد، ولی الاغ اطاعت

ص: ۳۴۰

۱- (۱) - الخصال: ۳۲۰/۱، حدیث ۲؛ روضه الواعظین: ۴۶۲/۲. [۱]

نکرده و بالاخره آن حیوان را زیر ضربات شلاق کشت و خود پیاده برای نفرین رفت، ولی جریانی دید که نتوانست نفرین کند و بالاخره نزد حاکم آمد، گفت: راهی برای نفرین بر این ها نیست، اما برای نابود ساختن اینها راه دیگری را به شما نشان می دهم و آن راه این است که زنان زناکار و فواحش را زینت کنید و به عنوان خرید و فروش میان آنها بفرستید و راه دلربائی را به آنان بیاموزید و آنها را تعلیم کنید که اگر کسی از لشگریان یوشع خواست با آنها در آویزد از او ممانعت نکنند.

دستور بلعم را اجرا کردند و در نتیجه رفت و آمد زنان زناکار، لشگریان یوشع با زنان درآمیختند و به نوشته مورخان در نتیجه شیوع این عمل در میان لشگریان، مرض طاعون در آنها پیدا شد و در فاصله چند روز هفتاد یا نود هزار نفر آنها مردند. (۱)

سدّ طریق مسلمانان

راهزنی از آن دسته فسادهای روی زمین است که در حکم محاربه و مبارزه با خدا و پیامبر اوست و خداوند برای چنین کسانی کیفر سخت مقرّر فرموده است:

مَنْ أُجْرِلَ ذَلِكُمْ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ بَعِدَ ذَلِكُمْ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ * إِنَّمَا جَزَاؤُ الَّذِينَ يُجَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِّنْ خَلْفٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكُمْ لَهُمْ جَزَاؤُ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ (۲)

به این سبب بر بنی اسرائیل لازم و مقرّر کردیم که هر کس انسانی را جز برای حق، [قصاص] یا بدون آنکه فسادی در زمین کرده باشد، بکشد، چنان است

ص: ۳۴۱

۱- (۱) - الکامل، ابن اثیر: ۶۸/۱ - ۷۰؛ مروج الذهب: ۳۰/۱.

۲- (۲) - مائده (۵): ۳۲ - ۳۳. [۱]

که همه انسان ها را کشته ، و هر کس انسانی را از مرگ برهاند و زنده بدارد ، گویی همه انسان ها را زنده داشته است . و یقیناً پیامبران دلایل روشنی برای بنی اسرائیل آوردند ، سپس بسیاری از آنان بعد از آن در روی زمین به [تجاوز از حدود حق و فساد و] زیاده روی برخاستند . * کیفر آنان که با خدا و پیامبرش می جنگند ، و در زمین به فساد و تباهی می کوشند ، فقط این است که کشته شوند ، یا به دارشان آویزند ، یا دست راست و پای چپشان بریده شود ، یا از وطن خود تبعیدشان کنند . این برای آنان رسوایی و خواری در دنیا است ، و برای آنان در آخرت عذابی بزرگ است .

کیفرهایی که در آیه فوق آمده ، حق الله است و از جانب حکومت یا مردم قابل عفو و تبدیل نیست ، عقوبت باید همراه با عدالت باشد چون فسادهای و خصوصیات مفسدان متفاوت است . کیفر راهزنی و سرقت ، قطع دست و پاست و کیفر قتل و راهزنی و سرقت مسلحانه قطع دست و پا و دار آویختن است .

در شأن نزول آیه فوق آمده است که:

گروهی از مشرکان مکه به مدینه آمده ، مسلمان شدند ولی چون بیمار بودند به فرمان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به منطقه خوش آب و هوایی در بیرون مدینه رفته و اجازه یافتند از شیر شترهای زکات بهره ببرند و چون سالم شدند ، آنان سه نفر چوپان های مسلمان را گرفته دست و پایشان را بریدند و چشمانشان را کور کرده ، شتران را به غارت بردند و از اسلام هم دست کشیدند . رسول خدا صلی الله علیه و آله دستور داد آنان را دستگیر کنند و همان فسادهایی را که درباره چوپانان مرتکب شده بودند بر سر خودشان بیاورند . پس آیه فوق نازل شد و حضرت حکم محارب و قطع را برگزید . (۱)

ص: ۳۴۲

جان کسی که در زمین فساد می کند و یا برای جان مردم ارزشی قائل نیست، بی ارزش است. تجاوز به حقوق یک فرد، تهدید امتیّت جامعه است و کسی که مسلمانان را تهدید کند و به روی آنها اسلحه بکشد هر چند قتل و غارتی صورت نگیرد، باز هم مفسد در زمین است و توبه او در حق الله اثر ندارد نه حق الناس و رضایت صاحبان حق باقی است. حتی هر گونه داد و ستد و بهره گیری از اموال او هم نامشروع است.

محمد بن حسن صفّار به امام حسن عسگری علیه السلام نوشت:

رَجُلٌ إِشْتَرَى مِنْ رَجُلٍ ضَيْعَةً أَوْ خَادِمًا بِمَالٍ أَخَذَهُ مِنْ قَطْعِ الطَّرِيقِ أَوْ مِنْ سَرِقَةٍ هَلْ يَحِلُّ لَهُ مَا يَدْخُلُ عَلَيْهِ مِنْ ثَمَرِهِ هَذِهِ الضَّيْعَةُ أَوْ يَحِلُّ لَهُ أَنْ يَطَأَ هَذَا الْفَرْجَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنَ السَّرِقَةِ أَوْ مِنْ قَطْعِ الطَّرِيقِ. فَوَقَّعَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: لَا خَيْرَ فِي شَيْءٍ، أَضْلُهُ حَرَامٌ وَ لَا يَحِلُّ اسْتِعْمَالُهُ. (۱)

شخصی از مردی ملک کشتزاری یا خدمتکاری را با مالی که از راهزنی یا دزدی گرفته، می خرد، آیا میوه و محصول آن کشاورزی و آمیزش با آن کنیز حلال است یا نه؟ حضرت نوشتند: هیچ خیری در آن نیست؛ اصلش حرام و استفاده از آن هم حلال نیست.

مدعیان باطل امامت

دانشمندان در تعریف امامت به طور جامع و حقیقی گفته اند:

امامت یعنی پیشوایی و زمامداری کلی و کامل در تمام امور دینی و دنیوی.

خداوند مَثان در قرآن مجید، امامت را منصب و مقامی بلند مرتبه و خطیر قرار داده است و خطاب بر پیامبر خویش حضرت ابراهیم علیه السلام می فرماید:

ص: ۳۴۳

۱- (۱) - الکافی: ۱۲۵/۵، حدیث ۸؛ [۱] وسائل الشیعه: ۸۶/۱۷، باب ۳، حدیث ۲۲۰۴۸. [۲]

وَ إِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿١﴾

و [یاد کنید] هنگامی که ابراهیم را پروردگارش به اموری [دشوار و سخت] آزمایش کرد ، پس او همه را به طور کامل به انجام رسانید ، پروردگارش [به خاطر شایستگی و لیاقت او] فرمود : من تو را برای همهٔ مردم پیشوا و امام قرار دادم . ابراهیم گفت : و از دودمانم [نیز پیشوایانی برگزین] .

[پروردگار] فرمود : پیمان من [که امامت و پیشوایی است] به ستمکاران نمی رسد .

در برخی از آیات آن مرد الهی در ردیف اخیار و صالحان و قانتان و صدیقان و صابران و وفا کنندگان برشمرده شده است؛ زیرا در عرصهٔ آزمایش های سختی قرار گرفت و سربلند و موفق بیرون آمد. حضرت ابراهیم علیه السلام در هر آزمایشی که موفق می شد به مقامی می رسید. در مرحلهٔ نخست عبدالله شد سپس به مقام نبی الله و پس از آن رسول الله و خلیل الله و در نهایت به مقام امامت و رهبری مردم منصوب گردید.

سپس مقام امامت را برای نسل خود هم درخواست کرد ولی پاسخ شنید که: این مقام، عهدی الهی است که به انسان شایسته عطا می شود.

آیهٔ فوق مقام امامت را «عهد» و پیمان معرفی کرده است. اگر کسی به عهد خداوند وفادار بماند و اطاعت نماید، خداوند هم قول یاری و پیروزی را وفا خواهد کرد.

و نیز این آیه از جمله آیاتی است که پشتوانهٔ فکری و اعتقادی شیعه می باشد که امام باید معصوم باشد و مقام امامت به ظالم و منافق نخواهد رسید. و با انتخاب

ص: ۳۴۴

مردم یا شورا و قیام مسلحانه به دست نمی آید.

و نیز تا شخصی به مرتبه یقین نرسد و با حقایق و عوامل غیب متصل نگردد و تا با چشم دل، ملکوت و باطن عالم هستی را مشاهده نکند، به مقام امامت و ولایت راه نمی یابد. در صورتی شخص سزاوار دریافت مقام امامت است که در برابر حوادث دشوار صبر و بردباری کند و از عهده امتحانات الهی برآید. بر نفس خویش مسلط باشد و گرد گناه نگردد. در انجام وظیفه و عمل به دستورهای خداوند با استقامت و پایدار باشد.

امام علی علیه السلام در نامه ای بسیار خیرخواهانه و شفاف به معاویه، حجت در امامت جامعه را بر او تمام می کند و می فرماید:

فَإِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِأَمْرِ هَذَا الْأُمَّةِ قَدِيمًا وَ حَدِيثًا؛ أَقْرَبُهَا مِنَ الرَّسُولِ وَ أَعْلَمُهَا بِالْكِتَابِ وَ أَفْقَهُهَا فِي الدِّينِ؛ أَوْلَاهُمْ إِسْلَامًا وَ أَفْضَلُهُمْ جِهَادًا وَ أَشَدَّهُمْ بِمَا تَحْمِلُهُ الرَّعِيَّةُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ اضْطِلَاعًا. (۱)

شایسته ترین مردم به امر حکومت کسی است که از همه مردم به رسول خدا نزدیکتر باشد، به کتاب خدا داناتر و در دین فقیه تر باشد. در قبول اسلام بر دیگران سبقت داشته باشد، جهادش در راه خدا بهتر باشد. در انجام وظایف پیشوایی از همه نیرومندتر باشد.

متأسفانه برخی آدم های بی مایه و حسود با دسیسه ها و تبلیغات دروغین بر مردم چیره شدند و با ادعای خلافت و رهبری جامعه اسلامی، بسیار به دین اسلام ضربه زده و سبب تفرقه و اختلاف در بین مسلمانان شدند. این مدعیان گروهی را هم به دنبال خود گمراه نمودند و به عذاب جاویدان آخرت گرفتار کردند.

ص: ۳۴۵

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۴۲۹/۳۲، باب ۱۱، حدیث ۳۹۰؛ [۱] شرح نهج البلاغه، ابن ابی الحدید: ۲۱۰/۳. [۲]

رسول الله صلی الله علیه و آله می فرماید:

قَالَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ: لَأُعَذِّبَنَّ كُلَّ رَعِيٍّ فِي الْإِسْلَامِ أَطَاعَتْ إِمَامًا جَائِرًا لَيْسَ مِنَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ وَإِنْ كَانَتْ الرَّعِيَّةُ فِي أَعْمَالِهَا بَرَّةً تَقِيَّةً...
(۱)

خداوند عز و جل فرموده است: هر مردمی از امت اسلام که از پیشوای ستمگری که از سوی خداوند متعال نیست؛ فرمان برد عذاب خواهم کرد. هر چند آنان در کارهایشان نیکوکار و پرهیزکار باشند.

امام باقر علیه السلام درباره آیه:

وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ» (۲)

و روز قیامت کسانی را که بر خدا دروغ بستند می بینی که صورت هایشان سیاه است؛ آیا در دوزخ جایگاهی برای متکبران نیست؟

قَالَ: مَنْ قَالَ: إِنِّي إِمَامٌ وَ لَيْسَ بِإِمَامٍ... (۳)

فرمود: در روز قیامت آنانی را که به خدا دروغ بسته اند سیه روی می بینی؛ مراد کسی است که بگوید من امام هستم، در حالی که امام نیست.

امام صادق علیه السلام می فرماید:

ثَلَاثَةٌ لَا يَكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ:

مَنْ ادَّعى إِمَامَةً مِنَ اللَّهِ لَيْسَتْ لَهُ، وَ مَنْ جَحَدَ إِمَامًا مِنَ اللَّهِ وَ مَنْ زَعَمَ أَنَّ

ص: ۳۴۶

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۱۱۰/۲۵، باب ۳، حدیث ۱؛ [۱] ثواب الاعمال: ۲۰۶. [۲]

۲- (۲) - زمر (۳۹) : ۶۰. [۳]

۳- (۳) - الكافی: ۳۷۲/۱، حدیث ۱؛ [۴] بحار الأنوار: ۱۱۱/۲۵، باب ۳، حدیث ۶.

لَهُمَا فِي الْإِسْلَامِ نَصِيبًا. (۱)

سه نفرند که خداوند در روز قیامت با آنان سخن نمی گوید و به صداقت آنان مهر تأیید نمی زند و عذابی دردناک دارند:

هر که به دروغ ادّعی امامت از جانب خدا کند و هر که امام از جانب خدا را انکار کند و هر که بپندارد که این دو فرد از اسلام بهره ای دارند.

و نیز فرمود:

مَنْ ادَّعى اِمامَةً وَ لَيْسَ مِنْ أَهْلِهَا فَهُوَ كَافِرٌ. (۲)

هر که ادّعی امامت کند در حالی که شایستگی آن را ندارد، کافر است.

و نیز فرمود:

مَنْ خَرَجَ يَدْعُو النَّاسَ وَ فِيهِمْ مَنْ هُوَ أَفْضَلُ مِنْهُ فَهُوَ ضَالٌّ مُبْتَدِعٌ. (۳)

هر که قیام کند و مردم را به اطاعت خویش دعوت نماید؛ با اینکه در میان آنان برتر از او هست، چنین شخصی گمراه و بدعت گذار است.

در تاریخ اسلام بعضی در کنار ائمه اطهار علیهم السلام ادّعی مقام امامت و ولایت نمودند و اکنون هم ادامه دارد؛ برای خویش مذهب و فرقه ساختند و گروهی از مردم نادان و ساده لوح را از دین خدا خارج کرده اند، و به صف باطل و نفاق پیوستند.

ص: ۳۴۷

۱- (۱) - الکافی: ۳۷۳/۱، حدیث ۴؛ [۱] بحار الأنوار: ۱۱۳/۲۵، باب ۳، حدیث ۱۰. [۲]

۲- (۲) - الکافی: ۳۷۲/۱، حدیث ۲؛ [۳] بحار الأنوار: ۱۱۲/۲۵، باب ۳، حدیث ۷. [۴]

۳- (۳) - بحار الأنوار: ۱۱۵/۲۵، باب ۳، حدیث ۱۸؛ [۵] غیبه النعمانی: ۱۱۵. [۶]

یکی از کسانی که ادعای به ناحق امامت نمود، جعفر بن علی النقی برادر امام حسن عسکری علیه السلام است. او مردی فاسد و عیاش و دروغگو بود. پس از شهادت امام حسن عسکری علیه السلام به دروغ ادعای امامت نمود و در این برنامه بسیار آشکارا اصرار می کرد و گروهی از مردم را هم به گمراهی و هلاکت کشاند. او در سال ۲۷۱ به سن چهل و پنج سالگی در سامرا درگذشت.

حضرت حجه بن الحسن علیه السلام در پاسخ نامه پرسش های اسحاق بن یعقوب فرمودند:

اما درباره عمویم جعفر و فرزندانش، امر آنها همانند امر برادران یوسف است. (۱) ابو خالد کابلی می گوید: به حضرت امام سجاد علیه السلام عرض کردم: امام بعد از شما کیست؟ فرمود:

فرزندم محمد که دانش را می شکافد. پس از او فرزندش جعفر است که نام او نزد ساکنان آسمان صادق است. عرض کردم: چرا نام او صادق است؟ فرمود:

زیرا پنجمین فرزندش به نام جعفر به دروغ ادعای امامت نماید، او در نزد خدا جعفر کذاب است که بر خدا دروغ می بندد در این وقت اشک های امام جاری شده و فرمود: گویا می بینم همان جعفر کذاب خلیفه ستمگر زمان را وادار به جستجوی ولی خدا و امام غائب که خدا حافظ اوست، می کند. پس همانطور شد که فرموده بود. (۲) حضرت حجه ابن الحسن علیه السلام در برخی قضایا که جعفر با ادعای خود حکم می کرد، ظاهر شده و او را رسوا می ساخت، وقتی که امام حسن عسکری علیه السلام رحلت فرمود، یارانش در خانه آن حضرت گرد آمدند تا بر ایشان نماز بخوانند ناگهان دیدند

ص: ۳۴۸

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۲۲۷/۵۰، باب ۶، حدیث ۱؛ الخرائج و الجرائح: ۱۱۱۳/۳.

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۲۲۷/۵۰، باب ۶، حدیث ۲؛ الخرائج و الجرائح: ۲۶۸/۱.

نوجوانی نورانی آمد و دامن جعفر را گرفت و او را از کنار پدرش دور کرد و خود بر جنازه پدرش نمازش خواند و جعفر کذاب مات و مبهوت مانده بود و قدرت سخن گفتن نداشت وقتی نماز بر پدرش پایان یافت از میان مردم ناپدید گشت. (۱)

رسوایی دنیوی بعضی گناهان

اشاره

بعضی از گناهان باعث پرده درمی شده و شخص گناهکار در همین دنیا رسوا می شود.

امام سجّاد علیه السلام می فرماید:

الذُّنُوبُ الَّتِي تَهَيِّتُكَ الْعِصْمَ شُرْبُ الْخَمْرِ وَاللَّعِبُ بِالْقِمَارِ وَتَعَاطَى مَا يُضْحِكُ النَّاسَ مِنَ اللَّغْوِ وَالْمِزَاحِ وَذِكْرُ عُيُوبِ النَّاسِ وَ مُجَالَسَةُ أَهْلِ الرَّيْبِ. (۲)

آن گناهانی که پرده ها را می برد عبارت است از: نوشیدن شراب، قماربازی، ردّ و بدل کردن سخنان بیهوده و شوخی برای خنداندن مردم، ذکر عیب های مردم، همنشینی با مردمان بدنام.

شراب خواری

امام باقر علیه السلام فرمود: خداوند عز و جل به پیغمبر خود وحی کرد:

چهار خصلت در جعفر بن ابی طالب مورد تقدیر و سپاس من است: رسول خدا صلی الله علیه و آله جعفر را خواست و موضوع وحی را به او گزارش داد، جعفر عرض کرد:

مَا شَرَبْتُ خَمْرًا قَطُّ لِأَنِّي عَلِمْتُ أَنِّي أَنْ شَرَبْتُهَا زَالَ عَقْلِي وَ مَا كَذَبْتُ قَطُّ

ص: ۳۴۹

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۳۳۲/۵۰، باب ۵، حدیث ۵؛ [۱] الخرائج و الجرائح: ۱۱۰۲/۳.

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۳۷۵/۷۰، باب ۱۳۸، حدیث ۱۲؛ [۲] معانی الاخبار: ۲۷۱، حدیث ۲؛ عده الداعی: ۲۱۳. [۳]

لَإِنَّ الْكَذِبَ يَنْقُصُ الْمُرُوَّةَ، وَ مَا زَيْتٌ قَطَّ لِأَنِّي خِفْتُ أَنِّي إِذَا عَمِلْتُ عَمَلًا بِي، وَ مَا عَيَّدْتُ صَيِّمًا قَطَّ لِأَنِّي عَلِمْتُ أَنَّهُ لَا يَضُرُّ وَ لَا يَنْفَعُ. (۱)

من هیچ گاه شراب ننوشیدم چون می دانستم اگر آن را بنوشم عقلم زائل می گردد و هرگز دروغ نگفتم؛ زیرا دروغ نقص مردانگی است و هرگز زنا نکردم؛ زیرا ترسیدم که همان عمل با من بشود (و دیگران با نوامیس من زنا کنند) و هیچ گاه بتی را نپرستیدم؛ زیرا دانستم که زیان و سودی ندارند و نمی رسانند.

قمار

قمار، یکی از گناهانی است که موجب دریدن پرده ها می گردد و عامل خطرناکی برای بیدار کردن و تحریک حس انتقام جویی و دشمنی است.

که خداوند متعال در این باره می فرماید:

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاةَ وَ الْبُغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَ الْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَ عَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ» (۲)

مسلماً شیطان می خواهد با شراب و قمار، میان شما دشمنی و کینه [سخت] اندازد، و از یاد خدا و نماز بازتان دارد؛ آیا شما [از این امور با همه زیان ها و خطراتی که دارد] خودداری خواهید کرد؟

مطالعاتی که درباره علل وقوع پاره ای از جرائم به عمل می آید و همچنین اعترافات که از طرف مجرمان در بازپرسی ها صورت می گیرد نشان می دهد که اغلب دزدها و جیب برهای حرفه ای و چاقو کشان و افراد فاسد، تربیت شده و

ص: ۳۵۰

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۲۷۲/۲۲، باب ۵، حدیث ۱۶؛ [۱] من لایحضره الفقیه: ۳۹۷/۴، حدیث ۵۸۴۷.

۲- (۲) - مائده (۵) : ۹۱. [۲]

مولود همین مراکز و لانه های فساد و قمار می باشند.

سخنان شوخی و بیهوده

یکی از چیزهایی که موجب دریدن پرده ها می گردد، بیان سخنان بیهوده و شوخی برای خندانن مردم است.

پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله در عقوبت این گناه می فرماید:

إِنَّ الرَّجُلَ لَيَتَكَلَّمُ بِكَلِمَةٍ فَيُضْحِكُ بِهَا جُلَسَاؤَهُ يَهُوِي بِهَا ابْعَدُ مِنَ الثُّرَيَا. (۱)

گاهی انسان سخنی می گوید تا همنشینان خود را بخندانند ولی همان سخن او را (از نظر هلاکت و بدبختی) به جایی دورتر از ثریا ساقط می کند.

و در سفارشی به اباذر رحمه الله درباره سخنان بیهوده برای خندانن دیگران چنین می فرماید:

إِنَّ الرَّجُلَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ فِي الْمَجْلِسِ لِيُضْحِكَهُمْ بِهَا فَيَهُوِي فِي جَهَنَّمَ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ. (۲)

گاهی مردی سخنی می گوید تا اهل مجلس را بخندانند پس به سبب آن به فاصله آسمان و زمین در دوزخ فرومی رود.

حکایت تمسخر حکم بن ابی العاص

حکم بن ابی العاص (پدر مروان که فرزندانش بعدها به خلافت رسیدند) از دشمنان سرسخت رسول خدا صلی الله علیه و آله در مکه بوده و بسیار آن حضرت را می آزرده و از

ص: ۳۵۱

۱- (۱) - مجموعه ورام: ۱۱۱/۱. [۱]

۲- (۲) - أعلام الدین: ۲۰۱؛ [۲] وسائل الشیعه: ۲۵۱/۱۲، باب ۱۴۰، حدیث ۱۶۲۲۸. [۳]

همین جهت او و پسرش مروان را از مدینه به طائف تبعید کرد و از جمله اذیت های وی نسبت به آن حضرت، این بود که هر گاه رسول خدا صلی الله علیه و آله در کوچه های مکه راه می رفت و حکم بن ابی العاص آن بزرگوار را می دید. پشت سر آن حضرت می آمد و از روی مسخره راه رفتن و حرکات آن حضرت را تقلید می کرد و به این وسیله دشمنان اسلام و مشرکان را می خندانند.

بالآخره روزی رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله روی خود را برگرداند و همچنان که وی مشغول تقلید رفتار آن حضرت بود، به او فرمود:

«كُنْ ذَلِكَ» یعنی «همچنین باش»، از آن پس تا وقتی که مرگش رسید، بدنش به حال رعشه باقی بود و همیشه حالت ارتعاش داشت. (۱)

عقوبت عیب جویی

یکی دیگر از گناهانی که پرده دری کرده و انسان را رسوا می کند، عیب جویی از دیگران است.

رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله در این باره می فرماید:

يَا مَعْشَرَ مَنْ اِسْلَمَ بِلِسَانِهِ وَلَمْ يَخْلُصِ الْاِيْمَانَ اِلَى قَلْبِهِ لَا تَذُمَّوا الْمُسْلِمِينَ وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ فَاِنَّهُ مَنْ تَتَّبَعَ عَوْرَاتِهِمْ تَتَّبَعَ اللّٰهُ عَوْرَتَهُ وَ مَنْ تَتَّبَعَ اللّٰهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحْهُ وَ لَوْ فِي بَيْتِهِ. (۲)

ای مردمی که به زبان اسلام آورده ولی ایمان در دلشان نرسیده! مسلمانان را نکوهش نکنید و از عیب های آنان جستجو نکنید، که هر کس عیوب مسلمانان را جستجو کند خداوند عیب های او را دنبال کند و هر که را خداوند عیبش را دنبال کند رسوایش نماید، اگرچه در خانه اش باشد.

ص: ۳۵۲

۱- (۱) - اسد الغابه: ۳۴/۲.

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۲۱۸/۷۲، باب ۶۵، حدیث ۲۱؛ [۱] الکافی: ۳۵۴/۲، حدیث ۲. [۲]

یکی دیگر از گناهانی که عاقبتی جز رسوایی برای انسان ندارد، همنشینی با افراد ناباب است.

امام علی علیه السلام در این زمینه می فرماید:

مَنْ وَقَفَ نَفْسَهُ مَوْقِفَ التُّهْمَةِ فَلَا يَلُومَنَّ مَنْ اسَاءَ بِهِ الظَّنَّ. (۱)

کسی که خود را در جایگاه تهمت قرار دهد اگر مورد سوءظن کسی واقع شد او را سرزنش نکند.

امام صادق علیه السلام می فرماید:

مَنْ جَالَسَ أَهْلَ الرَّيْبِ فَهُوَ مُرِبِّبٌ. (۲)

کسی که با مردم متهم مجالست کند متهم گردد.

آری، گناه، پرده های اجتماعی انسان را می برد و پرده های انسانی که باعث کمال و امتیاز انسان از حیوان می باشد را پاره می کند و فضایل انسانی را به یک سو افکنده و او را به صورت حیوانی در می آورد.

البته این جزء کوچکی از انواع و اقسام گناهان بود که غیر از عذاب اخروی، عقوبت دنیوی آن را گنهکار در این دنیا می بیند.

عقاب اخروی گناهکاران

اشاره

روایات ائمه معصومین علیهم السلام درباره انذار مردم از عقاب های اخروی گناهان، بسیار زیاد است که به برخی از آن احادیث اشاره می شود.

ص: ۳۵۳

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۱۸۷/۷۱، باب ۱۳، حدیث ۷؛ [۱] تحف العقول: ۳۶۸.

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۱۹۷/۷۱، باب ۱۴، ذیل حدیث ۳۱؛ [۲] صفات الشیعه: ۹، حدیث ۱۶.

رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می فرماید:

مَنْ أَظْلَمَ اجْبِرًا أَجْرَهُ أَحْبَطَ اللَّهُ عَمَلَهُ وَ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ رِيحَ الْجَنَّةِ وَ أَنَّ رِيحَهَا لَتُوجَدُ مِنْ مَسِيرِهِ خَمْسِمِائَةَ عَامٍ. (۱)

کسی که در دستمزد کسی که برای او کار می کند ظلم نماید، خداوند عمل او را تباه و بوی بهشت را بر او حرام می سازد با این که بوی بهشت از فاصله پانصد سال راه به مشام می رسد.

کیفر زنا

پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله در عقوبت زنا می فرماید:

مَنْ زَنَى بِامْرَأَةٍ يَهُودِيَّةٍ أَوْ نَصْرَانِيَّةٍ أَوْ مَجُوسِيَّةٍ أَوْ مُسْلِمَةٍ، حُرَّةً أَوْ أَمَةً أَوْ مَنْ كَانَتْ مِنَ النَّاسِ فَتَحَّ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ عَلَيْهِ فِي قَبْرِهِ ثَلَاثِمِائَةَ الْفِ بَابٍ مِنَ النَّارِ تَخْرُجُ عَلَيْهِ مِنْهَا حَيَاتٌ وَ عَقَارِبُ وَ شُهَبٌ مِنْ نَارٍ فَهُوَ يَحْتَرِقُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ يَتَأَذَى النَّاسُ مِنْ نَتَنِ فَرْجِهِ فَيَعْرِفُ بِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُؤْمَرَ بِهِ إِلَى النَّارِ فَيَتَأَذَى بِهِ أَهْلُ الْجَمْعِ مَعَ مَا هُمْ فِيهِ مِنْ شِدَّةِ الْعَذَابِ، لِأَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ الْمَحَارِمَ وَ مَا أَحَدٌ اغْتَبَرَ مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ غَيْرَتِهِ أَنَّهُ حَرَّمَ الْفَوَاحِشَ وَ حَدَّ الْحُدُودَ. (۲)

کسی که با زن یهودی یا نصرانی یا مجوسی یا مسلمان، خواه آزاد باشد یا برده، یا با هر زن دیگری زنا کند، خداوند سیصد هزار درب از درب های آتش دوزخ را در قبر او می گشاید که از آن درب ها، مارها و عقرب ها و گدازه های

ص: ۳۵۴

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۳۳۲/۷۳، باب ۶۷، حدیث ۱؛ [۱] من لایحضره الفقیه: ۱۱/۴، حدیث ۴۹۶۸.

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۳۶۱/۷۳، باب ۶۷، حدیث ۱؛ [۲] ثواب الأعمال: ۲۸۲؛ [۳] أعلام الدین: ۴۱۲. [۴]

آتش به قبر او روی می آورند و تا روز قیامت در آتش خواهد سوخت و مردم از بوی گند شرمگاه او در رنج و عذابند و او به این بوی بد شناخته می شود، تا این که روز قیامت فرمان رسد که او را در آتش درافکنند و دوزخیان با همه شکنجه ها و عذابی که بر آنان مقرر است از (بوی بد او) در رنج و عذابند، چرا که خداوند کارهای ناپسند را حرام کرده و هیچ کس غیرتر از خدا نیست و از غیرت اوست که کارهای زشت را حرام کرده و حدود الهی را مقرر فرموده است.

کیفر مصافحه و شوخی با زن نامحرم

پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله درباره مصافحه با زن نامحرم می فرماید:

مَنْ صَافَحَ امْرَأَةً حَرَامًا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَغْلُوبًا ثُمَّ يُؤَمَّرُ بِهِ إِلَى النَّارِ. (۱)

هر کس با زن نامحرم دست دهد، روز قیامت در حالی که دست هایش در زنجیر است وارد می شود و فرمان ورود او به دوزخ صادر می گردد.

و در ادامه حدیث می فرماید:

مَنْ فَآكَهَ امْرَأَةً لَا يَمْلِكُهَا حُبْسَ بِكُلِّ كَلِمَةٍ كَلَّمَهَا فِي الدُّنْيَا أَلْفَ عَامٍ فِي النَّارِ. (۲)

هر کس با زن نامحرم شوخی کند، برای هر کلمه ای که در دنیا به او گفته است هزار سال او را در دوزخ زندانی کنند.

ص: ۳۵۵

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۳۶۳/۷۳، باب ۶۷، حدیث ۳۰؛ [۱] ثواب الأعمال: ۲۸۲. [۲]

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۳۶۳/۷۳، باب ۶۷، حدیث ۳۰؛ [۳] ثواب الأعمال: ۲۸۲. [۴]

کیفر سیلی زدن به مسلمان

پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می فرماید:

مَنْ لَطَمَ خَدَّ مُسْلِمٍ لَطْمَةً بَدَّدَ اللَّهُ عِظَامَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ سَلَطَ عَلَيْهِ النَّارَ وَ حَشَرَهُ مَغْلُولًا حَتَّى يَدْخُلَ النَّارَ. (۱)

کسی که به صورت مسلمانی سیلی بزند، خداوند در روز قیامت استخوان های او را در هم خرد می کند و آتش دوزخ را بر او مسلط سازد، و در حالی که به زنجیر کشیده شده به محشر در آید تا رهسپار آتش جهنم شود.

کیفر سخن چینی

پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله درباره کیفر اخروی سخن چینی بین دو نفر، می فرماید:

مَنْ مَشَى فِي نَمِيمَةٍ بَيْنَ اثْنَيْنِ سَلَطَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي قَبْرِهِ نَارًا تُحْرِقُهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَ إِذَا خَرَجَ مِنْ قَبْرِهِ سَلَطَ اللَّهُ عَلَيْهِ تَيْنًا اسْوَدَّ يَنْهَشُ لَحْمَهُ حَتَّى يَدْخُلَ النَّارَ. (۲)

کسی که میان دو نفر به سخن چینی پردازد، خداوند در گور، آتشی را بر او مسلط می کند که تا روز قیامت او را بسوزاند و چون از گور برانگیخته شود، خداوند تا زمانی که وارد دوزخ گردد، ازدهایی بر او چیره سازد تا گوشت بدن او را بگزد.

کیفر شرب خمر

پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله درباره کیفر اخروی شرب خمر می فرماید:

ص: ۳۵۶

۱- (۱) - ثواب الأعمال: ۲۸۴؛ [۱] أعلام الدین: ۴۱۴. [۲]

۲- (۲) - ثواب الأعمال: ۲۸۴؛ [۳] وسائل الشیعه: ۳۰۸/۱۲، باب ۱۶۴، حدیث ۱۶۳۷۴. [۴]

مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فِي الدُّنْيَا سَقَاهُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ مِنْ سَمِّ الْأَفَاعِي وَمِنْ سَمِّ الْعَقَارِبِ شَرِبَهُ يَسْقُطُ لَحْمٌ وَجْهَهُ فِي الْأَنْاءِ قَبْلَ أَنْ يَشْرِبَهَا فَإِذَا شَرِبَهَا تَفْسَخَ لَحْمُهُ وَجِلْدُهُ كَالجِيفَةِ يَتَأَذَى بِهِ أَهْلُ الْجَمْعِ حَتَّى يُؤْمَرَ بِهِ إِلَى النَّارِ. (۱)

کسی که در این دنیا شراب بخورد، خداوند جامی از زهر افعی ها، مارها، و عقرب ها برای او مهیا می سازد و پیش از آنکه بیاشامد (از شدت زهر آگینی) گوشت صورتش در جام می ریزد، و پس از آشامیدن، گوشت و پوست او بسان مردار از هم پاشیده و متلاشی می گردد و همه اهل محشر از همنشینی با او در عذابند تا زمانی که او را رهسپار دوزخ سازند.

عقاب برخی زنان در حدیث معراج

امام علی علیه السلام، حدیث معراج پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله را چنین بیان می کند:

«من و فاطمه بر رسول خدا صلی الله علیه و آله وارد شدیم، پس ایشان را در حالی که سخت می گریست یافتیم، من عرض کردم: پدر و مادرم فدایت یا رسول الله! چه باعث شده که شما این چنین گریه می کنید؟»

در پاسخ فرمود: ای علی! شبی که مرا به آسمان بردند (یعنی معراج) زنانی از امتم را در عذابی شدید دیدم و آن وضع برای من سخت گران آمده و گریه ام از جهت عذاب سخت آنان است که به چشم خویش وضعشان را دیدم:

زنی را دیدم که به مویش در دوزخ، معلق و آویخته بودند که مغز سر او می جوشید، زن دیگری را دیدم که به زبانش در جهنم آویزان بود و آتش در حلقوم او می ریختند، زن دیگری را مشاهده کردم که او را به پستان هایش

ص: ۳۵۷

آویخته بودند، و دیگری را دیدم که گوشت بدن خویش را می خورد و آتش در زیر او شعله می کشید، و زنی دیگر را دیدم که پاهایش را به دستهایش زنجیر کرده بودند و مارها و عقرب ها بر او مسلط بودند، و زنی را دیدم که کور و لال که در تابوتی از آتش است و مخ او از بینش خارج می شود و همه بدنش قطعه قطعه است و خوره و پیسی گرفته است.

و زن دیگر را مشاهده کردم که در تنوری از آتش به پاهایش آویزان است،

و زنی را دیدم که گوشت بدنش را از پس و پیش با قیچی آتشین می برند، و دیگری را دیدم صورت و دست هایش آتش گرفته و مشغول خوردن روده های خویش است، و زنی را دیدم که سرش سرخوکه و بدنش بدن حمار است و هزار هزار نوع او را عذاب می کنند.

و زنی را به صورت سگ دیدم که از عقب به شکم او آتش می ریزند و از دهانش بیرون می ریزد و فرشتگان با گرزهای آتشین بر سر و پیکر او می زنند.

پس فاطمه علیها السلام به پدرش عرض کرد: ای حبیب من! و ای نور دیدگانم! به من بگو که اینان چه کرده بودند و رفتارشان چه بود که به این عقوبت گرفتار شدند.

پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله فرمود:

ای دختر عزیزم! اما زنی که به موی سرش آویزان در آتش بود، آن فردی بود که موی سر خویش را از نامحرمان نمی پوشانید؛ و اما آن زنی که به زبانش آویخته بود او کسی بود که با زبان، شوهر خویش را آزار می داد؛ و آن که به پستانش آویزان بود، شوهرداری بود که از آمیزش با شوی خود امتناع داشت؛ و آن که به پاهایش آویزان در دوزخ بود کسی بود که بدون اجازه همسر خود از خانه بیرون می رفت.

و اما زنی که گوشت بدن خویش را می خورد آن بود که خود را برای نامحرمان زینت می کرد؛ و اما آن که دست و پایش را به هم زنجیر کرده بودند و مارها و عقرب ها بر او مسلط بودند زنی بود که درست وضو نمی ساخت و لباسش را از آلودگی به نجس تطهیر نمی کرد و غسل جنابت و حیض به جای نمی آورد و خود را نظیف نمی ساخت و به نماز اهمیّت نمی داد.

و اما آن کر و کور و لال زنی بود که از غیر شوهر خویش دارای فرزند می شد و به شوهر خود نسبت می داد؛ و آن که گوشت بدنش را با قیچی ها می برید زنی بود که خود را در اختیار مردان اجنبی می گذاشت؛ و اما آن زنی که سر و رویش آتش گرفته بود و مشغول خوردن روده های خود بود آن کسی بود که دلالی جنسی به حرام می کرد؛ و اما آن که سرش سر خوک و بدنش بدن الاغ بود آن زنی بود که سخن چینی به دروغ می نمود؛ و اما آن که چهره اش رخسار سگ بود و آتش در برابر او می ریختند و از دماغش بیرون می آمد آن زن آوازه خوان و نوحه گر و حسود بود. (۱)

هر کس چو من از هجر رخ یار بنالد از یار کجا در بر اغیار بنالد

بلبل کند افغان به کنار گلی اما دلباخته از دوری دلدار بنالد

دل یاد چو از شاهد بازاری خود کرد باید به سر کوچه و بازار بنالد

طالب که به ناچار جدا گشت ز مطلوب آن لحظه به آن واقعه ناچار بنالد

از فرقت معشوق دل عاشق صادق بسیار به یاد آرد و بسیار بنالد

صیاد مکن منع من از ناله و افغان باید که چو من مرغ گرفتار بنالد

یکبار چو دل یاد کند از غم آن جان جا دارد از این غصّه دو صدبار بنالد

آن کس که بنالد ز غم یار وفادار کی از ستم خصم جفا کار بنالد

ص: ۳۵۹

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۳۵۱/۱۸، باب ۳، حدیث ۶۱؛ عیون اخبار الرضا علیه السلام: ۱۰/۲، باب ۳۰، حدیث ۲۴. [۱]

اینسان که بود ناله مرا دور نباشد از ناله من گر در و دیوار بنالد

با یاد رخ و طره جانان دل رنجی در روز ز غمهای شب تار بنالد

(رنجی)

ص: ۳۶۰

[«(۴) مَوْلَايَ اَرْحَمَ كَبُوْتِي لِحُرٍّ وَجِهِي وَ زَلَّهَ قَدَمِي وَ عَمِدَ بِحِلْمِكَ عَلٰى جُهْلِي وَ بِاِحْسَانِكَ عَلٰى اِسْآءَتِي فَاَنَا الْمَقْتِرُ بِذَنْبِي الْمُعْتَرِفُ بِخَطِيئَتِي وَ هَذِهِ يَدِي وَ نَاصِيَتِي اَسْتَكِينُ بِالْقَوْدِ مِنْ نَفْسِي اَرْحَمَ شَيْئِي وَ نَفَادَ اَيَّامِي وَ اقْتِرَابَ اَجَلِي وَ ضَعْفِي وَ مَسِيءَتِي وَ قَلَّهٗ حِيلَتِي]

سقوط و به رو در افتادنم، و لغزش گامم را رحمت آر، و به نادانیم با بردباریت و به بدکرداریم با احسانت به من بازگرد. من به گناهم اقرار دارم و به خطایم اعتراف می کنم. این دست و سر من است که برای قصاص از نفسم آن را به زاری تسلیم می کنم. به پیری و به پایان رسیدن روزگارم، و نزدیک شدن مرگم و ناتوانی و بیچارگی ام، و کمی تدبیرم رحم کن.

جز حدیث تو من نمی دانم خامشی از سخن نمی دانم

در کمند غم تو پا بستم وز می اشتیاق تو مستم

دیده ما اگر چه بی نورست لیک نزدیک بین هر دورست

ساکن است او مگر تو بشتابی درنیابد مگر تو دریابی

گرچه ما خود نه مرد عشق تویم لیک جویای درد عشق تویم

طالبان را ره طلب بگشای راه مقصود را به ما بنمای

دل و دنیای خویش در کویت همه دادم به دیدن رویت

(فخرالدین عراقی)

ص: ۳۶۱

«(۵) مَوْلَايَ وَارْحَمْنِي إِذَا انْقَطَعَ مِنَ الدُّنْيَا أَثْرِي وَامْحَى مِنَ الْمَخْلُوقِينَ ذِكْرِي وَكُنْتُ مِنَ الْمُنْسَبِينَ كَمَنْ قَدْ نُسِيَ «(۶) مَوْلَايَ وَارْحَمْنِي عِنْدَ تَغْيِيرِ صُورَتِي وَحَالِي إِذَا بَلَى جَسْمِي وَتَفَرَّقَتْ أَعْضَائِي وَتَقَطَّعَتْ أَوْصِيَائِي يَا غَفَلَتِي عَمَّا يُرَادُ بِي «(۷) مَوْلَايَ وَارْحَمْنِي فِي حَشْرِي وَنَشْرِي وَاجْعَلْ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ مَعَ أَوْلِيَائِكَ مَوْقِفِي وَفِي أَحِبَّائِكَ مَصْدَرِي وَفِي جَوَارِكِ مَسْكِنِي يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ.»

مولای من! هنگامی که اثر و نشانم از دنیا قطع شد و زیر خاک رفتم، و یادم از خاطر آفریده ها محو شد، و هم چون کسی که فراموش شده، در زمره فراموش شدگان قرار گرفتم، به من رحمت آر.

مولای من! هنگامی که چهره و حالم دگرگون شود و بدنم بپوسد و اعضايم از هم بپاشند و پراکنده شوند، و پیوندهايم بگسلد، بر من ترحم فرما.

ای وای بر بی خبری من نسبت به آنچه که در برزخ و قیامت و کنار میزان و صراط از من خواسته می شود!

مولای من! مرا در برانگیختن و زنده شدنم رحم کن، و در آن روز جایگاهم را با اولیایم، و محل برآمدن و حرکتم را در میان عاشقانت، و مسکنم را در جوارت قرار ده ای پروردگار جهانیان!

اشاره

بخشش خداوند متعال و رحمت و لطف و مغفرت او در دنیا و آخرت بسیار زیاد است، ولی آن کس که رجا و امید به رحمت حق و توقع عفو و مغفرت دارد باید با اعمال خالص و رفتار و کردار پاک، در خود زمینه شمول رحمت را فراهم نموده و فرورفتن در معصیت و آلودگی به گناه را که موجب فوت و از دست دادن این استعداد می گردد، کنار گذارد.

آری، همیشه درهای رحمت و فضل و عافیت و خیر بر درهای نقت و نکبت و شرّ زیاده است و آب که مظهر رحمت خدا در این جهان است، بر آتش که مظهر غضب خداست سبقت دارد و آن را خاموش می کند.

وعده و وعیدهای الهی

با مراجعه به آیات و روایات در می یابیم که: خداوند نسبت به پاداش و ثواب اعمال یا عقاب و عذاب اعمال بنندگان از دو واژه «وعده» و «وعید» سخن به میان می آورد.

وعده: در لغت و اصطلاح قرآن، لفظ مشترکی است که هم برای ثواب اعمال و پاداش آن و هم برای عذاب و عقاب اعمال به کار گرفته شده، ولی بیشترین استعمالش درباره ثواب و پاداش است.

اما وعید: در لغت و اصطلاح قرآن مخصوص به عقاب و عذاب، یا به عبارت دیگر عبارت است از: ترساندن از عواقب وخیم عمل زشت، به عذاب و عقاب و تهدید کردن، و لفظ وعید منحصر در بدی و شرّ و زیان است.

بعد از روشن شدن این دو واژه باید عرض کنیم که: اعتقاد ما در باب وعده و وعید الهی این است که: هر کس را که خداوند وعده ثوابی و پاداشی به او داده باشد به طور یقین محقق و حاصل خواهد شد و وعده الهی تخلف ناپذیر است و باید هم

چنین باشد، چرا که تخلف از وعده یا به خاطر جهل است یا عجز از انجام آن، که هیچ یک از آنها در ذات خداوند متعال راه ندارد، همچنانکه قرآن می فرماید:

أَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعَدًّا حَسَنًا فَهُوَ لَقَبِهِ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿١﴾

پس آیا کسی که وعده نیک به او داده ایم و حتماً به آن خواهد رسید، مانند کسی است که او را [فقط] از کالا و ابزار زندگی دنیا برخوردارش کرده ایم، سپس او در روز قیامت از احضار شوندگان [برای عذاب] است؟!

ولی هر که را خداوند وعید داده و تهدید به عقابی کرده، لازم نیست او را عذاب کند، بلکه مختار می باشد، اگر عذابش کند به عدل عمل کرده و اگر عفوش نماید با فضلش رفتار نموده است.

آری، خداوند این حاکم مطلق و حق می تواند در صورت وعید، مجرمان را عذاب و یا مورد عفو و رحمت خود قرار دهد، و این بخشش و عفو چون امری الزامی نیست، هیچ بنده مجرمی نمی تواند اطمینان و اتکای بر عفو و مغفرت پیدا کند، تا بر این اساس بر جرم و جنایت خود ادامه دهد؛ زیرا ممکن است خداوند در خصوص او عمل به عدل کند نه به عفو؛ و از آن طرف هم این اختیاری بودن عفو یا عذاب موجب می شود تا بنده دچار یأس و نومیدی از رحمت خداوند نشود.

پس این یک قاعده و قانون عقلی و عقلایی است که در محاکم دنیا برای هر حاکمی، نادیده گرفتن خوبی ها و عمل ننمودن به وعده صحیح نیست و خلاف شئون حق و کرامت شمرده می شود.

اما نادیده گرفتن بدی ها و عمل نکردن به وعیدها صحیح است، چه بسا موجب کرامت و شرافت حاکم و سلطان صاحب قدرت شمرده شود.

ص: ۳۶۴

پس همیشه باید امیدوار به رحمت خداوند بود همچنانکه امام رضا علیه السلام می فرماید:

أَحْسِنُ الظَّنَّ بِاللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ يَقُولُ: أَنَا عِنْدَ حُسْنِ ظَنِّ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ بِي أَنْ خَيْرًا فَخَيْرًا وَأَنْ شَرًّا فَشَرًّا. (۱)

به خداوند گمان نیکو داشته باشید؛ زیرا خداوند می فرماید: من به گمان نیکو توجه دارم، اگر بنده مؤمن خیر در نظر بگیرد به خیر خواهد رسد و اگر شر در نظر بگیرد به شر خواهید رسید.

هشت باب بهشت و هفت باب جهنم

وقتی خیر به رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله رسید که عثمان بن مظعون بعد از مرگ فرزندش دچار غصه و اندوه شده و از شدت غم و غصه در خانه، خودش را محبوس کرده و فقط مشغول عبادت شده، حضرت رسول صلی الله علیه و آله نزد عثمان آمد و فرمود:

ای عثمان! خداوند برای ما رهبانیت و گوشه گیری را ننوشته است. رهبانیت امت من در جهاد است.

ای عثمان! از برای بهشت هشت در است و از برای جهنم هفت در، آیا تو را خوشحال نمی کند که از دری از آن وارد نشوی مگر اینکه پسر خود را در پهلو و کنارت ببینی که دست به دامن تو زده است و خود را شفیع تو به سوی پروردگارت قرار دهد. (۲) از این حدیث مشخص می شود که همیشه رحمت خداوند بر غضب او غلبه دارد از این رو بهشت هشت در و جهنم هفت در دارد.

ص: ۳۶۵

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۳۶۶/۶۷، باب ۵۹، حدیث ۱۵؛ [۱] الکافی: ۷۲/۲، حدیث ۳. [۲]

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۱۷۰/۸، باب ۲۳، حدیث ۱۱۲؛ وسائل الشیعه: ۲۴۶/۳، باب ۷۲، حدیث ۳۵۳۱.

البته برای بهشتی شدن باید به احادیث نگاشته شده بر هشت در بهشت و هفت در جهنم توجه و عمل نمود که پیامبر صلی الله علیه و آله برای ما نقل می فرماید:

چون در شب معراج مرا به آسمان ها بردند، من بهشت را دیدم که دارای هشت در بود و بر فراز هر دری چهار کلمه نوشته بود، که هر کلمه آن از تمام دنیا و آن چه در دنیاست برای کسی که بداند و عمل کند، بهتر است.

باب اول بهشت

۱ - بر بالای در اول نوشته بود:

لا اله الا الله مُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللهِ عَلَيَّ وَاٰلِيهِ

لِكُلِّ شَيْءٍ حَيْلَةٌ وَحَيْلَةُ الْعَيْشِ اَرْبَعُ خِصَالٍ: الْقَنَاعَةُ وَبَدْلُ الْحَقِّ وَتَرْكُ الْحِقْدِ وَمُجَالَسَةُ اَهْلِ الْخَيْرِ.

خدایی به جز خدای یگانه نیست و محمد صلی الله علیه و آله فرستاده او و علی علیه السلام ولی خدا در زمین است.

برای هر چیزی راهی و چاره ای است و راه وصول به راحتی و عیش چهار صفت است: قناعت، بذل کردن حق، ترک کینه، همنشینی با اهل خیر.

باب دوم بهشت

۲ - بر بالای در دوم نوشته شده است:

لا اله الا الله مُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللهِ عَلَيَّ وَاٰلِيهِ

لِكُلِّ شَيْءٍ حَيْلَةٌ وَحَيْلَةُ الشُّرُورِ فِي الْاٰخِرَةِ اَرْبَعُ خِصَالٍ: مَسْحُ رُؤُوسِ الْيَتَامَى وَالتَّعَطُّفُ عَلَيَّ الْاَرَامِلِ وَالسَّعْيُ فِي حَوَائِجِ الْمُؤْمِنِينَ وَالتَّفَقُّدُ لِلْفُقَرَاءِ وَالمَسَاكِينِ.

ص: ۳۶۶

خدایی به جز خدای یگانه نیست و محمد صلی الله علیه و آله فرستاده او و علی علیه السلام ولی خدا در زمین است.

برای هر چیزی راهی و چاره ای است، و راه وصول به سرور و خوشحالی در آخرت چهار صفت است: دست کشیدن بر سر یتیمان، عطف بر بیوه زنان و کوشش در برآوردن نیازهای مؤمنان، تفقد از فقیران و مسکینان.

باب سوم بهشت

۳- بر بالای در سوم نوشته بود:

لا اله الا الله مُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللهِ عَلِيٌّ وَلِيُّ اللهِ.

لِكُلِّ شَيْءٍ حَيْلَةٌ وَحَيْلَةُ الصَّحَّةِ فِي الدُّنْيَا اَرْبَعٌ خِصَالٌ: قَلَّةُ الْكَلَامِ وَ قَلَّةُ الْمَنَامِ وَ قَلَّةُ الْمَشْيِ وَ قَلَّةُ الطَّعَامِ.

خدایی به جز خدای یگانه نیست و محمد صلی الله علیه و آله فرستاده او و علی علیه السلام ولی خدا در زمین است.

برای هر چیزی راهی و چاره ای است و راه وصول به سلامتی در دنیا چهار صفت است: کم گفتن، کم خوابیدن، کم راه رفتن، کم خوردن.

باب چهارم بهشت

۴- بر بالای در چهارم نوشته بود:

لا اله الا الله مُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللهِ عَلِيٌّ وَلِيُّ اللهِ.

وَ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ وَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ وَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ وَالِدَيْهِ وَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا اَوْ يَسْكُتْ.

ص: ۳۶۷

خدایی به جز خدای یگانه نیست و محمد صلی الله علیه و آله فرستاده او و علی علیه السلام ولی خدا در زمین است.

کسی که ایمان به خدا و روز قیامت دارد، باید میهمان خود را گرامی بدارد و کسی که ایمان به خدا و روز قیامت دارد، باید همسایه خود را گرامی بدارد و کسی که ایمان به خدا و روز قیامت دارد، باید به پدر و مادر خود احترام بگذارد و کسی که ایمان به خدا و روز قیامت دارد، باید یا کلام خوب و گفتار خوب بگوید یا ساکت باشد.

باب پنجم بهشت

۵ - بر بالای در پنجم نوشته بود:

لا اله الا الله محمد رسول الله علي ولي الله.

مَنْ ارَادَ أَنْ لَا يُظْلَمَ فَلَا يُظْلَمْ وَ مَنْ ارَادَ أَنْ لَا يُشْتَمَ فَلَا يُشْتَمُ مَنْ ارَادَ أَنْ لَا يُدَلَّ فَلَا يُدَلَّ وَ مَنْ ارَادَ أَنْ يَسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ فَلْيَقُلْ:

لا اله الا الله محمد رسول الله علي ولي الله.

خدایی به جز خدای یگانه نیست و محمد صلی الله علیه و آله فرستاده او و علی علیه السلام ولی خدا در زمین است.

کسی که بخواهد به او ظلم نشود، باید خود او ظلم نکند، و کسی که بخواهد به او فحش ندهند، باید خود او فحش ندهد، و کسی که بخواهد ذلیل و پست نشود، باید کسی را ذلیل و پست نکند، و کسی که بخواهد به دستگیره محکم و استوار در دنیا و آخرت چنگ زند باید بگوید:

لا اله الا الله محمد رسول الله علي ولي الله.

۶ - بر بالای در ششم نوشته بود:

لا اله الا الله مُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللهِ عَلِيٌّ وَلِيُّ اللهِ.

مَنْ ارَادَ اَنْ يَكُوْنَ قَبْرُهُ وَسِيْعًا فَسِيْحًا فَلْيَبِيْنِ الْمَسَاجِدِ وَ مَنْ ارَادَ اَنْ لَا تَأْكُلَهُ الدِّيْدَانُ تَحْتَ الْاَرْضِ فَلْيَسِيْكُنِ الْمَسَاجِدَ وَ مَنْ اَحَبَّ اَنْ يَكُوْنَ طَرِيًّا مُطْرًا لَا يَبْلَى فَلْيَكُنْسِ الْمَسَاجِدَ وَ مَنْ اَحَبَّ اَنْ يَرَى مَوْضِعَهُ فِي الْجَنَّةِ فَلْيَكْسُ الْمَسَاجِدَ بِالْبُسْطِ.

خدایی به جز خدای یگانه نیست و محمد صلی الله علیه و آله فرستاده او و علی علیه السلام ولی خدا در زمین است.

کسی که دوست دارد قبرش وسیع و گشاد باشد، مساجد را بنا کند و کسی که دوست دارد او را کرم ها در زمین نخورند، در مساجد بسیار بماند، و کسی که دوست دارد پیوسته جسدش پاک و تازه بوده و نپوسد و کهنه نشود مساجد را جاروب کند، و کسی که دوست دارد جایگاه خود را در بهشت ببیند مساجد را با فرش بپوشاند.

۷ - و بر بالای در هفتم نوشته بود:

لا اله الا الله مُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللهِ عَلِيٌّ وَلِيُّ اللهِ.

بِيَاضِ الْقَلْبِ فِي اَرْبَعِ خِصَالٍ: عِيَادَةُ الْمَرِيضِ وَ اتِّبَاعُ الْجَنَائِزِ وَ شِرَاءُ الْاَكْفَانِ وَ رَدُّ الْقَرْضِ.

خدایی به جز خدای یگانه نیست و محمد صلی الله علیه و آله فرستاده او و علی علیه السلام ولی خدا در زمین است.

سفیدی و روشنایی دل در چهار صفت است: عیادت کردن از مریض و تشییع کردن جنازه و خریدن کفن برای خود و ادای قرض خود.

باب هشتم بهشت

۸ - بر بالای درب هشتم نوشته بود:

لا اله الا الله مُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللهِ عَلِيٌّ وَلِيُّ اللهِ.

مَنْ ارَادَ الدُّخُوْلَ مِنْ هَذِهِ الْاَبْوَابِ فَلْيَتَمَسَّكَ بِارْبَعِ خِصَالٍ: السَّخَاءُ وَ حُسْنُ الْخُلُقِ وَ الصَّدَقَةُ وَ الْكَفُّ عَنِ اَذَى عِبَادِ اللهِ تَعَالَى.

خدایی به جز خدای یگانه نیست و محمد صلی الله علیه و آله فرستاده او و علی علیه السلام ولی خدا در زمین است.

کسی که دوست دارد از این درها وارد بهشت شود باید به چهار خصلت متمسک گردد: سخاوت، حسن خلق (اخلاق نیکو)، صدقه دادن، نگاهداشتن خود از اذیت و آزار بندگان خداوند تعالی.

اما ابواب جهنم هفت در می باشد که بر بالای آن این احادیث نگاشته شده که پیامبر برای ما نقل می فرماید:

باب اول جهنم

۱ - بر بالای در اول نوشته شده بود:

مَنْ رَجَا اللهَ سَعِدَ وَ مَنْ خَافَ اللهَ اَمِنَ وَ الْهَالِكُ الْمَغْرُوْرُ مَنْ رَجَا غَيْرَ اللهِ وَ خَافَ سِوَاهُ.

هر کس امید به خدا داشته باشد سعادت‌مند خواهد شد و هر کس از خداوند بترسد در امان است و مرده و فانی فریب خورده کسی است که امید به

ص: ۳۷۰

غیرخدا و ترس از غیرخدا داشته باشد.

باب دوم جهنم

۲ - بر بالای در دوم نوشته شده بود:

مَنْ أَرَادَ أَنْ لَا يَكُونَ عُرِيَانًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلْيُكْسِ الْجُلُودَ الْعَارِيَةَ فِي الدُّنْيَا،

مَنْ أَرَادَ أَنْ لَا يَكُونَ عَطْشَانًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلْيَسْقِ الْعَطَاشَ فِي الدُّنْيَا

مَنْ أَرَادَ أَنْ لَا يَكُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ جَائِعًا فَلْيُطْعِمِ الْبُطُونَ الْجَائِعَةَ فِي الدُّنْيَا.

هر کس می خواهد در قیامت عریان محشور نشود، پس در دنیا عریانی را بپوشاند.

هر کس می خواهد در قیامت تشنه محشور نشود، پس در دنیا تشنه ای را سیراب کند.

هر کس می خواهد در قیامت گرسنه محشور نشود، پس در دنیا شکم های گرسنه را سیر کند.

باب سوم جهنم

۳ - بر بالای در سوم نوشته شده بود:

لَعَنَ اللَّهُ الْكَافِرِينَ، لَعَنَ اللَّهُ الْبَاخِلِينَ، لَعَنَ اللَّهُ الظَّالِمِينَ.

نفرین خدا بر دروغگویان، نفرین خدا بر بخیلان، نفرین خدا بر ستمکاران.

باب چهارم جهنم

۴ - بر بالای در چهارم نوشته شده بود:

أَذَلَّ اللَّهُ مَنْ أَهَانَ الْإِسْلَامَ، أَذَلَّ اللَّهُ مَنْ أَهَانَ أَهْلَ الْبَيْتِ، أَذَلَّ اللَّهُ مَنْ أَعَانَ

ص: ۳۷۱

الظَّالِمِينَ عَلَى ظُلْمِهِمْ لِلْمَخْلُوقِينَ.

خداوند خوار و ذلیل کند کسی را که به اسلام توهین کند، خداوند خوار و ذلیل کند کسی را که به خاندان اهل بیت پیغمبر توهین کند، خداوند خوار و ذلیل کند کسی را که ستمکاران را برای ستم بر بندگان خدا، کمک کند.

باب پنجم جهنم

۵ - بر بالای در پنجم نوشته شده بود:

لَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ فَالْهَوَىٰ يُخَالِفُ الْإِيمَانَ وَ لَا تُكْثِرْ مَنْطِقَكَ فِيمَا لَا يَغْنِيكَ فَتَسْقُطُ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ وَ لَا تُكُنْ عَوْنًا لِلظَّالِمِينَ.

از هوای نفس پیرون نکن که برخلاف ایمان است، کلام و گفتارت را در امور بیهوده زیاده مگردان که تو را از رحمت خداوند ساقط و دور گرداند، و کمک کار ستمکاران مباش.

باب ششم جهنم

۶ - بر بالای در ششم نوشته شده بود:

أَنَا حَرَامٌ عَلَى الْمُجْتَهِدِينَ، أَنَا حَرَامٌ عَلَى الْمُتَصَدِّقِينَ، أَنَا حَرَامٌ عَلَى الصَّائِمِينَ.

من [جهنم] بر تلاش کنندگان در راه خدا و صدقه دهندگان و روزه داران حرام می باشم.

باب هفتم جهنم

۷ - بر بالای در هفتم نوشته شده بود:

ص: ۳۷۲

حَاسِبُوا نَفْسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُحَاسِبُوا وَوَبِّخُوا نَفْسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُوبَّخُوا وَادْعُوا اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ قَبْلَ أَنْ تَرُدُّوا عَلَيْهِ وَلا تَقْدِرُوا عَلَيَّ ذَلِكَ.

به حساب خودتان رسیدگی کنید قبل از آنکه به حسابتان رسیدگی شود، خودتان را سرزنش کنید قبل از آنکه سرزنش شوید، خدای عز و جل را بخوانید قبل از آن که بر او وارد شوید [کنایه از مرگ] و نتوانید او را بخوانید.

البته باید توجه داشت که: این درهای بهشت هر کدام با رمز ویژه باز و بسته می شود و جملات زیبا و حکیمانه ای که بر سر در تمامی هشت در بهشت به عنوان کتیبه نقش بسته، مزین به شهادت و وحدانیت پروردگار و رسالت رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و شهادت بر ولایت امیرمؤمنان علی علیه السلام است که در تمام ابواب بهشت تکرار شده و این سه شهادت در ابواب جهنم نمی باشد، که این مطلب بیانگر فلسفه و حکمتی است و آن اینکه: این سه اصل محتوای اسلام راستین است و به هیچ وجه از هم جداشدنی نیست و هر که می خواهد مشمول رحمت الهی قرار گرفته و وارد بهشت شود، باید به این سه اصل پایبند و معتقد باشد.

از ابن عباس نقل شده که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود:

إِنَّ حَلْقَةَ بَابِ الْجَنَّةِ مِنْ يَاقُوتِهِ حُمْرَاءُ عَلَيَّ صَفَائِحِ الدَّهَبِ فَإِذَا دَقَّتِ الْحَلْقَةُ عَلَيَّ الصَّفْحَةَ طَنَّتْ وَ قَالَتْ: يَا عَلِيُّ. (۱)

حلقه در بهشت، از یاقوت سرخ است که بر صفحه های طلا نواخته می شود.

هنگامی که حلقه بر آن صفحه بکوبد، صدا کند و گوید: یا علی.

آری، صدای کوبه در از آن جهت (یا علی) است که صاحب بهشت و مهماندار اصلی بهشت، مقام ولایت است که علی ابن ابی طالب علیه السلام مصداق جامع و کامل آن است.

ص: ۳۷۳

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۱۲۲/۸، باب ۲۳، حدیث ۱۳؛ [۱] الأملی، شیخ صدوق: ۵۸۸، حدیث ۱۳. [۲]

توحید که لا اله الا الله است اسلام محمد رسول الله است

با این دو سخن کسی به جایی نرسد گری خبر از علی ولی الله است

توحید و نبوت و امامت هر سه در گفتن یک علی ولی الله است

دعای ۵۴: درخواست از حق جهت دور گرداندن آندوه ها

اشاره

«۱» يَا فَارِجَ الْغَمِّ يَا رَحْمَانَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَرَحِيمَهُمَا صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَافْرِجْ هَمِّي وَاكْشِفْ غَمِّي
«۲» يَا وَاحِدُ يَا أَحَدُ يَا صَمَدُ يَا مَنْ لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُولَدْ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ اعْصِمْنِي وَ طَهِّرْنِي وَ اذْهَبْ بِنَبَاتِي وَ اقْرَأْ آيَةَ الْكُرْسِيِّ
وَ الْمَعْوَذَتَيْنِ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ قُلْ «۳» اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَسْأَلُكَ سُؤَالَ مَنْ اَشْتَدَّتْ فَاقَتُهُ وَ ضَعُفَتْ قُوَّتُهُ وَ كَثُرَتْ ذُنُوبُهُ سُؤَالَ مَنْ لَا يَجِدُ
لِفَاقَتِهِ مُعِيْنًا وَ لَا لِضَعْفِهِ مُقَوِّبًا وَ لَا لِذَنْبِهِ غَافِرًا غَيْرَكَ «۴» يَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْاِكْرَامِ اَسْأَلُكَ عَمَلًا تُحِبُّ بِهِ مَنْ عَمِلَ بِهِ وَ يَقِيْنًا تَنْفَعُ بِهِ
مَنْ اَسْتَيْقَنَ بِهِ حَقَّ الْيَقِيْنِ فِي نَفَاذِ اَمْرِكَ «۵» اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اَقْبِضْ عَلَيَّ الصَّدَقِ نَفْسِيْ وَ اَقْطَعْ مِنَ الدُّنْيَا
حَاجَتِيْ وَ اجْعَلْ فِيْمَا عِنْدَكَ رَغْبَتِيْ شَوْقًا اِلَى لِقَائِكَ وَ هَبْ لِيْ صِدْقَ التَّوَكُّلِ عَلَيْكَ «۶» اَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ كِتَابٍ قَدْ خَلَا وَ اَعُوذُ
بِكَ مِنْ شَرِّ كِتَابٍ قَدْ خَلَا اَسْأَلُكَ خَوْفَ الْعَابِدِيْنَ لَكَ وَ عِبَادَةَ الْخَاشِعِيْنَ لَكَ وَ يَقِيْنَ الْمُتَوَكِّلِيْنَ عَلَيْكَ وَ تَوَكَّلَ الْمُؤْمِنِيْنَ
عَلَيْكَ «۷» اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ رَغْبَتِيْ فِيْ مَسْأَلَتِيْ مِثْلَ رَغْبَةِ اَوْلِيَائِكَ فِيْ مَسْأَلَتِهِمْ وَ رَهْمَتِيْ مِثْلَ رَهْمَةِ اَوْلِيَائِكَ وَ اَسْتَعْمِلْنِيْ فِيْ مَرْضَاتِكَ
عَمَلًا لَا اَتْرُكُ مَعَهُ شَيْئًا مِنْ دِيْنِكَ مَخَافَةَ اَحْيِدُ مِنْ خَلْقِكَ «۸» اَللّٰهُمَّ هِدْ حَاجَتِيْ فَاَعْظِمْ فِيْهَا رَغْبَتِيْ وَ اَظْهَرْ فِيْهَا عِزِّيْ وَ لَقِّنِيْ
فِيْهَا حُجَّتِيْ وَ عَافِ فِيْهَا جَسَدِيْ «۹» اَللّٰهُمَّ مَنْ اَصْبَحَ لَهُ نَفْسٌ اَوْ رَجَاءٌ غَيْرَكَ فَقَدْ اَصْبَحْتُ وَ

أَنْتَ ثِقَتِي وَرَجَائِي فِي الْأُمُورِ كُلِّهَا فَافْضِ لِي بِخَيْرِهَا عَاقِبَةً وَنَجِّنِي مِنْ مَضَلَّاتِ الْفِتَنِ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ «(١٠)» وَصَلَّى
اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ الْمُصْطَفَى وَعَلَى آلِهِ الطَّاهِرِينَ.

ص: ٣٧٨

[«۱» يَا فَارِجَ الْغَمِّ يَا رَحْمَانَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَرَحِيمَهُمَا صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَافْرِجْ هَمِّي وَاكْشِفْ غَمِّي]

ای زاینده اندوه و برطرف کننده غم! ای رحمان دنیا و آخرت و مهربان هر دو جهان! بر محمد و آل محمد درود فرست و اندوه مرا بزدا، و غم را برطرف کن.

خداوند، پناهگاه انسان در اندوه و غم

اشاره

غم و اندوه از حالات روحی و روانی است که در شرایط ویژه، به آدمی دست می دهد. بنا بر تفاوت روحیه ها و سجایای اخلاقی و مراتب وجودی انسان، ظهور چنین حالتی نسبت به افراد گوناگون است. به گونه ای که می توان از این حالت به مقام و مرتبه هویتی هر آدمی پی برد.

بر این پایه، ظروف خاص برای بروز چنین حالتی در دنیاخواهان با ظرف خاص اهل آخرت و اهل کمال و معرفت، تفاوت اساسی دارد. اهل دنیا پیوسته به دنبال خوشی ها و لذت های ناپایدار نفسانی هستند و با شدت علاقه ها و بروز حالت اندوه و غم در آنان، سبب ناامیدی و افسردگی می شود و گاهی به خودکشی و نابودی می انجامد.

در این زمینه رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می فرماید:

أَنَا زَعِيمٌ بِثَلَاثٍ لِمَنْ أَكَبَّ عَلَى الدُّنْيَا، بِفَقْرٍ لَا غِنَاءَ لَهُ وَ بِشُغْلٍ لَا فَرَاحَ لَهُ وَ

ص: ۳۷۹

بِهِمْ وَ حُزْنٍ لَا انْقِطَاعَ لَهُ. (۱)

من سه چیز را برای کسی که به دنیا بچسبد، حتمی و قطعی می دانم، فقری که هیچ گاه به بی نیازی نینجامد، مشغولیتی که هرگز از آن خلاصی ندارد و غم و اندوهی که برای او پایانی نیست.

امام علی علیه السلام در حال و هوای دنیا می فرماید:

... وَ مِنْ اسْتَشَعَرَ الشَّعْفَ بِهَا مَلَأَتْ ضَمِيرَهُ أَشْجَانًا لَهُنَّ رَقِصٌ عَلَى سُؤْدَاءِ قَلْبِهِ هَمٌّ يَشْغَلُهُ وَ غَمٌّ يَحْزُنُهُ كَذَلِكَ حَتَّى يُؤْخَذَ بِكَظْمِهِ
فَيُلْقَى بِالْفِضَاءِ مُنْقَطِعًا ابْهَرًا... (۲)

... و آن که عشقش را به دل گیرد خاطرش را از اندوه ها پر کند که برای آن اندوه ها در سویدای قلبش خلیجان است، اندوهی مشغولش دارد، و غمی محزونش کند، چنین است تا نفس گلوگیرش شود و او را به بیابان اندازند در حالی که رگ های حیاتش قطع شده... .

امام صادق علیه السلام در مواعظ خویش می فرماید:

الرَّغْبَةُ فِي الدُّنْيَا تُورِثُ الْغَمَّ وَ الْحَزْنَ وَ الزُّهْدُ فِي الدُّنْيَا رَاحَةُ الْقَلْبِ وَ الْبَدَنِ. (۳)

دنیخواهی، غم و اندوه می آورد و پشت کردن به دنیا مایه آسایش جان و تن است.

و نیز می فرماید:

لَمَّا نُزِلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ

ص: ۳۸۰

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۸۱/۷۰، باب ۱۲۲، ذیل حدیث ۴۳؛ [۱] كنز الفوائد: ۳۴۴/۱. [۲]

۲- (۲) - نهج البلاغه: حکمت ۳۶۷. [۳]

۳- (۳) - بحار الأنوار: ۲۴۰/۷۵، باب ۲۳، ذیل حدیث ۱۰۸؛ [۴] تحف العقول: ۳۵۸.

عَلَيْهِمْ وَ اخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ» (۱)

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ : مَنْ لَمْ يَتَعَزَّ

بِعَزَائِ اللَّهِ تَقَطَّعَتْ نَفْسُهُ عَلَى الدُّنْيَا حَسْرَاتٍ وَ مَنْ رَمَى بَبَصَرِهِ إِلَى مَا فِي يَدَيْ غَيْرِهِ كَثُرَ هَمُّهُ وَ لَمْ يَشْفِ عَيْظُهُ. (۲)

چون آیه نازل شده که: «بنابراین به امکانات مادی [و ثروت و اولادی] که برخی از گروه های آنان را از آن برخوردار کردیم ، چشم مدوز ، و بر آنان [به سبب اینکه پذیرای حق نیستند] اندوه مخور ، و پر و بال [لطف و مهربانی] خود را برای مؤمنان فرو گیر .»

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: کسی که به دلدادگی دادن خدا، آرام نگیرد جانش بر دنیا حسرت ها خورد و هر که چشمش به دارایی های دیگران باشد، اندوهش بسیار شود و ناراحتیش بهبود نیابد.

حزن چنین ظرفیتی برای اهل آخرت، همان شوق رسیدن به نعمت ها و لذت های ویژه اهل بهشت است. و نسبت به خدا، شدت حبّ و عشق و وصال حق می باشد. آنان از شدت شیدایی وصال به اندوه و غم دچار می شوند و گاه تا اندازه ای بالا می رود که مانند حضرت یعقوب علیه السلام را در فراق فرزندش یوسف، گرفتار نابینایی و ناتوانی می کند. چنانکه با این حال آشفته، به خداوند شکوه می کند که حق تعالی او را چنین بازگو می فرماید:

قَالَ إِنَّمَا أَشْكُوا بِنِيِّ وَ حُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَ أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ» (۳)

گفت : شکوه اندوه شدید و غم و غصه ام را فقط به خدا می برم و از خدا می دانم آنچه را که شما نمی دانید .

ص: ۳۸۱

۱- (۱) - حجر (۱۵) : ۸۸. [۱]

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۸۹/۷۰، باب ۱۲۲، حدیث ۵۸؛ [۲] الکافی: ۳۱۵/۲، حدیث ۵؛ [۳] تفسیر القمی: ۳۸۱/۱. [۴]

۳- (۳) - یوسف (۱۲) : ۸۶. [۵]

ابوبصیر از امام صادق علیه السلام پرسید: ای فرزند رسول خدا! شدت اندوه یعقوب علیه السلام چه اندازه بوده است؟

حضرت فرمود: به اندازه هفتاد زنی که کودک شیرخوارشان را کشته اند و سر آن بچه ها را روی سینه مادرشان بریده باشند.

عرض کرد: حزن جدۀ شما فاطمه زهرا علیها السلام چقدر بوده است؟

فرمود: هفتاد برابر اندوه یعقوب که در رحلت پدرش پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله به ایشان دست داد.

سپس فرمود: ای ابابصیر! آیا می خواهی تو را از اندوه کسی که هفتاد برابر اندوه جدۀ ام زهرا علیها السلام بوده آگاه سازم؟

عرض کردم: بله، ای فرزند رسول خدا صلی الله علیه و آله !

فرمود: اندوه جدّم حضرت زین العابدین علیه السلام (۱) چنان که حضرت سجّاد علیه السلام از حوادث کربلا محزون گردید که بیست سال یا چهل سال به یاد عاشورا و پدرش امام حسین علیه السلام و اهل بیت ایشان گریست. (۲) ابن شهر آشوب از امام صادق علیه السلام نقل می فرماید:

علی بن الحسین علیه السلام بر پدرش حسین بن علی علیه السلام بیست سال گریه کرد و هیچ آب و غذا در برابر ایشان نمی نهادند، مگر آن که می گریست تا جایی که یکی از خادمان گفت: فدایت شوم، فرزند رسول خدا! من می ترسم شما با این حال از بین بروید. حضرت فرمود:

اندوه و غم بی پایان را نزد خدا شکوه می کنم و از خدا می دانم آنچه را نمی دانند. من هرگز قتلگاه فرزندان فاطمه را به یاد نمی آورم مگر آن که گریه

ص: ۳۸۲

۱- (۱) - صحیفه عشق، محمد رضا نیکو کلام: ۴۲۸، به نقل از خیر الکلام فی وقایع الایام.

۲- (۲) - کامل الزیارات: ۱۰۷، حدیث ۱ و ۲؛ بحار الأنوار: ۱۰۹/۴۶، باب ۶، حدیث ۳.

راه گلویم را می بندد. (۱) بنابراین گرفتاری و اندوه معصومان علیهم السلام و اهل آخرت و جزع و فزع آنان، عین عبودیت و بندگی است. و شکایت آنان نزد پروردگار، نوعی درد اشتیاق و غم فراغ است.

امام سجّاد علیه السلام در این زمینه می فرماید:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ كُلَّ قَلْبٍ حَزِينٍ. (۲)

خداوند دل های اندوهناک را دوست می دارد.

از این رو در دعای بیستم می فرماید:

«اللَّهُمَّ أَنْتَ عُدَّتِي إِنْ حَزِنْتُ»

خدایا! چون اندوهناک شدم تو دلخوشی منی.

امام صادق علیه السلام می فرماید:

الْحُزْنُ مِنْ شِعَارِ الْعَارِفِينَ لِكَثْرَةِ وَاِرْدَاتِ الْغَيْبِ عَلَى سَرَائِرِهِمْ وَ طُولِ مُبَاهَاتِهِمْ تَحْتَ تَسْتُرِ الْكِبْرِيَاءِ...

وَ لَوْ حُجِبَ الْحُزْنُ عَنْ قُلُوبِ الْعَارِفِينَ سَاعَةً لَأَسْتَعَاثُوا وَلَوْ وُضِعَ فِي قُلُوبِ غَيْرِهِمْ لَأَسْتَنَكْرَوْهُ. (۳)

اندوه، جامه زیرین عارفان است به سبب افزونی الهامات غیبی بر درونشان و افتخار بسیارشان که در پوشش کبریا هستند...

ص: ۳۸۳

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۱۰۸/۴۶، باب ۶، حدیث ۱؛ المناقب، ابن شهر آشوب: ۱۶۵/۴.

۲- (۲) - الکافی: ۹۹/۲، حدیث ۳۰؛ [۱] بحار الأنوار: ۳۸/۶۸، باب ۶۱، حدیث ۲۵. [۲]

۳- (۳) - بحار الأنوار: ۷۰/۶۹، باب ۹۷، حدیث ۱؛ [۳] مصباح الشریعه: ۱۸۷. [۴]

اگر اندوه لحظه ای از دل های عارفان کنار رود، ناله از سویدا برآرند و اگر در دل های دیگران نهاده شود آن را خوش ندارند.

روایت شده که:

أَنَّ دَاوُدَ قَالَ: إِلَهِي أَمَرْتَنِي أَنْ أُطَهِّرَ وَجْهِي وَبَدَنِي وَرِجْلِي بِالْمَاءِ فَبِمَاذَا أُطَهِّرُ لَكَ قَلْبِي؟ قَالَ: بِالْهُمُومِ وَالْعُمُومِ. (۱)

داود در مناجات خویش عرض کرد: خدای من! فرمانم دادی که چهره و بدن و پاها را با آب بشویم، دلم را با چه بشویم؟ فرمود: با غم ها و اندوه ها.

امام باقر علیه السلام می فرماید: در کتاب حضرت علی علیه السلام خواندم که:

مؤمن بامدادان و شامگاه را به اندوه می گذراند و جز این به صلاح او نیست. (۲)

شناخت انسان نسبت به حوادث دنیا

بنابراین انسان نسبت به حوادث دنیا، دو گونه شناخت یا برداشت پیدا می کند:

الف - دنیا محل خوشگذرانی و استراحت است. و همه چیز پیوسته مطابق میل و مراد، به راحتی و خوبی برقرار می باشد. این طرز بینش سبب پیدایش ناملايمات و بلاها و اندوه هایی در انسان می شود که بسیار شکننده و تلخ خواهد بود.

ب - جهان دار بلا و امتحان و مشکلات است و هیچ چیزی پایدار و پابرجا نمی ماند. صاحب این بینش دنیا را چنین شناخته و هرگز به خاطر درد و بلا و کمبود محزون و اندوهناک نمی شود و حزن و اندوه را وسیله رسیدن به کمال و جمال می داند؛ چنین انسانی بدون اعتراض و رضایت و خشنودی به تقدیرات الهی، به راحتی می تواند تلخی ها را تحمل کند.

ص: ۳۸۴

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۱۵۷/۷۰، باب ۱۲۵، ذیل حدیث ۳؛ [۱] الدعوات، راوندی: ۵۶، حدیث ۱۴۲.

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۷۳/۶۹، باب ۹۷، حدیث ۳؛ التمهیص: ۴۴، حدیث ۵۵.

بر اساس روایات اهل بیت علیهم السلام و معصومان دین، عوامل و زمینه های غم و اندوه بسیارند که مهمترین آنها به شرح زیر است:

۱ - شوق بی اندازه به جلوه های دنیا

علاقه شدید به مال و مقام و منزل دنیایی بر غم و نگرانی انسان می افزاید و انسان را بسیار حریص و ترسو و خیانتکار می گرداند و در پایان عمر افسردگی و افسوس دامنگیر او می شود.

۲ - تنگدستی

تنگدستی سبب خواری نفس و حیرانی عقل و جذب کننده غم هاست، اما باید با کار و تلاش تدبیری نمود تا زمینه های نیازمندی دور شود.

۳ - مال و منال و منافع

برخلاف گمان بسیاری از مردم که مال اندوختن را عامل خوشی و شادی و افتخار می دانند، ثروت مادی، از کانون های غصه ساز بشر است و در حقیقت سرچشمه اندوه ها و ناله هاست و بیشتر مردم ثروتمند از زیادی مال در دام خطر و حادثه قرار می گیرند. ولی نباید برای آنچه از دنیاست تأسف خورد.

۴ - حسادت

خودخوری و برتری بینی از عوامل مهم حسرت و اندوه است و غم های حسود فراوان و گناهانش هم دو برابر است؛ زیرا پیوسته مراقب پیرامون خویش است، همیشه پیروزی ها و موفقیت های دیگران، او را جان به لب می سازد و روحش را آزار می دهد و زندگی خود و دیگران را تباه می کند.

۵ - تنبلی و سستی

کوتاهی و ساده انگاری در نظم امور و تصمیم ها، سبب بی برنامه گی و محرومیت است. و کسی که در اصل کار و تلاش کوتاهی می کند از رسیدن به هدف و کمال باز

می ماند. به ویژه با از دست دادن فرصت ها اندوهی فراوان، گریبانگیر زندگی انسان می شود.

۶ - بدهکاری

قرض گرفتن هم از اسباب تولید اندوه و نگرانی است. از این رو پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله فرمود:

إِيَّاكُمْ وَالَّذِينَ فَإِنَّهُ هُمْ بِاللَّيْلِ وَ ذُلُّ بِالنَّهَارِ. (۱)

بدهی، غصه شب و ذلت روز است.

۷ - گناه

گاهی که بنده ای گناهش زیاد می شود و عملی که بتواند گناهانش را بپوشاند نداشته باشد، خداوند او را گرفتار درد یا حزن می کند تا گناهانش را بپوشاند. و هر کسی از شیعیان و مسلمانان که مرتکب گناه می شود دچار غم و اندوه می شود تا سیاهی گناه پاک شود.

بازگشت مسئله فوق به اطاعت نفس و پیروی از هواهای نفسانی است که پایه هر رنج و سرچشمه هر گمراهی است.

۸ - چشم اندوزی به اموال و توانایی دیگران

افراد تنگ نظر که مراقب امکانات دیگران هستند، همیشه وجود خویش را با مردم مقایسه می کنند و از کمبودهای مادی خود رنج می برند. این طرز تفکر نشانه عدم رشد کافی و احساس حقارت درونی و کمبود همت است. پس کسی که چشم به دارایی های دیگران بدوزد همیشه اندوهگین خواهد بود و هرگز آتش خشم او فرو نمی نشیند. چشم دوختن به اندوخته های مردم، غم های درازی را در پی دارد.

۹ - مصایب و حوادث روزگار

ص: ۳۸۶

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۱۴۱/۱۰۰، باب ۲، حدیث ۴؛ [۱] علل الشرایع: ۵۲۷/۲، حدیث ۱. [۲]

به طور طبیعی انسان برای ناگواری‌ها و ناملایمات زندگی غمگین می‌شود. اما آنچه ناپسند است بی‌تابی و جزع و فزع است. و فریاد کشیدن و ناله زدن در این وضعیّت‌ها آرزو را بریده و عمل را کم می‌کند. اگر کسی به سود و برکت‌های این مصایب توجه کند، این مقدار بی‌تاب نمی‌شود.

۱۰- رزق و روزی

انسان در حالی که می‌داند خداوند مَنان روزی دهنده همه موجودات است و برای هر آفریده‌ای به تناسب وجودش روزی مناسب قرار داده است. ولی باز در کمبود رزق و روزی و قسمت‌ها اندوهناک است. و به اصطلاح، غم روزی می‌خورد.

حضرت علی علیه السلام فرمود:

الرِّزْقُ رِزْقَانِ: رِزْقٌ تَطْلُبُهُ وَ رِزْقٌ يَطْلُبُكَ، فَإِنْ لَمْ تَأْتِهِ اتَاكَ، فَلَا تَحْمِلْ هَمَّ سَيِّئَتِكَ عَلَى هَمِّ يَوْمِكَ، كَفَاكَ كُلُّ يَوْمٍ مَا فِيهِ فَإِنْ تَكُنَّ السَّنَةُ مِنْ عُمْرِكَ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى سَيُّؤُتِكَ فِي كُلِّ عَدِدٍ جَدِيدٍ مَا قَسَمَ لَكَ وَ إِنْ لَمْ تَكُنِ السَّنَةُ مِنْ عُمْرِكَ فَمَا تَضَيِّعُ بِالْهَمِّ فِيمَا لَيْسَ لَكَ. (۱)

روزی دو نوع است: آنکه تو آن را می‌طلبی، و آن که تو را می‌جوید، که اگر دنبالش نروی به دنبالت می‌آید، بنابراین اندوه سال خود را بر اندوه روز خویش بار مکن، که روزی هر روز تو را کفایت می‌کند، اگر سال از عمر تو باشد خداوند متعال در هر روز جدید آنچه نصیب تو نموده به تو می‌رساند، و اگر سال از عمرت نباشد، پس چه اندوهی می‌خوری بر چیزی که از آن تو نیست؟!

بنابراین خوش بینی به آینده و گمان نیک به خداوند؛ امیدواری می‌آورد و گاهی شادی‌ها و لذت‌های زودگذر مایه حسرت و اندوه فراوان می‌شود و گاهی اندوه و

ص: ۳۸۷

غصه، بدون سبب به قلب انسان وارد شده ولی ریشه در نور حق دارد.

ابوبصیر می گوید: با یکی از یاران خدمت امام صادق علیه السلام رسیدیم، به آن حضرت عرض کردم: فدایت شوم. ای پسر رسول خدا! گاهی من بدون آنکه بدانم، غمگین می شوم. دلیلش چیست؟ امام صادق علیه السلام فرمود:

آن غم و شادی است که از ما به شما می رسد؛ زیرا اگر اندوهی یا سروری به ما برسد بر شما نیز وارد می شود، چون ما و شما از نور خداوند عز و جل هستیم. (۱)

راه های از بین بردن اندوه و غم

اما راه های از بین بردن اندوه و غم که از مضمون آیات و روایات معتبر به دست می آید، عبارتند از:

۱ - دوستی خدا

ارتباط و پیوند قلبی پیوسته با خداوند و دوستی با حق و یاد او، اطمینان دل و آرامش نفس می آورد و تمامی اضطراب ها و نگرانی ها را از وجود انسان برمی دارد و مردان بزرگ، دارای روحی بلند و قلبی آرام و زندگی خود را همراه با امتیث و افتخار سپری می کنند که خداوند درباره آنان می فرماید:

أَلَّا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَآخَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَأَهُمْ يَخْرُؤُونَ» (۲)

آگاه باشید! یقیناً دوستان خدا نه بیمی بر آنان است و نه اندوهگین می شوند.

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَمُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَأَهُمْ يَخْرُؤُونَ» (۳)

ص: ۳۸۸

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۲۴۲/۵، باب ۱۰، حدیث ۲۹؛ علل الشرایع: ۹۴/۱، حدیث ۲. [۱]

۲- (۲) - یونس (۱۰): ۶۲. [۲]

۳- (۳) - احقاف (۴۶): ۱۳. [۳]

بی تردید کسانی که گفتند: پروردگار ما الله است، سپس [در میدان عمل بر این حقیقت] استقامت ورزیدند، نه بیمی بر آنان است و نه اندوهگین می شوند.

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ (۱)

و می گویند: همه ستایش ها ویژه خداست که اندوه را از ما برطرف کرد؛ بی تردید پروردگارمان بسیار آمرزنده و عطا کننده پاداش فراوان در برابر عمل اندک است.

۲ - یقین نیکو

ایمان بالاتر از اسلام است. و یقین و باور درجه ای بالاتر از تقواست. و در بین بندگان خدا کمترین چیزی که تقسیم شده یقین است. هر چه نور یقین در دل انسان افزایش یابد، افق دید و شهود او کامل تر و از سلامت و صحت بیشتری بهره مند می گردد.

امام علی علیه السلام در وصیت خویش به فرزندش امام حسن علیه السلام می فرماید:

نَعَمْ طَارِدُ الْهُمُومِ الْيَقِينُ. (۲)

یقین، چه نیکو غم زدایی است.

حضرت سجاد علیه السلام می فرماید:

الرِّضَا بِمَكْرُوهِ الْقَضَاءِ أَرْفَعُ دَرَجَاتِ الْيَقِينِ. (۳)

راضی بودن به تقدیرات ناخوشایند، از بالاترین مرتبه های باور است.

امیر مؤمنان علیه السلام در حدیث معراج از رسول الله صلی الله علیه و آله نقل می کند که: پیامبر

ص: ۳۸۹

۱- (۱) - فاطر (۳۵) : ۳۴. [۱]

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۲۱۳/۷۴، باب ۸، حدیث ۱؛ [۲] تحف العقول: ۸۴. [۳]

۳- (۳) - بحار الأنوار: ۱۳۵/۷۵، باب ۲۱، حدیث ۳؛ [۴] تحف العقول: ۲۷۸.

اکرم صلی الله علیه و آله در معراج از پروردگار پرسید: پروردگارا! روزه چه اثر و نتیجه ای دارد؟ خداوند به او فرمود:

روزه سبب حکمت است و حکمت سبب شناخت است و شناخت حق موجب یقین است. و هر گاه بنده خدا به مرتبه یقین برسد، باکی ندارد که به سختی یا به آسانی روزگار را سپری کند. (۱) ۳ - تکیه بر تقدیر

توکل بر تقدیرات و الطاف الهی و یقین به آنچه پروردگار قسمت انسان می کند؛ روحیه اطمینان و آرامش به انسان می دهد. و اندوه های ساختگی را از بین می برد.

امام صادق علیه السلام در مواعظ خویش می فرماید:

إِنْ كَانَ كُلُّ شَيْءٍ بِقَضَاءٍ وَ قَدَرٍ فَالْحُزْنُ لِمَاذَا؟! (۲)

اگر همه چیز به حکم و تقدیر است، پس اندوه برای چه؟

امام حسین علیه السلام می فرماید:

زیر دیوار یکی از شهرها لوحی پیدا شد که در آن نوشته بود: من خدا هستم و جز من خدایی نیست و محمد پیامبر من است. در شگفتم از کسی که به مرگ یقین دارد، چگونه شادی می کند و در شگفتم از کسی که به تقدیر یقین دارد، چگونه غم می خورد. (۳) ۴ - خشنودی به قضای الهی

خرسندی به قضا و قدر خداوند برکات بسیاری دارد از جمله آنها:

آرامش و نشاط همیشگی، زیاد شدن توان مقاومت در تنگناها، روحیه رضایت و

ص: ۳۹۰

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۲۷/۷۴، باب ۲، حدیث ۶؛ إرشاد القلوب، دیلمی: ۲۰۳.

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۱۹۰/۷۵، باب ۲۳، حدیث ۱؛ [۱] الخصال: ۴۵۰/۲، حدیث ۵۵.

۳- (۳) - بحار الأنوار: ۲۹۵/۱۳، باب ۱۰، حدیث ۱۱؛ عیون أخبار الرضا علیه السلام: ۴۴/۲، حدیث ۱۵۸. [۲]

کفایت در روزی ها و آسایش بدن است.

امام صادق علیه السلام فرمود:

إِنَّ اللَّهَ بِعَدْلِهِ وَقِسْطِهِ جَعَلَ الرَّوْحَ وَالرَّاحَةَ فِي الْيَقِينِ وَالرِّضَا. (۱)

همانا خداوند به عدل و داد خود، خرمی و آسایش را در یقین و رضا قرار داده است.

امام کاظم علیه السلام فرمود:

مَنْ اغْتَمَّ كَانَ لِلْغَمِّ أَهْلًا فَيَنْبَغِي لِلْمُؤْمِنِ أَنْ يَكُونَ بِاللَّهِ وَبِمَا صَنَعَ رَاضِيًا. (۲)

آن که غم می خورد، شایسته غم و اندوه است؛ پس مؤمن باید به خدا و آنچه او می کند، خشنود باشد.

۵ - شناخت دنیا و اهل آن

دنیا سرای غم و دشواری است و محبت آن اسارت روحی و روانی دارد، و شادی و راحتی در آن ماندنی نیست. هر که آن را شناخت به امیدی شاد نمی شود و به سختی ها آن اندوهناک نمی گردد.

خداوند کریم می فرماید:

لِكَيْلًا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ (۳)

تا [با یقین به اینکه هر گزند و آسیبی و هر عطا و منعی فقط به اراده خداست و شما را در آن اختیاری نیست] بر آنچه از دست شما رفت ، تأسف نخورید ،

ص: ۳۹۱

۱- (۱) - الکافی: ۵۷/۲، حدیث ۲؛ [۱] بحار الأنوار: ۱۴۳/۶۷، باب ۵۲، حدیث ۷. [۲]

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۱۵۲/۶۸، باب ۶۳، حدیث ۵۷؛ [۳] التمهیص: ۵۹، حدیث ۱۲۲.

۳- (۳) - حدید (۵۷): ۲۳. [۴]

و بر آنچه به شما عطا کرده است، شادمان و دلخوش نشوید، و خدا هیچ گردنکش خودستا را [که به نعمت‌ها مغرور شده است] دوست ندارد.

حضرت علی علیه السلام در این باره می‌فرماید:

لَا تُشْعِرُ قَلْبَكَ الْهَمَّ عَلَى مَافَاتٍ فَيَشْغَلَكَ عَمَّا هُوَ آتٍ. (۱)

برای آنچه از دست رفته است اندوه به دلت راه مده، که تو را از آنچه می‌آید باز می‌دارد.

۶ - یاری جستن از خدا

گاهی انسان در اثر حوادث روزگار، دچار بی‌تابی و حال‌گیری می‌شود و شیطان هم از این موقعیت کمال استفاده را برده و درهای ناامیدی و شک و شبهه را باز می‌کند و اندک‌اندک او را نسبت به پروردگار، ناسازگار و بدبین می‌سازد و او ناسپاس می‌شود. در چنین حالی پناه بردن به ذات مقدس الهی و دوری از شیطان، بسیار مؤثر است.

پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می‌فرماید:

مَنْ أَكْثَرَ الْإِسْتِغْفَارَ جَعَلَ اللَّهُ لَهُ مِنْ كُلِّ هَمٍّ فَرَجًا وَ مِنْ كُلِّ ضِيقٍ مَخْرَجًا وَ يَرْزُقُهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ. (۲)

هر که زیاد استغفار کند خداوند گره غم‌های او را بگشاید و از هر تنگنایی بیرونش برد و از جایی که گمان نمی‌برد روزیش رساند.

و نیز خطاب به امام علی بن ابی طالب علیه السلام فرمود:

يَا عَلِيُّ! أَمَانٌ لِأَمْتِي مِنَ الْهَمِّ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ. لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنجِي

ص: ۳۹۲

۱- (۱) - غرر الحکم: ۳۲۱، حدیث ۷۴۶۰. [۱]

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۲۸۱/۹۰، باب ۱۵، حدیث ۲۳؛ [۲] جامع الأخبار: ۵۷. [۳]

مِنْ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ. (۱)

ای علی! ذکر

«لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ...» امان امت من از غم و اندوه است.

همچنین نظافت لباس و شستن سر و صورت و خوردن انگور (سیاه)، هم سبب از بین رفتن اندوه و نگرانی می شود.

مناجات با قاضی الحاجات

در حقیقت دان که دل شد جام جم می نماید اندرو هر بیش و کم

دل بود مرآت وجه ذوالجلال در دل صافی نماید حق جمال

حق نگنجد در زمین و آسمان در دل مؤمن بگنجد این بدان

ملک دل را کس ندیده غایتی در احاطه حق دل آمد آیتی

مظهر شأن الهی دل بود مظهر شأنش کماهی دل بود

(محمد اسیری لاهیجی)

ص: ۳۹۳

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۶۰/۷۴، باب ۳، حدیث ۳؛ [۱] مکارم الأخلاق: ۴۴۳. [۲]

[«۲» يَا وَاحِدٌ يَا أَحَدٌ يَا صَمَدٌ يَا مَنْ لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُولَدْ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ اغْصِنِي وَ طَهِّرْنِي وَ اذْهَبْ بِنَبَاتِي وَ اقْرَأ آيَةَ الْكُرْسِيِّ وَ الْمَعْوَذَتَيْنِ وَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ قُلْ «۳» اَللّٰهُمَّ اِنِّيْ اَسْأَلُكَ سُؤَالَ مَنْ اَشْتَدَّتْ فَاقَتُهُ وَ ضَعُفَتْ قُوَّتُهُ وَ كَثُرَتْ ذُنُوبُهُ سُؤَالَ مَنْ لَا يَجِدُ لِفَاقَتِهِ مُغِيثًا وَ لَا لِضَعْفِهِ مُقَوِّيًا وَ لَا لِذَنْبِهِ غَافِرًا غَيْرَكَ «۴» يَا ذَا الْجَلَالِ وَ الْاِكْرَامِ اَسْأَلُكَ عَمَلًا تُحِبُّ بِهِ مَنْ عَمِلَ بِهِ وَ يَقِينًا تَنْفَعُ بِهِ مَنْ اسْتَيْقَنَ بِهِ حَقَّ الْيَقِيْنِ فِي نَفَاذِ اَمْرِكَ]

ای یگانه! ای یکتا! ای بی نیاز! ای کسی که نزاده و زاده نشده و احدی برای او همتا نیست! حفظ کن و پاکم فرما، و مصیبت و بلایم را از میان ببر - «در این قسمت از دعا آیه الکرسی و سوره فلق و ناس و قل هو الله احد را بخوان و بگو:» - خدایا! از تو درخواست می کنم؛ درخواست کسی که نیازش شدید، و نیرویش ضعیف و گناهانش زیاد شده، درخواست کسی که برای نیازمندیش فریاد رسی، و برای ناتوانیش نیرو دهنده ای، و برای گناهش آمرزنده ای، غیر تو نمی یابد.

ای صاحب جلال و اکرام! عملی را از تو درخواست می کنم که هر کس آن را انجام دهد، به خاطر آن دوستش داری و یقینی را می خواهم که به سبب آن کسی را سود می دهی که در مسیر جریان فرمان و اراده ات به وسیله آن یقین، حق

الیقین را به دست آورد.

آیات و اذکاری برای رهایی از غصه و اندوه

آیات و اذکاری هم در نجات از غم و اندوه سفارش شده است:

الف - «ذکر یونسیه»

از ذکرهای معروف و پرمغز بین اهل معرفت و عرفان و از زمینه های مؤثر در نجات و گشایش امور انسان است.

خداوند از قول یونس علیه السلام در سوره انبیا بازگو فرموده:

وَ ذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغْضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَّا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿۱﴾

و صاحب ماهی [حضرت یونس] را [یاد کن] زمانی که خشمناک [از میان قومش] رفت و گمان کرد که ما [زندگی را] بر او تنگ نخواهیم گرفت، پس در تاریکی ها [ی شب، زیر آب، و دل ماهی] ندا داد که معبودی جز تو نیست تو از هر عیب و نقصی منزهی، همانا من از ستمکارانم.

پس از آنکه حضرت یونس علیه السلام را به دریا افکندند، ماهی بزرگی او را بلعید و به امر خداوند در دل خود پناهگاهی قرار داد، او پیوسته در دل ماهی دریا، به شکافتن ظلمت های قعر دریا مشغول بود. در آن زندان غم انگیز دچار اندوهی بزرگ شد و با حال غم و افسردگی گفت: من از ستمکارانم، با ذکر فوق به درگاه الهی شتافت و خداوند که دارای رحمت فراگیر بود، دعای حضرت را پذیرفت و یونس را از غم و گرفتاری نجات داد و خداوند در سوره انبیاء درباره او چنین فرمود:

ص: ۳۹۵

فَاسْتَجِبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ ﴿١﴾

پس ندایش را اجابت کردیم و از اندوه نجاتش دادیم؛ و این گونه مؤمنان را نجات می دهیم.

امام صادق علیه السلام می فرماید:

در عجبم از کسی که غمگین است و به قول خداوند: لَّا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ پناه نمی برد، همانا من شنیدم که خداوند در پی آن می فرماید: پس ما او را از غم رهانیدیم و همچنین مؤمنان را نجات می دهیم. (۲) ب - «ذکر یا فتاح»

در برخی روایات ذکر «یا فتاح» برای حل مشکلات بیان شده است؛ زیرا این اسم بزرگ الهی که به صیغه مبالغه از ماده «فتح» گرفته شده، بیانگر قدرت پروردگار بر گشودن هر مشکل و از بین بردن هر اندوه و غمی است و فراهم ساز اسباب فتح و پیروزی است. «یا فتاح» کلید همه درهای بسته در دست قدرت بی زوال اوست.

فضایل بعضی از سوره ها و آیات

فضیلت و برکات آیه الكرسي

آیه الكرسي شأن عظیم و اثری عمیق در برخورد با مشکلات روحی و جسمی دارد. اگر ترکیبات خاصی از آن حاصل شود، اسم اعظم را متجلی می سازد.

ص: ۳۹۶

۱- (۱) - انبیاء (۲۱) : ۸۸. [۱]

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۱۸۴/۹۰، باب ۴، حدیث ۱؛ الخصال: ۲۱۸/۱، حدیث ۴۳.

این آیه شریفه که در سوره بقره قرار دارد، سید آیات قرآن نامیده می شود. آغاز آن از کلمات **اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ تَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ** ختم می شود. آیه الکرسی دارای پنجاه کلمه است و در هر کلمه پنجاه برکت است.

ده جایگاه وقفی دارد که رعایت وقف ها، موجب اثربخشی و تأثیر ژرف بر حضور قلب و برکت و هدایت و صیانت برای قاری آن دارد. نام مقدس و مبارک علی از اسمای الهی است و هم اسمی بر روح معلای مولا علی علیه السلام اطلاق می شود. و به طور کلی دواپی برای هر مرض و شفابخش است.

امام علی علیه السلام از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل نمود که هنگام نزول آیه الکرسی، رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

آیه الکرسی، آیه ای است که از گنج عرش نازل شده و زمانی که این آیه نازل گشت، هر بتی که در جهان ایستاده بود با صورت به زمین افتاد.

در این زمان ابلیس ترسید و به قوم خود گفت:

امشب حادثه ای بزرگ اتفاق افتاده است، من جستجو کنم آن حادثه چه بوده است. ابلیس جهان را گشت تا به شهر مدینه رسید، از مردی در آن شهر پرسید:

دیشب چه اتفاقی افتاده است؟

آن مرد گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله به ما فرمود:

آیه ای از گنج عرش نازل شده است که بت های جهان به خاطر آن بر زمین افتاده اند. سپس ابلیس این واقعه را به قوم خود خبر داد. (۱) امام صادق علیه السلام فرمود: ابوذر به رسول خدا صلی الله علیه و آله عرض کرد: ای رسول خدا! مهمترین و با فضیلت ترین آیه ای که بر تو نازل شده کدام آیه است؟

فرمود: آیه الکرسی، آسمان های هفتگانه در مقابل کرسی، حلقه ای بیش نیست که در سرزمینی افتاده باشد.

آنگاه فرمود: برتری عرش بر کرسی، مانند برتری بیابانی است بر همان حلقه ای

ص: ۳۹۷

که در گوشه ای از آن افتاده است. (۱) ابی امامه باهلی می گوید: از علی بن ابی طالب علیه السلام شنیدم که فرمود:

باور نمی کنم که کسی اسلام را فهمیده باشد و یا در اسلام متولد شده است و سیاهی شب را به صبح سر کند.

عرض کردم: مقصود از سیاهی شب چیست؟

فرمود: یعنی همه شب این آیه را قرائت کند:

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ»

(۲)

خدای یکتا که جز او هیچ معبودی نیست، زنده و قائم به ذات [و مدبر و برپا دارنده و نگه دارنده همه مخلوقات] است، هیچ گاه خواب سبک و سنگین او را فرا نمی گیرد، آنچه در آسمان ها و آنچه در زمین است در سیطره مالکیت و فرمانروایی اوست. کیست آنکه جز به اذن او در پیشگاهش شفاعت کند؟ آنچه را پیش روی مردم است [که نزد ایشان حاضر و مشهود است] و آنچه را پشت سر آنان است [که نسبت به آنان دور و پنهان است] می داند. و آنان به چیزی از دانش او احاطه ندارند مگر به آنچه او بخواهد. تخت [حکومت، قدرت و سلطنت]ش آسمان ها و زمین را فرا گرفته و نگهداری آنان بر او گران و مشقت آور نیست؛ و او بلند مرتبه و بزرگ است.

آنگاه فرمود: اگر بدانید که این آیه چیست و یا اگر بدانید در این آیه چیست در

ص: ۳۹۸

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۷۳/۷۴، باب ۴، حدیث ۱؛ معانی الأخبار: ۳۳۳، حدیث ۱. [۱]

۲- (۲) - بقره (۲): ۲۵۵. [۲]

هیچ حالی آن را ترک نخواهید کرد. (۱) حضرت امام باقر علیه السلام فرمود:

مَنْ قَرَأَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ مَرَّةً صُرِفَ اللَّهُ عَنْهُ أَلْفُ مَكْرُوهٍ مِنَ الدُّنْيَا وَ أَلْفُ مَكْرُوهٍ مِنَ الْآخِرَةِ، أَيْسَرُ مَكْرُوهِ الدُّنْيَا الْفَقْرُ وَ أَيْسَرُ مَكْرُوهِ الْآخِرَةِ عَذَابُ الْقَبْرِ. (۲)

کسی که یک مرتبه آیه الکرسی را بخواند، خداوند از او هزار ناراحتی و اندوه دنیایی و هزار ناراحتی و اندوه آخرتی را برطرف می کند که کوچکترین ناپسندی دنیا، فقر و کوچکترین ناخشنودی آخرت، عذاب قبر است.

فضیلت سوره توحید

سوره اخلاص یا توحید، وحدانیت و اوصاف یگانگی خداوند را بیان می کند.

معادل یک سوّم قرآن است. و به نام سوره «اساس» هم یاد شده است.

امام صادق علیه السلام در فضیلت این سوره فرمود:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ نسب نامه خداست. (۳) این سوره در ابتدای بعثت و در پاسخ پرسش گروهی از یهودیان که از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله توصیف خداوند را در خواست کرده بودند، در مکه نازل شده است.

رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید:

برای هر چیزی نوری است و نور قرآن سوره توحید است. (۴)

ص: ۳۹۹

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۲۶۴/۸۹، باب ۳۰، حدیث ۷؛ [۱] الأملی، شیخ طوسی: ۵۰۸، حدیث ۱۱۱۲.

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۲۶۲/۸۹، باب ۳۰، حدیث ۱؛ [۲] تفسیر العیاشی: ۱۳۶/۱، حدیث ۴۵۱. [۳]

۳- (۳) - بحار الأنوار: ۱۹۵/۷۳، باب ۴۴، حدیث ۱۲؛ مکارم الأخلاق: ۲۸۸.

۴- (۴) - جامع الأخبار: ۴۴؛ مستدرک الوسائل: ۲۸۷/۴، باب ۲۴، حدیث ۴۷۰۶.

امام صادق علیه السلام می فرماید:

کسی که روز بر او بگذرد و پنج نوبت نماز بر پا کند و سوره قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ را در هیچ یک از آنها نخواند، به او خطاب می شود که: ای بنده خدا! تو از نماز گزاران نیستی. (۱) و نیز می فرماید:

کسی که به خدا و روز جزا ایمان دارد قرائت قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ را بعد از نمازهای واجب خویش ترک نکند؛ زیرا هر که بعد از نماز آن را بخواند، خداوند خیر دنیا و آخرت را برایش فراهم می سازد و او و پدر و مادرش و فرزندان آنان را بیامرزد. (۲) و نیز می فرماید:

هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله بر جنازه سعد بن معاذ نماز گزارد، فرمود: هفتاد هزار ملک که در میان آنها جبرئیل نیز بود بر جنازه او نماز خواندند! حضرت رسول صلی الله علیه و آله فرمود: من از جبرئیل پرسیدم: به خاطر کدام عمل مستحق نماز گزاردن شد. گفت: به خاطر خواندن قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ در حال نشستن و ایستادن و سوار شدن و پیاده روی و رفت و آمد. (۳)

فضیلت سوره فلق و ناس

در این دو سوره، خداوند حکیم به پیامبر صلی الله علیه و آله فرمان داده است که از شرّ و سوسه گران جنّی و انسی به خداوند متعال پناه ببرد و هر دو سوره فلق و ناس به

ص: ۴۰۰

-
- ۱- (۱) - الکافی: ۶۲۲/۲، حدیث ۱۰؛ [۱] بحار الأنوار: ۳۴۴/۸۹، باب ۱۲۴، حدیث ۱.
 - ۲- (۲) - الکافی: ۶۲۲/۲، حدیث ۱۱؛ [۲] بحار الأنوار: ۳۴۵/۸۹، باب ۱۲۴، حدیث ۴.
 - ۳- (۳) - الکافی: ۶۲۲/۲، حدیث ۱۳؛ [۳] بحار الأنوار: ۳۴۶/۸۹، باب ۱۲۴، حدیث ۶.

«معوذتین» هم معروف است؛ زیرا که در آغاز هر دو، تعویذ و پناه بردن به خدا از شرارت حسودان و افسونگران و جادوگران و شیاطین است که چنین دشمنانی از طریق جادو و افسون و فریب، قصد صدمه زدن به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله را داشتند.

امام باقر علیه السلام فرمود:

هر کس در نماز وتر (نماز شب) سوره های قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ و قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ را با سوره قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ بخواند به او خطاب شود، ای بنده خدا! مژده باد تو را که خداوند وتر تو را قبول فرمود. (۱) عقبه بن عامر می گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

بر من آیاتی نازل شده که مانند آن نازل نشده و آن معوذتان است.

و نیز فرمود: ای عقبه! به تو نیاموزم دو سوره را که سوره های برتر قرآنند؟

گفتم: آری، ای رسول خدا! پس معوذتین را به من آموخت، سپس آن را در نماز صبح خواند و به من فرمود:

آن را بخوان هر گاه ایستادی و خوابیدی. (۲)

ص: ۴۰۱

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۱۹۴/۸۴، باب ۱۲، حدیث ۱؛ ثواب الأعمال: ۱۲۹. [۱]

۲- (۲) - مجمع البیان فی تفسیر القرآن: ۴۹۱/۱۰؛ تفسیر نور الثقلین: ۷۱۶/۵، حدیث ۳ - ۴. [۲]

[«۵»اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَاقْبِضْ عَلَى الصَّدَقِ نَفْسِي وَاقْطَعْ مِنَ الدُّنْيَا حَاجَتِي وَاجْعَلْ فِيمَا عِنْدَكَ رَغْبَتِي شَوْقًا إِلَى لِقَائِكَ وَهَبْ لِي صِدْقَ التَّوَكُّلِ عَلَيْكَ «۶» أَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ كِتَابٍ قَدْ خَلَا وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كِتَابٍ قَدْ خَلَا أَسْأَلُكَ خَوْفَ الْعَابِدِينَ لَكَ وَعِبَادَةَ الْخَاشِعِينَ لَكَ وَيَقِينَ الْمُتَوَكِّلِينَ عَلَيْكَ وَتَوَكُّلَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْكَ]

خدایا! بر محمد و آل محمد درود فرست و جان مرا بر پایه صدق در نیت و عمل و اخلاق قبض کن، و نیازم را از دنیا بگسل و رغبتم را در آنچه نزد توست، در حالی که مشتاق لقاییت باشم، قرار ده و صدق توکل بر وجود مبارکت را به من ببخش. از تو بهترین سرنوشتی که مقدر شده درخواست می کنم، و از بدترین سرنوشتی که مقدر شده به تو پناه می آورم. ترس بندگان را از مقامت و بندگی فروتنان را برایت، و یقین توکل کنندگان را بر وجودت، و توکل مؤمنان را بر حضرتت از تو درخواست دارم.

ص: ۴۰۲

[«۷»اللَّهُمَّ اجْعَلْ رَغْبَتِي فِي مَسْأَلَتِي مِثْلَ رَغْبَةِ أَوْلِيَائِكَ فِي مَسَائِلِهِمْ وَرَهْبَتِي مِثْلَ رَهْبَةِ أَوْلِيَائِكَ وَاسْتَعْمَلْنِي فِي مَرْضَاتِكَ عَمَلًا لَا أَتْرُكُ مَعَهُ شَيْئًا مِنْ دِينِكَ مَخَافَةَ أَحَدٍ مِنْ خَلْقِكَ]

خدایا! رغبتم را در خواسته هایم مانند رغبت عاشقانت در خواسته هایشان، و ترسم را مانند ترس دوستانت قرار ده، و مرا در عرصه خشنودیت به کار و عملی به کار گیر، که با آن چیزی از دینت را به خاطر ترس از کسی از آفریده هایت رها نکنم.

خوف و خشیت از خدا، نه از بنده خدا

اشاره

واژه «خوف» و «خشیت» در معنا با اندکی تفاوت نزدیک به هم هستند.

« خشیت: ترس توأم با تعظیم و احترام است.

خوف: متألم بودن به سبب رسیدن ناخوشی که تحقق آن محتمل و یا حقیقی است. ولی در بین عرفا خوف و خشیت به طور کامل با هم متفاوتند.

محقق طوسی رحمه الله می گوید:

خشیت و خوف هر چند در لغت به یک معنی (یا نزدیک به یک معنی) می باشند، ولی در عرف صاحب‌دلان فرق دارد.

خوف: ناراحتی درونی از مجازاتی است که انسان به خاطر ارتکاب گناهان یا تقصیر در طاعات، انتظار آن را دارد، و این حالت برای بیشتر مردم حاصل می شود

ص: ۴۰۳

هر چند مراتب آن بسیار متفاوت و مرتبهٔ اعلاّی آن جز برای گروه اندکی، حاصل نمی شود.

امّا خشیت: حالتی است که به هنگام درک عظمت خداوند و هیبت او و ترس از مهجور ماندن از انوار فیض او، برای انسان حاصل می شود و این حالتی است که جز برای کسانی که آگاه به عظمت ذات پاک و مقام کبریایی او هستند و لذّت قرب او را چشیده اند حاصل نمی گردد، به خاطر همین در قرآن این حالت را مخصوص بندگان عالم و آگاه شمرده و می فرماید:

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ﴿١﴾

از بندگان خدا فقط دانشمندان از او می ترسند. «(۲) آری، خوف از حق، مراقب و دیده بان قلب است، که خائف با این بال ایمانی متوجه رضوان الهی است و به وسیلهٔ آن پرواز می کند.

خائف، وعیده‌های الهی را می بیند و در اعمال از هوا و هوس پرهیز می نماید.

کسی که خدا را بندگی کند بر میزان خوف، گمراه نشود و به مقصود برسد، چگونه نترسد در حالی که دانای به عاقبت کار خود نیست و نامهٔ اعمالش را نمی داند سبک است یا سنگین.

خوف اگر خوف واقعی شد، نفس را می میراند و خائف بین دو خوف از گذشته و آینده اش می باشد، وقتی که نفس او از هوس ها بمیرد، قلبش حیات پیدا کرده و به استقامت می رسد و ثبات در آن موجب آمدن رجای در دل می شود.

ص: ۴۰۴

۱- (۱) - فاطر (۳۵) : ۲۸. [۱]

۲- (۲) - مجمع البحرین: واژهٔ خوف و خشیت.

خوف مراتبی دارد که در بعضی تفاسیر بدان اشاره شده است:

۱ - خوف از مقام پروردگار به معنی خوف از مواقف قیامت و حضور در پیشگاه او برای حساب.

۲ - خوف از مقام علمی خداوند و مراقبت دائمی او نسبت به همه انسان ها که این تفسیر، مناسب چیزی است که در آیه ۳۳ سوره رعد آمده که می فرماید:

أَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ» (۱)

آیا کسی که بر همه نفوس [جهانیان] با آنچه به دست آورده اند، مسلط و حاکم و نگهبان است.

۳ - خوف به این معنا که ترس از خدا نه به خاطر آتش دوزخ و طمع در نعیم بهشت، بلکه تنها به خاطر مقام پروردگار و جلال او خائف است.

۴ - منظور [خوف] از مقام پروردگار مقام عدالت اوست، چرا که ذات مقدس او مایه خوف نیست، بلکه خوف از عدالت اوست و خوف از عدالت نیز بازگشت به خوف از اعمال خود انسان می کند؛ زیرا کسی که پاک است از محاسبه چه پاک دارد.

مجرمان هنگامی که از کنار محکمه و دادگاه و زندان می گذرند ترسانند، اما برای پاکان فرق نمی کند که آنجا دادگاه است یا هر مکان دیگر.

البته خوف از پروردگار سرچشمه های مختلفی دارد:

گاه همان اعمال ناپاک و افکار آلوده است.

گاه مقربان، به خاطر قرب به ذات پاکش، کمترین ترک اولی و غفلت، مایه وحشت آنها است.

و گاه بدون همه اینها، هنگامی که تصور آن ذات نامحدود و عظمت بی انتها را

ص: ۴۰۵

طی می کنند، در مقابل او احساس حقارت کرده و حالت خوف به آنها دست می دهد و این خوفی است که از نهایت معرفت پروردگار حاصل می شود و مخصوص عارفان و مخلصان درگاه اوست. (۱) بنابراین خوفی که امام سجّاد علیه السلام در دعا بیان می کند، این خوف به خاطر تصوّر ذات نامحدود و عظمت بی انتهای باری تعالی است، نه چیز دیگر، ولی ما بندگان ضعیف هستیم که باید از اعمال خود در آن دنیا بترسیم که این خود توفیق الهی را می طلبد که انسان را از غفلت ها بیدار کرده تا نسبت به آینده و آخرت خود اندیشه کند.

تفسیری از جهنم

اشاره

وقتی که این آیه:

وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ * لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ (۲)

و مسلماً دوزخ، وعده گاه همگی آنان است. * برای آن هفت در است، برای هر دری گروهی از پیروان شیطان تقسیم شده اند.

بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شد، چنان گریه می کرد که اصحاب از گریه او به گریه افتادند و کسی نمی دانست جبرئیل با خود چه وحی کرده است که پیامبر این چنین گریان شده است:

یکی از اصحاب به در خانه دختر پیامبر رفت و داستان نزول وحی و گریه پیامبر صلی الله علیه و آله را شرح داد. فاطمه علیها السلام از جای حرکت کرد. چادر کهنه ای که دوازده جای

ص: ۴۰۶

۱- (۱) - تفسیر نمونه: ۱۶۱/۲۳ - ۱۶۲، [۱] ذیل آیه ۴۶ سوره الرحمن.

۲- (۲) - حجر (۱۵): ۴۳ - ۴۴. [۲]

آن به وسیلهٔ برگِ خرما دوخته شده بود، بر سر نمود و از منزل خارج شد.

چشم سلمان فارسی به آن چادر افتاد و در گریه شد و با خود گفت: پادشاهان روم و ایران لباس های ابریشمین و دیبای زربافت می پوشند، ولی دختر پیامبر چادری چنین دارد و در شگفت شد!

وقتی فاطمه علیها السلام به نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آمد، حضرتش به سلمان فرمود: دخترم از آن دسته ای است که در بندگی، بسیار پیشی و سبقت گرفته است.

آنگاه فاطمه علیها السلام عرض کرد: بابا چه چیز شما را محزون کرده است؟ فرمود:

آیه ای را که جبرئیل آورده. سپس آن آیه را برای دخترش خواند:

فاطمه از شنیدن جهنم و آتش عذاب چنان ناراحت شد که زانویش قدرت ایستادن را از دست داد و بر زمین افتاد و می گفت: وای بر کسی که داخل آتش شود.

سلمان گفت: ای کاش گوسفند بودم و مرا می خوردند و پوستم را می دریدند و اسم آتش جهنم را نمی شنیدم.

ابوذر می گفت: ای کاش مادر مرا نزاییده بود که اسم آتش جهنم را بشنوم.

مقداد می گفت: کاش پرنده ای در بیابان بودم و مرا حساب و عقابی نبود و نام آتش جهنم را نمی شنیدم.

امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: کاش حیوانات درنده پاره پاره ام می کردند و مادر مرا نزاییده بود و نام آتش جهنم را نمی شنیدم.

آنگاه دست خود را بر روی سر گذاشته و شروع به گریه نمود و فرمود:

آه، چه دور است سفر قیامت، وای از کمی توشه، در این سفر قیامت، آنها را به سوی آتش می برند، مریضانی که در بند اسارتند و جراحات آنان مداوا نمی شود، کسی بندهایشان را نمی گشاید، آب و غذای آنها از آتش است و در جایگاه های مختلف جهنم زیر و رو می شوند. (۱)

ص: ۴۰۷

رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می فرماید:

قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى: وَ عِزَّتِي وَ جَلَالِي لَا أَجْمَعُ عَلَى عَبْدِي خَوْفَيْنِ وَ لَا أَجْمَعُ لَهُ أَمْنَيْنِ، فَإِذَا أَمِنَنِي فِي الدُّنْيَا أَخَفْتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ إِذَا خَافَنِي فِي الدُّنْيَا أَمَنْتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. (۱)

خداوند متعال در حدیث قدسی فرمود: به عزّت و جلالم سوگند، که برای بنده ام دو ترس و دو امتیّت با هم فراهم نمی آورم. پس اگر در دنیا خود را از من ایمن بدانند در روز رستاخیز او را هراسان کنم و اگر در دنیا از من بترسد در روز قیامت او را ایمن گردانم.

و در روایتی دیگر می فرماید:

مَا سَلَطَ اللَّهُ عَلَى ابْنِ آدَمَ إِلَّا مَنْ خَافَهُ ابْنُ آدَمَ، وَ لَوْ أَنَّ ابْنَ آدَمَ لَمْ يَخَفِ إِلَّا اللَّهَ مَا سَلَطَ اللَّهُ عَلَيْهِ غَيْرَهُ وَ لَا وَكَلَ ابْنَ آدَمَ إِلَّا مَنْ رَجَاهُ، وَ لَوْ أَنَّ ابْنَ آدَمَ لَمْ يَرْجُ إِلَّا اللَّهَ مَا وَكَلَ إِلَى غَيْرِهِ. (۲)

خداوند بر فرزند آدم مسلط نکرد، مگر کسی را که فرزند آدم از او می ترسد.

اگر فرزند آدم از کسی جز خدا نمی ترسید، خداوند جز خود کسی را بر او مسلط نمی کرد و فرزند آدم واگذار نشد مگر به کسی که به او امید بسته باشد. اگر فرزند آدم جز به خدا امید نمی بست، به غیر خدا واگذار نمی شد.

به پای دوست رسد گر سر ارادت من به ماه طعنه زند اختر سعادت من

ص: ۴۰۸

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۳۷۹/۶۷، باب ۵۹، حدیث ۲۸؛ [۱] الخصال: ۷۹/۱، حدیث ۱۲۷.

۲- (۲) - کنز العمال: ۱۴۸/۳، حدیث ۵۹۰۹؛ الجامع الصغير: ۳۹۹/۱، حدیث ۲۶۰۹.

به یاد چشم تو بیمار بستری شده ام بدین امید که آیی پی عیادت من
از آن به سوی تو روی آورم به وقت نماز که ابروی تو بود قبله عبادت من
نهادم از سر تحقیق پا به وادی عشق خدا کند نشود گفتگوش عادت من
شهید آرزوی وصلت ای پری شده ام بود به وادی هجرت اگر شهادت من
به راه دوست گرم بگسلند بند از بند زبون خصم نخواهد شدن رشادت من
زبان به نام تو زان تا دم اجل گویاست که گوشزد شده این نام در ولادت من
سزد به چرخ بسایم سر از شرف رنجی به پای دوست رسد گر سر ارادت من

(رنجی)

ص: ۴۰۹

[«۸» اَللّٰهُمَّ هَذِهِ حَاجَتِيْ فَاَعْظِمْ فِيْهَا رَغْبَتِيْ وَ اُظْهِرْ فِيْهَا عُذْرِيْ وَ لَقِّنِيْ فِيْهَا حُجَّتِيْ وَ عَافِ فِيْهَا جَسَدِيْ]

خدایا! این است حاجت من، رغبت و میل من را در آن بزرگ کن، و عذرم را در آن آشکار فرما، و حجتم را در آن بر زبانم گذار، و جسمم را در آن سلامت بخش.

ص: ۴۱۰

[«۹»اللَّهُمَّ مَنْ أَصْبَحَ لَهُ ثِقَةٌ أَوْ رَحِيَاءٌ غَيْرُكَ فَقَدْ أَصِيبَتْ وَ أَنْتَ ثِقَتِي وَ رَجَائِي فِي الْأُمُورِ كُلِّهَا فَاقْضِ لِي بِخَيْرِهَا عَاقِبَةً وَ نَجِّنِي مِنْ مَضَلَّاتِ الْفِتَنِ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ «۱۰» وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَي سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ الْمُصْطَفَى وَ عَلَي آلِهِ الطَّاهِرِينَ]

خدایا! کسانی صبح می کنند در حالی که به غیر تو اعتماد و امید دارند؛ ولی من صبح کردم در حالی که در تمام امورم اعتماد و امیدم تویی. برای من به آنچه سرانجامش از همه بهتر است حکم فرما، و از فتنه های گمراه کننده نجاتم ده، به مهربانیت ای مهربان ترین مهربانان! و درود خدا بر سرور ما محمد، فرستاده برگزیده خدا و اهل بیت پاکش.

اعتماد و امید به خدا

اشاره

دانشمندان اخلاق می گویند:

اعتماد بر خدا ثمره مستقیم توحید افعالی خداوند است؛ زیرا هر حرکت و کوشش و جنبشی و پدیده ای که در هستی رخ می دهد به ذات خداوند ارتباط پیدا می کند و محور اصلی نظام امور آفرینش بر پایه اعتماد است.

اعتماد به خدا در آیات قرآن

پروردگار حکیم در آیاتی، بر این محور اشاره فرموده است:

ص: ۴۱۱

وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ وَ مَا رَبُّكَ بِغَفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ» (۱)

نهان آسمان ها و زمین فقط در سیطره دانش خداست ، همه کارها به او باز گردانده می شود ؛ پس او را بندگی کن و بر او توکل داشته باش ، و پروردگارت از آنچه انجام می دهی ، بی خبر نیست .

وَقَالَ يَبْنَئِي لَاتَدْخُلُوا مِن بَابٍ وَحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ» (۲)

و گفت : ای پسرانم ! [در این سفر] از یک در وارد نشوید بلکه از درهای متعدد وارد شوید ، و البته من [با این تدبیر] نمی توانم هیچ حادثه ای را که از سوی خدا برای شما رقم خورده از شما برطرف کنم ، حکم فقط ویژه خداست ، [تنها] بر او توکل کرده ام ، و [همه] توکل کنندگان باید به خدا توکل کنند .

فَبِمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَمَأْنَفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ» (۳)

[ای پیامبر !] پس به مهر و رحمتی از سوی خدا با آنان نرم خوی شدی ، و اگر درشت خوی و سخت دل بودی از پیرامونت پراکنده می شدند ؛ بنابراین از آنان گذشت کن ، و برای آنان آمرزش بخواه ، و در کارها با آنان مشورت کن ، و چون تصمیم گرفتی بر خدا توکل کن ؛ زیرا خدا توکل کنندگان را دوست دارد .

ص: ۴۱۲

۱- (۱) - هود (۱۱) : ۱۲۳. [۱]

۲- (۲) - یوسف (۱۲) : ۶۷. [۲]

۳- (۳) - آل عمران (۳) : ۱۵۹. [۳]

إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَنٌ عَلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ» (۱)

یقیناً او بر کسانی که ایمان آورده اند و همواره بر پروردگارشان توکل می کنند ، تسلطی ندارد .

از مجموع آیاتی که در این باب نازل شده است، چنین برداشت می شود که از فایده های توکل و امید به خدا این است که: انسان در برابر کوه مشکلات و گرفتاری ها، احساس سستی و ضعف نکند، بلکه با اتکای بر قدرت بی پایان خداوند، خویش را در خدمت دیگران موفق و پیروز بداند.

اعتماد به خدا در روایات

امام علی علیه السلام می فرماید:

أَصْلُ الرِّضَا حُسْنُ الثَّقَةِ بِاللَّهِ. (۲)

ریشه خشنودی، حسن اعتماد به خداست.

و نیز فرمود:

مَنْ وَثِقَ بِاللَّهِ صَانَ يَقِينَهُ. (۳)

هر که به خدا اعتماد کند، یقین او باقی بماند.

و نیز فرمود:

مَنْ وَثِقَ بِاللَّهِ تَوَكَّلَ عَلَيْهِ. (۴)

هر که به خدا اعتماد داشته باشد، امور را به او واگذارد.

ص: ۴۱۳

۱- (۱) - نحل (۱۶) : ۹۹. [۱]

۲- (۲) - غرر الحکم: ۱۹۸، حدیث ۳۹۲۷. [۲]

۳- (۳) - غرر الحکم: ۱۹۸، حدیث ۳۹۳۰. [۳]

۴- (۴) - غرر الحکم: ۱۹۶، حدیث ۳۸۵۴. [۴]

و نیز فرمود:

أَيُّهَا النَّاسُ تَوَكَّلُوا عَلَى اللَّهِ وَتَّقُوا بِهِ، فَإِنَّهُ يَكْفِي مِمَّنْ سِوَاهُ. (۱)

ای مردم! به خدا اعتماد و باور داشته باشید؛ زیرا که او از غیر خود بی نیاز است.

و نیز فرمود:

مَنْ وَثِقَ بِاللَّهِ أَرَاهُ السُّرُورَ، وَمَنْ تَوَكَّلَ عَلَيْهِ كَفَاهُ الْأُمُورَ وَالثَّقَةُ بِاللَّهِ حِصْنٌ لَا يَتَحَصَّنُ فِيهِ إِلَّا مُؤْمِنٌ أَمِينٌ. (۲)

هر که به خدا اعتماد کند، خداوند شادمانی نشانش می دهد و هر که به او توکل کند، خداوند کارهایش را کفایت کند. اعتماد به خدا دژ محکمی است که تنها انسان با ایمان و امانت دار به آن پناه می برد.

امام جواد علیه السلام می فرماید:

الثَّقَةُ بِاللَّهِ تَعَالَى تَمَنَّ لِكُلِّ غَالٍ وَ سَلَّمَ إِلَى كُلِّ عَالٍ. (۳)

اعتماد به خداوند متعال، بهای هر چیز گرانی و نردبان رسیدن به هر مقام بالایی است.

امام حسن عسکری علیه السلام می فرماید:

تا جایی که می توانی تحمیل کنی دست نیاز دراز مکن؛ زیرا هر روز، روزی تازه ای دارد، بدان که: پافشاری در خواهش، هیبت آدمی را می برد و رنج و سختی به بار می آورد، پس صبر کن تا خداوند دری به رویت گشاید که به

ص: ۴۱۴

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۳۴۷/۳۳، باب ۲۳، حدیث ۵۸۷؛ [۱] کنز العمال: ۷۰۳/۳، حدیث ۸۵۱۳.

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۷۹/۷۵، باب ۱۶، حدیث ۵۶؛ [۲] کشف الغمه: ۳۴۶/۲. [۳]

۳- (۳) - بحار الأنوار: ۳۶۴/۷۵، باب ۲۷، ذیل حدیث ۵؛ [۴] أعلام الدین: ۳۰۹. [۵]

راحتی از آن وارد شوی؛ چون احسان به آدم اندوهناک و امتیّت به آدم فراری وحشت زده، نزدیک است. چه بسا که دگرگونی و گرفتاری ها نوعی تنبیه خداوند باشد و بهره ها مرحله دارند، پس برای چیدن میوه های نارس شتاب مکن که به وقت آن را خواهی چید. بدان: آن که تو را تدبیر می کند، بهتر می داند که چه وقت بیشتر مناسب حال توست، پس در همه کارهایت به انتخاب او اعتماد کن تا حال و روزت سامان گیرد. قبل از وقت نیازهایت، شتاب مکن که در این صورت دل و جانت تنگ می شود و ناامیدی تو را فرا می گیرد. (۱) اگر کسانی چنین می پندارند که توجه به عالم اسباب و عوامل طبیعی با روح توکل و اعتماد ناسازگار است، سخت در اشتباهند؛ زیرا جدا کردن اثرات عوامل طبیعی از اراده خدا و حکمت او شرک محسوب می شود. مگر نه این است که عوامل طبیعی نیز هر چه دارند از او دارند و همه به اراده و فرمان اوست. و علاوه بر این، اعتماد به خداوند، آدمی را از وابستگی ها که سرچشمه ذلت و بردگی است نجات می دهد و به او آزادگی و اطمینان می بخشد. از این رو ریشه و فلسفه توکل و تفویض قناعت و عزّت نفس، مشترک است.

حتی در برخی روایات درجه تفویض یعنی واگذار نمودن کارهای خویش به خدا، برتر از مرتبه توکل است؛ زیرا انسان در توکل، خدا را وکیل خود قرار می دهد ولی بر امور خود نظارت و مدیریت می کند، اما در مقام تفویض هر تقدیر و سرنوشتی را به طور مطلق به خدا می سپارد و خود هیچ نظری ندارد.

به هر حال، باید نهایت کوشش و تلاش خود را در کارها به کار گیرد و در برابر مشکلات و سختی ها وحشت نکند و دلسرد نشود بلکه با قوّت و امید کار خود را به

ص: ۴۱۵

خدا واگذار کند.

بنابراین اگر ملائک جریان امور بر منوال خواسته نفسانی یا نظر مردم باشد، بسیاری از اهل ایمان، از حق ناامید می شوند.

به این جهت امیرمؤمنان علی علیه السلام ترتیب و تنظیم امور را از ارکان ایمان می داند و می فرماید:

الإيمانُ عَلَى أَرْبَعِ أَرْكَانٍ: التَّوَكُّلِ عَلَى اللَّهِ وَ التَّفْوِيزِ إِلَى اللَّهِ وَ التَّسْلِيمِ لِأَمْرِ اللَّهِ وَ الرِّضَا بِقَضَاءِ اللَّهِ. (۱)

ایمان بر چهار رکن استوار است: اعتماد بر خدا، واگذاری امور به خداوند، گردن نهادن به فرمان خدا و راضی بودن به حکم خدا.

پیامبر عزیز اسلام صلی الله علیه و آله در یکی از مسافرت هایش با کاروانی رو به رو شد، کاروانیان گفتند: درود بر تو ای پیامبر خدا.

پیامبر صلی الله علیه و آله پرسید: شما کیستید؟ عرض کردند: ما عده ای مؤمن هستیم.

حضرت فرمود: حقیقت ایمان شما چیست؟ گفتند: خشنودی به قضای خداوند و فرمانبرداری خدا و سپردن کارها به دست او.

فرمود: دانشمندانی فرزانه که نزدیک است از فرزاندگی پیامبر شوند؛ پس اگر راست می گوئید، آنچه را که در آن ساکن نمی شوید نسازید و آنچه را نمی خورید نیندوزید و از خدایی که به سویش باز می گردید، پروا کنید. (۲)

حقیقت تفویض

از این رو امام صادق علیه السلام حقیقت تفویض را چنین بیان می فرماید:

ص: ۴۱۶

۱- (۱) - بحار الأنوار: ۶۳/۷۵، باب ۱۶، حدیث ۱۵۴؛ [۱] تحف العقول: ۲۲۳.

۲- (۲) - الکافی: ۵۳/۲، حدیث ۱؛ [۲] بحار الأنوار: ۲۸۶/۶۴، باب ۱۴، حدیث ۸.

کسی که کار خود را به خدا واگذارد، در آسایش جاودان و زندگی همیشه خوش است و واگذارنده حقیقی کسی است که از هر خواسته ای، جز خدا دست شوید.

خداوند متعال در قرآن مجید درباره مؤمن آل فرعون فرمود:

فَسَتَذْكُرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ وَأَفَوضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ * فَوَقَاهُ اللَّهُ سَيِّئَاتِ مَا مَكَرُوا وَحَاقَ بِالِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ»
(۱)

پس به زودی [درستی] آنچه را [که امروز درباره عذاب اسراف کاران] می گویم [و شما باور نمی کنید] متوجه خواهید شد، و من کارم را به خدا وامی گذارم؛ زیرا خدا به بندگان بیناست. * پس خدا او را از آسیب های آنچه بر ضد او نیرنگ می زدند، ننگه داشت و عذاب سختی فرعونیان را احاطه کرد.

تفویض پنج حرف دارد و هر حرفی نشانه حکمی است، هر که به حرفی از آن عمل کند حکم آن را به جای آورده است.

«تاء» نشانه ترک تدبیر امور دنیا.

«فاء» فانی شدن هر همّتی به جز همّت برای خدا.

«واو» نشانه وفای به عهد و راست شمردن وعده هاست.

«یاء» نشانه یأس از خویشتن و یقین به پروردگار است.

«ضاد» نشانه ضمیر پاک و ضرورت نیاز به خداوند است.

واگذارنده امور کسی است که کارش را به خدا می سپارد، شبش را با سلامت از هر گزند و آفتی به روز رساند، و روزش را با دینی سالم به شب آورد. (۲)

ص: ۴۱۷

۱- (۱) - غافر (۴۰): ۴۴ - ۴۵. [۱]

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۱۴۸/۶۸، باب ۶۳، حدیث ۴۴؛ مصباح الشریعه: ۱۷۵.

در تاریخ آمده است که:

عبدالملک بن مروان، حاکم خودکامه عصر امامت امام زین العابدین علیه السلام خبردار شده بود که شمشیر رسول خدا صلی الله علیه و آله در اختیار امام سجّاد علیه السلام است. پس تصمیم گرفت تا آن یادگار ارزشمند را از هر راه ممکن به چنگ آورد و از آن بهره سیاسی و دنیایی ببرد، پس سربازی را نزد آن حضرت فرستاد و درخواست کرد که حضرت شمشیر را برای وی بفرستد و در نامه، اضافه کرد که هر کاری داشته باشید به سرعت آن را انجام خواهم داد.

امام علیه السلام به صراحت، جواب رد داد. عبدالملک به شدت خشمگین شده بود.

بار دیگر نامه ای تهدیدآمیز نوشت که اگر شمشیر را نفرستی، حقوق تو را از بیت المال قطع خواهم کرد و تو به سختی زندگی، دچار خواهی شد.

امام بدون ذره ای خوف در پاسخ نوشت:

اما بعد: خداوند متعال، خود عهده دار شده است که بندگان پرهیزکارش را از امور ناخوشایند نجات بخشد و از آنجا که گمان ندارند، روزی دهد و در قرآن می فرماید:

إِنَّ اللَّهَ يُدْفِعُ عَنِ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَأَيُّبٌ كُلِّ خَوَّانٍ كَفُورٍ (۱)

مسلماً خدا از مؤمنان دفاع می کند، قطعاً خدا هیچ خیانت کار ناسپاسی را دوست ندارد.

بنگر که کدام یک از ما بیشتر مشمول این آیه هستیم. (۲)

ص: ۴۱۸

۱- (۱) - حج (۲۲) : ۳۸. [۱]

۲- (۲) - بحار الأنوار: ۹۵/۴۶، باب ۵، ذیل حدیث ۸۴؛ المناقب، ابن شهر آشوب: ۱۶۵/۴.

امید است روزی این کتاب با عظمت «صحیفه سجادیه» کتاب درسی حوزه‌ها، و منبع تبلیغ مبلغان، و رشته‌ای از علوم دانشگاهی گردد، تا بر اثر آن سعادت دنیا و آخرت آنان که عاشق سعادتند، تأمین شود.

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ. ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفاً علمی و به دور از تعصبات و جریان‌های اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می‌نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
۲. ارتباط با مراکز هم سو
۳. پرهیز از موازی کاری

۴. صرفا ارائه محتوای علمی

۵. ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴. تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می
نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه
اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

